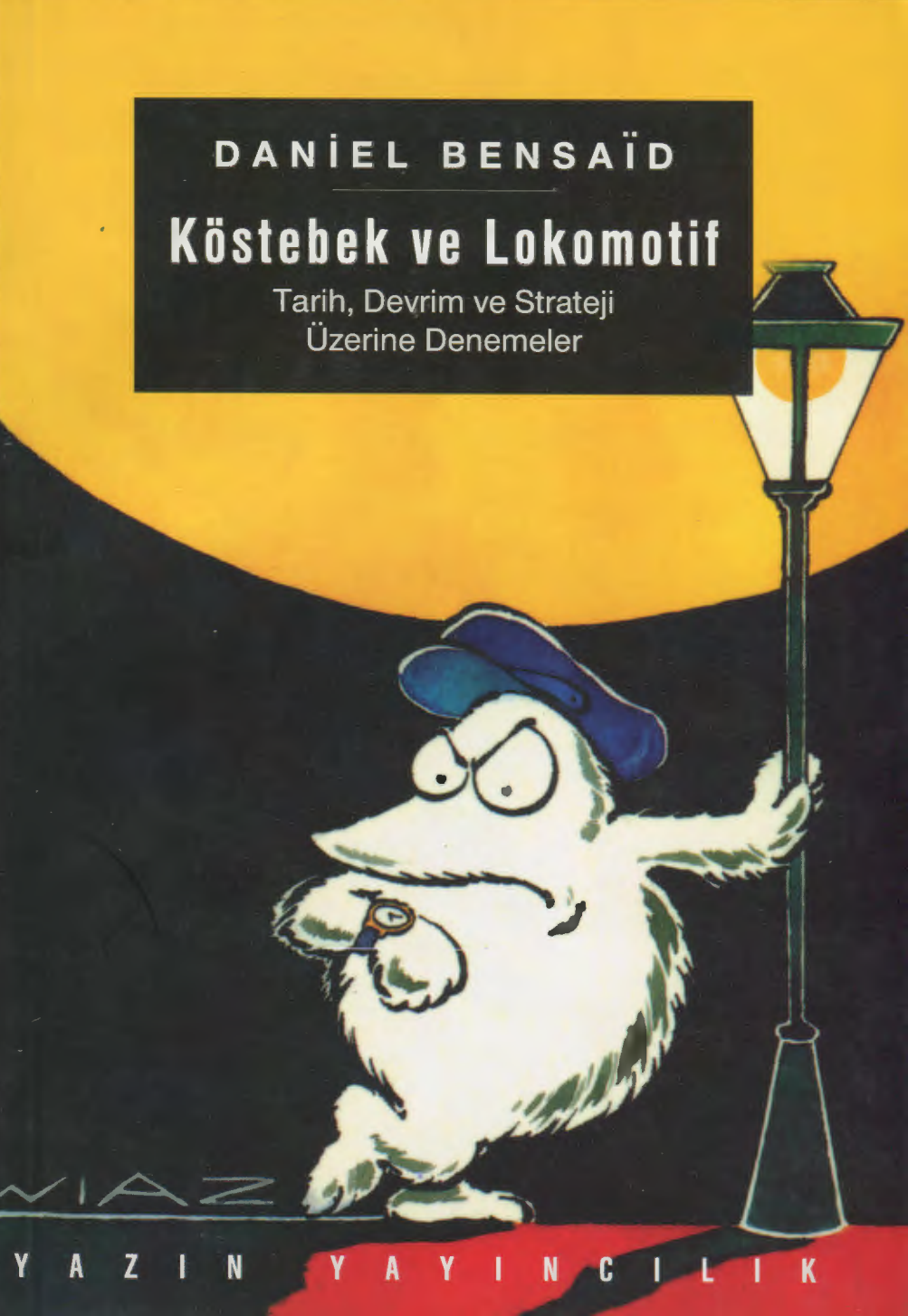
DANİEL BENSAÏD

Köstebek ve Lokomotif

Tarih, Devrim ve Strateji
Üzerine Denemeler

YAZIN YAYINCILIK

DANİEL BENSAİD

Köstebek ve Lokomotif

Tarih, Devrim ve Strateji Üzerine Denemeler

TÜRKÇESİ

U.Uraz AYDIN

YAZIN YAYINCILIK

Daniel Bensaïd

Köstebek ve Lokomotif

Kasım 2006

Türkçesi:
U.Uraz Aydın

Kapak:
İnci Batuk

Derleyen ve Yayına Hazırlayan:
U. Uraz Aydın

Baskı:
Kitap Matbaası

Yazın Yayıncılık
Asmalı Mescit Sok. 13/6
Tel: 0533 4354069
Fax: 252 65 19
Tünel - İSTANBUL
PM 224 Beyoğlu - İSTANBUL

<Ç<NDEK<LER

Sunuş: Köstebeğin Yeraltı Güzergâhı 7
Köstebek ve Lokomotif.....19
Devrimciler Neden Melakonliktir? 33
Stalinizme Karşı Komünizm 53
"Sıçrayışlar! Sıçrayışlar! Sıçrayışlar!":
Lenin ve Siyaset 91
Direniş Zamanı, Ütopya Zamanı 107
Yeni ve Eski:
Radikallikler, Hareketler, Partiler 121
Plepler, Sınıflar ve Çokluklar.....129
Direniş Tezleri.....153
Ütopik Uğrak ve Stratejik Yeniden Yapılanma..190
Siyasal/Stratejik Meslenin Geri Dönüşü.....215

Sunuş

Köstebeğin Yeraltı Güzergâhı

U. Uraz AYDIN

Postyapısalcı modanın hüküm sürdüğü doksanlı yıllarda, Fransız düşünce dünyasından yükselen radikal bir ses olarak Daniel Bensaïd'in militan felsefesi, Türkiyeli okurla randevusunu kaçırmıştı. Bugüne dek, ancak milita.. neşriyat içinde dikkatli ve titiz bir takibe soyunanlar yazarın tek tük kimi metinlerine ulaşma imkanına sahipti. Alternatif küreselleşme hareketinin tarihin sahnesine çıkışıyla ve bu harekete bir perspektif sunmaya yönelik kitapların (başta Tony Negri ve John Holloway'in eserleri olmak üzere) Türkçe'ye çevrilmesiyle oluşan yeni ve bambaşka bir bağlamda, bu buluşma elinizdeki derlemeyle nihayet sağlanmış oldu. Bensaïd'in çeşitli metinlerini derleyen bu ilk kitap vesilesiyle yazarın kısa bir takdimini yapmayı gerekli görüyoruz.

"*Komünizmin içine düştüm. Yahut belki de o benim üstüme düştü*". Otobiyografisinde[1], Bensaïd bu sözlerle açıklıyor ailevi kökenlerinin siyasi tercihlerindeki rolünü. Annesi komünist geleneğe sıkı sıkıya bağlı bir işçi/zanaatkâr aileden

1. *Une Lente Impatience*, Stock, Paris, 2004

geliyordu. Baba tarafında ise ideolojik miras o kadar ağır basmıyordu. Cezayirli yoksul bir Yahudi aileden gelen babası kısa süren bir boks hayatının ardından, İkinci Dünya Savaşı'nda tutsak edilip kaçmayı başardıktan sonra, Toulouse'da bir küçük bir kahve/meyhane açmıştı. Kendi deyimiyle burası Bensaïd'in ilk okulu ve ilk sosyolojik gözlemevi olmuştu. Bölgede çalışan işçilerin, araba tamircilerinin, postacıların, eski Uluslararası Tugay üyelerinin, İtalyan antifaşistlerinin, göçmen direnişçilerin gidip geldiği, mahallenin FKP hücresinin toplantılarının düzenlendiği, gecenin sonlarına doğru yumruklar havada Enternasyonal'in söylendiği bu küçük meyhanede çok yakından tanıma fırsatını bulduğu "işçi sınıfı", tüm yaşamı boyunca "kızıl proletarya" kültüne bağışıklık kazanmasını sağlayacaktır: "Koşullara bağlı olarak, bu kişiler en şaşırtıcı cesaret kadar en hazin korkaklığı da gösterebiliyorlardı. Onlar kahraman değillerdi. Çelişkiyle, naiflikle ve kurnazlıkla dolu traji-komik karakterlerdi daha çok. Ama onlar 'benimkilerdi'..."

Lise'de sempatizanı olduğu Komünist Gençliğe (FKP'nin gençlik kolu) üniversitenin ilk yıllarında kaydolduktan kısa süre sonra Bensaïd Parti'nin genel hattıyla çatışmaya girmeye başlamıştı. Muhalefetine vesile olan ilk mevzu –duygusal hayatının önünde de bir engel olarak dikilen– kızlarla erkeklerin ayrı gruplarda faaliyet göstermesiydi. Daha birinci toplantıda karma bir topluluk kurma hakkının kazanılması "bürokratik despotizme karşı bir ilk –mütevazı– zafer" olarak algılanabilirdi. Devamı ise çorap söküğü gibi gelir: Daha ilk toplantılarda "Ya Macaristan? Ya Budapeşte? Parti bu konuda ne söylüyor?" tarzında cüretkâr sorular –sesi titreyerek de olsa– sormaktan çekinmeyen Bensaïd kısa zaman sonra Parti'deki Sol muhalefetle tanışır. 1966 yılında Sol muhalefetin

gençliği, Komünist Öğrenciler Birliği'nin kongresinde FKP'den ayrılarak Devrimci Komünist Gençliği (JCR) kurar. Ertesi sene felsefe bölümünü kazanarak Paris'e gelen Bensaïd, JCR'in yönetimine seçilir. Henüz IV. Enternasyonal'e üye olmayan JCR. bünyesinde farklı çevreleri barındırıyordu. Örgütün duayeni ve başlıca sözcüsü sayılan Alain Krivine (28 yaşında!) ve Henri Weber'in öncülük ettiği akım Enternasyonal'le ilişki içindeydi. Bensaïd ise Janette Habel'in temsil ettiği guevaracı –"muğlak"– çevreye kendini daha yakın hissediyordu: "Che, maocu mistisizme karşı en etkili panzehirimizdi. Janette Habel *Sosyalizm ve İnsan*'ı Küba'dan getirip Fransızca'ya çevirmişti. Cezayir Söylevi'nde SSCB'nin bürokratik bencilliğinin cesur bir teşhirini görüyorduk. Tricontinental konferansına verdiği vasiyetsi mesajı bizim kuşağımızın enternasyonalist Manifestosu olmuştu."

1968'den bir yıl önce Daniel Bensaïd, "siyasal bir altıncı hisle" tez konusu olarak "Lenin'de devrimci kriz kavramı"nı seçer. Henri Lefebvre'ın danışmanlığı altında yaptığı bu çalışma, yazarın devrimci felsefesinde ve bunun merkezinde bulunan "tarih-hadise diyalektiği"ni kurmasında (daha doğrusu, yeniden canlandırmasında) önemli bir rol oynayacaktır. Bu tezin, (yılların deneyimiyle bileşen) temel fikirlerini elinizdeki derlemede bulunan "Lenin ve Siyaset" metninde bulmak mümkün. Daniel Bensaïd, Mayıs 68 hareketi sırasında başlıca öğrenci liderlerinden biridir. Üniversite mitinglerinden sokak savaşlarına, bildiri metinlerinden işçi toplantılarına, katkıda bulunduğu bu harekete en önemli hizmetlerinden biri de, sitüasyonizmden esinlenen yaratıcı duvar yazılarının öncülerinden biri oluşudur. Mayıs sonrasında JCR'in kapatılmasının ardından, 1969 yılı içinde bugünkü Devrimci Komünist Birlik'in (LCR) atası olan Komünist Bir-

lik kurulur. Kuruluş kongresinin en önemli tartışması örgütün Dördüncü Enternasyonal'e katılımıdır. Bu tartışmalar esnasında Bensaïd de tutumunu belirleyerek, bu "kullanım kılavuzu olmayan miras"a sahip çıkar. Troçkizmler başlıklı küçük kitabında Bensaïd, kendisi için bu geleneğin bugünkü önemini şu sözlerle ifade eder:

> " 'Gerçekte varolmayan sosyalizm'in çöküşü, yeni kuşağı, tahayyülü zehirleyen ve bizzat komünizm fikrinin itibarını zedeleyen anti-modellerden kurtarmıştır. Fakat Sermaye'nin barbarlığına karşı bir alternatif, arkamızda bıraktığımız korkunç yüzyılın ciddi bir bilançosu yapılmadan şekillenmeyecektir. En azından bu anlamda, belirli bir troçkizm, yahut troçkizmlerin belirli bir ruhu gereksiz değildir. Kullanım kılavuzu bulunmayan bu miras, hiç şüphesiz yetersiz olmakla birlikte, stalinizm ve komünizm arasındaki karışıklığı çözmek, canlıları ölülerin ağırlığından kurtarmak, ve hayal kırıklıklarının sayfasını çevirmek için gerekli olmayı sürdürüyor."[2]

Tarihin devrimcilerin "ensesini ısırdığı" yetmişlerin "aceleci leninizmi"nden, neoliberal karşı-saldırısı karşısında savunma konumunun gerektirdiği "aheste sabırsızlık" yıllarında, Daniel Bensaïd LCR'in ve Dördüncü Enternasyonal'in bir militanı ve yöneticisi olmayı sürdürmüştür.

Enternasyonal'in Latin Amerika (özellikle Arjantin ve Brezilya) seksiyonlarının iç tartışmalarından sayısız örgütsel metnin yazımına, miting konuşmalarından eğitim broşürle-

2. *Les Trotskysmes*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 2002.

rinin kaleme alınmasına[3] uzanan bu yoğun ve bütünlüklü militan çaba içerisinde Bensaïd, daimi bir entelektüel derinleşme faaliyeti içinde bulunmaktan geri kalmamıştır. Felsefe disiplinine, "bu alanın disiplinsizliğinden" ötürü yönelen Bensaïd, kendini bir filozoftan ziyade bir felsefe hocası olarak görür. "Fazla mütevazı olma, gerçek sanırlar" düsturunu hatırlamakta fayda var! Bensaïd'in eseri, marksist siyaset felsefesinin yenilenmesinde önemli köşe taşlarından biri sayılmalıdır. Fakat aralıksız bir örgütsel faaliyet içinde bulunan birinden beklenebileceğinin aksine, Daniel Bensaïd ortodoksiye kapanmaz, heretik düşünce akımlarının arayışına çıkar. Yetmişli yılların sonlarına doğru Yahudi mistizmi ve Kabala ile ilgilenmeye başlar. Bu merak, tesadüfi okumaların sonucu olduğu kadar, beklenti ufkunun daraldığı, sarsılmaz inançların sarsıldığı bir dönemde kaçınılmaz "teorik bulanıklığın" da bir belirtisi sayılmalıdır. Bu keşif serüveni içinde Bensaïd, Aydınlanma'nın rasyonalizmini başka bilgi yollarıyla yüzleştirmeye yönelir. Bu serüvenin ilk uğrakları şöyle sıralanabilir: Gershom Scholem, Franz Rozensweig, Gustav Landauer, Ernst Bloch, Gyorgy Lukacs... ve tabii ki Walter Benjamin. Benjamin, Bensaïd'in düşünce evreninde merkezi bir yer tutar[4]. Bensaïd için Benjamin'in eseri ve özellikle de Tarih Felsefesi üzerine Tezleri, Fransız Devrimi'nden beri hakim olan Tarihsel Akıl'ın karşısına dikilebilecek olan Mesiyanik Aklın en gelişkin ifadesidir. Ona göre Benjamin'in antiütopyacı tarih anlayışı kozmik bir karaktere sahiptir, çizgisel bir sürece değil, tıpkı gezegenler gibi çekim, itme ve birbirinin etrafında dönme gibi hareketlere dayanır: "Artık geçmiş

3. *Les années de formation de la IV. Internationale*, Cahiers d'études et de recherches, Paris, 1988; *Stratégie et Parti*, La Bréche, Paris, 1987.

4. *Walter Benjamin, sentinelle messianique*, Paris, Plon, 1990.

bugünü ve geleceği belirlemez, gelecek de bugüne ve geçmişe ışık tutmaz. Bugün merkezi zamansal kategori haline gelir". Dolayısıyla mesiyanizm bir bekleyiş gerektirir fakat bu aktif bir bekleyiştir. Her zaman mümkün olanın meydana gelmesine hazır olmayı, müsait olmayı gerektirir, çünkü Mesih her an, zamanın kapısından sızıp gelebilir.

Bu Mesiyanik Akıl'ın kavramsal aygıtının en önemli noktası ise siyaset kavramının sahip olduğu merkeziliktir. Benjamin'in ifade ettiği gibi "artık siyaset tarihi önceler", çünkü tarihin yönünü bizzat o belirler. Siyasetin tarih karşısında yeniden önceliğe kavuşturulması, onun tarihin yasalarının mantığı içinde kaybolmasını engeller. Bu kavrayış, Bensaïd'e göre Tarihsel Akıl söyleminden bir kopuş –ki bundan kopabilmiş iki önemli istisna Marx ve Nietzsche'dir– ve bir siyasi program niteliğindedir. Bloch'un, zamansal kategorisini "gelecek" olarak tarif eden ütopyacılığı ve "umut ilkesi", stalinizm karşısında sabırlı bir bekleyişe geçmesini sağlarken, siyasetin önceliği anlayışı Benjamin'i bu tarz uyumlanmalardan korumuştur[5]. Şöyle yazar Bensaïd:

> "Benim için Tezler felsefi düşüncede olduğu kadar siyasi düşüncede de bir çığır açmıştır. Nazizmin yükselişi karşısında bürokratik reformizmin iflasının eleştirisi kadar stalinizmin eleştirisi için de, halk cephelerinin eleştirisi için de, marksizmin ekolojist bir yenilenmesi için de kilit bir öneme sahiptir. Tarihsel aklın fetişizmiyle, ilerleme ideolojisiyle ve bunların siyasal sonuçlarıyla –ki bu, sosyalist ve komünist partileri otuzlu yıl-

5. "Utopie et Messianisme: Bloch, Benjamin et le sens du virtuel", *La discordance des temps, Essais sur les crises, les classes, l'histoire*, Editions de la Passion, Paris, 1995.

ların büyük felaketlerinden muaf tutacak genel bir sorumsuzluk doğurmuştur–, üzerine düşünülmüş ve olgunlaşmış gerçek bir kopuştur."[6]

Bensaïd, Walter Benjamin'in düşüncesinin izini sürerek Auguste Blanqui, Charles Péguy ve Georges Sorel'e ulaşır. Devrimci mesiyanizm kavrayışını Fransız sosyalist hareketinin pozitivizmine meydan okumuş bu düşünürlerin yaklaşımlarıyla harmanlayarak zenginleştirir. Henüz sosyalist olduğu dönemlerde Peguy için tarihin sözde yasaları, hata yapma ve kaybetme pahasına, bizleri şimdi ve burada karar alma ve sorumluluk üstlenme gerekliliğinden kurtaramaz. Blanqui'nin stratejik "kavşakları" tarih ve hadise, kural ve istisna, felaketin ebedi tekerrürü ve mümkün-olanın mesiyanik belirişi arasında farklı bir ilişki görmemizi sağlar. Sorel ise, husumetle yaklaştığı büyük ütopik sistemlerin karşısına "Mit"i koyar. Ona göre bu mitin –örneğin genel grevin– işlevi, enerjiyi bir amaca yöneltmek, soyut bir modele değil, bizzat eylem içinde icat edilene vurgu yapmaktır.

Bir köstebek misali, tarihsel akla direnişin bu unutulmuş kaynaklarının peşinde, yeraltını kazırken Bensaïd, karanlıkta eski bir (dost diyemesek de) tanıdıkla yeniden karşılaşır: Louis Althusser! Che'nin insancıl sosyalizmiyle beslendiği ve iradenin iyimserliğine torpil geçtiği "aceleci leninizm" yıllarında, yapısalcı kötümserliğin üstadının Bensaïd'in tüylerini ürperttiğini belirtmeye gerek yok. Bensaïd, Althusser'in "yabancılaşma", "özne" ve "insan" kavramlarından kurtulma çabalarını ve bürokratik karşı-devrimi küçük "sapmalara" indirgemeye çalışmasını sıkı bir Marksist eleştiriye tabi tut-

6. *Eloge de la résistance a l'air du temps*, Philippe Petit'yle mülakat, Textuel, Paris, 1999, s.58.

makla birlikte, düşünürün antropolojik hümanizm ile hesaplaşmasının, onu tarihsel aklı eleştirmeye yönelttiğini belirtir. Althusser, köken ve oluşum kavramlarını fazla dînî bulduğunu ileri sürerek, oluşuma dayalı bir diyalektikten farklı olarak "yeni bir şeyin özerk biçimde işlemeye başladığı" bir "beliriverme" [*surgissement*] diyalektiğinin geliştirilmesi gerektiğini düşünür. 1982 tarihli "Materyalizmin yer altı akımı" makalesinde ise "rastlantının ve olasılığın" materyalizmini sahiplenir. Fakat, Althusser, tarih ile hadise arasında kurduğu gerilimde dengesini yitirir ve rastlantısal olan hâkim görünür. Materyalisti, "nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilmeyen bir trene binen bir insan" olarak tanımlar. Böylece hadise tüm tarihsel belirlenimlerinden kopar ve saf olasılığın bir sonucu olarak belirir. Ve bu da, Daniel Bensaïd, için bir başka tehlikedir. Tarihin fetişleştirilmesi karşısında geliştirilen bu "hadise" fikriyatında, tarih ile hadise arasındaki gerilim elden bırakıldığı taktirde, hadise bir mucize şeklini alabilir. Alain Badiou, Jacques Rancière veya Tony Negri'yle tartışmalarında da bu noktaya parmak basar. Badiou'nun "gerçeği" ortaya çıkaran hadisesi, Negri'nin varolan tüm dengeleri dağıtan ve kendi kurumsallaşmasına dahi karşı çıkan "kurucu güç"ü, Rancière'in kurumsal bir "polis" karşısına koyduğu –ve "geçici bir aksama" olarak tanımladığı – "politika"sı mevcut düzenle her türlü uzlaşmayı reddetmek gibi saygıdeğer bir tutuma sahip ise de, özgürleştirici siyasi hadiseleri anlık, nadir, neredeyse birer mucize olarak kavramaktadır. Böylesi bulunmaz Hint kumaşı misali bir siyaset anlayışı, seyirci kalmaya yönelik bir geri çekilişe veya goşist bir elitizme düşme tehlikesini barındırmaktadır. Bensaïd için, kendini olağan, gündelik siyasetin pisliklerinden uzak tutmayı amaçlayan bu kavrayışlar ya siyaseti ancak "gerçeği" elinde bulun-

duranlara layık görmeye, ya da tümüyle siyasetten kopmaya adaydır. Jacques Derrida'nın *Marx'ın Hayaletleri* kitabındaki "mesiyanik-olan" yahut "mesiyaniklik" söylemine kendini çok daha yakın hisseder Bensaïd. Teolojik bir kategori olarak "mesiyanizm"den farklı olarak bu Mesihsiz "mesiyaniklik" tarihsel bir deneyimin dünyevi yapısını oluşturmaktadır: "Kesinlikle ütopik olmadan, mesiyaniklik bizi olayların olağan gidişatını, hemen ve burada durdurmaya çağırır". Derrida'nın, şu sözleriyle, mesiyaniklik ile devrimcilik arasındaki ilişkiyi çok daha net olarak belirlediği kanısındadır Bensaïd: "Benim mesiyanizmsiz mesiyaniklik içine koyduklarımın hiçbiri, muhafaza hallerinin yanı sıra reform süreçlerini de durduran devrimci hareketlere gönderme yapmadan kavranamaz".[7]

Bensaïd'in fikriyatındaki bir diğer merkezi kavram da "direniş"tir. Tıpkı mesiyanik-olan gibi, direniş fikri de ulaşılması gereken bir ideale değil, hemen gerçekleştirilmesi gereken, ve gerçekleştirildiği vakit tarihin gidişatını değiştirecek (veya durduracak) bir adalet fikrine tutkuyla bağlıdır. Direnmek, aynı zamanda kendi güçsüzlüğünüzü, güç dengelerinin aleyhinize olduğunu bilmekle başlar. Fakat önemli olan bu güçsüzlüğü kabul etmemek, boyun eğmemektir. Ahlaki bir zorunluluk olmaktan ziyade basit bir varoluş koşulu olan direniş, bir tasarıya sahip değildir. "Önce direnirsiniz, gerisine sonra bakarsınız". Ne var ki bir kez harekete geçildi mi, her direniş, tepkimeci olmaktan çıkar, yanıtlar aramaya başlar, bir strateji geliştirme zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. Kendisi de Benjamin'den esinlenen ve "direniş"in parlak bir teorisyeni olan Françoise Proust'la hemfikirdir Bensaïd: "Her direniş bir alan açar. Yalnızca duvarlar gördüğümüz yerde,

7. *Résistances. Essai de taupologie générale*, Fayard, Paris 2001.

cesaret, bir kapı açar, burada ve şimdi". Özgürleşme ve direniş hadiselerinin açtığı her bir "dar kapıdan", artık olmayan ile henüz olmayan arasında "dünyanın bambaşka bir hâli" görünür. Fakat burada da, bir kopuş noktası ve "mutlak başlangıç" olarak direniş ve hadise kavrayışına büyük oranda katılmakla birlikte, Bensaïd, bunun, siyaseti tarihsel gelişiminden tümüyle koparma riskini taşıdığını ileri sürer. Kronolojik ve mekanik bir nedensellik anlayışına karşı Proust'un hususmetini paylaşan Bensaïd, tümüyle tarih-dışı ve hiçbir belirleyeni olmayan hadise anlayışının da mucizevî/dînî bir bakışa yol açabileceğini düşünür. Bunun yerine bütünün parçaları üzerinde organik bir nedenselliği fikrini önerir. Böylece, "mümkün-olanın zuhur edişi" olarak hadise kesinlikle öngörülemez olsa da bazı belirleyenlere kavuşur[8]. Onu mucizeden ayıran da budur. Mucize "Tanrı'nın lütfuna" veya imana bağlıyken, hadise ile tarihsellik arasındaki ilişki rasyonel bir tarih bilgisini olası kılar.

Ve daha kimler yok ki, Bensaïd'in, kendini ait hissettiği, "giderek yeraltından çıkmaya başlayan mesiyanik akım" içinde: Boyun eğmezliğine hayranlık duyduğu Jeanne d'Arc[9] ve sesini taşıdığı ortaçağın binyılcı akımları, Thomas Münzer, "Kilisesiz Hristiyanlar", Sabetay Sevi, Uriel da Costa, Spinoza... Fakat bu kazımaları esnasında, sınıf mücadelesinin kla-

8. *Résistances*, op.cit.; "Résister a l'irrésistible", Françoise Proust'la D. Bensaïd'in görüşmesi, Art, culture et politique, *Actuel Marx Confrontation*, Paris, 1999.

9. *Jeanne de guerre lasse*, Paris, Gallimard, 1991. Anılarında Bensaïd, Brezilya Emekçiler Partisi'nin hükümete geldikten sonraki ihanetinin ardından ayrılıp Psol'u kuran inatçı senato üyesi Heloisa Helena'yı Jeanne d'Arc'a benzetir.

sik kuramcılarını ve eylemcilerini ("eylem düşünürlerini") de yanından ayırmaz. Fikriyatının yapı taşları olmayı sürdürürler. "Vakitsiz gelen" ve "modernitenin hiyerogliflerini" çözmeye koyulan Marx'tan[10] Troçki'ye, "süreklilik halinde devrim" formülü de, ona göre hadise ve tarihsellik, kopuş ve süreklilik, eylem anı ve süreç arasındaki ilişkiyi kavramaya yöneliktir. Bu, "tekrarlanan bir hadise, her daim yeniden başlanan bir başlangıç" düşüncesidir. "Eşitsiz ve bileşik gelişme" nosyonuyla birlikte düşünülmesi gereken stratejik bir kavram olarak "sürekli devrim", mekanik ilerlemenin homojen ve boş zamanıyla kopuş halinde olan bir siyasal zamansallık olarak kavranmalıdır. Lenin'in devrimci kriz anlayışı da, Bensaïd'in düşüncesiyle yine bu eksende buluşur. Krizlerden ve kopuşlardan azade, gayri siyasal bir zamansallık düzleminde yer alan mekanik ilerleme anlayışı karşısında, leninist stratejinin zamanı, mücadelelerin ritmiyle akan ve apansız, krizin tezahürüyle durdurulan bir zamandır. Kriz, tarihin zorunlu sanılan akışının karşısına dikilir. Koşulları elbette belirlenmiştir fakat patlayışı kesinlikle öngörülemez. Devrimci hadise ise, sistemin kriziyle, doğru anı kavrayabilen müdahalenin karşılaşmasıdır. Dönemine bağlı olarak hangi şekle bürünürse bürünsün (bu bir parti, hareket, cephe olabilir) kolektif siyasal özne, hadisenin siyasal zamanıyla sürecin tarihsel zamanını, biriktirilmiş deneyimlerin bilgeliğiyle yeniliğin cesaretini, nesnel koşullarla öznel iradeyi eklemleye muktedir bir "vites kutusu", bir "stratejik operatör"dür[11].

10. *Marx l'intempestif. Grandeurs et misères d'une aventure critique (XIX., XX siècle)*, Paris Fayard, 1995; *Karl Marx. Les hiéroglyphes de la modernité*, Paris, Textuel, "Passion", 2001.

11. *Un monde a changer, mouvements et stratégies*, Textuel, 2003; "Fragments pour une politique de l'opprimé: événement et historicité (2003), www.europe-solidaire.org.

Böylece Bensaïd, tarihin tünellerindeki bu uzun soluklu seferinden, burada ancak ana hatlarını sunabildiğimiz zengin bir düşünce mirasının yanı sıra pekiştirilmiş bir görev bilinciyle döner. Fakat bu zaten, ilk gençliğinde, nedenlerini sonradan aramaya koyulduğu bir "tutkuyla", "bir yürek hareketiyle" üstlendiği bir görevdi: Dünyayı değiştirmeyi hedefleyen bir kolektif siyasal faaliyet.

Bu derlemeyle küresel direniş hareketinin içinden geçtiği güncel tartışmalara müdahalede bulunmak kadar yazarın zihin dünyasını da çeşitli boyutlarıyla aktarmayı hedeflediğimizden, Bensaïd'in farklı üsluplarla ve elbette farklı işlevlere yönelik kaleme alınmış metinlerini bir araya getirdik. Daha önceden, *Sosyalist Demokrasi için Yeniyol* dergisinde (yeni dizi, sayı 4, Haziran 2000) yayımladığımız "Komünizmin Kara Kitabı'na Bir Cevap", Burak Gürel ve Erkal Ünal tarafından çevrilip *Praksis* dergisinde (sayı 13, Kış 2005) basılmış olan "Direniş Tezleri", ve Mutlucan Şahan'ın çevirdiği ve yine *Yeniyol*'da (sayı 22, Yaz 2006) yayımlanan "Ütopik Uğrak ve Stratejik Yeniden Yapılanma" metinlerini, çevirmenlerin izniyle bu derleme kapsamında yeniden basmayı uygun gördük. Yazarın Marx'tan olduğu kadar Benjamin'den de esinlendiğini tahmin etmenin zor olmadığı "tezler" şeklinde yazılmış ve pedagojik niteliğe de sahip siyasi analizler, felsefi ve yer yer şairane bir üslupla kaleme alınmış, fakat yine siyaseti merkezinde bulunduran metinler ve doğrudan polemiğe yönelik yazılardan oluşan bu derleme, umarız ki başka bir dünya mücadelesinde eleştirel bir marksizmden beslenenlere hizmet eder.

Köstebek ve Lokomotif

"Well said, old mole. Canst work i'th'earth so fast?
A worthy pioner."[1]
William Shakespeare, *Hamlet.*

Miyoptur, eski dostumuz. Kanama dinmezliği de vardır ayrıca. Bir çifte zayıflık ve çifte kırılganlık içindedir. Buna rağmen, sabırla, inatla, tünellerden geçitlere, tebessümle kat ediyor o köstebeklere özgü yolu, yeniden, apansız gün yüzüne çıkacağı günlere doğru.

XIX. yüzyıl, tarihi, ilerleme yönüne doğrultulmuş bir ok şeklinde deneyimlemiştir. Eskilerin Kader'i ve Yüce Tanrı, kendi gayrı-muhtemel türünün varoluş koşullarını üreten ve yeniden üreten bir insanlığın sıradan faaliyetleri önünde eğilmiştir. Tarihsel gelişime dair bu ince duygu, ağır ve uzun bir sekülerleşme hareketinden doğmuştur. Göksel mucize yeryüzünün ihtimallerinde kaybolur. Geçmiş artık geleceği aydınlatmaz. Bugün ise kendini haklı göstermek için geleceğe başvurur. Hadise mucizevi havasını yitirir, kutsallıktan dünyeviliğe geçer.

Demiryolları, buharlı gemiler, telgraf tarihin hızlandığı ve mesafelerin kısaldığı hissiyatını uyandırıyordu. İnsanlık san-

1. "Güzel söyledin koca köstebek! Yer altında bayağı hızlısın yani! Ne Madenci!" (William Shakespeare, *Hamlet*, Perde I, Sahne 5, çev. Bülent Bozkurt, Remzi Kitapları, İstanbul, 2001).

ki yer çekiminden kurtulacak hıza ulaşmıştı. Bu, devrimler çağıydı.

Ulaşımda ve seyahatte devrim: Bir çeyrek asırda, 1850 ile 1875 arasında büyük demiryolu şirketleri, Reuter ajansı, Cook ajansı ortaya çıktı. Rotatif baskı tirajları çoğaltıyordu. Devr-i alem seksen günde gerçekleştirilebiliyordu. Modernliğin kahramanı olarak kaşif, tur gezilerinin klimalı egzotizminin habercisiydi.

Maddelerde devrim: Demiryollarının galibiyetiyle kömürün, camın ve çeliğin, kristal saraylarının ve metalik katedrallerin devri başlıyordu. Hızlı ulaşım, mimari dönüşümler, büyük kamusal hijyen çalışmaları kenti metamorfoza uğratıyor ve kenar mahallelerle ilişkisini altüst ediyordu.

Bilgide devrim: Evrim teorisi ve jeolojideki ilerlemeler insanın doğal tarih içindeki yerini değiştiriyordu. Ekolojinin kekelemeleri toplumla çevresi arasındaki ince metabolizmanın keşfine çıkıyordu. Termodinamik, enerjiler üzerindeki denetime yeni perspektifler açıyordu. İstatistiğin gelişimi hesaplamacı akla bir ölçme ve nicelendirme aracı sağlıyordu.

Üretimde devrim: "Sermaye Çağı", metaların ve sermayelerin şeytani devirlerinin, hızlandırılmış rotasyonunun, büyük evrensel sergilerin, seri üretimin ve büyük mağazaların açılmasıyla ilk kitle tüketiminin çağı olmuştur. Aynı zamanda bu, borsa çılgınlığının, gayrı menkul üzerindeki spekülasyonların, hızla kazanılıp hızla kaybedilen servetlerin, skandalların, ses getiren iflasların, Pereire'lerin ve Saccard'ların, Rothschild'lerin ve Boucicaut'ların devriydi. Ve, nihayet, sömürgeci imparatorlukların ve paylaşımların, savaşlar aracığıyla toprakların ve kıtaların bölünmesinin çağıydı bu.

Çalışmada ve toplumsal ilişkilerde devrim: Mekanikleştirilmiş sanayi, atölyenin ayağını kaydırıyor, fabrikaların ve

kentlerin modern proletaryası terzilerin, marangozların, kunduracı ve dokumacıların oluşturduğu zanaatkârlar sınıfının yerini almaya başlıyordu. 1851'den 1873'e, kapitalist küreselleşmenin bu atılımı, 1864'de Uluslararası İşçi Birliği'nin kurulmasının da gösterdiği gibi yeni bir işçi hareketinin doğmasını beraberinde getirmiştir.

Bu muhteşem çeyrek yüzyıl, aynı zamanda, "katliam sanayisini" ve total savaşı önceleyen silah üretiminin de sanayileşmesinin çağı olmuştur. "Katil görünmediği için ve kurbanın ölümünün de doğal görünmesinden dolayı, bir cinayete benzemese de, esasında bir cinayet olan" toplumsal cinayetin çağıydı bu[2]. Edgar Poe ile Conan Doyle arasında, polisiye edebiyatın ortaya çıkışı, araştırmanın rasyonelleşmesi, soruşturma yöntemlerinin bilimselleşerek incelmesi çağın ruhuyla kentsel "gizemlerini" birleştirir: Çalınan para elden ele geçer ve suçlunun izleri anonim kalabalıklar içinde kaybolur.

Demiryolları tekniğe ve kâra doğru bu hücumun mükemmel bir simgesi ve amblemi olmuştur. İlerlemenin rayları üzerinde geleceğin fethine atılmış olan devrimler, tarihin gürleyen lokomotifleri olarak algılanmıştı!

XX. yüzyılın son çeyreği, bambaşka bir ölçekte olmakla birlikte, XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğiyle çeşitli analojilere sahiptir. Telekomünikasyon, uydular, İnternet, telgrafla demiryollarının çağdaş karşılıklarıdır. Bu kez de yeni enerji kaynakları, biyo-teknolojiler ve emeğin dönüşümleri üretimde yeni devrimlerin gerçekleşmesine neden oluyor. Seri üretim tüketimi kitleselleştiriyor. Kredinin gelişmesi ve büyük ölçekli dağıtım sermayenin dolaşım mekanizmalarını yağlıyor. Bunun sonucundaysa, yeni bir –bilişimsel– altına hücum, Devlet soy-

2. Friedrich Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, (1845), Gözlem yayınları, İstanbul, 1974.

larıyla mali elitler arasında bir bileşim, mafya skandalları ve ihtişamlı iflaslar kortejinin eşlik ettiği spekülasyona dayalı bir ileriye doğru kaçış meydana geliyor.

Kapitalist küreselleşmenin yeni çağı, dünyanın metalaşmasının ve genelleşmiş fetişizmin çağıdır. Bu, ulusların ve kıtaların tektonik altüst oluşunun, yıldızlara kadar silahlanan yeni emperyal egemenliklerin vaktidir. Fakat bu alacakaranlık çağının hayali, sonsuz ilerlemenin ve büyük tarihsel vaatlerinki değil artık. Talihin çarkında dönüp durmaya mahkum olan toplumsal tahayyül, Kubrick'ten Spielberg'e, uzaya kaçmak üzere tarihi terk ediyor. Yenilgilerin ve yıkımların ağırlığı her hadiseyi bir genel geçer olaylar, alımlandığı an zaplanan haberler, kısa süreli modalar ve hayranlık uyandırıcı anekdotlar tozuna indirgemektedir.

İmansız bir dinselliğin, ticarileştirilmiş maneviyatın, bireysellikten yoksun bireyselciliğin teselli edilemez kederine, farklılıkların standartlaşmasına ve kanaatlerin formatlanmasına maruz bulunan bu batan dünya, ne "ihtişamlı güneş doğuşları" ne de muzaffer sabahlara tanık oluyor artık. Sanki geçen yüzyılın felaketleri ve düş kırıklıkları tarih duygusunu tüketmiş ve hadise deneyimini paramparça bir gündemin seraplarında yok etmiş gibi.

Bu gelecek tutulması, anımsamaya yönelik anma törenlerinin konformizmi tarafından ele geçirilen geleneği tehdit ediyor. Paul Ricœur, *Hafıza, Tarih ve Unutma* kitabında, geçmişten söz edilirken, artık amacın ondan bir görev çıkarmak değil, bir "hafıza dindarlığı", bir anı sofuluğu, geleneklere uygun bir düşünüş yaratmak olduğu tespitini yapar. Bu hafıza fetişizmi, ebedi bir bugünün enstantanelerine mahkum bir dönemin kolektif amnezisini önleme iddiasındadır.

Yaratıcı bir perspektiften koptuğu taktirde, eleştirel hatır-

lama, bitip tükenmiş bir tekrarlamaya dönüşür. "Gerçekleşmemiş olan her şeye dair o şaşmaz bilinci" yitirir[3]. Postmodernliğin labirenti ise "yeni müjdeler taşıyan ölülerin geri geldiği" "karanlık kavşaklardan" bihaberdir. Artık bir "efsane haline doğru itilmeyen" tarih, bundan böyle "Devrimi ve Kıyameti bekleyen tanıklarının zenginliğinde" bulunan "bir iç ışıkla aydınlanmış" biçimde görünmez gözlerimize. Bir görüntüler tozuna veya artık bir araya gelmeyen bir puzzle'ın dağınık parçalarına dönüşür.

İlerleme treni raydan çıktı. Demiryolu efsanesinde, karanlık hayvan vagonları çelikten atı gölgede bıraktı. Walter Benjamin için, devrim artık alt edilemez makinenin galibiyetle sonuçlanan yarışıyla değil, felakete doğru çılgın koşusunu durdurmak için çalınan alarm ziliyle karşılaştırılabilirdi ancak.

Nasıl ki su kenarında yetişen sazlar meşeden uzun yaşarsa, köstebek de lokomotife galip gelir. Yorgun bakışlı o eski dostumuz hâlâ kazıyor. Hadisenin gözden kaybolması, usulca, her şey uykudayken yeni patlamaları hazırlamakta olan o karanlık direniş faaliyetini ortadan kaldırmaz. Eğer Viktorya çağının "gelişmesiz büyümesi" Birinci Enternasyonal'in doğumuna yol açtıysa ve kulakları tıkalı toplumsal savaş Komünculerin ayaklanmasıyla patladıysa, günümüzün büyük metamorfozları da kendi çelişkilerini olgunlaştırmaktadır.

Günün minnacık fesatları ve gizli planları, yarının büyük öfkelerinin mayasıdır. Yepyeni fışkırmaların habercisidir. Bu, Ernst Bloch'un sözünü ettiği o "zorlu yol alış"tır: "Trajik düzensizliklerle dolu, çatlaklarla, patlamalarla, yalıtılmış angajmanlarla kabaran, kaynayan bir uzun seyahat, dolambaçlı yollarda avare bir gezinti"[4]. Hiçbir yere götürmez gibi görü-

3. Ernst Bloch, *Thomas Münzer*, Paris, UGE, 1975. 4. Ibid.

nen fakat birden bire, kör edici bir ışığın şaşırtıcılığı içinde yeryüzüne çıkan tüneller boyunca uzlaşmaz direnişlerin, yönelim sahibi avareliklerin dik kafalı yürüyüşüdür, bu.

Böylece, Flagellant'ların, Dolcinien'lerin ve diğer Béguine'lerin yer altı heretik akımları, Thomas Münzer'in ve "apokaliptik eylem propagandasının" ortaya çıkışını hazırlar, ta ki onun idamı, reformcu rahip ile köy beyi arasındaki kalıcı ittifakı damgalayana kadar. Eşitlikçilerin isyanının ardından mülk sahiplerinin büyük korkusu, İngiliz burjuvazisiyle aristokrasisi arasındaki Püriten kutsal ittifakını sağlamlaştırır. Fransız devriminin yaratıcı kargaşasının ardından Thermidorcu restorasyonlar dönemi gelir. Ekim'in büyük umutlarının ardından ise, bürokratik gericilik zuhur eder, mahkemeleri ve tasfiyeleriyle, tahrifatları ve düzmeceleriyle, şaşkına çeviren yalanlarıyla.

Thermidorun bu geri dönüşleri, mümkün-olanın yeni aralanmış kapısını her zaman kilitlemiştir. Oysa "dünyayla bu yavan barış", bıkmadan usanmadan kendi yenilgilerinden yeniden doğan dik başlı köstebeğin hakkından asla gelememiştir. Otuz yıl bile kâfi olmuştur, 1830'un yahut 1848'in, gizli topluluklarca muhafaza edilen koru yeniden alevlendirmesi için. Yeni bir muhtevayla yüklü Jakoben radikalizminin, öncelikle Luddistlerle, ardından da İngiliz işçi sınıfının Çartist hareketiyle yeniden ortaya çıkması için birkaç yıl yetmiştir[5]. Komünün kanla bastırılışı ve hayatta kalanların sürgün edilişinden yirmi yıldan kısa bir süre sonra, sosyalist hareket yeniden doğmaya başlamıştı bile, sanki zamanı bilinmeyecek kadar eski bir mesaj kuşaktan kuşağa, fesatçıların fısıltısıyla yayılmış gibi.

5. Edward P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu* (1963), İletişim Yayınları.

Başarısız yahut ihanete uğramış olsun, devrimler ezilenlerin hafızasından kolayca silinmez. Gizil başkaldırılar, hayaletimsi varlıklar, yer kaplayan yokluklar şeklinde, şebekeleri ve parolalarıyla, geceleri gizli toplantıları ve gümbürtülü patlamalarıyla pleblere ait bir kamusal alanın moleküler oluşumunda varolmaya devam ederler: "Her şeyin sakin, kıpırtısız olduğunu düşünüyorlar" diyor keskin bir gözlemci Çartizmin yenilgisinin ardından, "fakat tam da bu sükûnet içinde tohum yeşerir, cumhuriyetçiler ve sosyalistler insanların bilincinde fikirlerini ilerletirler."[6]

Boyun eğme ve melankoli, hadisenin yarattığı vecdin yerini aldığında, alışkanlığa dönüşen aşka can sıkıntısı nüfuz edince, "bu yorgunluk anlarına uyum sağlamamak" asli bir görev haline gelir. Haklının uykusunu hazırlayan o gündelik güzel yorgunluğun değil, fakat fazla uzun süre "tarihin havını tersine taramış" olmanın getirdiği büyük tarihsel bıkkınlığın gücünü azımsamamak gerekir. Bu, "dünyanın uykusuna dalmak" üzere Canaan'ın eşiğinde duran Musa'nın; son gecesinin sessizliğine gömülmüş Saint-Just'ün; Taureau kalesindeki hücresinde delilikle flört eden Blanqui'nin bıkkınlığıdır.

Ağustos 1917'de Perulu genç gazeteci José Carlos Mariategui'nin üzerine çöken derin yorgunluktur bu: "Monotonluk ve sıkıntı hastası olarak uyanıyoruz. Ve ruhumuzu canlandırmak ve daktilomuzu tıkırdatmak için sesinin yankılanacağı tek bir hadisenin meydana gelmemesinin üzüntüsünü yaşıyoruz. Bitkinlik şeylere ve ruhlara nüfuz etmiş halde. Geriye bir tek esnemeler, iç çöküntüleri ve sıkkınlık kalıyor. Bir gizli mı-

6. Henry Mayhew, *London Labour and the London Poor: A Cyclopaedia of the Condition and Earnings of Those That Will Work, Those That Cannot Work, and Those That Will Not Work*, 4 cilt. (1861-1862), New York, A.M. Kelley, 1967.

rıldanmalar ve kaçakça anlatılan fıkralar zamanında yaşıyoruz.[7]" Birkaç ay sonra, hayata döndürücü hadiselere susamış bu köşe yazarı, bu hadiselerin arayışında, savaş ve devrimlerle karşı karşıya bulunan Eski Avrupa'ya gelir.

Gericilik zamanlarında, bu yürüyüş, "kendisi sabırlı olan, uzun ve aheste bir sabırsızlık hareketi"ne dönüşür. Vaktiyle Berlin'de hakim olan, sonraları Barselona, Cakarta veya Santiago'nun üzerine çöken düzenle uzlaşmayan, inatçı, aheste bir sabırsızlık: "Berlin'de düzenin tesis edildiğini ilan ediyor burjuva basını ve Berlin küçük burjuvazisinin mendillerini sallayıp tezahüratta bulunduğu muzaffer birliklerin subayları. Kim burada Paris'teki düzen sürülerinin zafer sarhoşluğunu, Komün savaşçılarının cesetleri üzerinde burjuvazinin düzenlediği Bacchus şenliklerini aklına getirmez ki? 'Varşova'da düzen tesis edildi! Paris'te düzen tesis edildi! Berlin'de düzen tesis edildi!' Düzen bekçilerinin açıklamaları dünya çapındaki tarihsel mücadelenin bir merkezinden diğerine böyle yayılıyor.[8]"

İşte bu zamanlar, geçici bir yavaşlamanın değil, "kaçınılmaz devrimci yavaşlığın", olgunlaşmanın ve gelişmenin zamanı, yorgunluğun ve alışkanlığın tam ve kesin karşıtı olan aceleci bir sabırsızlığın zamanı: Her daim elimizden kaçan bu 'arzulanır bilinmeyen'in[9] peşinde, ne alışarak ne de uyum sağlayarak, alışkanlıklarından kopup kendini şaşırtarak sebat edip devam etme çabasıdır bu.

"Hakikat ne zaman hayata dönebilir? Ve kim için hayata

7. José Carlos Mariategui, *El Tiempo* (Lima) içinde, 16 Ağustos 1917.

8. Rosa Luxemburg, *"L'ordre règne à Berlin"*, (14 Ocak 1919'da, Sosyaldemokrat İçişleri Bakanı'na bağlı Freikorps tarafından katledilmeden birkaç gün once yazılmıştır).

9. Dionys Mascolo, *Le Communisme*, Paris, Gallimard, 1953.

dönmelidir?" diye soruyordu Benjamin Fondane, karanlığın tam ortasındayken.[10]

Ne zaman? Kimse bilmiyor. Kesin olan tek şey hakikatin "gerçek-olan ile meşru-olan arasındaki çatlakta" bulunduğu.

Kim için? Belirlenmiş hiçbir mirasçı, hiçbir doğal vâris yok, yalnızca kendini devam ettirecek olanları bekleyen, kendini gerçekleştirecek olanların arayışındaki bir miras var. Bu, mağlupları "sonraki kuşakların devasa küçümseyişinden" kurtarabilecek olanlara vaat edilmiştir, der Edward P. Thompson. "Çünkü miras, alıp da bankaya koyduğumuz bir mal, bir servet değildir". "Meşru mirasçılardan çok gayrı meşru olanlar tarafından kimi zaman yeniden canlandırılıp yeniden teyit edilebilen, seçici, aktif bir onaylamadır"[11].

Hadise "her daim yoldadır", fakat fetişizmin ve tahakkümün kısır döngüsünü kırabilmek için "şimşeğe ve yıldırıma zaman gerek". Yenilgi sonraları, bunaltıcı bir ebedi yeniden başlangıç yahut "ebedileşmiş güncellik" duygusunun yerleşmesine elverişlidir. Oysa evren sonsuz biçimde tekerrür ediyormuş ve yeri eşeliyormuş gibi göründüğünde bile, "kavşaklar bölümü" hâlâ umuda açıktır. Artık hiçbir şeyin mümkün olmadığını düşünme, şeylerin amansız düzeninden kaçabilme umudunu yitirme noktasına vardığımızda bile, varolanın sefaleti karşısına vuku bulabilecek olanın imkânını dikmekten vazgeçmiyoruz. Çünkü "artık özgür olmak istememe utancını kolayca kabullenemeyiz"[12].

---

10. Benjamin Fondane, *L'Écrivain devant la révolution*, Paris, Paris-Méditerranée, 1997.

11. Jacques Derrida, (Marc Guillaume ve Jean-Pierre Vincent'la birlikte), *Marx en jeu*, Paris, Descartes et Cie, 1997.

12. Michel Surya, *Portrait de l'intellectuel en animal de compagnie*, Tours, Farrago, 2000, s.11; Ayrıca bkz. Surya, *De l'argent*, Paris, Payot, 2000, s.122.

Yirmi yıllık liberal karşı-reform ve restorasyondan sonra, meta düzeni çıkışsız görünüyor. Ebedi bugünün bir sonrası, mutlak kapitalizmin bir dışarısı yokmuş gibi. Kaderleşmiş bir düzenin sıkıcı idaresine hapsedildik, kimliklerin ve aidiyetlerin sonsuz parçalanışına indirgendik, programlardan ve tasarılardan vazgeçmeye mahkum olduk. Kurnazca bir vazgeçme/boyun eğme retoriği, karmakarışık biçimde, gösterişli dönüklikleri ve karşı saflara utanç verici katılımları, pişmanlıkları ve günah çıkarmaları haklılaştırmak için kullanılıyor.

Oysa ki! Varolanın radikal eleştirisi, direniş ve hadise düşüncelerini arkasına alarak akıntıya karşı yüzüyor. Fakat kimi zaman, yenilgilerin kısır döngüsü içinde, savunma konumundaki direnişler gelmekte geciken bir karşı saldırı faslından umudu kesmeye başlar; kurtarıcı hadiseye yönelik umut gündelik direnişlerden ayağını kesip, dünyevi olandan kutsal olana doğru yükselir, gayrı muhtemel bir mucize beklentisi içinde donuklaşır. Bugün, geçmişsiz ve geleceksiz biçimde havada asılı kaldığı zaman ve "tin, bulunduğu çağdan geri çekildiği vakit, bir toplu cinnet ve manevileşmiş bir çılgınlık bırakır dünyada"[13].

Varolana karşı dünyevi direnişten ipini kopardığı taktirde, dünyayı değiştirme özlemi bir iman eylemine ve göksel iradeye dönüşme tehdidiyle karşı karşıya kalır. İşte o zaman, usanç verici bir sahtekârlar ve şarlatanlar, ateş-püskürtenler ve diş koparanlar, cepçiler ve haydutlar, kutsîyat kaçakçıları ve iskambil falcıları, New Age tutkunları ve yarı inançlılar korteji sahneye çıkar. 1848'den sonra, Duygusal Eğitim'in 48'lileri ticarete atıldığında veya gözlerini kariyerlerine diktiğinde meydana gelen buydu. 1905'ten sonra, hayal kırıklığına uğrayan militan, "Tanrı arayışçısına" dönüştüğünde de olan buydu.

13. Edward P. Thompson, *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, op. cit.

Mayıs 68'den sonra kimi ödlek peygamberler, fazla uzun süre canavarı oynadıktan sonra meleği oynamaya niyetlendiğinde olan yine buydu. Bu durumlarda, dini revival [yeniden canlanma] ve sahte mitoloji, yıkılan büyük umutların boşluğunu doldurma iddiasını taşır.

İnkârın ve vazgeçmenin tükenmek bilmeyen meşrulaştırmalarına karşı direniş ve hadise siyasetleri bu akıl kayıplarının nedenlerini aramaktan geri kalmaz. Fakat tarihsel belirlenimden yoksun bir hadiseye sadakât ile beklenti ufkundan mahrum bir direniş arasındaki kopukluk, çifte bir güçsüzlükle yüklüdür.

Bir yandan, direniş sonsuz çeşitliliğe sahip biçimlere bürünebilir: Mevcut gerçekliğin somut eleştirisinden, tarihsel kökleri olmayan soyut bir ütopyaya; aktif bir mesiyanizmden, gelmek bilmeyen bir Mesih'e yönelik seyirci kalan bir bekleyişe; etik siyasetten, siyasetsizleşmiş bir etiğe; tehlikeleri önlemek isteyen vahiyden, geleceğin sırlarını açığa çıkarma iddiasındaki kehanete.

Ortaya çıkması için gerekli siyasal koşulların elimizden sürekli kaçtığı ve kalıcı biçimde yitirilmiş gibi göründüğü hadiseye gelince, onu her türlü zorunluluktan azade saf bir rastlantısal ihtimal olarak, yahut bastırılmış imkânların mucizevî tezahürü şeklinde kavrama eğilimi kuvvetlidir.

Thermidor dönemlerinin –herkesin bildiği gibi– yüreği sert, midesi zayıftır. Beklenenlerin en kötüsünün olma ihtimali karşısında, ehven-i şer'i kabullenmekten başka çare görünmediğinde, "yumuşak canavarlar", göz kırparak birbirlerini kutlar. Yaşlı ikiyüzlü, "eski ikiyüzlü, klasik ikiyüzlü, Kilisenin ikiyüzlüsü", "ikinci ikiyüzlüyü, modern dünyanın ikiyüzlüsünü, ikinci el ikiyüzlüyü, insancıl ikiyüzlüyü, yani öteki iki-

yüzlüyü" elinden tutar[14]. Bu "iki akraba ikiyüzlü" arasındaki ittifak uzun sürebilir, "biri diğerini taşıyarak, biri diğeriyle savaşarak, biri diğerini destekleyerek, biri diğerini besleyerek".

Bu durumda galipler ve galibiyetler kültüne, kurbanlara yönelik bir merhamet eşlik eder, ama tabii ki bunlar, ıstırap çeken kurban rolleriyle yetindikleri sürece, ve özellikle de kendi tarihlerinin oyuncuları olmaya yeltenmedikleri taktirde.

Bununla birlikte, en kurak dönemlerde ve en çoraklık topraklarda bile –akıntısı belki de bir sızıntıdan öteye geçmeyen– bir dere, bir çay bulunur. Ama bu, şaşırtıcı yeniden doğuşların habercisidir. Fakat, teslim olmayan, isyankâr bir mesiyanizmi, bakışlarını öteki dünyaya çevirmiş, onuru kırılmış bir binyılcılıktan ayırabilmek lazım. Mağlup edilmişleri alt edilmişlerden, ve "galip mağlubiyetleri" yürekler acısı bozgunlardan ayırabilmek gerek. Ve ütopyacı tesellileri, "yasadışı bir geleneği" sürdüren ve "gizli bir inancı" aktaran direnişlerle kesinlikle karıştırmamak lazım.

Her daim yeniden başlayışlar, yeniden doğuşlar ve yenilenmeler vardır. Karanlık geçiş ve değişim çağlarında dünyevi ve manevi özlemlerin, akılların ve tutkuların patlayıcı bir bileşimi gerçekleşir. Eskinin muhafazası yeninin kekelemelerine karışır. En karanlık anlarında bile, doğmakta olan gelenek, çöken geleneğin bir adım arkasındadır. Kesintisiz bir "muhtemel imkânsızlıklar" şiirinin gizli yazımı asla sona ermez.

Bu dik kafalı umut, ne inananın tasasız güveniyle ne de Spinoza tarafından defedilen "kederli tutku"yla karşılaştırılabilir. O, tam tersine, "üstesinden gelinen umutsuzluğun" erdemidir. Çünkü, "yanıltmayana karşı umut beslemeye hazır olmak için", öncelikle kendi yanılsamalarınızdan umudu kesmeniz gerekir. Böylece, yanılsamalarından kurtulmuş ve gözü

14. Charles Péguy, *Clio*, Paris, Gallimard, 1931, s.99.

açılmış bir umut, "alışkanlığın ve mülayimliğin, özü itibariyle taban tabana zıttı" haline gelir. Bu umut, "sürekli alışkanlıklarından kopmak", durmadan "alışkanlık mekanizmasını" sökmek, her yere yeni başlangıçlar sokmak durumundadır, tıpkı "alışkanlığın her yere bitişler ve ölümler soktuğu gibi"[15].

Alışkanlıklarından kopmak, hâlâ şaşırabilecek durumda olmaktır. Şaşkınlığa uğratılmaya razı olmaktır.

Hadise ihtimalinin, gerekli ve yetersiz tarihsel koşullar içerisinde kendine bir patika açtığı bu vakitsiz akınlar, şeylerin ve yapıların değişmez düzeninde bir gedik açar.

Bir kriz mi? Peki bugün hangi kriz? Bir tarihsel kriz, bir medeniyet krizi, sürüp giden, çekiştirilmiş ve uzatılmış bir kriz. Dünyanın dengesizliklerinin patladığı bir kriz. H.G. Wells'in öngördüğü gibi kültür ile yeni buluşlar arasındaki açı durmaksızın büyüdü ve bizzat teknolojinin ve bilginin bünyesinde, parçalı rasyonalite ile bütünsel irrasyonalite arasında, siyasal akıl ile teknik akılsızlık arasında kaygı verici bir mesafe yarattı.

Bu kriz, yeni bir medeniyetin öncüllerini mi taşıyor? Fakat bir o kadar da görülmedik barbarlıklarla yüklü. Kim kazanır? Barbarlık önemli ölçüde öne geçti. Yıkım ile inşayı, eskinin can çekişmesiyle yeninin gebeliğini birbirinden ayırmak her zamankinden güç hale geliyor, "çünkü barbarlık, kendinden ve geleceğinden şüphe duyan bir insanlığın umutları ve hayal kırıklıklarından istifade etmek için, hiçbir dönemde bu kadar güçlü araçlara sahip olmamıştır"[16]. Gün batımında, bu kararsız alacakaranlığı el yordamıyla kat ediyoruz.

Yalnızca bir büyüme krizi mi bu? Yoksa medeniyet içinde-

15. Charles Péguy, *Note conjointe*, Paris, Gallimard, 1942, s.123.

16. Georges Bernanos, *La Liberté pour quoi faire?* (1953), Paris, Gallimard, 1995.

ki bir rahatsızlıktan ziyade, "koca ayaklarıyla yeri sarsan mitlere" yol açan bir ıstırap mı? Yeni bir medeniyetin üstün gelmesi için, eskisinin tümüyle yitik, terk edilmiş ve hor görülmüş olmaması lazım. Yalnızca savunulmakla kalmayıp, durmaksızın yeniden yaratılmalıdır.

İnatçı köstebek, çevik lokomotiften uzun yaşar. Yumuşak tüylü, yuvarlak hatları, makinenin metalik soğukluğuna, o çalışkan saflığı tekerleklerin ritmik takırtısına, mütebessim sabrı, o çelikten sırıtışa üstün gelir. Köstebek, tünellerle kraterler, dipten kazımalarla yeryüzüne çıkışlar, yeraltının karanlığıyla güneş ışığı, siyasetle tarih arasında gidip gelir. Deliğini kazar. Eşeler ve aşındırır. Gelmekte olan krizi hazırlar.

Köstebek, dünyevi bir Mesih'tir.

Mesih bir köstebektir ve tıpkı onun gibi miyop ve serkeştir.

Kriz, apansız gün yüzüne açılan bir köstebek deliğidir.

2001

Devrimciler Neden Melankoliktir?

Tarihin a-modern bir temsili, ilerlemenin mekaniğine güvenden ziyade tehlike bilinci üzerinde durur. Söz konusu tehlike, yenilgilerin ebedi dönüşü ve yenilmişlerin sonsuz mahkumiyetidir. Komün'ün bastırılmasının ardından Taureau kalesine hapsedilen Blanqui'nin "cehennem vizyonu", Benjamin tarafından da gelecek Holokost'un önsezisiyle hissedilen bu "tarihsel bilincin kabusunu" resmeder: "Dünyanın yüzü asla en yeni olana göre değişmez, bu aşırı yenilik her daim kendine özdeş kalır. Cehennemin ebediyetini yapan da budur"[1].

Blanqui'nin kozmik fantasmagoryasında dünyalar tekerrür eder ve tarih kekeler. Hapsedilmiş Blanqui'nin ikiz yıldızı Baudelaire'in şiiri "aynının ebedi geri dönüşünde yeniyi ve yeni-olanda aynının ebedi geri dönüşünü gösterir". Moda, "kitle üretimiyle ilk defa duyular tarafından algılanabilir hale gelen" bu ikili hareketi sahneye koyar"[2]. Hiçbir aşk, uçan Hollandalı efsanesinde olduğu gibi mahkumu ebedi lanetlenişinden kurtarmaya gelmiyor. Oysa yalnızca bir aşk karşılaşması

1. Walter Benjamin, *Paris capitale du XIX. Siècle,* Paris, Cerf, 1989, s.560 ve 901.

2. Walter Benjamin, *Charles Baudelaire, un poète lyrique à l'apogée du capitalisme,* Paris, Payot, 1982, s.230, 236, 239.

yahut devrim hadisesi ebediyetin büyüsünü bozabilir. Zamanda kırılma yaratan bu olaylar gerçekleşmediği taktirde "dünya devasalağından çok, ebediyeti ile ele geçirir aklı".

Uzamsal baş dönmesi, zamansal baş dönmesi.

İlerleme yanılsaması "ebedileşmiş güncellik" içinde kaybolur: "Evren sonsuz biçimde tekerrür eder ve yeri eşeler. Aynı sözleri bıkıp usanmadan tekrarlayan bu ebediyet hiç şaşmadan sonsuzluk içinde aynı temsilleri oynar". Bu kapalı gelecek ancak bir son yargı gününde yapılacak son özetle birlikte kavranılabilir hale gelebilir.

Oysa belirsiz bir tarih içinde "çağrı sonsuza dek açık kalır".[3]

Borges, "dünyadan da yoksul" bu hayranlık uyandırıcı ebediyetin melankolik yankısını duyar. Bu ebediyetin sıradan zamanı, düşmüş, konumunu yitirmiş bir biçimdir, "lime lime edilmiş bir yeniden üretimdir". Günceli "geçmiş içinde çözülme yolundaki şimdiki anın can çekişmesine" indirgeyen bu "cehennem parçası" "usanmış bir umuttur": "İnsanlar tarafından hayal edilmiş çeşitli ebediyetlerden hiçbiri geçmişin, bugünün ve geleceğin mekanik biçimde yan yana getirilişi değildir. Hem daha basit hem de daha büyülü bir şeydir: tüm zamanların eşanlılığıdır"[4]. Zamanların bu iç içe geçişinde an ve ebediyet birbirine karışır. Köken ve son bir araya gelir. Ne öncesi ne de sonrası vardır artık, sanki uzam, yola koyulacak bir başka yer bırakmayarak tek bir mekanda birleşmiş gibi.

3. Auguste Blanqui, *L'Eternité par les astres*, Paris, Futur antérieur, 1973, s.120, 169, 102.

4. Jorge Luis Borges, *Histoire de l'éternité*, Paris, UGE, coll. "10/18", 1964, s.169.

Lucrèce'in ardından Borges de ebediyet arzusunun ikili karakterinin altını çizer; hem korkulan bir kesin istirahat dönemi, hem de bir aşk bolluğuna yönelik dindirilemeyen bir açlık: doymayan sevgililer "umutsuzca, aşık dişleri birbirine yapışırcasına, nafile" sıkı sıkı sarılırlar, çünkü "birbirlerinin içinde kaybolmayı veya tek bir varlık olmayı başaramayacaklardır". Aşk ve devrim bu şiddetli mutlaklık arzusunu, bu dişe diş tutkulu ısırığı paylaşır. Ebediyetin umutsuzluk verici aynası olmaksızın, evrensel tarih, kibirlerinin dört bir yana dağılışı içinde sonsuza dek kaybolan zamandan başka bir şey değildir. Şimdinin hazzı içinde ebediyet mevcudiyeti ise tam tersine zamanların harmonisini [uyumunu] gerektirir. Onların müziği arzu simgesi altında yükselir, ki bu tam da ebediyetin "stilidir".

Böylece Borges zamanın ve siyasetin erotiği arasında garip bir tekabüliyet sezer. Devrim veya aşk hadisesi "gerçek vecd anı" ve "olası ebediyet kapısı" şeklinde ortaya çıkar.

Ebediyet, ceza ve vecd ebediyeti şeklinde iki yüze sahiptir. Borges sınırlı bir zaman içinde birincil unsurlar arasındaki bileşimlerin sınırlı sayısı tarafından matematikleştirilmiş ebedi geri dönüşün bu iki zıt boyutunu kavrar. Dünyaların evrensel tekerrürünün bu kaygı verici mitinde Blanqui Stoacılığın veya Leibnizci Apokatastaz'ın paradokslarını görür. Hayal kırıklıkları bağlamında oluşan garip bir seçmeci yakınlıkla, Blanqui, çağdaşları olan *Inactuelles*'in Nietzsche'si ve yenilmiş Komün'ün Rimbaud'suyla buluşur.

İlerleme hayranlığının karşıt kutbundaki bu üç şahsın ortak noktası felaketin geri gelişi hissiyatına sahip olmalarıdır. 1848'den beri Termidor hep kazandı ve "Termidor kümesinin tarihten hiçbir zaman yok olmayacağı" düşüncesine kapılmış bulur insanlar kendilerini. Bu, "burjuva biçiminin giderek

tüm dünyaya yayılmasında her türden ilerlemenin nedenini ve sonunu gören herkesin fikridir"[5].

Blanqui'nin aksine, Nietzsche tarihin umuda açık olan tek bölümünden, "kavşaklar bölümü"nden bihaberdir. 1883 sonbaharında cehennemsi tekrarın umutsuzluğu mutlak hale gelmiştir. "Ay ışığında sürünen bu ağır kanlı örümcek ve kapının önünde kısık sesle konuşan, kısık sesle ebedi şeylerden konuşan sen ve ben, geçmişte daha önce varolmadık mı? Ve yeniden uzun yola, sallanan bu uzun yola gelmeyecek miyiz, ebedi olarak geri gelmeyecek miyiz?" Aynının bu özdeş geri dönüşü dehşetini önleyebilmek için Nietzsche'nin büyük bir fark yaratan o küçük sapmadan, o hafif esnemeden, döngüyü kıran ve onu otantik bir yeniliğe açan özgürleştirici clinamen'den bile umudu yoktur. "Uzak mutluluklar"a yönelik umuda hiçbir yer bırakmıyor. Onun için tek şans şimdiki zamanda yatıyor, bu zamanı "yeniden ve tüm ebediyet boyunca aynı şekilde yaşamayı arzulayacak" şekilde yaşamak için uğraşmakta yatıyor.

Bu satırları yazarken Nietzsche, Blanqui tarafından on yıl önce hücresinde ateşler içinde kaleme alınmış ebediyet kabusundan haberdar değildi. Büyük döngüsel öğretiler içinde Blanqui'nin astral ebediyeti, Borges'e göre "üzerinde en çok düşünülmüş ve en kompleks" olanıdır. Profesyonel fesatçı büyük tarihsel vaatlerin sözcüsü değildir: "Bizim tezimiz yüz sade cismin sonsuz özgün bileşimlerin oluşumuna elvermeyeceğini savunuyor. [...] Özgün tiplerin sayısı sınırlı, taklitlerin veya tekrarlarınki sınırsızdır. Sonsuzluk bununla oluşur. Her tipin arkasında sayısı sınırsız olan bir tıpatıp benzerleri ordusu vardır". Bu nedenle "bizler kopyanın bir parçasıyız",

5. Antonio Labriola, *Essais sur la conception matérialiste de l'histoire*, Paris, Giard et Brière, 1902, s.41.

her ne kadar "büsbütün bir benzerliğe", "gerçek bir ikiz-dünyaya" rastlamadan önce milyarlarca çeşidi saymak gerekse de. Ve "dünyamızın her büyük olayının da bir karşılığının olması, özellikle de kader burada bir rol oynadıysa" bundan dolayıdır. "İngilizler belki de birçok kez düşmanlarının Grouchy'nin hatasını işlemediği dünyalarda Waterloo muharebesini kaybetmiştir. Bu hatanın işlenmesi pamuk ipliğine bağlıydı. Buna karşılık, Bonaparte burada bir kaza olan Marengo zaferini başka yerlerde her zaman kazanmamıştır".

Bileşimlerin sonsuz karmaşıklığı içinde, mümkünler çok sayıdadır ve muhtemel-olan da her seferinde kazanmaz. Bu, kimi zaman "pamuk ipliğine", bir "kazaya" bağlıdır. Yeniden başlangıçları seyrinden saptıran kavşaklar bunlardır işte. Dolayısıyla yenilgilerin tekerrürü mutlak bir kader değildir.

Blanqui, Aşil'in "tekrar Truva'yı kuşatacağını", "aynı dinlerin ve aynı törenlerin yeniden doğacağını", "insanlık tarihinin tekerrür ettiğini", "olmuş olanın tekrar olacağını", "fakat özel değil yalnızca genel düzeyde" böyle olacağını 1616'da yazan Lucilio Vanini'ya[6]; sınırlı partikül sayısının sınırsız sayıda bileşime yol açamayacağını fark ederek, sonsuz bir süre içinde tüm olası durum ve düzenlerin sınırsız sayıda gerçekleşeceği sonucuna varan Hume'a; "bireylerin hayatının ayrıntılarına kadar aynı koşullardan geçeceği bir zamanın mecburen geleceği" şekilde sınırlı sayıda işaretin sınırsız bileşiminin kaçınılmaz biçimde tekrar edeceği sonucuna ulaşan Leibniz'e göndermede bulunur.

Blanqui de, kendini, Taureau kalesindeki hücresinde "bir masada, bir kalemle, giysiler içinde, tümüyle benzer koşullarda" yazdıklarını tekrar ve tekrar, sonsuza dek yazar halde hayal eder. Bu trajik kader sonsuz kez yeniden gerçekleşebi-

6. Lucio Vanini, *De admirandis naturae arcanis.*

lir. Fakat bu, bir diğer mümkünün, istisnai bile olsa, bir kavşaktan geçerken meydana gelmesini, Grouchy'nin Waterloo'ya zamanında yetişmesini, Spartacus'ün Crassus'e üstün gelmesini, Münzer'in köylüleriyle başarıya ulaşmasını, Komün'ün Versailles'ı yenmesini engelleyemez.

Vanini daha o zamanlarda tarihsel yeniliğin girebilmesi için dar bir kapı tasarlar: yineleme özgün olanın üzerine özelde değil genelde biner. Tekrar eden bileşimler düşüncesi içinde Leibniz, çeşitli kopyalara rağmen kimi şeylerin "her daim söylenebilir fakat hiç söylenmemiş" olacağını, çünkü hiçbir dönüşün mükemmel olmadığını, ve "olayların, her ne kadar görünmez biçimde olsa da devrimler sonucu yavaş yavaş en iyiye doğru gelişebileceğini" yazar.

Gerçekten de tarih ve dil matematiksel bileşimlere indirgenemez. Tekrar kutusu hiç boşaltılmadığı taktirde, dünyamızın geleceğinin "milyonlarca kez yol değiştireceğini" ve geleceğin ancak yeryüzünün ölümüyle kapanacağını vurgular. Bu arada, her saniye tercih edilen yol ile tercih etmiş olabileceğimiz yol arasındaki kavşağı getirir karşımıza. Dolayısıyla yalnızca beklenmeyen hadise "umuda açıktır", çünkü "burada olamadığımız her şeyi, başka bir yerde oluyoruz".

1840'lı yıllarda, "modernlerin ölümcül hastalığı" olan sıkıntı, bir salgın gibi yayılır. Beklenti ufkunun çöküşü "sıkıntıyla astarlanmış bir evrende" taş üstünde taş bırakmaz. Musset, o kederli Olympio* fazla yaşlı bir dünyaya fazlasıyla geç geldiğini düşünür. Vigny Musa'nın Chanaan'ın eşiğindeki sonsuz bıkkınlığını hisseder. Nerval "melankolinin kara güneşini" yüceltir. İntihar telaşı içinde Poe "kendiyle çelişme ve çekip gitme" hakkını savunur. Kartaca'yı yeniden canlandı-

* Yazar, burada Victor Hugo'nun Olympio'nun kederi şiirine göndermede bulunur. Ç.N.

ran Flaubert'in sonsuz kederini de ekleyelim. Hepsi kayıp bir geçmiş adına bugünün reddini, ama bunun yanı sıra da modernitenin kesinlikle modern bir eleştirisini ifade eder.

Romantizm, Lamartine'in gözünde zaten sıkılmakta olan 1839 Fransası'nın yankısını taşır. Baudelaire romantizmde "işsiz Herküller" için bir sıkılma teorisi görür. Büyük kahramanlar artık ölmüştür. Konvansiyon'unkiler gibi Roma'nın devleri de ölmüştür. Temmuz monarşisi döneminde Borsa mutluluk içindedir. Tüm toplum kumar düşkünlüğüyle kendinden geçer. Kracauer bu dönemle ilgili bir anekdot aktarır. Garip bir çöküntüye, kendinden ve diğerlerinden tiksinmeye kapılmış bir hasta doktora gider. Doktor da yeniden neşesini kazanması için *Funambules*'de çıkan pandomim oyuncusu Debureau'yu izlemesini salık verir. "Debureau benim" diye cevap verir hasta. Bu sıkıntı, bu "dünyanın ızdırabı," Debureau'nun acısını çektiği bıkkınlığı saplantı haline getirmiş "insanların anlamdan yoksun boş zamanın, akıp giden ve yalnızca kendini sürükleyen zamanın mırıldanmasını dinlediği" bir dönemin işaretidir[7].

"Fikirlerin sonbaharı"nda, bu sıkılmış dünyayla boğuşurken – "melankolik valsler ve bitkin baş dönmeleri"– Baudelaire, nafile, "gençleşmiş güneşlerin" özlemini duyar. Pascal'de ve "onunla birlikte devinen girdabında" kendi benzerini görür. Keşişlerin ve münzevilerin derin kederi, kapalı kalmanın doğurduğu sinir zayıflığı, Petrarka'nın *acedia*'sı Walter Benjamin'e kadar aktarılır onun aracılığıyla:

Alçak ve ağır gökyüzü bir kapak gibi
Uzun sıkıntılara yem olan iniltili ruhun üstüne biniyorken
Ve tüm çemberi kavrayan ufuktan

7. Siegfried Kracauer, *Jacques Offenbach ou le secret du Second Empire*, Paris, Le Promeneur, 1994, s.108.

Gecelerden de kederli kara bir gün üstümüze boşalıyorken. Yeryüzü nemli bir hücreye dönüştüğünde...

Oysa Saint-Just'ün ve Blanqui'nin özlü melankolisi bu romantik melankoliden farklıdır. Onlarınki Antikite'de gelecek için silahlar arayan, klasik bir melankoli, aktif bir melankolidir. Ne birinin ne de diğerinin Ortaçağ harabelerine merakı vardır.

"Yirmi yaşındayım; kötü yaptım; daha iyi yapabilirim" diye yazar soğuk bir biçimde Saint-Just *Organ* şiirinin önsözünde. Gençliği daha o zamandan iyileştirilemez bir yetersizlik duygusuyla örselenmiştir. "Her şeyin mümkün hale geldiği" bir zamanın karakteri, "dünyanın metamorfozunun" aktörü olarak, kral katlinin gerektirdiği cesaret ile "bir zorbayı yargılamanın dini bir şey olduğu" bir yüzyılın barbarlığı karşısındaki korku arasında bölünmüştür. Acele yaşamının izlerinde, "nafile şeylere dönük tiksintisi" ile itiraf edilemez "kederinin sırrını" sürükler.

Devrim hadisesi, kısa sürmesi itibariyle kendi boyutuna uygun tek eserdir. Saint-Just bir maceracı yahut sıradan bir eylem adamı değil, fakat daha nadir rastlanan bir türe aitti: bir "eylem düşünürü"dür. Eylem imkansız hale geldiğinde susar, kesinkes. Malraux'nun kendisi için kullandığı "uyurgezer umursamazlığa" kapanır. Mantığın kurallarına dayalı bir infazın acı ve umarsız bekleyişi içinde "intiharın kanadı son gecesine uzanır". Notlarının ve açıklamalarının sonunda her daim yer alan "... gerekiyor" sözleri gitgide ulaşılmaz hale gelerek "mantıklı bir çılgınlığa" varan askeri ve siyasi bir zorunluluğa işaret eder. Saint-Just "Devrim kabiliyeti"ne sahipti ve "kısa hayatı yalnızca muzaffer bir Kıyamet [*Apocalypse*] içinde akıyordu"[8].

Yüzyıl içinde Saint-Just'ün bu aldırmaz melankolisine, fe-

satla dolu hayatı "Baudelaire'in hayalinin kız kardeşi" gibi görünen bir diğer "eylem düşünürü"nün, Blanqui'nin eğilmez melankolisi karşılık gelir. Bu ikisi "III. Napolyon'un Haziran savaşçılarının umutlarını altına gömdüğü taşın üzerindeki birleşmiş eller" gibidir[9].

Devrimciler neden büyük melankoliklerdir?

Robespierre'in 8 Thermidor söylevindeki kabullenilmiş yenilgi tespiti şeklindeki sonul melankolisi: "Adaletin yalan olduğu [...] bir düzende neden daha fazla kalınsın? Ölüm ölümsüzlüğün başlangıcıdır."

Son mücadelesinde "bitlerin sosyalizmi alt edeceğine" kanaat getirmiş, hareketsizliğe mahkum edilmiş bir diğer "eylem düşünürü"nün, Lenin'in melankolisi. Mayıs 1918: "Felaket bizi gözlüyor, çok yakında, eli kulağında." Temmuz 1918: "Halk bayıltılmış, yarı ölü bir adama benziyor." Ocak 1919: "Umutsuz bir krizden geçiyoruz." Aralık 1920: "Durum dehşet verici." Nisan 1921: "Bu durum çıkışsız görünüyor." Haziran 1921: "Ülkenin yıkımı olağanüstü düzeyde."

Tabii ki Benjamin'in intiharcı melankolisi, 1927'de hıçkırıklar içinde, valizi dizlerinde Moskova'yı terk ederken; 1933'te ilk kez kendini ortadan kaldırmayı denerken; ve 1940'ta bunu başardığında, Pireneler'in artık geçilmeyen geçidi önünde gözleri felaketin üzerine fal taşı gibi açılmış, yüzyılın bulantısı ve yorgunluğuyla bitap düşmüş haldeyken.

Tucholsky'nin uzgörülü ve yine intiharcı melankolisi: "Ancak artık var olmayacağı vakit kazanacak bir sosyal-demokrasi görüyorum –ve yalnızca alçak, gevşek ve çıkarcı olmasın-

8. Bkz Dionys Mascolo, "Si la lecture de Saint-Just est possible", in *A la recherche d'un communisme de pensée*, Paris, Fourbis, 1993; ayrıca bkz. André Malraux, *Saint-Just et la force des choses*, 1954.

9. Walter Benjamin, *Baudelaire*, op.cit., s.145.

dan ileri gelmez bu- fakat muharebeyi kaybetti çünkü öğretisinin hiçbir değeri yok [...]. Sıfırdan başlamak gerekiyor. Sıfırdan başlamak ve sadece Papa'nın yapmasını bildiği gibi kendi yandaşlarına ihanet eden şu gülünç Stalin'i dinlememek lazım –bu kesinlikle özgürlüğü getirmeyecektir. Sıfırdan. Ta başından. Biz bunu göremeyeceğiz [...]. Cesaretim mi kırılıyor acaba? Ama yanlış ve yanıltıcı umutları ortadan kaldırmak da az buz bir şey değildir"[10]. O da "biz reddiyecilerin, nefretle ve aşkla mücadele etmek istediği" bir çağın çelişkisinin tutsağı. "İçi boş şekillerin ve esasında artık var olmayan şeylerin sıkıca tutunduğu" bir çağdır bu. Tüm bunlar bitti, "bitti – hissetmiyor musunuz?". "Burjuva çağı gidiyor", ve neyin geldiğini de "kimse bilmiyor", "hiçbir şey tekabül etmiyor, eski kelimeler yeni hiçbir şeye tutunamadığı için yere düşüyor". "Var olmayı bırakan bu yazar" için Kafka'nın *Amerika*'sında kalan en güzel şey "onu boydan boya kateden derin melankolidir".[11]

Mariategui'nin sebatkâr ve bitkin melankolisi; fiziksel olarak örselenmiş, daha yirmi bir yaşından itibaren "çok büyük ve belirsiz bir yorgunluğa" kapılmış, "imkansız okşayışlar arzusunun" azabını çeken Mariategui. O zamanlar her şey ona "karanlık ve trajik" geliyor. İki sene sonra aynı canı sıkıntısı ve "feci yorgunluk duygusu"ndan söz ediyor: "Sıkılıyoruz; monotonluk ve rutin hastası olarak uyanıyoruz; bitkinlik şeylere ve ruhlara nüfuz etmiş durumda..." Devasa bir tasarıya adanmış olsa da varlık ancak can çekişir halde olabilir: "Can çekişen, mücadeleyle yaşar, yaşamın kendisiyle mücadele eder, ve de ölümle."[12]

10. Kurt Tucholsky, *Adieu révolution allemande*, Grenoble, Presses universitaires de Grenoble, 1981, s.214.

11. Kurt Tucholsky, *Chronique allemandes*, Paris, Balland, 1982, s.46.

Guevara'nın ironik melankolisi; ki o da klasik bir melankolidir, "bir sanatçı şevkiyle işlenmiş" iradesinden söz ettiği, Vietnam halkının trajik yalnızlığında "insanlığın mantığa aykırı bir uğrağını" gördüğü vakit. Bu mantıksızlığın sonucu, arzulanmış bir intihar değil, örnek olarak gerekli bir yenilginin kabulüdür: "Birçokları ölecek, kendi hatalarının kurbanı olarak."

Ve son olarak Marcos'un melankolik mizahı; "ufkun kararduğı", her satırın son satır olabileceği, olayların gelişiminin pek iç açıcı görünmediği ve "son bulabileceği" anda "ishal ile nostalji" arasında kalan bir melankoli. Oysa bu varsayım karşısında nezaketle gülümser Marcos. Her şeye rağmen gülümser, "genelde gözyaşlarının ardında görünen o tebessümlerden biriyle": "Devrimizin sonu yaklaşıyor. Size çok yoğun biçimde parlama, güneşin gözleri kamaşana kadar parlama sözü veriyoruz, sonsuza dek yok olmadan önce."[13]

Hep bu aşırı yorgunluk duygusudur, Musa'nın Chanaan'ın eşiğinde, Saint-Just'ün uykusuz son gecesi boyunca, Benjamin'in kapanmış sınırın ayağında, Guevara'nın son yürüyüşünün şafağında hissettiği. "Her saniyesinin hayatı ve ölümü yazı turada oynadığı" o tereddüt anlarında hissedilen duygudur bu. Sanki, der Marcos, "her şeyi dışarıdan görüyormuş, çok yorgunmuş, sanki bu filmi pek çok kez izlemiş gibiyim, tarihte, hayatta, ölümde. Körelmiş gibiyim, diyorum". Sürekli baştan başlayan filmin ve hiç tamamlanmayan görevin yorgunluğu bu. Tehlike karşısında hiçbir sahte pehlivanlık, hiçbir teselli edici zafer teminatı yok, yalnızca yapılması gerekeni yapmış olma duygusu: "Kaybedemeyiz. Yahut daha doğru-

12. José Carlos Mariategui, 28 Temmuz 1915 tarihli mektup ve *Invitacion a la vida héroica, Antologia*, Lima, Instituto de Apoyo Agrario, 1989, s.263.
13. Sous-commandant Marcos, "Depuis les montagnes de Sud-Est mexicain", 24 Mart 1994, in *Ya Basta!*, II, Paris, Dagorno, 1996.

su kaybetmeyi hak etmiyoruz"[14]. Hak etmek – adına düzenlenen o karanlık mahkemenin öylesine sıkça yanıldığı– bir tarih meselesi değil bir bilinç meselesidir.

Ya Troçki'nin öylesine titizce saklanmış, edeplice uysallaştırılmış melankolisi? Her daim aktif olan, umutsuzluğun eşiğinde pes etmeyen, silahlarını bırakmayan bir melankolidir bu. Troçki'nin melankolisi hiçbir yerde, Barbizon ve Oslo arasında, 1935'te, iki felaket arasında çiziktirilmiş *Sürgün Günlüğü*'nün birkaç özel sayfasındaki kadar dokunaklı değildir[15].

Bu yine bir sürgün ve iltica çağıdır, yandaşların dört bir yana dağıldığı, ailenin parçalandığı bir dönemdir. İlk eşi Alexandra Sibirya'ya gönderilmiş; küçük oğlu Seryoja sürgün edilmiş; büyük oğlu Lyova Paris'te sürgün; ilk kızı Zina Berlin'de intihar etmiş; damadı Platon Volkov kayıp; sınırlar arasında gidip gelen yetim torunu Seva ise, Rusça, Türkçe ve Almanca'dan sonra Paris'te dördüncü dilini öğrenmekte...

En kötüsü ise henüz gerçekleşmemiştir.

Troçki günlük tutacak biri değildir. Sürgündeki yaşamın "hücrelerine kapatılmış tutuklularınkinden çok az farklılaştığı", "günlerin bıkkınlık veren bir biçimde sürüp gittiği" (1 Haziran 1935) günlerde "geçmişin bugün hareket olasılığını kestiği" bir düşünürün (7 Şubat 1935) melankolisini birkaç okul defterine emanet etmesi için uykusuzluk ve had safhada sıkıntıyla dolu saatler gerekmiştir. Bu durumda, yıkım içindeki bu uzgörü, gelecek zorluklar hakkında yanılsamalarından kurtulmuş bu kavrayış dizginlenemez hale gelir, gökyü-

14. Sous-commandant Marcos, "En cavale", in *Ya Basta!*, I, Paris, Dagorno, 1994, s.218 ve 321.

15. Lev Troçki, *Sürgün Günlüğü* (1935), çeviren Aslı Aydın. Yazın Yayıncılık, Ekim 1997, İstanbul.

zündeki değişimlerden, mevsimlerin tonundan, saatlerin kararsızlığından sezilir.

21 Mart: "İlkbahar, güneş ortalığı ısıtıyor, menekşeler on gün oldu başlarını çıkaralı, köylüler bağlara gidip geliyorlar. Dün gece yarısına kadar Bordeaux'dan *Walkyrie*'yi dinledik. İki yıllık askerlik hizmeti. Almanya'nın yeniden silahlanması. Yeni bir "son" savaş hazırlığı. Köylüler sakin sakin asma kütükler arasında bağ buduyor, tarlalarını gübreliyorlar. Her şey doğal düzeni içinde."

4 Nisan: "Son günlerde hava birdenbire değişti. Bahçenin çiçekler içerisinde olmasına karşın, sabahtan beri kar yağıyor bugün, her şeyi beyaz bir manto ile örttü önce, sonra da eridi, şimdi ise yeniden yağıyor ve yine çabucak eriyor. Gökyüzü gri, bulutlar dağlardan vadinin içinde doğru kayıyorlar, ev soğuk ve nemli. Ve Natalya yüreğinde zorlu bir ağırlık, kendini ev işine vermiş durumda... Yaşam kolay bir şey değil..."

Hep aynı sancılı hissiyat yayılır, ölümünden birkaç ay önce kaleme alınan vasiyetinin son satırlarına kadar. 27 Şubat 1940: "Tam şu anda, Natalya avlunun penceresi önüne geldi ve havanın odama daha serbestçe girmesi için, biraz daha açtı pencereyi. Buradan, duvar boyunca geniş yeşil çimen şeridini ve duvarın üstünden açık mavi gökyüzünü ve hepsinin üzerinde de güneşin ışığını görebiliyorum. Yaşam güzel. Gelecek nesiller onu bütün kötülüklerden, bütün baskılardan ve her tür şiddetten arındırsınlar, ve doyasıya tadını çıkarsınlar."

Bu kimi zaman bir hastalık melankolisi. 29 Haziran 1935: "Hastalığı yıpratarak alt etmeye çalışıyorum, gölgede uzanmış halde kalıyor, hemen hiç okumuyor, hemen hiç düşünmüyorum." Hareket fırsatlarının azaldığı bir yaşın ve geçen zamanın melankolisi. 25 Mart 1935: "Lenin ile (ya da daha doğrusu Turgenyev ile) elli beş yaşını geçmekten daha büyük

bir kusur olmadığı konusunda hemfikirim. Benim, mirasın devredilmesini sağlamak için, en az bir beş yıl daha aralıksız çalışmam gerekiyor". Tabii ki bir yalnızlık melankolisi: "Rakovski temelde benim eski devrimci kuşakla son bağımdı [...], eski mücadele arkadaşları ile bir çeşit sembolik bağ [...]. Şimdi artık hiç kimse yok."

Özellikle de bir mağlubiyet melankolisi, Peguy'nin tespit ettiği bir "galip mağlubiyetler" melankolisi: "Bizler mağluplarız, bu en azından mutabık olacağımızı düşündüğüm bir nokta. Anlaştığımızı düşündüğüm bir nokta. Galip mağluplarız. Ve mağlubiyetleriyle, mağlup bir galibiyetle kalmak istemeyen, kalamayacak olan, mağlubiyeti kaldıramayacak olanlarız"[16]. Son ve kesin bir mağlubiyetin değil, daha da kötüsü, "kaç kez yeniden başlanan" bir mağlubiyetin mağlupları onlar, henüz hiçbir şeyin sona ermediği, her şeyin hala olabileceği duygusuna sahip mağluplar.

Galipler ise pek de beğenilecek halde değiller. Çünkü yanına bile yaklaşılmayacak, hiçbir ateşkesin, hiçbir uzlaşmanın mümkün olmadığı bir galip türü ve tipi vardır. Richelieu, der Péguy, "galip gelen bir moderndir". Tallien, Fouché, Thermidor'un galipleri de moderndir. Ve de Stalin tabii ki. O Stalin ki 1934 Kongresi'ne, büyük duruşmaların gölgesinin belirmeye başladığı bürokratik reaksiyonun kongresine "galipler kongresi" adını vermek gibi son derece anlamlı bir fikri ortaya atmıştır! Bunların hepsi "profesyonel kazananlar" diye yazar yine Péguy, ne pahasına olursa olsun her koşulda kazanç elde etmenin profesyonelleri, kazanmak için her şeye razı, kazanmak için özel tercihleri olmayan, kuralları kendi lehlerine yaratan ve değiştiren profesyoneller. Açıkça değil

16. Charles Péguy, *Victor Marie, comte Hugo*, Paris, Gallimard, 1942.

sinsice, dolaylı yoldan, her zaman "gişenin arkasından" mücadele eden kazananlar.

Troçki ve Péguy'nin ortak noktası "geçimsiz, huysuz bir karakter"e sahip olmaları, yenilgi önünde eğilmeyen, pes etmeyen, "başarı"nın, burjuvalaşmanın ve bürokratikleşmenin rahatlığından kuşku duyan, tehlikeli suç ortaklıkları ve işbirlikleri önünde boyun eğmeyi, Devlet aklına tümüyle teslim olmaya varacak tavizleri vermeyi ısrarla reddeden bir karakter.

Yanılsamadan arınmış bu direniş mecburen melankoliktir. Tıpkı yenilgi melankolisi gibi. Bu, belirgin bir düşman karşısındaki açık ve görkemli yenilgi değil, vasatlık ve dar kafalılık karşısında, bürokratik entrika ve alçaklık karşısındaki yenilgidir. Bu içeriden gelen bir yenilgi, içten kemiren, aşındıran, çökerten, içini boşaltan ve bitap bırakan, fiziksel olmaktan da çok moral bir yenilgidir. Bizler, diyor Péguy, "kendi tarafımız içinde mağlup", "kendi davamız içinde mağlubuz". Bir yenilgiden de beter, bu bir "yıkım", "umudun büyük tükenişi", yılların ve ruhun devasa yorgunluğu, ebediyete kadar tekrar ve tekrar uyanmanın büyük bıkkınlığıdır.

Ses getiren, ışıltısıyla şerefini ve mesajını aktaran yıkımlar varken, bu yenilgiler unutulma, küçümsenme ve gülünç görünme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu mağluplar "en nankör yenilginin mağluplarıdır". Bu nedenle ne teslim olma hakkına ne de imkanına sahiptirler. Çünkü mağlup olmak yine azdır, alt edilmiş, ezilmiş, küçük düşürülmüş olmamaktır önemli olan: "Güçsüz olacağız, az olacağız, yalnız olacağız; fakat ikinci kez de teslim olmayı reddedeceğiz"[17].

17. Charles Péguy, Cahier de la quinzaine XII, 15 Mart 1904, *Œuvres en prose*, Paris, Gallimard, "Pléiade", tome I, s.1356.

Çünkü ilk sefer önemli değildir. Bir ilk reddiye kendiliğinden gelir.

Önemli olan ikincisidir, ikincisiyle başlar sadakat.

İdam sehpasına giden, Fleurus'ün süvarisi Saint-Just.

Otuz yıl boyunca hapsedilen, çılgınlığın kıyısında gidip gelen Blanqui.

Sipariş üzerine öldürülen, silahsızlandırılmış peygamber Troçki.

İntihar eden Tucholsky. İntihar eden Benjamin. Katledilen Guevara.

Hepsi intihar eğilimlisi mi, yoksa toplumun intihara sürüklediği kişiler miydi bunlar?

Umutsuzluktan değil, mantıktandı intiharları. Bir çağın imkanlarının ve sonuçlarının sonuna kadar gittikleri için. Zamansallıkların uyumsuzlaşmasına maruz kalan, mümkün olanla gerekli olanın artık temas etmediği fakat imkansızın her şeye rağmen gerekli olmayı sürdürdüğü vakit artık şanslarının kalmadığının farkında olan "eylem düşünürleri"ydi hepsi.

Klasik melankoliklerdi hepsi, fakat kesinlikle romantik değillerdi.

O dönemin gazete yazılarında Blanqui'nin *Club des Halles*'ının Racine'in ve Corneille'in oyunlarının sergilendiği günlerdeki *Comédie-Française*'e benzediğini anlatılır: "Seçkin" görünümlü, "kusursuz bir kıyafet giyimiş", "nazik, ince ve sakin bir fizyonomiye, verip veriştirmekten uzak dengeli bir dile" sahip bir konuşmacının söz aldığı "klasik fesadın ortodoks kültüne ayrılmış bir kilise". Benjamin bu konuda "1830 fesatçılarının kesinlikle klasik bir kavrayışa sahip ve romantizmin azılı düşmanları" olduğunu hatırlatır. 29 Temmuz 1830 akşamı ünlü "Batmış romantikler!"ini sunarken, Blanqui örnek bir biçimde "bu tipe sadıktır" ve kararlı bir an-

ti-ütopizmle tümüyle bugünün sefaleti içinde eylemektedir.[18]

Landauer, devrimciler arasında, "giderilemez bir yetersizlik" duygusunun içlerini kemirdiği fakat yine de görevlerinin gerekliliğine ikna olmuş "melankoliye varacak kadar özgür insanlara" sıkça rastlandığını belirtir. Bu insanlar üstesinden gelinemez bir zamanlar arası uyuşmazlık içinde hareket etmeye mahkumdur. Büyük ihtimalle melankolilerinin kökeninde de bu yatar. O melankoli ki hem "modernliğin felaketi içinde basiretin tohumudur", hem de bir "uyanış kapasitesi" taşır.

Pierre Naville de "bir çeşit temel umutsuzluğun," işlerini ciddiye alan zeki insanların, uğraştıkları konuya sertçe uyguladıkları bir donanım olduğunu ifade eder. Kötümserlikleri "tüm çağlar gibi bir uzlaşmaya dayalı olan bu çağın hükümsüzlükleri ve hayal kırıklıklarından kaçabilmek" için en uç araçların arayışında onlara rehberlik eder. Bu kötümserlik Hegel'in felsefesinin temelinde ve "Marx'ın devrimci yönteminin kaynağında" bulunur[19]. Modern siyaset sahnesinin bir siması olan melankolik devrimci de eğlencesiz bir hükümdardır*. "Tümüyle kendi zamanlarının adamları" olan, dönemleriyle fevkalade uyumlu ve çağdaş olan bir Luther'in, Fouché'nin veya Stalin'in tersine kendi arzularının azabını çeken bu kişiler yersiz, anakronik, her daim hem erken gelip

18. Bu karşıtlığın hiçbir gizemi yoktur. Nostaljik, restorasyonist romantizm, muhafaza etmek için dönüştürme yönündeki devrimci iradeye sırt çevirir. Bu ahlaki romantizm ne geçmişin geleneksel inancına ne de bugünün rasyonel inancına sahiptir, ve "kendine bir inanç yaratmaya yönelik kaygılı bir arzuyla kıvranan ve bunu gerçekleştirebilecek güce sahip olmayan bu inanç eksikliği" telafiyi bir Ortaçağ dininde veya "kendine özdeş ırk dininin" belirdiği "romantik maskaralıklarda" arar.

19. Pierre Naville, *La Révolution et les intellectuels*, Paris, Gallimard, 1928.

* Yazar burada Pascal'ın "eğlencesiz bir kral" sözlerine taıfta bulunur.Ç.N.

hem geç kalan, eğreti ve geçici varlıklardır, tıpkı kısa süren ve daha fazla uzayamayacak olan kiraz mevsimi gibi.

Onların karakteristik dandy'likleri*, Saint-Just'ün ve Blanqui'ninki, iki dirhem bir çekirdek Troçki'nin ve hırpani tarzıyla Guevara'nınki bir elbirliğinin belirtisidir. Baudelaire ruhun bu zorlu disiplininden, "sıradan farklılığın norma yönelik saygıya dönüştüğü" bu farklılaşma sıçrayışından söz eder[20]. "Bir ayna önünde yaşamaya ve uyumaya mahkum" dandy'nin bu ince elenip sık dokunmuş özgünlüğü Baudelaire'e "çöküş dönemlerindeki son kahramanlık parıltısı", iki felaket arasında "metafizik bir kahkaha"yla sarsılan bir çeşit negatif kahramanlık gibi görünür.

Klasik dandy, hiçbir şey yapmamaya özen gösteren romantik dandy'den eylemin keskinliği ve ayrıntının kusursuzluğuyla ayrılır: Saint-Just Strasbourg'ta Ren ordusuna ayakkabı giydirmekle uğraşırken, Blanqui, eldivenleri elinde, fesat arkadaşlarını gizlice teftiş ederken, Troçki zırhlı treninde kusursuz kıyafetleriyle, Guevara son bir kez Rossinante'ye binerken ve Marcos kar maskesinin özenli anonimliği içinde. 1848'in arifesinde Baudelaire'in kendisi de "eylem perisi"ne kapılır. Onun gözünde dandizmle devrim arasında, "yasaların dışında", kendi de şaşırmadan şaşırtmanın tadını çıkaran "muğlak bir kurumun" garip işbirliği yatar: "dandizm özellikle demokrasinin henüz sonsuz gücüne kavuşmadığı, aristokrasinin ise kısmen sallantıda olduğu geçiş dönemlerinde ortaya çıkar".[21]

* Dandy: Tavır ve giyimlerinde inceliğe ve aşırılığa önem veren 19. yüzyıl İngiliz "züppeleri" tanımlamak için kullanılan terim.Ç-N.

20. Guy Hockenghem ve René Schérer, *l'Âme atomique*, Paris, Albin Michel, 1986, s.16.

21. Charles Baudelaire, *Œuvres complètes*, Paris, Laffont, coll. "Bouquins", 1986, s.807.

Temmuz isyancılarının coşkun fedakarlığıyla Antikite'nin Stoacılarının ölçülü kararlılığının tam ortasında bulunur bu kahramanlık. Bu Stoacılar için söz konusu olan, tıpkı Marcus Aurelius gibi, "her şeyi, her an hayatını terk edebilecek biriymiş gibi yapmak, söylemek ve düşünmektir". Marcus Aurelius'in sıkıntısının sınırlarının olmadığı söylenir. Katıldığı savaş konusunda kuşkuları olan fakat yine de "Quade'lar ve Marcoman'lara karşı tatsız seferler" sırasında bu savaşı bilinçli biçimde yürüten Aurelius "bizzat kendi zaferlerinden duyduğu şüpheyle, her şeyden kopar ve evrensel hiçliğin izlenimine dalardı". Bir saltanatın sonu. Bir çağın sonu. Bir oyunun sonu.

Daha o zamanlardan her yerde hakim olan "derin bir hüzün"dü[22].

Çoğu kez özlü, kimi zaman ironik, her daim uzgörülü olup dokunaklı iç dökmelere rağbet etmeyen klasik melankoli kendine masal anlatmaz. Ölümcül bir dengeyle "donuk bir çizgide" adım adım ilerler.

Gerekli olan ile mümkün olanın ayrıldığı, mutlak çabanın göreli bir inanca dayandığı, uzak geleceğe yönelik ihtirasın yakın geleceğin sefaletine çarparak kırıldığı, hayal ile gerçek arasında hiçbir ortak noktanın kalmadığı vakit klasik dandy'ler tarafından paylaşılan hüznün gizemi budur.

Devrimlerin klasik melankolisi bir haz açlığını değil, Saint-Just, Blanqui veya Guevara'da karakteristik olan bir azla yetinme ruhunu tercüme eder. Ve Benjamin'in Blanqui'de gördüğü "bastırılmış olağanüstü melankoli"nin yüceliğine sahiptir. Soğukkanlı ve uzgörülü olan, boyun eğmeyen ve vazgeçmeyen bu melankolinin büyüsünü yitirmiş bir dünya-

22. Ernest Renan, *Marc Aurèle ou la fin du monde antique*, Paris, Livre de Poche, coll. "Biblio Essais", 1984, s.156.

ya dair –yine romantik– estetikleştirmelerle, ereklilikten yoksun postmodern sızlanmalarla hiç ilgisi yoktur. Sonuç olarak, ihanete uğrayan bir hadisenin sonsuza dek yasını tutan şu devrimsiz melankolilerle hiç ilgisi yoktur. Lyotard, yüzyıl sonuna ait bu "iyileştirilemez melankoli"de büyük özgürleşme umutlarından kurtulmuş bir insanlığın yas işaretlerini görür. Ona göre bunca hayal kırıklığının ardından ulaşılamayanın devrimci melankolisi kaçınılmaz olanın güçsüz hüznüne dönüşür: "*Zeitgeist*'te bir çeşit hüzün" vardır, biten bir yüzyılın "siyaset fikrinin çöküşüne bağlı" hüznü. Hannah Arendt'in de, "siyasal kurumların ve toplumsal geleneklerin bozgunu"na bağlı "siyasal alan içindeki yalnız kalışı" veya "insani ilişkiler alanındaki perişanlığı" tespit ederek ifade etmek istediği buydu.

İşte o zaman bir örnek üzerinden ikna olasılığı, gerekli olanla mümkün olan arasında yeni bir bağ ihtiyacı yeniden belirir.

Kısacası bir "geri-kuvvet" melankolisi ihtiyacı.

Ve sonunda her zaman öncü kuvvete yetişen bir geri-kuvvet.

Tıpkı sonunda Guermantes tarafının Méséglise tarafıyla buluştuğu gibi*.

Ekim 1997

* Bkz. Marcel Proust, *Guermantes Tarafı*, YKY, Ç-N.

Stalinizme Karşı Komünizm

*"Komünizmin Kara Kitabı"*na Bir Cevap

Engizisyon tahtına oturtulmuş bir tarihçi tarafından öğütülmek için fazla büyük bir Ekim

Daha 1995 yılında, François Furet, merhum komünizme mezar taşı olarak *Bir yanılsamanın geçmişi, XX. yüzyılda komünist düşünce üzerine bir deneme* adlı kalın kitabını önermişti.[1]

1997 yılında, Stephane Courtois tarafından eşgüdümlenen bir grup tarihçi, daha da büyük bir eser yayınlar, *Komünizmin Kara Kitabı. Cinayet, terör, baskı.*[2] Komünizmin tüm dünyadaki cinayetlerini bir bir saymak ve bu sistemin tarihini dolup taşıran cesetlerin sayımını yapmak için sekiz yüz sayfa. Bu sefer söz konusu olan, komünizmi mezarından çıkartıp yargılamak. Kim bilir, belki de hayaletinin dünyada hâlâ kol gezmesi çekincesiyle...

1. François Furet, *Le Passe d'une illusion, essai sur l'idee communiste au XX. Siècle*, CallmannLevy, 1995.

2. Stephane Courtois'nın yönetiminde ortak kitap, *Komünizmin Kara Kitabı. Suç, Terör, Baskı*, Doğan Kitapları, 2000.

Nazizme bir Nüremberg yapıldı. Komünizme de bir Nüremberg mahkemesi kurulması için ne bekleniliyor diye soruyor, kendisini yargıç ilan eden tarihçimiz ve kararını veriyor: Komünizm, stalinizmden ayrılamaz bir biçimde, en az nazizm kadar cani olduğunu göstermiştir. Referans noktalarını birbirine karıştırmayı ve bilinçlerin pusulasını şaşırtmayı amaçlayan bu mükemmel girişimin sonucu olarak, yüzyılımız bir ceset yığınından, Ekim devrimi, korkunç bir kaymadan, komünist ideal ise ölümcül bir canavarlıktan başka birşey değil.

Tarihin salt baskı olarak anlaşılmaması, aklın öfkeye boyun eğmemesi ve cellatlar ile mağdurların birbirine karıştırılmaması için, herşeyden önce Ekim'e geri dönmek, gelecek için dersler çıkarmak üzere onu incelemek gerekmektedir. Engizisyon tahtına oturtulmuş herhangi bir tarihçi tarafından öğütülmek için fazla büyük bir Ekim.

"Böylesi bir olgu, insanlık tarihinde unutulmazdır, çünkü o, insanın doğasında gelişmeye değin öylesi bir elverişliliği, öylesi bir yeteneği ortaya çıkarmıştır ki, hiçbir siyasa, tüm inceliklerine karşın, olayların daha önceki gelişiminden onu çıkaramazdı: Salt, insan ırkında birleşmiş olan doğa ve özgürlük, adaletin içsel ilkelerini izleyerek, bu gelişmeyi ilan edecek durumdaydı, olsa olsa belirsiz bir şekilde ve tali bir olay olarak. Ancak, bu olayın hedefine henüz varılmamış olunsa, veya bir halkın Anayasasının devrimi veya reformu sonuçta başarısızlığa uğrasa, ya da hatta, belirli bir zaman sonra, (bugün bazı siyasetçilerin iddia ettiği gibi) herşey eskisine dönse bile, bu felsefi kehanet gücünden hiçbirşey kaybetmeyecektir. Çünkü bu olay, elverişli koşullar kendini gösterdiğinde, halkların hafızasına yeniden sokulmamak ve bu tipteki yeni girişimlerde yeniden hatırlatılmamak için fazlasıyla önemli, insanlığın çıkarlarıyla fazlasıyla içiçe geçmiş ve dünyanın tüm bölgeleri üzerindeki etkisi fazlasıyla büyüktür."

Emmanuel Kant,
Yetilerin üç bölümde çelişkisi[3], 1798.

"İşte çözülmesi gereken sorun şudur, olayların seyrinde, gerçekten de bir süreklilik var mıdır, yoksa söz konusu olan birbirine temelde bağlı, ama herşeye rağmen iki ayrı siyasi ve ahlaki dünyaya gönderme yapan iki olaylar dizisi mi? Eğer bu sorunu çözmeyi başaramazsak, bugün bile, hâlâ kazara tehlikeli hale gelebiliriz. Çünkü üzerine düşünülmemiş geçmiş, en kötü önyargıları yeniden canlandırır ve tarih bilincinin siyasi alana nüfuz etmesini engeller"

Mikhaïl Guefter,
"Stalin dün öldü"[4]
in *L'Homme et la société* 1987.

3. Emannuel Kant, *Le Conflit des facultés en trois sections*, 1798, Vrin, 1988 (Bibliothèque des textes philosophiques).

4. Mikhaïl Guefter, "Staline est mort hier", in *L'Homme et la société*, 1987.

1798'de, tam bir gericilik dönemi içerisindeyken, Emmanuel Kant, Fransız Devrimi hakkında, yenilgilerin ve gerilemelerin ötesinde, böylesi bir olayın unutulamayacağını yazıyordu. Çünkü, bu zamanın yırtılışının ardında, kaçak biçimde de olsa, özgürleşmiş bir insanlık vaadi belirmişti. Kant haklıydı. Bugünkü sorunumuz, bizzat Ekim ismine bağlı bu büyük vaadin, dünyanın sarsılışının, ilk dünya kıyımı döneminde cehennemde beliren bu ışıltının da, halkların "hafızasına yeniden sokulup" sokulamayacağıdır. Bu, bir "hafıza ödevinin" değil (ki bu terim bugün artık eskimiştir), bir hafıza çalışması ve mücadelesinin hedefidir.

1917 Ekim'inin 80. yıldönümü sessiz geçme tehlikesini taşıyordu. *Komünizmin Kara Kitabı*'nın, en azından "Ekim olayını", ardından bir daha barışılamayacak o büyük tartışmaları yeniden açmak gibi bir yararı olmuştur. Eser sahibi olan Stephane Courtois'nın da açıkça belirttiği gibi, bu çalışmanın hedefi komünizm ile stalinizm, Lenin ile Stalin, devrimin başlangıçtaki parıltısı ile, Gulag'ın soğuk alacakaranlığı arasında tam bir uyum, kesin bir süreklilik kurmaktı: "*Stalinist ve komünist, aynı şeydir*", diye yazıyor *Journal du Dimanche*'ta (9 Kasım 1997).

Büyük sovyet tarihçisi Mikhaïl Guefter tarafından sorulan soruya cevap vermek son derece önemlidir: *"İşte çözülmesi gereken sorun şudur, olayların seyrinde, gerçekten de bir süreklilik var mıdır, yoksa söz konusu olan birbirine temelde bağlı, ama herşeye rağmen iki ayrı siyasi ve ahlaki dünyaya gönderme yapan iki olaylar dizisi mi?"*[5] Gerçekten de biten yüzyılın anlaşılabilirliği kadar, yaklaşan fırtınalı yüzyıldaki angajmanlarımıza da hakim olacak, belirleyici bir soru: Eğer stalinizm, bazılarının savunduğu veya bahşettiği gibi, komü-

5. Op.cit. 6. Op.cit.

nist projeden sadece bir "sapma" ise ya da onun "trajik bir uzantısı" ise, o zaman bizzat bu proje hakkında en radikal sonuçları çıkarmak gerekir.

1. Bir asrın sonu davası

Aslında, *Kara Kitap*'ın[6] yazarlarının amaçladığı tam da budur. Gerçekten de, Stephane Courtois'nın ve basında çıkan bazı makalelerin soğuk savaş tonuna şaşabiliriz. Kibarca "piyasa demokrasisi" olarak yeniden tanımlanan kapitalizm, SSCB'nin çözülüşü sonrasında, kendisini alternatifsiz ve yüzyıl sonunun kesin galibi olarak ilan ederken, bu hırs, aslında, bastırılmış bir korkuyu dile getirmektedir. Bu, bürokratik ikizi ile birlikte en iyi gerekçesinin de yokolmasıyla, düzenin yaralarının ve kusurlarının ortaya çıkması korkusudur. Dolayısıyla farklı bir gelecek olanağının görülmesine yol açacak herşeyin önceden şeytanlaştırılması son derece önemlidir. Gerçekten de, iflası sonucu kendi stalinist taklidinin ortadan kalkmasıyla, bürokrasi tarafından ele geçirilişinin sona ermesiyle birlikte, komünizmin hayaleti dünyada yeniden kol gezebilir.

Eski gayretli stalinistlerden kaç tanesi, stalinizm ile komünizm arasındaki farkı anlayamamış olmaktan dolayı, stalinizm ile birlikte komünizmden de vazgeçerek, din değiştirmişlerin tutkusuyla liberal davaya katılmıştır? Stalinizm ile komünizm, birbirinden farklı olmaktan öte, kesinlikle birbirine karşıttır. Ve aralarındaki bu farkı hatırlatmak, stalinizmin mağduru olan binlerce komüniste karşı en asgari görevimizdir.

Stalinizm, komünizmin bir çeşidi değil, bürokratik karşı devrimin ismidir. Nazizme karşı mücadelenin aciliyeti içerisinde bulunan, veya iki dünya savaşı arası dönemdeki küresel bunalımın sonuçlarına karşı savaşan birçok samimi milita-

nın, bunun bilincine bir an evvel varmaması ve parçalanmış varlığını mertçe feda etmesi hiçbir şeyi değiştirmez. Eğer Mikhaïl Guefter'in sorusuna cevap vermek gerekirse, söz konusu olan hakikaten de, birbirinden ayrı ve uzlaşamaz "*iki siyasi ve ahlaki dünya*". Bu cevap, Stephane Courtois'mn *Kara Kitapta*[7] vardığı sonuçların tam diğer ucunda bulunmaktadır.

Courtois, kimi zaman, komünizmin bir Nüremberg'ini istemiş olduğunu reddediyor, muhtemelen sayın Le Pen'e ait olan bu görüşü savunmanın rahatsızlığıyla. Bununla birlikte, *Kara Kitap*'ın[8] amacı, nazizm ile komünizm arasındaki farkları silmenin yanısıra, bunların tamamiyle sayısal ve "objektif" karşılaştırılmasının birincisinin lehine döndüğünü ifade ederek, nazizmi sıradanlaştırmayı da içermektedir: 25 milyona karşı 100 milyon ölü, 20'ye karşı 60 terör yılı. Kitabın etrafına sarılı olan ilk tanıtım bandı "100 milyon ölü" diye yaygara koparıyordu. Yazarların sayımına göre 85 milyon ölü var. Ama sayın Courtois için 15 milyon eksik ya da fazla pek fark etmiyor. Cesetleri kepçeye doldurup oynuyor sanki. İlkeleri, dönemleri, nedenleri ve tarafları birbirine karıştıran bu iç karartıcı toptancı saymanlıkta, aslında bizzat kurbanlara karşı son derece saygısız ve utanmazca birşeyler var.

Sovyetler Birliği örneğinde, toplam 20 milyon kurbandan söz ediliyor ancak bu rakamın tam olarak neye tekabül ettiği anlaşılamıyor. *Kara Kitap*'a[9] yaptığı katkıda, Nicolas Werth bu yaklaşık tahminleri alçaltarak düzeltiyor. Belli arşivlere dayanarak tarihçilerin 1936-38 büyük temizliğinin kurbanlarının sayısını 690 bin olarak saptadığını belirtiyor. Bu, korkunçluğun ötesinde, devasa bir rakkam. Ayrıca Gulag'ta tutuklu olan insan sayısının yılda ortalama iki milyon olduğunu ifade ediyor ve bunların tahmin edilenin ötesinde bir ora-

7. Op.cit. 8. Op.cit. 9. Op.cit.

nının, yeni gelenlerin yerlerini almasıyla serbest bırakıldığını açıklıyor. Toplam 20 milyon ölüye ulaşılması için, tasfiyelere ve Gulag'a bir de iki büyük kıtlık dönemini (1921-22'de beş milyon ve 1932-33'de altı milyon ölü) ve iç savaşınkileri de eklemek gerekir. Ne var ki *Kara Kitap*'ın[10] yazarları, iç savaşta ölenler için *"komünizmin cinayetleri"*nden, diğer bir deyişle soğukkanlılıkla karar verilmiş bir yok etme harekatından söz edemezler.

Böylesi ideolojik yöntemlerle, *Sermayenin Suçlarının Kızıl Kitabı*'nı yazmak pek zor olmazdı. Hem dünün hem de bugünün sömürgeci yağmalamaların ve halkları yoketmenin, dünya savaşlarının, iş kazalarının, salgın hastalıkların, sürekli kıtlıkların kurbanlarını toplamak yeterdi. Sırf yirminci yüzyıl için bile yüz milyonlarca kurban sayılabilirdi. Üçlemesinin fazla sık unutulan ikinci bölümünde, Hannah Arendt, modern emperyalizmde totalitarizmin ilk örneğini ve Afrika'daki sömürgeci toplama kamplarında, bir takım başka kamplarının ilk belirtisini görüyordu.[11]

Söz konusu olan, rejimleri, dönemleri, belirli çatışmaları incelemek değil de, bir düşünceye saldırmak ise, kim bilir kaç ölüm yükleyebiliriz asırlar boyunca, hristiyanlığa ve İncil'e, liberalizme ve "bırakınız yapsınlar" anlayışına? Sayın Courtois'nın hayali sayımlarını kabul etsek bile, bu yüzyılda iki dünya savaşı sırasında, kapitalizm 20 milyondan fazla ölüme sebep olmuştur Rusya'da.

Stalinizmin suçları, zaten üzerine eklemeye gerek olmayacak ölçüde dehşetengiz, kitlesel ve tüyler ürperticidir. Kuşkusuz, amaç, tarihin izlerini kasten karıştırmak olmadığı sürece. Tıpkı, Fransız Devrimi'nin ikiyüzüncü yıldönümü dolayı-

10. Op.cit.

11. Hannah Arendt, *Totalitarizmin kökenleri*, cilt II, İletişim .

sıyla bazı tarihçilerin, Devrimi, Terör dönemi ve Vendée'nin yanısıra beyaz terörden, birleşik müdahaleye karşı savaştan, hatta Napolyon savaşlarının neden olduğu ölümlerden de sorumlu tutması gibi!

Nazizm ile stalinizmi karşılaştırmanın gerekli ve meşru olduğu düşüncesi yeni değil –Troçki de Hitler ve Stalin'den *"ikiz yıldızlar"* olarak söz etmiyor muydu? Ancak insan her sakallıyı babası sanmamalı, bir karşılaştırmada benzerlikler kadar farklılıklar da önem taşır. Nazi rejimi, programını tamamladı ve karanlık vaatlerini yerine getirdi. Stalinist rejim, komünist özgürleşim projesine karşı gelerek kendisini oluşturdu. Vücut bulmak için kendi militanlarını boğmak zorunda kaldı. İki dünya savaşı arası dönemde kaç tane ayrışma, kaç tane muhalefet örneği, bu trajik dönüşü göstermektedir? Mayakovski'nin, Yoffe'nin, Tucholski'nin, Benjamin'in intiharlarını hatırlayalım. Nazilerde de, şekilsizleşmiş ve ihanete uğramış bir idealin yıkıntıları karşısında böylesi bilinç bunalımları sayabilir miyiz? Hitler Almanyası'nın, Stalin Rusyası gibi bir *"büyük yalan ülkesi"*ne dönüşmeye ihtiyacı yoktu: Naziler, yarattıkları eserden memnundular, bürokratlar ise komünizmin aynasında kendi yüzlerine bakamıyorlardı.

Somut tarihin zamanda ve uzayda eritilmesi ve bu tarihin bilinçli olarak depolitize edilmesi (Nicolas Werth, bağlamlar dışı bir baskılar tarihinin çizgisel seyrinin daha iyi izlenebilmesi için açıkça *"politik tarihin ikinci plana atılması"*nı talep etmekte) yönteminin tercih edilmesi sonucu ortada bir tek gölge oyunu kalmaktadır. Artık söz konusu olan, bir rejimin, bir dönemin, tanımlanmış cellatların davasının değil, bir düşüncenin davasının soruşturmasını yapmaktır: Öldüren düşünce. Bu konuya, bazı gazeteciler canla başla katıldılar. Jacques Amalric, memnuniyet içerisinde, *"öldürücü bir ütopya-*

nın doğurduğu gerçeklik"ten söz ediyor (*Libération*, 6 Kasım 1997). Philippe Cusin ise kavramsal bir kalıtımsallık uyduruyor: "*Bu komünizmin genlerinde yazılı: Öldürmek doğaldır*" (*Le Figaro*, 5 Kasım 1997). Suçun genine karşı kavramsal ötenazi ne zaman?

Bir davanın soruşturmasında olgular, somut suçlar değil de bir düşünce aramak, kaçınılmaz olarak kolektif bir suçluluk ve bir niyet suçu oluşturmaktır. Curtois'ya göre tarihin mahkemesi sadece geriye dönük değildir. "*Devrim fikrinin matemine yönelik çalışmanın tamamlanmaktan uzak olması*"na üzülmeye ve "*açıkça devrimci olan grupların halen aktif olması ve kendilerini ifade etmelerinin yasal olması*" karşısında öfkeye kapılmaya başladığında, koruyuculuğu tehlikeli hale geliyor!

Kuşkusuz pişmanlık bu aralar moda. Sayın Furet veya Le Roy Ladurie, Bayan Kriegel ya da Bay Curtois'nın kendi matem çalışmalarını bitirememiş olmaları, dönmüş eski stalinistler olarak rahatsız vicdanlarını ayaklarına bağlı bir gülle gibi taşımaları, cezalarını hınçlarında çekmeleri, bu onların sorunudur. Ancak, hiçbir zaman halkların küçük babasını kutlamadan, ya da büyük yol göstericinin küçük kızıl kitabını ezbere okumadan komünist kalmış olanların neden pişmanlık duymasını istiyorsunuz, Bay Courtois? Kuşkusuz onlar da kimi zaman hatalar yapmışlardır. Ancak, dünyanın bugünkü haline baktığımızda, ne dava, ne de düşman konusunda hata yaptıkları kesin.

Sona eren yüzyılın trajedilerini anlamak ve gelecek için gerekli dersler çıkarmak için, ideolojik sahnenin ötesine gidip, orada oynayan gölgeleri bir kenara bırakıp, tarihin derinliklerine dalmak ve çeşitli olasılıkların arasında seçim yapılan siyasi çatışmaların mantığını takip etmek gerekir.

2. Devrim mi darbe mi?

Ekim'in 80. yıldönümü nedeniyle Rus devrimine geriye dönük eleştirel bir bakış, tarihsel olduğu kadar programatik düzeyde de birçok soruyu gündeme getiriyor. Bunları yanıtlamak oldukça önemlidir. Bu tamamıiyla devrimci atılıma açık bir geleceği yaratma kapasitemizle bağlantılı, çünkü her geçmişin geleceği aynı olmayabiliyor.

Oysa, sovyet arşivlerinin açılışıyla birlikte ulaşılabilir hale gelen yeni belgeler yığınına girmeden bile önce (ki kuşkusuz bunlar birçok konuya ışık tutacak ve tartışmalarda bir yenilenmeye yol açacaktır), tartışma egemen ideolojik hazır-düşüncenin duvarına çarpıyor. François Furet'ye, kısa zaman önce, çeşitli tarafların anlaşmasıyla yapılan anma bunun boyutlarını göstermektedir. Bu karşı-reform ve gericilik dönemlerinde, Lenin ve Troçki isimlerinin, Restorasyon döneminde Robespierre ve Saint-Just'ünküler kadar telaffuz edilemez oluşuna şaşırmamak gerek.

Alanı temizlemeye, bugün geniş oranda kabul edilen şu üç düşünceyi sayarak başlayalım.

1. Ekim, aslında, bir devrimden çok, ilk baştan, yeni bir seçkin kesimin yararına otoriter toplumsal örgütlenme anlayışı tepeden da yatan bir azınlık komplosu veya darbesidir.

2. Ekim Devrimi'nin tüm gelişiminin ve aldığı totaliter yönün, bir nevi ilk günah şeklinde tohum halinde devrimci fikirde (Furet'ye göre *"tutku"*da) varolduğu düşüncesi: Böylece tarih, büyük reel çatışmalar, devasa olaylar ve her türlü mücadelenin baştan belirsiz olan sonuçları önemsenmeden, bu sapkın devrimci düşüncenin gelişimine ve yerine getirilmesine indirgenir.

3. Nihayet, tarihin "prematüre" bir doğum yapmasıyla meydana gelen Rus devrimi, tarihin ritmini ve gidişatını zor-

lama girişiminin sonucu olarak tüm bu vahşete mahkumdu. Halbuki kapitalizmin aşılması için gerekli "somut koşullar" henüz yoktu: Bolşevik yöneticiler, sağduyulu bir şekilde projelerini sınırlamak yerine bu zamansızlığın aktif unsurları olmuştur.

3. Gerçek bir devrimci atılım

Rus devrimi, bir komplonun değil, çarlık rejiminin otokratik muhafazakârlığının biriktirdiği çelişkilerin, bir savaş çerçevesi dahilinde patlamasıdır. Yüzyıl başında Rusya, tıkanmış bir toplum, tam bir *"eşitsiz ve bileşik gelişme"* örneğiydi. Köleliğin resmi olarak elli yıldan kısa bir zamandır kalkmış olduğu bir köyün feodal çizgileri ile son derece yoğun bir kentsel sanayi kapitalizminin çizgilerini bünyesinde birleştiren hem egemen hem bağımlı bir ülkeydi. Büyük bir güç olsa da teknolojik ve mali açıdan dışa bağımlıydı (eğlenceli çağrışımlar yapan rus borcu). 1905 devrimi sırasında, Papaz Gapon tarafından sunulan şikayet defteri çarların ülkesinde varolan sefaleti gösterir. Reform girişimleri, oligarşinin tutuculuğu, despotun inadı ve yeni doğan bir işçi hareketi tarafından itelenen burjuvazinin kararsızlığı sonucu hızla engellendi. Demokratik devrimin görevleri böylece bir çeşit tiers-etat'ya kalıyordu. Ancak Fransız devriminden farklı olarak, burada, henüz azınlık olsa bile proletarya daha o zamandan bu kesimin en dinamik kanadını teşkil etmekteydi.

Tüm bu nedenlerden dolayıdır ki, *"kutsal Rusya"*, emperyalist zincirin *"en zayıf halkasını"* oluşturuyordu. Savaş sınavı ise bu barut fıçısını ateşledi.

Şubat ve Ekim 1917 arası devrimci sürecin gelişimi, bunun azınlık halindeki bir profesyonel ajitatörler grubunun komplosunun değil, siyasi bir deneyimin hızla kitleler tara-

fından özümsenmesinin, bilinçlerdeki dönüşümün ve güç dengelerinin açıkça değişmesinin sonucu olduğunu göstermektedir. Troçki, o şahane eseri *Rus Devriminin Tarihi*'nde[12], sendikal seçimden sendikal seçime, yerel seçimden yerel seçime, işçilerde, askerlerde ve köylülerdeki bu radikalleşmeyi dikkatlice inceler. Haziran'daki sovyet kongresinde bolşevikler delegelerin %13'ünü temsil ederken, durum, Temmuz günlerinde ve Kornilov'un darbe girişiminden sonra hızla değişiyor: Ekim ayında yapılan 2. Kongrede %45 ile %60 arası bir oy oranına sahipler.

Ayaklanma, birden bire yapılmış bir oyundan çok, yoksul kitlelerin ruh halinin her zaman partilerin ve kurmaylarının solunda olduğu (bu Sosyal Devrimcilerin yanısıra Bolşevik Parti ve kimi yöneticileri için de geçerli ve buna isyan kararı da dahil), yıl içerisinde olgunlaşan bir güç sınavının sona erişini ve geçici olarak çözümünü teşkil etmektedir.

Tarihçiler, genellikle, Ekim ayaklanmasının, Bastille'in ele geçirilişinden hiç de daha şiddetli olmayan bir biçimde, eski rejimin bir sene içerisinde çözülüşünün son noktası olduğunu kabul ederler. Bundan dolayı da o zamandan beri tanık olduğumuz şiddetle karşılaştırıldığında, insan hayatı açısından pek de pahalıya mal olmamıştır. Bolşevikler tarafından iktidarın ele geçirilişinin bu görece "kolaylığı", Rus burjuvazisinin Şubat ile Ekim arasında Çarlığın yıkıntıları üzerine modern bir ulus projesi inşa etmekteki yeteneksizliğini göstermektedir. Artık tercih, devrimle kestirmece bir demokrasi arasında değil, devrimle Kornilov veya bir benzerinin askeri diktatörlüğü arasındaydı. Eğer "devrim"den anladığımız, aydınlanmış bir seçkinler topluluğu tarafından tasarlanmış muhteşem bir planın uygulanması değil de, aşağıdan,

12. Lev Troçki, *Rus devriminin tarihi*, Yazın, 1998.

halkın derin özlemlerinden gelen bir değiştirme atılımı ise, o zaman hiç kuşku yoktur ki, Rus devrimi, terimin gerçek anlamıyla, barış ve toprak ihtiyaçlarından yola çıkarak gerçekleşen hakiki bir devrimdir. Söz konusu olanın, koşulların baskısıyla kimi zaman tasarlanandan daha hızlı, hatta bazen istenilenin de ötesinde, iktidar ve mülkiyet ilişkilerinin radikal bir altüst oluşu olduğunu anlamak için ilk aylarda ve ilk sene içerisinde yeni rejim tarafından oluşturulan yeni yasalara bakmak yeterlidir. Dünya düzenindeki bu kırılmaya (John Reed'in *Dünyayı sarsan on günü*[13]) ve uluslararası düzeyde anında duyulan yankısına (*Ekim devrimi ve Avrupa işçi hareketi*[14]) tanıklık eden bir çok kitap vardır .

Marc Ferro'nun da altını çizdiğini gibi (*1917 devrimi*[15] ve *Rusya'da komünist rejimin doğuşu ve yıkılışı*[16]), o zamanlar, çarlık rejimini arayan ve son despotun ardından ağlayan pek kimse olmamıştı. Tam tersine, otantik bir devrime özgü olan, gündelik yaşamın ayrıntılarına kadar yansıyan bir dünya değişiminden söz ediyor: Odessa'da öğrenciler hocalarına yeni bir tarih programı yazdırıyorlar; Petrograd'da işçiler, patronlarını, *"yeni işçi hukuku"*nu öğrenmeye zorluyorlar, orduda askerler; *"hayatına yeni bir anlam vermesi"* için rahibi toplantılarına çağırıyorlar; kimi okullarda çocuklar, büyüklere kendi seslerini duyurmak ve onlardan saygı görmek için boks öğrenim hakkını talep ediyorlar...

13. John Reed, *Dünyayı sarsan on gün*, Ağaoğlu yay.

14. Ortak kitap, *La Révolution d'Octobre et le mouvement ouvrier européen*, EDİ, 1967.

15. Marc Ferro, *La révolution de 1917*, Albin Michel, 1997.

16. Marc Ferro, *Naissance et effondrement du régime communiste en Russie*, Le Livre de poche, 1997.

4. İç savaş sınavı

Baştaki devrimci atılım, o feci koşullara rağmen 1918 yazından itibaren, iç savaş sırasında da sürüyordu. Nicolas Werth, yazısında, yeni düzenin mücadele etmek zorunda kaldığı tüm güçleri, belgelere dayanarak sayıyor: Kolçak ile Denikin'in beyaz ordularının ve Fransız-İngiliz yabancı müdahalesinin yanısıra ürünlerine elkoyulmasına karşı çıkan köylülerin kitlesel ayaklanmaları ve yemek dağıtımının yetersizliğini protesto eden işçi isyanları. Ancak, böylesi güçlü hasımları yenebilme gücünü, devrimci iktidarın nereden bulabildiğini yazıda anlayamıyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla bu güç, azınlığın terörü ve herşeye hazır bir lümpen proletaryanın Çeka'ya alınmasından gelmekteydi. Bu neden, Kızıl Ordu'nun birkaç ayda örgütlenişini ve zaferlerini açıklayabilmek için biraz fazla kısa. İç savaşa gerçek anlamını vererek, onun karşıt toplumsal güçlerin amansız bir mücadelesini ifade ettiğini kabullenmek daha gerçekçi görünüyor.

Kara Kitap[17] yazarlarına göre, iç savaş, bolşevikler tarafından istenmiş ve 1918 yazından itibaren uygulanan terör, o zamandan beri komünizmin adına işlenen tüm suçların ana örneğini oluşturuyordu. Çatışmalardan, mücadelelerden, belirsizliklerden, zaferlerden ve yenilgilerden oluşan reel tarih, dünyayı düşüncenin meydana getirdiğine, kavramın kendi kendine geliştiğine dair o karanlık efsaneye indirgenemez.

İç savaş *istenmiş* değil, *öngörülmüştü*. Fransız devriminden bu yana tüm devrimler bu acı dersi vermiştir: Özgürleşme hareketleri muhafazakâr tepkilerle karşılaşır; 1792'de Brunswick birlikleri Paris'e yürüdüğünde, 1848 Haziran katliamlarında (burjuvazinin vahşeti üzerine Michelet, Flaubert, Renan okunabilir), 1871 Kanlı haftasında olduğu gibi, devri-

17. Op.cit.

mi, gölgesiymişcesine karşı-devrim takip eder. 1936'daki Frankocu *pronunciamento*'dan Suharto'nun darbesine (Endonezya'da 1965'de 500 bin insan öldürülmüştü), oradan da 1973'te Şili'de Pinochet'nin darbesine, bu güne kadar bu kural hiç yalanlanmadı. Rus devrimcileri, 1792'de Fransız devrimcilerinden daha fazla istemiş değildi iç savaşı. Kendilerini devirmeleri için Fransız ve İngiliz birliklerini çağırmadılar! 1918 yazından itibaren, diye anlatıyor Nicolas Werth, Beyaz ordular üç cepheye sağlam biçimde yerleşmişti ve bolşevikler ancak *"tarihi Moskova'nın boyutlarına düşmüş bir alanı denetim altında tutuyorlardı"*. Terör uygulama kararları 1918'de Ağustos-Temmuz'da yabancı saldırıların ve iç savaşın başlamasıyla alındı. Aynı şekilde, Fransız devriminde Danton, Brunswick birliklerinin ilerlemesinin Paris açısından oluşturduğu tehdit karşısında Eylül katliamlarıyla patlayan kendiliğinden (spontane) halk terörünü kanalize edebilmek için terör ilan etmişti.

Dolayısıyla Nicolas Werth iç savaşın başlamasının sorumluluğunu devrim taraftarlarında olmadığını kabul ediyor. Werth'e göre, iç savaşın korkunçlukları "kızıllar" ile "beyazlar" arasında paylaşıldıysa da, gelecek tüm terörlerin ilk örneği, köylülüğe karşı yürütülen gizli bir savaşta, savaş içerisinde bir savaşta bulunuyordu. 1921-22 kıtlığının kurbanlarının komünizmin suçları hanesine yazabilmek için, Werth, zaman zaman bu kıtlığı, köylülüğün yok edilmesi konusunda bilinçli bir tercihin ürünü olarak sunma eğiliminde. Köylere yapılan baskı üzerine belgeler gerçekten dehşet verici. Ancak, yine de bu iki sorunu, iç savaşla tarım sorununu ayrı tutmak mümkün mü?

Saldırılara karşı koyabilmek için, Kızıl Ordu birkaç ayda, donatılıp beslenmesi gereken 4 milyon savaşçıyı hareket ge-

çirdi. İki yılda Moskova ve Petrograd nüfuslarının yarısını kaybetti. Dağılmış olan sanayi hiçbir şey üretmiyordu. Bu koşullarda, kentleri ve orduyu beslemek için tarım ürünlerine elkoymaktan başka ne gibi bir çözüm vardı? Kuşkusuz bugünden bakınca, farklı çözümler düşünülebilir, siyasi bir polisin oluşturulmasının mantığı, kendiliğinden ortaya çıkan küçük tiranların keyfi bürokratik uygulamaları tehlikesi hesaba katılabilir. Ancak bu, gerçek zorluklar karşısında siyasi tercihler, düşünülebilecek alternatifler üzerine bir tartışma, soyut bir yargılama değil.

İç savaşın sonunda, artık tavanı taban taşımıyor, tavanın iradesi tabanı sürüklemeye çalışıyordu. İkamecilik mekaniği ise bu noktada gelişiyor: Halkın yerini parti, partinin yerini bürokrasi ve tümünün yerini kutsal adam alıyor. Bu süreç içerisinde, eski rejimden miras kalan ve yeni yöneticilerin hızlandırılmış toplumsal terfii sonucu, yeni bir bürokrasi doğuyor. 1924'te "Lenin promosyonu" [ölümünden sonra vasıfsız ikiyüz bin insanın partiye alınması-ç.n] sırasındaki kitlesel örgütlenme atılımından sonra, aralarında "zaferin" yardımına koşan kariyeristler ve eski rejimin yönetim kadrolarının da bulunduğu yüzbinlerce yeni bolşeviğin karşısında, Ekim devriminden kalan birkaç bin militanın parti mevcudu içerisinde pek bir ağırlığı kalmıyor.

5. İç savaşın ağır mirası

İç savaş korkunç bir kurucu deneyim teşkil etmekte. Dünya savaşınınkine eklenerek, şiddetin en uç ve insanlık dışı biçimlerine bezgin bir alışkanlık yaratıyor iç savaş. Gürcü komünistlerle yaşanan kriz vesilesiyle Lenin'in farkına varacağı ve Troçki'nin *Stalin*[18] adlı eserinde aktaracağı bir bürokratik sert-

18. Lev Troçki, *Stalin*, Yazın Yayınları.

lik mirası oluşturuyor. "Lenin'in vasiyeti" ve "Sekreterlerinin günlüğü", (bkz. Moshe Lewin *Lenin'in son mücadelesi*)[19] ölüm döşeğinde, Lenin'in sorunun acı bilincine vardığına tanıklık ediyor. Devrim, halkların ve kalabalıkların işi iken, Lenin, hasta yatağında artık herşeyin onlara bağlı göründüğü bir avuç yöneticinin iyi ve kötü yönlerini tartma durumuna varıyor.

Sonuç olarak, iç savaş *"geriye doğru büyük bir sıçrayışı"*, ülkenin 1914'te varmış olduğu gelişme seviyesine göre *"arkaikleşmesini"* ifade ediyor. Ülke kan kaybetmiş durumda. Devrimin başında Moskova ve Petrograd'da yaşayan 4 milyon insandan, iç savaşın sonunda geriye 1,7 milyon kalmıştı. Petrograd'da 380 bin işçi üretimi bırakmış, geriye 80 bin işçi kalmıştı. Yıkılmış kentler, zorla besin toplamalarına yol açan, tarım parazitleri haline gelmiş. Kızıl Ordu mevcudu 4 milyon olmuştu. *"Yeni rejim nihayet, ülkeyi amaçladığı hedefe doğru götürebileceği vakit"*, diye yazıyor Moshe Lewin, *"başlangıç noktası, 1917 hatta belki de 1914'ten daha gerideydi"*. İç savaş sırasında devletçi ve "geri bir sosyalizm" oluşuyor, yıkıntıların üzerine inşa edilen yeni bir devlet: *"Aslında, devlet, gerileyen bir toplumsal gelişme temeli üzerine kendini oluşturuyor"*. (M.Lewin, *Russia, URSS, Russia*)[20]

Lenin dahil, kimi sovyet yöneticileri, onu engelleyemeyecekleri umutsuzluğuna düşerek, erkenden bilincine vardıkları bürokratikleşmenin temel kökeni işte bu nedenlerde yatmaktadır. Bu noktada koşulların korkunç ağırlığı ve demokratik bir kültürün eksikliği bu nedenlerin etkilerini çoğaltıyor. Kuşkusuz iktidarın fethinden itibaren, devlet, parti ve işçi sınıfı arasında, devletin umulan hızlı sönümlenişi ile halkın içerisindeki çelişkilerin yokolması konusunda süren an-

19. Moshe Lewin, *Lenin'in son mücadelesi*, Yücel yay.

20. Moshe Lewin, *Russia, URSS, Russia*, Londres, 1995.

laşılmazlık, devlet işlerinin toplumsallaşmasından çok, büyük ölçüde toplumun devletleştirilmesine yardımcı oluyordu.

Demokrasinin öğrenilmesi uzun ve zor bir iştir. Bu, ekonomik reform kararları kadar hızlı gidemiyor, ki üstelik ülke neredeyse hiçbir parlamenter ve çoğulcu geleneğe sahip değildi. Bu öğrenimin zamana, enerjiye ve de araçlara ihtiyacı vardı. 1917 yılında komiteler ve Sovyetlerdeki kaynama, böylesi bir öğrenimin ilk adımlarını teşkil ediyor ve sivil toplum bu dönemde oluşmaya başlıyordu. İç savaş sırasında, kolay çözüm, halk iktidarı organlarını, konseylerin ve Sovyetlerin yerine aydınlanmış bir vasinin geçmesiydi: Bu vasi partiydi. Bu çözüm, sorumluların seçilmesi ve denetlenmesi yerine, bunların parti tarafından atanmasını kimi durumlarda 1918'den itibaren içeriyordu. Bu mantık, demokratik hayat için gerekli olan siyasi çoğulculuğu ve düşünce özgürlüğünün kalkmasına ve sistematik olarak hukukun yerine zorun ikame edilmesine yol açıyordu.

Bu çarkın işleyişini daha da korkunç yapan, bürokrasinin salt tepeden bir manipülasyon şeklinde çalışması değildir. Kimi zaman, demokratik tartışmaların, siyasi hareketliliğin ve kendilerinden sürekli sorumluluk istenmesinin rahatsız ettiği tabandan gelen, savaşın ve iç savaşın bıkkınlığından, yoksunluktan ve yıpranmışlıktan doğan bir düzen ve sakinlik talebine de cevap vermekteydi, bürokrasi. Marc Ferro, kitaplarında bu korkunç diyalektiğin altını sıkça çiziyor. Devrimin başında iki odağın varolduğunu, *"tabanda demokratik-otoriter, tepede merkeziyetçi-otoriter"*, *"1939'da ise artık tek bir odağın kaldığı"*nı hatırlatıyor. Ancak onun için, sorun birkaç ay içerisinde[21], 1918 veya 1919'dan itibaren, mahalle ve fabrika

21. Marc Ferro, *Des Soviets au communisme bureaucratique, Gallimard*, 1980, "Archives".

komitelerinin kaldırılması veya emirlere uymaya zorlanması ile zaten çözülmüştü. Benzer bir yaklaşımla, filozof Philippe Lacoue-Labarthe, bolşevizmin *"1920-1921'den itibaren karşı devrimci"* olduğunu açıkça ilan ediyor (yani Kronstadt'tan da önce).[22]

Bu son derece önemli bir meseledir. Sanki Sovyetler ülkesinde hiçbir çürüme başlamamış gibi *"Lenin döneminde leninizm"*in altın efsanesiyle Stalin döneminde leninizmi, parıltılı yirmili yıllar ile karanlık otuzlu yılları, manikeik bir biçimde, madde madde karşılaştırmak söz konusu değil. Tabii ki bürokratikleşme hemen başlamıştı, tabii ki Çeka'nın polisiye faaliyetlerinin kendi mantığı var, tabii ki Solovki adalarındaki siyasi hapishane iç savaşın sonundan itibaren ve Lenin'in ölümünden önce açılmıştı, tabii ki 1921'deki X. kongreden itibaren parti çoğulculuğu kaldırılmış, ifade özgürlüğü sınırlanmış ve parti içerisinde demokratik haklar kısıtlanmıştı.

Ancak bürokratik karşı devrim diye adlandırdığımız süreç, basit, tarihi saptanabilir, Ekim devrimine simetrik bir olay değildir. Bu bir günde gerçekleşmez. Bazı tercihlerden, çatışmalardan, olaylardan geçer. Bürokratikleşmeyi yaşayanlar bile karşı devrimin bir döneme oturtulması üzerine durmadan tartıştılar. Bu, onların tarihsel kesinliğe olan meraklarından değil, bu olaydan siyasi görevler çıkarmak içindi. Rosmer, Eastman, Souvarine, İstrati, Benjamin, Zamiyatin ve Bulganov (Stalin'e yazdıkları mektupta) gibi tanıklar, Mayakovski'nin şiiri, Mandelstam veya Tsetayeva'nın sıkıntıları, Babel'in defterleri vs., bu fenomenin çeşitli yönlerini, gelişimini, ilerleyişini aydınlatmaya katkıda bulunabilirler.

Böylece Kronstadt'ın o korkunç bastırılışı 1921 baharında yeni bir ekonomik politik yöneliminin gerekliliği bilincine

22. Philippe Lacoue-Labarthe, revue *Lignes*, no:31, Mayıs 1997.

vardırmışken, iç savaş zaferle sonuçlanmışken, demokratik özgürlükler genişletileceğine yeniden kısıtlanıyordu: Partinin X. Kongresi eğilimleri ve fraksiyonları yasaklıyordu.

Bugünden bakarak, bu temsili demokrasi, siyasi çoğulculuk, sansür, Kurucu Meclisin lağvedilmesi meseleleri üzerine geri dönmek, sosyalizmin kurucularının karşı karşıya kaldığı sorunları kuramsal olarak ifade etmek ve bundan dersler çıkarmak gerekmektedir. Kuşkusuz, çarlık rejiminin mirasının, 15 milyondan fazla askerin katıldığı 4 senelik dünya vahşetinin, iç savaşın şiddeti ve gaddarlığının, devrimci rejimin geleceği üzerindeki etkisi, ne kadar önemli olsalar da yöneticilerinin ögretisel hatalarından kat be kat büyük olmuştur.

Pravda'da 1 Aralık 1917'de (!) yayınlanan "Devrim ve Hukuk" makalesinde, geleceğin Eğitim Bakanı Anatol Lunaçarski, şu tespitle başlıyordu: "*Bir toplum tek bir bütün gibi birleşmiş değildir*". Bir hayli zamanın ve trajedinin geçmesi gerekmiştir bu küçük cümleden gerekli sonuçlan çıkarabilmek için. Bir toplum, tek bir bütün gibi birleşik olmadığı içindir ki, eski düzenin yıkılışından sonra bile, bir karar yayınlayarak, toplumu devletleştirme tehlikesi yaşanmadan, devleti toplumsallaştıramayız. Toplum tek bir bütün gibi birleşik olmadığı içindir ki, sendikalar devletten ve partilerden, partiler ise devletten bağımsız olmalıdır. Toplumdaki mevcut çıkarlar arasındaki çelişkiler, bağımsız bir basın ve temsil biçimlerinin çoğulculuğu aracılığıyla kendilerini ifade edebilmeli. Ve yine bu nedenle, hukuki norm ve yapının özerkliği, hukuku, iktidarın sonsuz keyfiliklerine indirgemeyeceğini garanti altına almalıdır.

Dolayısıyla, siyasi çoğulculuğun savunusu, çeşitli durumlara bağlı bir mesele değil, sosyalist demokrasinin temel bir koşuludur. Troçki'nin de *İhanete Uğrayan Devrim*'de deneyi-

minden çıkardığı sonuçtur bu. *"Aslında sınıflar heterojen değildir, iç karşıtlıklarca parçalanmışlardır ve ortak amaçlara ancak eğilimler, gruplar ve partiler arası bir mücadele sonucu varabilirler"*.[23] Bu, kolektif iradenin, kurumsal yapılar ne olursa olsun, doğrudan katılımcı demokrasi ile temsili demokrasiyi bileştiren özgür bir seçim süreci aracılığıyla kendisini ifade edebileceği anlamına gelmektedir.

Bürokratikleşmeye ve iktidarın mesleki tehlikelerine karşı mutlak bir garanti oluşturmasa da, yine de bu deneyimden birtakım cevaplar ve yönelimler çıkarılabilir:

• Sınıflar, partiler ve devlet arasındaki ayrım, sadece iktidarın yerel makamlarından gelen basit bir görüş alış verişi değil de, toplumun tüm büyük sorunları hakkındaki çeşitli tercihler ve programlar arası mücadeleyi sağlayabilecek tek biçim olan siyasal ve sendikal çoğulculuğun kabulünde tercümesini bulabilir.

• Partilerin yanısıra sendikaların, derneklerin ve kadın hareketlerinin de doğrudan ifade ve denetim hakkının bulunduğu üretim konseyleri ve yerel konseyleri bileştiren bir demokrasi biçimi.

• Seçilmiş meclislerin tartışarak karar verme işlevini tamamiyle engelleyecek bir dayatmacı vekalet sistemi değil, seçenlerin seçilenleri geri çağırabilmesi ve sorumluluklarını üstlenmesini içeren bir sistem.

• Seçim vekaletlerinin biriktirilmesinin ve yenilenmesinin sınırlanması; iktidarın bireyselleşmesi ve meslek haline gelmesini engellemek üzere seçilenin maaşının vasıflı işçi veya bir kamu hizmet memurunun maaşı seviyesinde tutulması.

• İktidarın ademi merkezileşmesi ve yetkilerin yurttaşlara en yakın olan yerel, bölgesel veya ulusal düzeylere dağıtılma-

23. Lev Troçki, *İhanete Uğrayan Devrim*, Yazın Yayınları.

sı; alt makamların, kendilerini doğrudan ilgilendiren konularda karar alımını durdurmaya yönelik veto hakkı ve halkı referanduma çağırma imkanı.

Özgürce birleşmiş üreticilerin demokrasisi, genel oy uygulaması ile tamamıyla uyumludur. Mahalli konseyler veya bölgesel halk meclisleri, üretim ve yaşam birimlerinin temsilcilerinden oluşup, her önemli karar için ilgili nüfusun oylamasına başvurabilir.

Kısa zaman önce gerçekleşen bazı deneyimler, 1980-81 Polonya ve 1984 Nikaragua, biri genel oyla seçilmiş, diğeri işçilerin, köylülerin ve daha genel olarak halk iktidarına katılan çeşitli yapıların temsilcilerinden oluşan çift meclisli bir sistemi gündeme getirdi. Bu formül, (ki çok uluslu devletlerde bir de uluslar meclisi içerebilir) hem genel oy talebini, hem de mümkün olan en dolaysız biçimiyle bir halk demokrasisi kaygısını teorik bakımdan tatmin edebilir. Bu çözüm, özyönetimin gelişip yayıldıkça ve genelleştikçe sönümlenmesi beklenen devlet alanı ile toplumun gerçekliğini karıştırmamayı sağlar.

Bu büyük yönelimler, acı bir tarihin derslerini özetlemekte. Ancak, ne iktidarın mesleki tehlikelerine karşı mutlak bir silah, ne de her somut koşul için bir reçete teşkil ediyorlar. Geri doğru bakıp, Kurucu Meclis'in bolşeviklerce lağvedilmesinin sonuçlarını, bu meclis ile Sovyetler Kongresi'nin 1917 sonundaki mevcut temsiliyetlerini, daha uzun bir süre boyunca bu ikili temsil biçimini muhafaza etmenin tercih edilebilir olup olmadığını (yani bir şekilde ikili iktidar durumunun uzatılmasını) tartışabiliriz. Aynı şekilde, askeri olarak yenilmiş Beyazların, bir yıkım ve uluslararası baskı ortamında iktidara geçebilme tehlikesini göze alıp iç savaşın sonundan itibaren özgür seçimler düzenlemek gerekip gerekmediği sorusunu da

sorabiliriz. Her farklı durum, ulusal, uluslararası ve özgün güç dengelerine bağlıdır. Ama her tarihsel deneyim de, Rosa Luxemburg'un daha 1918'de yaptığı uyarıyı olumlamaktadır: *"Genel seçimler, sınırsız ifade ve toplanma özgürlüğü olmadan, tüm kamusal kurumlarda hayat sararır ve solar, tek aktif unsur olarak bürokrasi kalır."*[24] En geniş demokrasinin varlığı, özgürlük sorunu ve ekonomik etkililik koşuluna sıkı sıkıya bağlıdır: Ancak demokrasi, piyasanın özdevinimleri karşısında özyönetimci planlamanın üstünlüğünü sağlayabilir.

6. Bir yetke arzusu mu yoksa bürokratik bir karşı-devrim mi?

İlk sosyalist devrimin yazgısı, stalinizmin zaferi, totaliter bürokrasinin suçlan, yüzylın en önemli olaylarını teşkil etmektedir.

Kimilerine göre, kötülüğün temeli, insan doğasının derinliklerinde, karşı konulamaz bir yetke arzusunda yatmaktadır. Bu arzu, çeşitli yüzler altında kendisini ifade edebilmektedir ve buna, mükemmel bir kentin hazır şemalarını halka dayatma, halklara rağmen onları mutlu edebilme iddiası da dahil.

Kara Kitap'ın[25] polemik amacı, Lenin ve Stalin arasında tam süreklilik kurmak ve bunu yaparak *"Stalin tarafından ihanete uğrayan Ekim Devrimi'ne dair o efsaneyi"* yıkmak: *"Stalinizmin vahşetleri Leninizm ile aynı tözdendir"* (Jacques Amalric); *"Erken gelişen suç eğilimi Lenin'de bulunuyor"* (Eric Conan, *L'Express*, 6 Kasım 1997). Kendi geçmişlerinin eleştirisini, Rus devrimini sert bir dönemleştirme sınavına götürememiş, yirmili ve otuzlu yıllar boyunca birbiriyle mücadele eden yönelimleri sorgulayamamış olmalarından dolayı,

24. Rosa Luxemburg, *Rus devrimi*, BDS.

25. Op.cit

Fransız Komünist Partisi'nin sorumluları, mutlak bir özeleştiriyle yetinip stalinizmin suçlarından, devrimin *"trajik uzantısı"* olarak söz ediyorlar (Claude Cabanes, *l'Humanité*, 7 Kasım 1997). Eğer, böylesi felaketleri içerisinde taşıyan, çaresi olmayan bir kader ilk günden itibaren yürürlükte idiyse; kendilerini neden hâlâ komünist olduğunu iddia ediyorlar?

7. Yirmili yıllar: "Duraklama" mı, yol ayrımı mı?

Erkenden *"devrimi dondurmaya"* başlayan bürokratik tepkiye rağmen, kıtlıklara ve kültürel gerilemeye rağmen, devrimci atılım, tüm yirmili yıllar boyunca, hayat tarzının değişimi cephesindeki öncü girişimlerde kendini hissettiriyordu: Eğitim ve pedagoji reformu, aileye dair yasalar, kentsel ütopyalar, grafik ve sinematografik icatlar. Hâlâ bürokratik terör ile devrimci umudun enerjisinin iç içe geçtiği iki savaş arası dönemde acı içerisinde gerçekleştirilen *"büyük değişim"*in çelişki ve belirsizliklerini açıklayan da budur. Bu olayın anlamının ve tarihsel öneminin bilincine varılması azımsanmayacak zorlukta olmuştur.

Dolayısıyla, toplumsal örgütlenmede, burada oluşan ve çatışan güçlerde, kimi zaman *"stalinizm fenomeni"* diye adlandırılan olayın derin köklerini ve enerjisini kavramak gerekmektedir. Stalinizm, belirli somut tarihsel koşullarda, her modern toplumda işlerlikte olan bürokratikleşmenin daha genel bir ifadesidir. Bürokratikleşme, temel olarak toplumsal işbölümü (özellikle el emeği ile entelektüel emek arasında)'nden ve kendi özünde bulunan *"iktidarın mesleki tehlikeleri"*nden beslenmektedir. Sovyetler Birligi'nde, bürokratikleşme, bir yıkım, kıtlık, kültürel arkaizm zemini üzerinde ve demokratik geleneklerin yokluğunda geliştiğinden, bu dinamik daha da güçlü ve hızlı olmuştur.

Başından itibaren, devrimin toplumsal tabanı hem geniş hem de dardı. Ezici toplumsal çoğunluğu oluşturan işçi ve köylülerin bir ittifakına dayanması bakımından geniş; savaşın olumsuz sonuçları ve iç savaşın kayıpları tarafından, azınlıkta olan işçi bileşeninin hızla ezilmesi bakımında da dar. Bürokratik sertlik, toplumsal tabanının kırılganlığıyla orantılıdır. Bu, onun asalaklık işlevinin bir parçasıdır.

Ancak yine de, iç politikada olduğu kadar uluslararası politikada da yirmili yılların başı ile o korkunç otuzlu yıllar arasında karşı gelinemez bir kopuş, bir kesiklik yaşanmıştır. Kuşkusuz otoriter eğilimler daha önceden üstün gelmeye başlamıştı. Emperyalist saldırı ve kapitalist restorasyonun oluşturduğu *"esas düşman"* takıntısı (her ne kadar reel olsa da), bolşevik yöneticilerin, kendilerini içten kemiren ve sonunda onları yutan "ikincil düşman"ı, bürokrasiyi görmemelerine sebep oldu. O güne dek hiç görülmemiş bu senaryonun hayal edilmesi zordu. Bunu anlamak, yorumlamak ve sonuçlar çıkarmak için zaman gerekti. Eğer Lenin, Kronstadt krizinin teşkil ettiği alarm sinyalini, yeni ve derin bir ekonomik yönelim başlatma derecesinde sezdiyse de, Troçki, çok daha sonraları, *İhanete Uğrayan Devrim*'de[26], (iktidarın fethinden sonra dahil) siyasi çoğulculuk ilkesini bizzat proletaryanın heterojenliğine dayandırmayı başaracaktır.

Sovyetler Birliği veya bizzat Bolşevik Parti üzerine[27] belgelerin ve tanıklıkların çoğu, süreklik ve kopuşun o dar bileşimi içerisinde otuzlu yıllardaki büyük dönemeci görmezden gel-

26. Op.cit.

27. Alfred Rosmer, *Moscou sous Lénine*, La Decouverte, 1970, petite collection Maspéro; Marcel Liebman, *Lenin döneminde Leninizm*, Belge, Yay; Pierre Broué, *Le Parti bolchevique*, Minuit, 1972; Boris Souvarine, *Staline, aperçu historique du bolchevisme*, edition revue, Lebovici, 1985; Lev Troçki, Stalin, op.cit.

memize olanak vermiyor. Milyonlar ve milyonlarca açlıktan ölümün, sürgünün, davaların ve tasfiyelerin kurbanlarının da teyid ettiği kopuş, açık farkla kazanıyor. Böylesi bir şiddetin kopması gerekmiştir, 1934'teki *"muzafferler kongresi"*ne ve bürokratik iktidarın kemikleşmesine varabilmek için.

8. Büyük dönemeç

İç savaşın terörüyle 30'lu yılların büyük terörü arasında Nicolas Werth bir süreklilik olduğunu savunuyor. Bunun için yirmili yılların anlamını, ortaya çıkan çeşitli tercihleri, parti içerisindeki yönelim çatışmalarını temel niteliklerinden arındırıp, onları iki terörist atılım arasında basit bir *"duraklama"* veya *"ara verme"*ye indirgemek zorunda. Ne var ki, kendisi de, baskı düzeyindeki (nicel) bir değişim ile içeriğindeki (nitel) bir değişime tanıklık eden öğeleri veriyor. 1929'da, "kitlesel kolektifleştirme", 13 milyon işletmenin zorla kolektifleştirilmesini amaçlıyordu. Bu operasyon, 1932-1933 yıllarının büyük kıtlıklarını ve kitlesel sürgünlerine yol açar: *"1933 baharı, kuşkusuz, 1929 sonunda 'kulak'sızlaştırma atılımı ile başlayan ilk büyük terör döneminin doruğunu oluşturmaktadır"*.[28] Petrograd'da parti yöneticisi olan Kirov'un öldürülmesinden sonra 1934'te, büyük duruşmaların ve özellikle, kurban sayısı 690 bin olarak tahmin edilen 1936-38 *"büyük temizliğinin"* damgasını vurduğu ikinci büyük terör dönemi başlar. Zorla kolektifleştirme ve hızlı sanayileşme, nüfusun kitlesel bir göçünü, kentlerin *"köyleşmesini"* ve Gulag'ın kitleselleşmesini getirir.

Bu süreç içerisinde, baskıcı yasama gücü gelişir ve güçlenir. 1929 Haziranı'nda, kitlesel kolektifleştirmeyle birlikte, tutukluluk sisteminde temel bir reform yapılır: Üç seneden

28. Op.cit.

fazla hapis cezasına mahkum edilenler, artık çalışma kamplarına gönderilirler. İç göçlerin denetlenemez önemi karşısında, 1932 Aralığında alınan bir kararla iç pasaport taşıma yükümlülüğü getirilir. Kirov'un öldürülmesinden birkaç saat sonra Stalin, "1 Aralık 1934 kararı" olarak bilinen ve hızlandırıcı yöntemleri yasallaştıran kararı yayınlıyor ve böylece büyük terörün ayrıcalıklı aracını sağlıyordu.

Kentsel ve köylü halk hareketlerini bastırmaktan öte bu bürokratik terör, Ekim'in mirasından geriye kalanı da tasfiye etti. Davaların ve tasfiyelerin, parti ve ordu saflarında kesin kalıplar yonttuklarını biliyoruz. Devrim döneminin kadrolarının ve yöneticilerinin birçoğu sürgüne gönderildi veya idam edildi. Ukranya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 200 üyesinden geriye 3'ü kalmıştı. Orduda, 178 bin kadrodan 30 bini tutkulanmıştı. Paralel biçimde bu baskıcı uygulamalar ve devletleştirilmiş ekonomiyi yönetmek için gerekli olan idari aygıtta bir patlama gerçekleşir. Moshe Lewin'e göre, idari personel 1928'de 1 milyon 450 binden 1939'da 7 milyon 500 bine yükselmiş, beyaz yakalıların bütünü ise 3 milyon 900 binden 13 milyon 800 bine çıkmış. Bürokrasi içi boş bir kelime değil. Toplumsal bir güç haline geliyordu: Devletin bürokratik aygıtı, parti militanlarından geriye kalanı da yutuyordu.

Bu karşı-devrim, etkilerini tüm alanlarda hissettirdi, ekonomi politikalarından (zorla kolektifleştirme ve Gulag'ın büyük çapta gelişmesi), uluslararası politikaya (Çin'de, Almanya'da, İspanya'da), kültürel politikadan (bkz. Varlam Chalamov'un, hâlâ köpürdeyen yıllarla, o korkunç otuzlu yıllar arasındaki kontrastın altını çizen *Yirmili Yıllar*[29] adlı kitabı) Troçki'nin *"Ailede termidor"* diye adlandırdığı gündelik haya-

29. Varlam Chalamov, *Les Années vingt*, Verdier, 1997.

ta ve ideolojiye (bir devlet Ortodoksluğunun kristalleşmesi, *"diamat"*ın –diyalektik materyalizmin kodlanması– ve *Parti'nin Resmi Tarihi*'nin yazılması) kadar her alanda.

Bir kediye kedi, bir karşı-devrime de karşı-devrim demek gerekir. Bu, iç savaşın ateşi içerisinde alınan otoriter önlemlerden (her ne kadar kaygı verici olsalar da), daha kitlesel, daha görünür, daha yıkıcıdır. Nicolas Werth'e gelince, o, otuzlu yıllardaki bu kökten yeniliklerin kabulü ile, Ekim'in devrimci vaadi ve muzaffer stalinist tepki arasında bir süreklilik kurma isteği arasında sıkışıp kalıyor. Böylece, Werth, baskıcı sistemin yerleştirilmesinin *"belirleyici bölümü"*nden veya *"1918-1922 arası başlayan çatışmanın en son bölümü"*nden[30] söz ediyor. Belirleyici dönemeç mi yoksa bölüm mü, bir seçim yapmak gerekir.

Süreklilik önyargısı, 20'li yılların ve o dönemdeki tartışmalarla beklentilerin, sanki basit bir parantezmişcesine, üzerinden atlanmasına yol açıyor. Böylece baskının çizgisel anlatısı bağlamından çıkıyor. Gerek uluslararası politika (Çin devrimindeki yönelim, nazizmin yükselişi karşısındaki tavır, İspanya savaşındaki karşıtlıklar), gerek iç siyaset (zorla kolektifleştirmeye troçkist olduğu kadar buharinci muhalefet, bir başka düşünce... komünist düşünce adına önerilen ekonomik ve sosyal alternatifler) alanında yapılacak belirleyici tercihler konusundaki çatışmaları dağınık bir arka plan atıyor.

9. Karşı-devrim ve restorasyon

Karşı-devrim fikri, geçmiş düzenin yeniden kurulmamış olması gerekçesiyle kimilerini rahatsız ediyor. Tarihsel zaman, mekanik fizik gibi geriye döndürülebilir değildir. Film geriye oynatılamıyor. Termidor'dan sonra, Fransız devrimi döne-

30. Op.cit.

minde muhafazakâr bir ideolog ve gericilik konusunda oldukça bilgili olan Joseph de Maistre, bir karşı-devrimin ters yönde giden bir devrim değil, ama bir devrim karşıtı olduğunu, ta o zamanlar ustaca fark ediyordu. Bu iki süreç simetrik değildir. Böylece, bir karşı-devrim yeni ve hiç görülmemiş bi şey ortaya koyabilir. 1848 devrimlerinden sonra Bismark Almanyası'nda olan de budur. Aynı şekilde, Termidor da henüz Restorasyon değildir. İmparatorluk, devrimci özlemlerle yeni bir düzenin kemikleşmesinin iç içe geçtiği uzun ve gri bir alan oluşturuyor.

Birçok samimi komünist militan da, bedelini bilmeden ve hesaplamadan *"sosyalizmin anavatanı"*nın başarılan tarafından etkilenerek, benzer bir gri alanda kaybolmuştur. Otuzlu yıllarda stalinist terör hakkında herşey bilinmese de, istemek kaydıyla birçok şey öğrenilebilirdi. Victore Serge'in, Ante Ciliga'nın tanıklıkları, John Dewey tarafından yönetilen karşıdava, İspanya'da POUM ve anarşistlere karşı yürütülen baskıların tanıklıkları vardı. Ancak bu antifaşist mücadele ve (Isaac Deutscher'in deyimiyle) *"bürokratikleşmiş kahramanlık"* yıllarında hem temel düşmanla, hem de o kadar da ikincil olmayan ve içerinden çökerten düşmanla birden savaşmak çoğunlukla zor olmuştu. O dönemi yaşayan birçok kişi (Jan Valtin, Elizabeth Poretsky, Jules Fourier, Charles Tillon, Kızıl Orkestra'dan geriye kalanlar ve daha birçoğu) *"bu parçalanmış varlıklara"* tanıklık ediyor.

Gerçekten de Stalin iktidarı altındaki Sovyetler Birliği, Brejjnev dönemindeki durgunlukla bir değildi. Girişken bir bürokrasinin kamçısı altında, ülke hızla değişiyordu. Bu enerjinin sırrı, kuşkusuz, Chateaubriand'ı büyüleyen Napolyoncu enerjinin sırrıyla ilişkisiz değildir: *"Bonapart'm bültenlerinin, söylevlerinin, demeçlerinin ve açıklamalarının ayırde-*

dici yönü onlardaki enerjiyse de, bu enerji salt ona özgü değildi; o zamana aitti, devrimci ilhamdan kaynaklanıyordu, o ilham ki devrim özleminin tersi yönünde yürüyen Bonapart'ta gücünü yitiriyordu."[31] Ancak bu, iki kişilik arasındaki çarpıcı tek benzerlik değil: *"Napolyon'un sütannesi olan devrim, ona düşmanı gibi görünmekte gecikmez: Durmadan onunla mücadele eder."*[32]

Hiçbir zaman, hiçbir ülke fîravunvari bir bürokrasinin baskısı altında otuzlu yılların Sovyetler Birliği kadar sert bir dönüşüm geçirmemiştir: 1926 ile 1939 yılları arasında kentlerin nüfusu 30 milyon artacak ve toplam nüfusa oranları %18'den %33'e yükselecek; tek birinci beş yıllık plan süresince büyüme oranları % 44, yani 1897 ile 1926 yılları arasındaki döneme eş durumda; ücretli iş gücü iki mislinin üzerinde artacak (10'dan 22 milyona yükselecek); tüm bunlar kentlerin kitlesel düzeyde "köyleşmesini", devasa bir okuma yazma öğrenme ve eğitim çabasını, cebri yürüyüşle bir iş disiplinin dayatılmasını ifade ediyor. Bu büyük dönüşümü, milliyetçiliğin yeniden doğuşu, kariyerizmin gelişmesi ve yeni bir bürokratik konformizmin ortaya çıkışı takip ediyor. Bu büyük altüst oluş sırasında, diyor alayla Moshe Lewin, toplum bir şekilde "sınıfsız!" idi, çünkü tüm sınıflar şekilsiz ve kaynaşma içerisindeydi.[33]

Mikhaïl Guefter'in temel sorusuna –Ekim'le Gulag arasında *"sürekli bir ilerleyiş"* mi yoksa *"iki ayrı siyasi ve ahlaki dünya"* mı–, stalinist karşı-devrim analizi açık cevap getirmekte.

---

31. François Reneé vicomte de Chateaubriand, *Memoires d'Outre-Tombe*, Garnier-Flammarion.

32. Op.cit

33. *Moshe Lewin, La Formation du systeme sovietique: essai sur l'histoire sociale de la Russie dahs l'entre-deux-guerres*, Gallimard, 1987.

Rus devriminin ve karşı-devriminin dönemlere ayrılması salt tarihsel bir merak değil. Siyasi duruşları, yönelimleri ve görevleri gerektiriyor: Başta, düzeltilmesi gereken hatalardan, aynı proje içerisinde alternatif yönelimlerden söz edebiliriz; sonra ise, artık çatışan farklı güçler ve projeler, örgütsel tercihler var. Olaylar yaşandıktan sonra, kurbanlarla cellatları birleştiren bir *"komünist çoğulcuğun"* kanıtı olarak dünün kurbanlarını ortaya dökmeyi sağlayan bir aile kavgası değildir bu. O yılları kesin bir şekilde dönemlere ayırmak, Guefter'in formülünü kullanacak olursak, *"tarih bilincinin, siyasi alana nüfuz etmesini"* sağlayacaktır.

10. "Prematüre" bir devrim mi?

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla, bir tez yeniden önem kazandı: Devrimin, prematüre olduğu [erken doğum geçirdiği.ç,n] için daha baştan sonu umutsuz olduğu tezi. Henri Weber bu tezi savunuyor *Le Monde*'daki bir makalesinde (14 Kasım 1997). Bu tezin kökeni çok daha erken bir dönemde, 1921'den itibaren bizzat Rus menşeviklerinin söylemlerinde ve Kautsky'nin analizlerinde bulunuyor: Bu kadar kan, gözyaşı ve yıkıntı önlenebilirdi *"eğer bolşevikler de, menşeviklerin o öz sınırlama anlayışına sahip olsalardı, ustalık da buradan anlaşılır,"*[34] diye yazıyor o zamanlar Kautsky.

Bu sözler oldukça açıklayıcı. Kautsky, öncü parti anlayışına karşı polemik yapıyor, ancak, rahatlıkla Tarih'in ritmini ve ilerleyişini kendisine uydurabilecek pedagog ve öğretici bir usta-parti tahayyül edebiliyor. Sanki mücadele ve devrimlerin kendilerine has bir mantıkları yokmuş gibi. Ortaya çıktıkları vakit onları *"öz sınırlama"* isteyenler, kurulu düzenin

34. Karl Kautsky, *Von der Demokratie zur Staatsktaverei*, 1921'den akt. Karl Radek, *Les Voies de la Revolution russe*, EDİ, p.39, 1972.

tarafına kolayca geçebiliyorlar. Söz konusu olan artık, partinin amaçlarının *"öz sınırlanması"* değil, açıkça kitlelerin özlemlerini sınırlamak oluyor. Bu anlamda sosyal-demokratlar, Ebertler ve Noskeler, Rosa Luxemburg'u öldürerek ve Bavyera sovyetlerini ezerek, *"öz sınırlama"*nın virtüözü olduklarını gösterdiler.

1917'de iktidarın ele geçirilişi, liberal burjuvaların ve reformistlerin, şubattan beri, toplumun ve Devletin krizine bir çözüm getirmedeki yeteneksizliğinden kaynaklanıyordu. "1917'de başka bir seçenek var mıydı?" sorusuna Mikhaîl Guefter'in cevabı, *"prematürite"* tezinden daha zengin ve daha inandırıcı görünüyor: *"Bu çok temel bir soru. Bu sorun üzerinde çok düşündüğüm için kategorik bir cevap verme hakkım görüyorum kendimde: Başka seçenek yoktu. Orada yapılanlar, inanılmaz derecede daha kanlı bir değişimi, anlamsız bir yıkımı engelleyebilecek tek çözümdü. Yapılacak tercih sonradan ortaya çıktı. Toplumsal rejim hakkında, izlenecek tarihsel yol hakkında değil, ama bu yol içerisinde bir tercihti bu. Ne zirveye ulaşmak için değişkeler (sorun çok daha genişti), ne de çıkılacak basamaklar, sadece bir kavşak, birçok kavşak."*[35]

Bu kavşaklar, bu yol ayrımları hiç durmadan ortaya çıktılar, her seferinde farklı ve zıt cevaplara yol açarak: 1923'de Alman devrimi karşısında, NEP ve ekonomik politika üzerine, zorla kolektifleştirme, hızlı sanayileşme ve planlama biçimleri üzerine, ülke içi ve parti içi demokrasi, faşizmin yükselişi, İspanya savaşı, Alman-Sovyet anlaşması üzerine. Bu sınavlardan her birinde, olası farklı tercihleri ve gelişimleri kanıtlayan çeşitli öneriler, programlar ve yönelimler arasında çatışmalar yaşandı.

Aslında, prematürite tezi, karşı konulamaz biçimde, bir

35. Op.cit.

duvar saati gibi, herşeyin saatinde, zamanında gerçekleştiği, düzenli, ayarlı bir tarih fikrine götürüyor. Marksistlerin sık sık eleştirildiği, altyapının dar bir biçimde, uygun üstyapıyı belirlediği kesin bir tarihsel determinizme yol açıyor. Bu fikir, tarihin, bir kaderin gücüne sahip olmadığı gerçeğini, kuşkusuz tüm olasılıkların olduğu bir yelpazeyi değil ama, belirli bir olasılıklar ufku açan olaylarla delinmiş olduğu gerçeğini yoksayıyor.

Bugün, *Kara Kitap*[36] yazarlarını okuduğumuzda, sanki bolşeviklerin, bir kere Ekim harekatını başardıktan sonra, iktidara sırf iktidar için sıkısıkıya sarıldıklarını zannediyoruz. Bu, bolşevkilerin, Rus devrimini hiçbir zaman tek başına bir macera olarak değil, bir Avrupa, bir dünya devriminin birinci öğesi olarak tasavvur ettiklerini unutmak olur. Eğer Lenin, söylendiği gibi, iktidarın fethinin 73. gününde karda dans ettiyse, bu, onun, ilk başta, Paris Komünü'nden daha uzun süre dayanabileceklerini düşünmediğindendir. Onun gözünde, Rus devrimin geleceği, devrimin Avrupa düzeyine, özellikle de Almanya'ya yayılmasına bağlıydı.

Almanya'yı, İtalya'yı, Avusturya'yı, Macaristan'ı 1918 ile 1923 arası sarsan hareketler, gerçek bir Avrupa krizini işaret ediyordu. Alman devriminin veya İspanya savaşının yenilgileri, Çin devriminin gelişimi, İtalya'da ve Almanya'da faşizmin zaferi önceden yazılı değildi. Rus devrimcileri herhalde, Fransız ve Alman sosyal-demokratlarının istifalarından ve alçaklıklarından da sorumlu değildirler.

1923'den itibaren, kısa vadede devrimin Avrupa'ya yayılmasına güvenemeyecekleri kesinleşmişti. Kökten bir yeni yönelim ihtiyacı kendini dayatıyordu. Bu yeni yönelim, yirmili yılların ortasında partiyi ikiye bölen *"tek ülkede sosya-*

36. Op.cit

lizm" ile *"sürekli devrim"* tezleri arasındaki çatışmanın konusu olmuştur.

Rus devriminin başlangıçtaki meşruiyetini reddetmeden, bazıları onun hatalı bir teşhis ve imkansız bir iddiaya dayandığını savunuyorlar. Ne var ki, bir öngörü değil, savaşın sonuçlarını ortadan kaldırmak üzere, savaşa yol açan düzeni yıkmayı amaçlayan bir yönelimdi, söz konusu olan. Savaşın sonunda, 1918'den 1923'e sarsıntı dalgası doğrulanmıştır. Ancak, Alman Ekimi'nin yenilgisinden sonra durum uzun süreliğine durulmuştu. O zaman, ne yapmalı? Yıkılmış olan bir ülkede, *"tek ülkede sosyalizmi kurma"* yanılsamasına kapılmadan zaman kazanmaya çalışmak mı? İşte yirmili yılların mücadelelerinin ve tartışmalarının konusu budur. Sorunun tüm siyasi boyutu, konunun can alıcı noktası budur. Ekonomik ve toplumsal düzeyde, NEP belirli bir çözüm getirmiştir. Ancak onu, savaş komünizminin baskıcı yöntemleriyle yetişmiş olandan daha farklı bir kültüre sahip bir personel tarafından uygulatmak gerekirdi. Siyasi düzeyde, sovyetik bir çoğulculuğun seçim aracılığıyla ifadesi sayesinde çoğunluğun meşrulaştırmasını arayan, demokratik bir yönelim gerekirdi. Uluslararası düzeyde, Komintern aracılığıyla çeşitli komünist partileri ve bunların siyasetlerini Sovyet Devleti'nin çıkarlarına tabi kılmayan, enternasyonalist bir politika gerekirdi. Bu seçenekler, en azından kısmen, ortaya konmuştu. Ama sakin tartışmalar değil, acımasız çatışmalar şeklini aldılar.

Bu mücadelelerin yenilenleri haksız değildi. Çünkü, eğer devrimlerin ölüm hesabını tutarsak, başarısız olan veya bastırılan devrimlerin maliyetini tahmin etmek daha da zor olmaktadır: 1918-1923 gerçekleşememiş Alman devrimi ve 1937 yenilgiye uğramış İspanyol devrimi, nazizmin zaferi ve İkinci Dünya Savaşı'nın felaketleriyle alakasız değildir.

Gerçek sorumlulukları saptayabilmek için, tarihi, büyük siyasi alternatifler etrafından dönemleştirmek gerekmektedir, işte yeniden izlenmesi ve yeniden incelenmesi gereken yol budur. Sadece prematüre devrimden söz etmek ise, çatışmanın iç mantığını ve orada mücadele halindeki politikaları kavramak yerine, tam tersine, tarihsel bir mahkemenin kararını açıklamaktır. Çünkü, zaferler doğruluğun kanıtları olmadığı gibi, yenilgiler de hatanın ispatları değildir: *"Eğer başarı, masumiyet olarak bilinseydi; eğer gelecek kuşaklara dahi ayartarak, onları zincirleriyle yükleseydi; eğer, köle bir geçmişin doğurduğu geleceğin kölesi olan bu baştan çıkarılmış kuşaklar, kazanan kim olursa olsun onun işbirlikçisi olsaydı, onca fedakarlığın bedeli, adaleti nerede olurdu? İyilik ve kötülük göreceli olduklarından, her türlü ahlak anlayışı, insan eyleminden silinirdi."*[37]

Eğer tarihte, son yargı günü yoksa, adım adım, her büyük tercihin, her büyük yol ayrımının önünde, farklı muhtemel bir tarihin izleri çizilmelidir. Geçmişin anlaşılabilirliğini muhafaza eden ve ondan gelecek için dersler çıkarmamızı sağlayan budur.

Dünyayı, on günde sarsan olay, tarihten silinemez. Olayın kısa ateşi sırasında doğan insanlık, evrensellik, özgürleşme vaatleri, unutulabilmek için *"insanlığın çıkarlarıyla fazla içice geçmiştir"*. Konformizmin tehdit ettiği bir mirası devralan ve onun sorumluları olan bizler, bu mirasın *"yeniden hafızalara"* yükleme koşullarını yaratma yükümlülüğünü taşıyoruz.

37. Op.cit.

Ad dizini

Vladimir Mayakovski: Devrim döneminin şairi. Bürokrasiyi eleştirir. Umudunu yitirmiş, 1930'da intihar eder.

Adolf Abramoviç Joffe: Devrimde, Lenin'in yanında birinci derecede önemli bir rol oynamıştır. Berlin'de sonra da Tokyo'da bolşevik iktidarı temsil etmiştir. Troçki'nin arkadaşı olduğundan tutuklanır ve sürgün edilir. Troçki'ye bir veda mektubu bırakarak 1927'de intihar eder.

Kurt Tucholsky: Milliyetçiliği ve militarizmi sert bir biçimde eleştiren Alman yazarı. Kitapları nazilerce yakılır ve Alman milliyetinden atılır. İsveç'e sığınır. 1938'de intihar eder.

Walter Benjamin: Birinci derece önemli bir yazar ve filozof. Nazi barbarlığından kaçarak, ABD'ye sığınmak için Fransa'yı terk etmek ister. İspanya sınırında sıkışınca 26 Eylül 1940'ta intihar eder.

Sukarno: Bağımsız Endonezya'nın ilk cumhurbaşkanı (1945-1967). 1967'de, savaş bakanı General Suharto tarafından iktidardan indirilir.

Suharto: Sukarno'nun savaş bakanı, 1965'te komünistlere karşı kanlı bir yok etme harekatı başlatır (yüzbinlerce insan ölür).

Afred Rosmer: *Vie Ouvrière* (İşçi Yaşamı)'nın yayıncılarından ve KP sorumlusu. 1915'ten itibaren Troçki'yle yakın ilişki içerisinde. 1924'te KP'den atılır. *Révolution Prolétarienne* (Proleter Devrim)'de ve Fransız troçkist sol muhalefetinin 1929'da kurulan haftalık dergisi *la Vérité*'de çalışır.

Max Eastman: Değerli bir amerikan entelektüeli. 1922'de Moskova'da Troçki ile ilişkiye geçer.

Boris Souvarine: III. Enternasyonal Komitesi'nin animatörlerinden ve Komünist Enternasyonal'de KP delegesi. 1924'te Troçki tarafında yer alır ve KP'den atılır. Stalin üzerine kapsamlı bir eleştirel eserin yazarı.

Panait Strati: Romanyalı yazar. 1929'da SSCB'ye yaptığı bir yolculuk sonrasında rejimin sıkı bir eleştirisini yapar (Diğer Kıvılcıma Doğru).[38]

Boris Zamyatin: Rus roman yazarı, 1931'de Stalin'in izniyle yurt dışına göç eder.

Mikhail Bulgakov: Rus yazar. Eserlerinin büyük çoğunluğu Stalin'in ölümünden sonra yayınlanır.

Ossip Mandelstam: Rus şair. 1933'te tutuklanır, sürülür, yurt dışında sürgünde yaşar sonra yine sürülür. 1937'de bir kampta ölür.

Anna Tsetayeva: Yazar ve şair, SSCB'ye döndükten sonra 1941'de intihar eder.

Isaac Babel: Roman yazarı, *"Kızıl süvariler"* öyküsünün yazarı. 1941'de idam edilir. 1954'de itibarı iade edilir.

Joseph de Maistre: Monarşist siyasetçi ve yazar. 1793'te yurt dışına göç eder. *Fransa üzerine değerlendimeler*[40] (1796) ve *Papa hakkında*[41](1819)'nın yazarı.

Victor Serge: Devrimci militan, Sol Muhalefet'in üyesi. Birçok öykünün ve romanın yazarı.

Ante Ciliga: Yugoslav KP'si MK üyesi ve Komintern üyesi. 1928'de SSCB'ye gider ve Sol Muhalefet'e katılır. Tutuklanır, Sibirya'ya sürülür ve I936'da atılır. *"Şaşırtıcı yalanın ülkesinde on yıl"*ın yazarı.[42]

John Dewey: Ünlü bir Amerikalı pedagog ve filozof. I936'da Troçki'nin savunusu için Amerikan komitesine katılır.

---

38. Panait Istrati, *Vers l'autre flamme, apres seize mois dans l'URSS, confession pour vaincus*, Gallimard, 1987, (Folio Essais)

39. Isaac Babel, *Kızıl Süvariler*.

40. Joseph de Maistre, *Consideration sur la France*, Complexe, 1988.

41. Joseph de Maistre, *Du Pape*, Droz, 1966.

42. Ante Ciliga, *Dur ans au pays du mensonge deeoncertant*, Lebovici, 1977.

"Sıçrayışlar! Sıçrayışlar! Sıçrayışlar!": Lenin ve Siyaset

Hannah Arendt siyasetin dünyadan tümüyle yok olabileceğinden kaygılanıyordu. Yüzyılın felaketleri o düzeydeydi ki "siyasetin hâlâ bir anlamı" olup olmadığı sorusunu sormak kaçınılmaz hale geliyordu. Bu çekincelerin hedefleri daha o zamandan büyük oranda pratiğe dairdi: "siyasetin bütünüyle ulaştığı anlamsızlık özgül siyasal sorunların hızla yöneldiği çıkmaz tarafından tasdik ediliyor."[1]

Arendt için totalitarizm, korkulan bu yok oluşun şekliydi. Bugün ise başka bir tehlike türüyle karşı karşıyayız: piyasa despotizminin insani yüzlü totalitarizmi. Siyaset mali piyasaların doğallaşmış düzeniyle ventrilok sermayenin ahlakçı reçeteleri arasında parçalanmış halde bulunuyor. Böylece siyasetin sonuyla tarihin sonu Fukuyama ile Furet'nin beyaz seslerinin yankılandığı metasal ebediyetin cehennemsi tekrarlanışı içinde biraraya geliyor: "Bir başka toplum fikri, neredeyse düşünülmesi imkansız hale geldi, ve de zaten bugünün dünyasında kimse bu konuda bir ilerleme göstermiyor. İçinde yaşadığımız dünyada yaşama mahkum hale geldik."[2] Melankolik olmanın da ötesinde umutsuzluk taşıyor, diyebilirdi Blanqui, Dow Jones ve Cac 40'ın [Fransa'nın en kârlı 40 işletmesi] hakimiyetindeki bu insanal ebediyet.

1. Hannah Arendt, *Qu'est-ce que la politique*, Paris, Seuil,

2. François Furet, *Le Passé d'une illusion*, Paris, Robert Laffont-Calmann-Lévy 1995, p. 57

Hannah Arendt siyasetin başlangıcına ve sonuna tarih koyabileceğini düşünüyordu. Ona göre Platon ve Aristoteles tarafından başlatılan siyaset "Marx'ın teorilerinde kesin sonuna" ulaşmıştı. Felsefenin sonunu ilan ederek diyalektik aklın kurnazlıklarıyla siyasetinkini de açıklamış oluyordu. Bu, Marx'ın siyasetinin sermayeleşmiş şiddete ve modernitenin fetişizmlerine karşı tasarlanabilecek tek çağdaş siyaset olduğunu kavrayamamaktır: Bürokratik devleti soyut evrenselliğin cisimleşmesi haline getiren "siyasal etkenin kendini beğenmiş abartılışına" açıkça karşı çıkarak "Devlet herşey için geçerli değildir" diye yazar Marx. Toplumsala yönelik tekyönlü bir tutkudan ziyade Marx'ın çabası, ayrı bir gövde olarak devletin sönümlenişini hazırlayan devletsel olmayan gövdelerin oluşumundan yola çıkarak bir ezilenler siyasetinin ortaya çıkışına yönelik.

Yaygın bir klişenin tersine, Marx'ın gerçek anlamda bir siyaset düşüncesi vardır. Bu her şeyden önce, bir kurum siyasetinden çok bir hadise siyaseti, bir savaşlar ve devrimler siyasetidir. Haziran 1848 katliamlarıyla Kanlı Hafta'nınkiler arasında geçen bir dönemin çizgisidir. Marx'ın siyasal müdahalelerinin çapını görmek için mektuplaşmalarını ve sayısız gazete yazısına göz atmak yeter: İngiltere'nin parlamenter hayatından İrlanda ulusal sorununa, İspanyol devrimlerinden, Amerikan iç savaşına, bir uluslararası işçi hareketinin oluşumundan basın özgürlüğüne, çeşitli konular işlenmiştir bu yazılarda.

Acil, hayati mesele, bir aşağıdan siyaset, egemenlerin devletsel siyasetinden dışlanmış ve yoksun olanların siyaseti meselesidir. Söz konusu olan proleter devrimlerin ve tekrarlanan trajedilerinin gizemini çözmektir: hiçbir şeyken nasıl her şey haline gelinir? Gündelik olarak zorunlu çalışmanın gönülsüz kulluğuyla* fiziksel ve zihinsel olarak örselenen bir

sınıf insanın özgürleşmesinin evrensel öznesine nasıl dönüşebilir? Marx'ın yanıtları sosyolojik bir iddiaya dayanıyor: sınai gelişme proletaryanın kitleselleşmesini getirir; emekçi sınıfların sayısal büyümesi ve yoğunlaşması örgütlenmelerinde ve bilinçlerinde bir ilerlemeye sebep olur. Böylece bizzat sermayenin mantığı "proleterlerin bir egemen sınıfa dönüşümünü" getirecektir.

Engels *Komünist Manifesto*'nun 1890 baskısına yazdığı önsözde bu önvarsayımı onaylar: "Manifesto'da sayılan önerilerin kesn zaferi için Marx ortak eylem ve tartışmanın sonucu olacak olan işçi sınıfının entelektüel gelişimine güveniyordu". Genel oy hakkının kazanılmasının, toplumsal olarak çoğunluğu oluşturan İngiliz proletaryasının siyasal temsilini toplumsal gerçekliğe uyarlamayı sağlayacağı konusundaki yanılsama bu iddiadan kaynaklanıyordu. Aynı doğrultuda Antonio Labriola 1898 tarihli Manifesto yorumunda "komünistler ve proleterler arasındaki arzulanan buluşmanın bundan böyle tamamlandığı" değerlendirmesinde bulunuyordu. Proleteryanın siyasal özgürleşimi zorunlu olarak onun toplumsal gelişiminden ileri gelecekti.

Geçen yüzyılın sarsıntılı tarihi metanın büyülü dünyasından, kana susamış tanrılarından ve "tekrar kutusundan" kurtulmanın o kadar da basit olmadığını kanıtlar. Lenin'in vakitsiz güncelliği bu tespitin zorunlu sonucudur. Bugün eğer siyaset hâlâ ekonominin doğallaşması ve tarihin kaderleşmesi şeklindeki çifte tehlikenin üstesinden gelme şansına sahipse, bu şans emperyal küreselleşme koşullarında yeni bir leninist jestten geçmektedir. Lenin'in siyasal düşüncesi bir strateji olarak siyasetin, uygun anların ve zayıf halkaların düşüncesidir.

* Gönülsüz kullak: Etienne de la Boétie (1530-1563)'nin "Gönüllü kulluk üzerine söylev"ine gönderme yapılıyor. Ç-N.

Mekanik ilerlemenin, krizsiz ve kopuşsuz "homojen ve boş" zamanı, gayrı-siyasal bir zamandır. Kautsky'nin savunduğu "pasif bir güç birikimi" fikri bu zamansallıkta yer alır. Sakin gücün ilkel hali olan bu kaplumbağa adımlı ve "zaman dışı sosyalizm" siyasal mücadelenin belirsizliğini tarihsel evrimin ilan edilmiş yasalarında yok etmektedir.

Lenin ise, tam tersine, siyaseti mücadelenin dolu zamanı, bir krizler ve yıkımlar zamanı olarak düşünür. Siyasetin özgüllüğü, Lenin'de kendini devrimci kriz kavramıyla ifade eder. Bu bir "toplumsal hareketin" mantıksal devamı değil, toplumun tüm sınıfları arasındaki karşılıklı ilişkilerin genel bir krizidir. Bundan dolayı kriz bir "ulusal kriz" olarak tanımlanır. Metanın mistik fantazmagoryalarının bulanıklaştırdığı cephe çizgilerini açığa çıkaran bir etken olarak işlev görür. Ancak o zaman, ve kesinlikle karşı konulamaz bir tarihsel olgunlaşma sonucunda değil, proletarya şekil değiştirebilir ve "olduğuna dönüşebilir".

Dolayısıyla devrimci kriz ile siyasal mücadele ayrılamaz biçimde birbirine bağlıdır: "İşçi sınıfının kendisi hakkında edinebileceği bilgi, çağdaş toplumun tüm sınıfları arasındaki karşılıklı ilişkiler konusundaki net bir bilgiye sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bilgi yalnızca teorik değildir, yahut şöyle söyleyelim, teorik olmaktan çok siyasi deneyime dayalıdır".[3] Tüm sınıfların karşılıklı ilişkileri konusundaki bu bilgi siyasal pratiğin sınavından geçerek edinilir. Bu bilgi, "bizim devrimimiz"i "tüm halkın devrimi" yapar.

Bu yaklaşım siyaseti toplumsal-olana indirgeyen vülger işçiciliğin tam zıddıdır. Lenin "sınıflar meselesiyle partiler meselesini birbirine karıştırmayı" kesinlikle reddeder. Sınıf mücadelesi işçiyle patronu arasındaki uzlaşmazlığa indirgene-

3. Lénine, *Œuvres* Cilt 9, p 119 et 15, p. 298.

mez. O proletaryayı, "tüm kapitalist sınıf"la, *Kapital*'in üçüncü cildinin konusu olan sermayenin bütünsel yeniden üretimi düzeyinde karşı karşıya getirir. Tam da bu nedenle Marx'ın sınıflar üzerine tamamlanmamış bölümünün, üretim süreciyle ilgili birinci ciltte veya dolaşım sürecini ele alan ikinci ciltte değil de bu üçüncü ciltte yer alışı son derece mantıklıdır. Dolayısıyla bir siyasal parti olarak devrimci sosyal-demokrasi işçi sınıfını, yalnızca bir işverenler grubuyla değil, fakat "çağdaş toplumun tüm sınıflarıyla ve örgütlü bir siyasal güç olarak devletle" ilişkileri içinde temsil eder.[4]

Leninist stratejinin kairotik zamanı, çalışmaları aralıksız biçimde bozulan seçimsel Penelope ve Danayid'lerinki değil artık*; bu, mücadelenin ritmini verdiği ve krizin askıya aldığı bir zamandır. Gerekliliğin ve olasılığın, eylemin ve sürecin, tarihin ve hadisenin içiçe geçtiği uygun anın ve özgün konjonktürün zamanıdır: "Devrimin kendisini tek bir eylem şeklinde tasavvur edemeyiz: devrim, az ya da çok derin durgunluk evreleriyle bölünen az ya da çok şiddetli patlamaların hızla birbirini takip etmesidir. Bu nedenle partimizin esas faaliyeti, faaliyetinin esas odağı, hem en şiddetli patlama dönemlerinde hem de durgunluk evrelerinde yürütülmesi mümkün ve gerekli bir çalışma olmalıdır, yani tüm Rusya için birleşik bir siyasal ajitasyon çalışması."

Devrimlerin, hızlanmalar ve yavaşlamalardan oluşan kendi temposu vardır. Aynı zamanda düz çizginin ani dönemeçler ve yol ayrımlarında kırıldığı kendine özgü bir geometriye de sahiptir. Böylece parti yeni bir şekil kazanır. Lenin için o artık ne bir deneyimler birikiminin sonucu ne de proleterleri

4. Lénine, *Œuvres*, Cilt 5, p. 408.

* Penelope gündüz yaptığı örgüleri gece bozarken, Danaos'un kızları, kocalarını öldürmenin cezası olarak dipsiz bir fıçıyı suyla doldurmaya mahkum olmuşlardı. Ç-N.

karanlık cehaletten aklın aydınlığına yükseltmekle görevli mütevazı bir pedagogtur. Parti stratejik bir operatör, sınıf mücadelesinin bir çeşit vites kutusu ve [demiryolu] makasçısı haline gelir. Benjamin'in çok iyi sezinlediği gibi siyasetin stratejik zamanı, klasik mekaniğin çizgisel zamanı değil, fakat düğümlerle dolu ve hadiselere gebe kesintili bir zamandır.

Bolşevizmin kendini tanımlama sürecinde içinden geçtiği çatışmalar bu devrim içinde devrimi ifade eder. *Ne Yapmalı* ve *Bir Adım İleri İki Adım Geri*'deki polemiklerden, klasik metinler esas olarak askeri bir disiplinin hakim olduğu merkezileştirilmiş bir öncü fikrini muhafaza eder. Esas olan ise başka bir noktada. Lenin, "örgütsüzleştirici" olarak nitelendirdiği, parti ile sınıfın birbiriyle karıştırılmasına karşı mücadele eder. Bu ikisi arasında yapılan ayrım, o dönemde sosyalist hareketin özellikle de Rusya'da yaşadığı büyük tartışmalar çerçevesinde yer alır. Lenin'in bu anlayışı, kimi zaman "saf bir sosyalizmi" savunmarak siyasalın özgünlüğünü inkar etmek için birbirine yaklaşan popülist, ekonomist, menşevik akımların karşısındadır.

Bu şeklî ortodoksinin görünüşte kalan uzlaşmazlığı esasında demokratik devrimin tarihsel evrim yolundaki zorunlu bir aşama olduğu fikrini ifade eder. Güçlenmeyi ve toplumsal ve seçimsel çoğunluğa ulaşmayı beklerken yeni doğan işçi hareketi yönetici rolünü burjuvaziye bırakmalı ve kapitalist modernleşmenin yardımcı gücü rolünü oynamakla yetinmelidir.

Kautsky'nin İkinci Enternasyonal içindeki ortodoks pozisyonlarının altında yatan, beklemesini bilen için her şeyin zamanında ve saatinde geleceği inancına dayalı, tarihin yönüne duyulan bu güvendir: "iktidar yollarını", bu sonuncusunun olgun bir meyve gibi düşeceği güne kadar sabırla katetmek lazım.

Lenin için ise, tam tersine, hedef hareketi yönlendirir, strateji taktiği, siyaset de tarihi önceler. Bundan dolayıdır ki birleşmeden önce sınırlarını belirlemek ve birleşmek için de "tüm memnuniyetsizlik ifadelerini kullanmak, rüşeym halinde olsa bile bir tepkinin en küçük unsurlarını dahi tasarlamak" gerekir. Bir başka deyişle siyasal mücadeleyi "işçilerin patronlara ve hükümete karşı mücadelesinden çok daha geniş ve komplekstir"[5]. Böylece *Raboçeye Dielo* siyasal hedefleri doğrudan ekonomik mücadeleden çıkarsayınca, Lenin "proletaryanın çokşekilli siyasal faaliyetinin düzeyini aşağı çektiği" eleştirisini getirir. "Sadece işçilerden oluşan bir hareketin" kendi başına bağımsız bir ideoloji tasarlayabileceğini düşünmek bir yanılsamadır. İşçi hareketinin salt kendiliğinden gelişimi, tam aksine "onu burjuva ideolojisine tabi kılmayla" sonuçlanır.

Çünkü egemen ideoloji bilinçlerin manipüle edilmesine değil, meta fetişizminin nesnel etkisine dayanır. Bu demir çemberden ve doğurduğu gönülsüz kölelikten ancak devrimci krizle ve partilerin siyasal mücadelesiyle kurtulunabilir.

Lenin'de her şey siyaseti eksik olanın sahneye girmesi şeklinde tasarlamaya yönlendirir: "sınıflar ayrımı sonuçta elbette ki siyasal gruplaşmanın en derin zeminini oluşturur", fakat bu sonucu "getirecek olan yalnızca siyasal mücadeledir."[6] Böylece "komünizm toplumsal hayatın, kelimenin gerçek anlamıyla tüm noktalarından fışkırır; her yerde yeşerir. Özel bir itinayla yollardan biri tıkandığında, bulaşacak başka bir yol

5. Lénine, *Œuvres* 5, 440:463

6. *Ibid*, Cilt 7, p. 41. Böylece, ultra-emperyalizm hakkındaki 1915 tartışmasında Lenin, dünya çapında kapitalist üretim ilişkilerinin olgunluğunun sistemin çöküşüne yol açacağı görüşünde olan yeni bir ekonomizmin tehlikesini sezer. Siyasalın toplumsala veya ekonomiye indirgenmesinden kaçınma kaygısını yirmili yılların başında Sovyet devletinin karakterizas-

bulur, kimi zaman da en beklenmeyeni."[7] Bu nedenle "hangi kıvılcımın yangını alevlendireceğini" bilemeyiz.

Tucholsky'ye göre leninist siyaseti özetleyen şiar da buradan gelir: "*hazır olun!*" Muhtemel olmayana, öngörülemeyene, hadiseye hazır olmak! Lenin siyaseti "ekonominin yoğunlaşmış ifadesi" şeklinde tanımladıysa da, bu yoğunlaşma siyasetin artık "ekonomi üzerinde öncelik" sahibi olmaktan kaçınamayacağı niteliksel bir değişimi ifade eder. Buharin "ekonomik ve politik bakış açılarının iç içe geçmesini önererek" ise tam tersine "eklektizme kaymakta". Aynı şekilde, İşçi Muhalefetine karşı 1921'deki polemiğinde, siyaseti tekrar toplumsala indirgeyen ve ulusal ekonomiyi yönetme görevinin doğrudan "üretici sendikalarında birleşmiş üreticilere" düştüğünü öne süren –ki bu sınıf mücadelesini sentezsiz korporatif çıkarlar arası bir çatışmaya indirgemek anlamında gelir– bu "çirkin ismi" tekrar eleştirir.

Tam tersine, siyasetin kendi dili, grameri ve sentaksı vardır. Kendi gizillikleri ve lapsüsleri vardır. Siyaset sahnesinde, şekil değiştirmiş sınıf mücadelesi "en kesin, en bütünlüklü ve en iyi tanımlanmış ifadesini partiler arası mücadelede". bulur.[8] Dolaysız belirlenimlerine indirgenemeyecek spesifik bir düzleme dayanan siyasal söylem aritmetikten çok cebire benzer. Gerekliliği, doğrudan sömürü ilişkilerine bağlı toplumsal

---

yonu konusundaki tartışmalarda tekrar görebiliriz. İşçi Devletinden söz edenlere Lenin şu cevabı verir: "bu devlet tam olarak bir işçi devleti değil, sorun burada" (32'nci cilt, s.16). Onun formülüyse bir sosyolojik karakterizasyondan daha betimleyici ve daha karmaşık: bu "bürokratik deformasyonlara" sahip bir işçi ve köylü devleti olacaktır, işte "tüm gerçekliği içinde geçiş [dönemi]». Son olarak da sendikalar konusundaki tartışmada, Lenin yine orijinal bir tutum alıyor: bir siyasi iktidar organı olmadıklarından sendikalar "zorlayıcı devlet örgütlerine" dönüştürülemez.

7. *Ibid*, Cilt 31.

taleplerinkinden farklı, "çok daha geniş" bir düzeydedir. Çünkü, "vülger marksistlerin" düşündüğünün aksine siyaset "ekonomiyi uysalca takip etmez". Devrimci militanın ideali, dar ufuklu korporatif sendikacı değil, toplumun tüm alanlarında yıkıcılığın ateşini körükleyen "halk hatibi"dir.

"Leninizm", daha doğrusu "Devlet ortodoksisi mertebesine ulaşmış stalinistleştirilmiş leninizm" çoğu zaman bürokratik despotizmden sorumlu tutulur. Sınıftan ayrı tutulan öncü parti kavramının aygıtın reel toplumsal hareketi ikame edişini ve bürokratik cehennemin çemberlerini bünyesinde tohum halinde taşıdığı fikri yaygındır. Her ne kadar haksız da olsa, bu suçlama gerçek bir soruna değinir. Eğer siyaset toplumsalla karıştırılmamalıysa, birinin diğeri tarafından temsili zorunlu olarak problematik hale geliyor: meşruluğunu ne üzerine kurmalı?

Lenin'de temsil edenler ve edilenler arasında, siyasal devletin sönümlenmesinde doruğuna ulaşacak bir tekabüliyet eğilimini öne sürerek bu çelişkiyi çözme eğilimi gerçekten de mevcut. Hiçbir zaman tek bir temsilciyi kabul etmeyen ve sürekli olarak kurucu biçimlerin çoğulculuğu içinde yeniden gözden geçirilen temsiliyetin çelişkileri böylece ortadan kalkmış olur. Meselenin bu yönü, daha az önemli olmayan bir diğerini gölgeleme riskini taşır. Ki üstelik, Lenin kendi getirdiği yeniliğin tüm boyutlarının da farkında değildir. Kautsky'nin temel metinlerinden birini alıntıladığını zannederek, onu kesin bir biçimde deforme eder. Kautsky "bilimin" proleterlere "sınıf mücadelesinin dışından" geldiğini ve "burjuva entelektüeller" tarafından taşındığını yazar. Müthiş bir kalem kaymasıyla, Lenin "siyasal bilincin" (yani artık "bilim" değil!) "ekonomik mücadelenin dışından" geldiğini (yani top-

8. *Ibid*, Cilt 10, p. 15.

lumsal olduğu kadar siyasal da olan sınıf mücadelesini dışından değil!) ve artık bir sosyolojik kategori olarak entelektüeller tarafından değil, spesifik biçimde siyasal alanı yapılandıran bir aktör olarak parti tarafından taşınır. İki önerme arasında kayda değer bir fark mevcut.

Toplumsal gerçekliğin daimi bir yer değiştirme ve yoğunlaşma oyunu aracılığıyla kendini ifade ettiği bir siyasal dilin bu denli aralıksız biçimde üzerinde durmak, mantıksal olarak bir çoğulculuk ve temsiliyet düşüncesine yol açmalıdır. Eğer parti sınıf değilse, aynı sınıf kendi farklılıklarını ve çelişkilerini ifade eden çeşitli partilerce siyasal açıdan temsil edilmelidir. Böylece toplumsalın siyasetteki temsili kurumsal ve hukuki bir tasarının konusu olmalıdır. Lenin bu kadar ileri gitmez. Fakat yine de, keşif çalışmaları yaparak özgün bir siyasal alanı açar.

Böylece temsiliyeti, siyasal profesyonelleşmeyi sınırlamayı hedefleyen Paris Komünü'nden esinlenmiş yasalara tabi kılar: seçilmişler için bir vasıflı işçininkine eşdeğer bir maaş, görevin getirdiği ayrıcalıklara ve kayırmalar karşı sürekli bir dikkat, seçilmişlerin seçenlere karşı sorumluluğu. Direngen bir efsanenin aksine Lenin emredici bir vekalet önermez. Ne partinin içinde: "delegelerin yetkileri emredici vekaletlerle sınırlandırılmamalı"; yetkilerini uygulamada, "tümüyle özgür ve bağımsızdırlar"; kongre veya meclis egemendir. Ne de devlet organları düzeyinde: "Vekilleri geri çağırma hakkı", temsiliyeti özel çıkarlarla yerel çıkarların korporatif toplamına indirgeyen, sentez ihtimali sunmayan, demokratik karar alımını her türlü özden ve hedeften arındıran emredici vekaletle birbirine karıştırılmamalı.

Çoğulculuğa gelince, Lenin ısrarla "nüanslar mücadelesinin" "bir ortak anlaşmayla onayladığı" sınırlar içinde gelişti-

ği sürece parti içinde gerekli ve kaçınılmaz olduğunu ifade eder. "Süreklilik arz eden ve bitmek bilmeyen memnuniyetsizlik, kızgınlık ve çatışma kaynaklarını, alışıldık skandalların ve aşağılık çekişmelerin dar kafalı seyrinden koparıp, fikirlerini savunmak için henüz alışılmadık bir haysiyetli ve düzenli mücadele kanalına sokmak için Parti tüzüğünde her türlü azınlığın haklarını sağlama gerekliliği"ni savunur Lenin. "Bu mutlak güvenceler içinde azınlığa kongrede temsil ve tam ifade özgürlüğüne sahip olacak bir (veya birkaç) katip grubunun tahsis edilmesini dahil ediyoruz".[9]

Siyaset bir tercih ve karar işiyse, örgütlü bir coğulcuğu gerektirir. Burada örgütlenme ilkeleri söz konusudur. Örgütlenme sistemiyse, somut durumlar itibariyle, fırsatlar labirentinde ilkeleri gözden kaçırmamak koşuluyla değişiklik arz edebilir. Bu durumda ünlü "eylemde disiplin" konusu bile leninizmin altın yaldızlı efsanesinde iddia edildiğinden daha esnek hale gelebilir. Ayaklanmaya karşı çıkarak Zinoviev ve Kamenev'in gösterdiği disiplinsizliğe karşın kalıcı olarak görevlerinden uzaklaştırılmamaları örneği iyi bilinir. Lenin'in kendisi de, uç koşullarda, kişisel bir "partizan itaatsizlik" hakkını talep etmekten çekinmez. Parti saflarında "ajitasyon özgürlüğü"ne kavuşmak için görevinden istifa etmeyi düşünür. Hatta kritik karar alma anında, merkez komiteye şu sözleri yazar: "Gitmemi istemediğini yere [Smolny'ye] gittim. Hoşçakalın".

Kendi mantığı Lenin'i, parlamenter ve demokratik gelenekten yoksun bir ülkede temsiliyeti ve çoğulcuğu düşünmeye iter. Ama yine de Lenin bu fikri sonucuna ulaştırmaz. Bunun (en az) iki neden var. İlki, Fransız devriminden, tahakkümcü bir kez kovulduktan sonra halkın (veya sınıfın) homojenleşmesinin sadece bir zaman meselesi olduğu yanılsama-

9. Lénine, *Œuvres*, Cilt 7, p. 470.

sını miras almasıdır: Halkın bünyesindeki çelişkiler artık ya ötekinden (yabancıdan) ya da ihanetten gelebilir. İkincisi ise, siyaset ile toplumsal arasındaki ayrımın, bu ikisi arasında tasarlanan ilişkinin ölümcül biçimde tersine çevrilmesine karşı bir bağışıklık sağlamamasıdır: siyasetin toplumsallaşmasını başlatmak yerine proletarya diktatörlüğü toplumsalın bürokratik biçimde devletleştirilmesi anlamına da gelebilir. Lenin'in kendisi de "sovyetler içinde parti mücadelesinin sona ermesi" öngörüsünde bulunmamış mıydı?[10]

Gerçekten de *Devlet ve İhtilal*'de, artık tam anlamıyla ayrı bir devlet oluşturmayan bir doğrudan demokrasi lehine partiler işlevlerini yitirir. Fakat, baştaki beklentilerin tam aksine toplumun devletleşmesi, devlet işlevlerinin toplumsallaşmasına baskın geldi. Askeri bir kuşatmanın ve kapitalist restorasyonun oluşturduğu temel tehdit karşısında devrimciler hiç de ikincil olmayan bürokratik karşı-devrim tehlikesinin arkalarından yükseldiğini göremediler. Paradoksal biçmde, Lenin'in zayıflıkları otoriter eğilimleri kadar, belki de daha fazla, liberter eğilimlerinden kaynaklanır. Sanki bu ikisini, yani Marx'in terimleriyle ifade edecek olursak "siyasal (devletsel) yanılsamayla" "toplumsal (liberter) yanılsamayı" birleştiren gizli bir bağ varmış gibi.

Böylece devrimci kriz muhtemel bir çözülmenin kritik anıymış gibi belirir: "Genel olarak tarih, ve özellikle devrimler tarihi her daim en iyi partilerin, en ileri sınıfların en bilinçli öncülerinin düşündüğünden içerik olarak daha zengin, daha çeşitli, daha çokbiçimli, daha canlı ve daha yaratıcıdır. Ve bu anlaşılabilir, çünkü en iyi öncüler onbinlerce insanın bilincini, iradesini ve tutkusunu ifade ederken, devrim tüm insanal yetilerin coşkunluk ve gerilim anlarından biri, sınıf

10. Lénine, *Œuvres*, Cilt 25, p. 335.

mücadelelerinin en çetini tarafından kamçılanan yüzbinlerce insanın bilincinin, iradesinin, hayalgücünün, tutkusunun eseridir. Buradan büyük önem taşıyan iki pratik sonuç çıkar: ilki devrimci sınıfın görevini yerine getirebilmek için toplumsal faaliyetin hiç istisnasız tüm biçimlerini ve tüm yönlerini eline geçirmesini bilmesidir; ikincisi devrimci sınıfın bir biçimi bir diğeriyle hızla ve aniden değiştirmeye hazır olmasıdır."[11]

Lenin, toplumsal ilişkilerin saklı gerçekliğini birdenbire ortaya çıkaran hadisenin apansızlığına hazır olmanın gerekliliğini çıkarsar: "Kitlelerin özel bir uyanışı yönünde hangi kıvılcımın yangını alevlendireceğini bilmiyoruz, bilemeyiz. Bundan dolayı zemini, tüm zeminleri hatta görünürde en eski, en şekilsiz ve en verimsizlerini dahi hazırlamak için, komünist ilkelerimizi eyleme geçirmeliyiz. Yoksa, görevimizin gerektirdiği düzeyde olamayız, yeterli hazırlığı yapmamış, gerekli tüm silahları edinmemiş oluruz."

Tüm zeminleri işlemek! En beklenmedik sonuçlar karşısında tektikte olmak!

Ani biçim değişikliklerine hazır olmak!

Tüm silahları almayı bilmek!

Beklenmeyen hadisenin ve belirli bir konjonktürün somut imkanlarının sanatı olarak tasarlanan bir siyasetin özdeyişleri işte bunlar.

Siyasetteki bu devrim bizi *İkinci Enternasyonal'in İflası*'nda sentetize edilmiş devrimci kriz kavramına götürür. Bu kriz, bir durumun çeşitli değişken unsurları arasındaki etkileşim tarafından tanımlanır: yukarıdakilerin eskisi gibi yönetemediği; aşağıdakilerin eskisi gibi ezilmeyi kaldıramadığı; ve bu çifte imkansızlığın kitlelerin ani bir köpürmesine tercüme edildiği bir durum. Bu kriterleri sahiplenerek, Troçki,

11. Lénine, *La maladie infantile du communisme.*

Rus Devriminin Tarihi'nde "bu öncüllerin koşullu karşılıklılığı"nın altını çizer: "Proletarya ne kadar kararlılıkla ve güvenle harekete geçerse, ara tabakaları o kadar çok sürükleme imkanına sahip olur, egemen tabaka ne kadar yalıtılmışsa, moral bozukluğu o kadar artar; ve sonuç olarak, yönetici tabakaların parçalanması, devrimci sınıfın değirmenine su taşır".

Fakat kriz kendi çözümünün koşullarını garantilemez. Bu nedenle Lenin devrimci partinin müdahalesini kritik bir durumun belirleyici etkeni olarak görür: "Her devrimci durumdan bir devrim çıkmaz, bu ancak sıralanan tüm nesnel değişimlere bir de öznel değişim eklendiğinde meydana gelir. Bu öznel değişim devrimci sınıfın, bir kriz döneminde bile düşürülmedikçe hiçbir zaman [kendinden] düşmeyecek olan eski hükümeti tümüyle parçalamak için yeterince keskin eylemler yürütme kapasitesinde yatar". Kriz ancak –çoğu kez caniyane bir gericiliğin lehine– bir yenilgi, veya kararlı bir öznenin müdahalesiyle çözülür.

Lukacs'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nde "leninizm"e dair yorumu da bu yönde. Bu eser, Komünist Enternasyonal'in beşinci kongresinden itibaren termidorcu bolşevizm yanlılarının şimşeklerini üzerine çekmesine neden olmuştu. Lukacs "yalnızca proletaryanın bilincinin kapitalizmin krizinden çıkış yolunu gösterebileceği" olgusu üzerinde duruyordu, "ve bu bilinç ortaya çıkmadığı sürece, kriz daimi bir hal alıyor, başlangıç noktasına dönüyor ve aynı durumu tekrarlıyor": "Dolayısıyla kapitalizmin 'son kriziyle' yani belirleyici kriziyle önceki krizleri arasındaki fark, yaygınlığı ve derinliğindeki bir dönüşümde, yani niceliğinin niteliğe dönüşmesinde yatmıyor. Daha doğrusu, bu dönüşüm, proletaryanın krizin yalnızca bir nesnesi olmaktan çıkması ve kapitalist üretime içkin antagonizmanın açıkça ortaya çıkması şeklinde kendini gösterir."[12]

Troçki'nin otuzlu yıllarda nazizm ve stalinist reaksiyon karşısında insanlığın krizinin bir devrimci önderlik krizinde yattığına dair formülünde bu görüşlerin yankısını bulabiliriz.

Strateji "bir kitle, hız ve zaman hesabıdır" derdi Chateaubriand. Sun Tzu için savaş sanatı değişimin ve hızın sanatı halini almıştı bile. Bu sanat "tavşanın hızını" kazanmayı ve "aniden karar vermeyi" gerektiriyordu çünkü en görkemli zaferin bile "muharebe bir gün önce veya birkaç saat sonra verilmiş olsaydı" yenilgiye dönüşebileceği kanıtlanmıştır. Bundan ileri gelen davranış ilkesi askerler kadar siyasetçiler için de geçerli: "Uygun bulduğunuz hiçbir fırsatı kaçırmayın. Beş unsur her yerde ve eşit saflıkta bulunmaz; dört mevsim her sene birbirini aynı şekilde takip etmez; güneşin doğuşu ve batışı her zaman ufkun aynı noktasında gerçekleşmez. Günlerin bazıları yavaş akar, diğerleri kısadır. Ay büyür ve küçülür ve hep aynı parlaklıkta değildir. İyi yönetilen ve disiplinli bir ordu tüm bu çeşitlilikleri taklit eder."

Devrimci kriz kavramı bu strateji dersini siyasileştirerek sahiplenir. Bazı istisnai koşullarda, güçler dengesi kritik bir noktaya ulaşır: "ritmlerdeki her düzensizlik çatışmalı sonuçlar doğurur. Bozar ve sarsar. Zaman içinde de, bir buluşla, bir yaratımla doldurulması gereken bir delik açabilir. Bu, bireysel açıdan da, toplumsal açıdan da ancak bir krizden geçerek olabilir."[13] Zaman içinde bir delik? Oldubittinin kaçınılmazlığının karşısına çıkan "olupbitmemişin" sızacağı bir delik.

1905'te, Lenin hız övgüsü konusunda Sun Tzu'ya katılır. "Anında başlamak", "derhal" hareket geçmek gerektiğini ifade eder: "Derhal ve her yerde mücadele grupları oluşturun. Hegel'in sözünü ettiği ve 'diyalektiğin muhteşem bir tanımı-

12. G. Lukacs, *Histoire et Conscience de Classe*, Paris, Minuit, 1967.

13. Henri Lefebvre, *Eléments de rythmanalyse*, Paris, Syllepses.

nı' oluşturan bu 'yitip giden anları' havada yakalamak gerekir."[14] Çünkü Rus devrimi proleter devrimine uzatılan bir burjuva devriminin organik sonucu değil, fakat bu iki devrimin bir "üst üste binişi"dir. Muhtemel bir felaketin engellenebilmesi ince bir konjonktür anlayışına bağlıdır. Slogan sanatı uygun anın sanatıdır. Dün geçerli olan bir talimat, bugün geçersiz ve yarın tekrar geçerli hale gelebilir: "4 Temmuz [1917]'a kadar tüm iktidarın sovyetlere geçmesine ilişkin slogan doğruydu." Sonrasında ise artık değildi. "Şu anda ve yalnızca şu anda, en fazla birkaç gün boyunca, veya bir ya da iki hafta boyunca, böylesi bir hükümet..."[15]

Birkaç gün! Bir hafta!

29 Eylül 1917'de Lenin kararsız davranan "merkez komite"ye yazar: "Kriz olgunlaştı." "Beklemek bir suç" haline gelir. 1 Ekim'de, "derhal iktidarı alması", "hemen ayaklanmaya geçilmesi" için zorlar. Birkaç gün sonra yeniden yüklenir: "Bu satırları 8 Ekim'de yazıyorum. Rus devriminin başarısı iki ya da üç günlük mücadeleye bağlı." Yine ısrar eder: "Bu satırları 24'ünün gecesi yazıyorum. Durum en kritik aşamasında. Şu anda ayaklanmayı geciktirmenin ölüm anlamına geldiği açıkça ortada. Her şey pamuk ipliğine bağlı." Dolayısıyla "bu akşam, bu gece" harekete geçmek gerekir.

"Tedricilikten kopuş" notunu yazıyordu Lenin, savaşın başında tekar okumaya koyulduğu Hegel'in *Büyük Mantık*'ının sayfa kenarlarına. Ve ısrar ediyordu: "Sıçrayışlar olmaksızın tedricilik hiçbir şeyi açıklamaz. Sıçrayışlar! Sıçrayışlar! Sıçrayışlar!"[16]

Temmuz 2002

14. Lénine, *Cahiers Philosophiques*, Paris, Editions sociales, 1973, p. 257.
15. Lénine, Cilt 25, pp; . 17 et 277.
16. Lénine, *Cahiers Philosophiques*, op. cit. p. 118-119.

Direniş Zamanı, Ütopya Zamanı

Seksenli yıllar, toplumsal hareketlerde olduğu kadar entelektüel tartışmalarda da "direniş kültürü" şeklinde adlandırabileceğimiz bir olgunun ortaya çıkışına tanık oldu. Altmışlı yılların büyük ütopik umutlarının tersine bu direniş kültürü mütevazı bir yas ve uyanma çalışması gibi görünüyor. Ve kimi zaman "biranın ilk yudumu" gibi ufak zevklere tanınan minimalist bir söyleme indirgenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bu bir konjonktürün belirtisi.

Bir gelecek krizinin belirtisi.

Oysa yalnızca geçmiş travmaların değil kararmış geleceğin de bir patolojisi vardır[1]. Direniş retoriği siyasal söylemde böylesi bir patolojinin semptomu mu acaba?

Toplumsal Zamansallığın Krizi Mi?

Beklenti ufuklarının kayboluşu her şeyden önce toplumsal bir olgudur. Krizin alçak ve ağır göğü gelecekle kurulan ilişkiyi değiştirir. Geleceği öncelemeye yönelik *[anticipatif]* tahayyülün aleyhine muhafaza kaygısını güçlendirir. İşsizlerin hareketi bir tasarıdan ziyade anlık ve apansız olanın zamansal rejiminde yer alır.

Hiçbir yarın olmaksızın: "Muhafazakar bir egemenlik perspektifi içinde olanlar belirsiz ve tehdit edici yarınlar kar-

1. Zihinsel hastalıklarda geleceğin rolü için bkz. Jean-Marie Sutter, *L'Anticipation*, Paris, PUF, 1983.

şısında kuvvetli bir kaygı ve güvensizlik duygusu içindedir. Her şeyden önce şimdiki varoluş koşullarının muhafazasını sağlamayı hedeflerler. Buna karşın egemen bir fetih perspektifi içinde olanlar esas olarak başka bir bugün yaratmayı ve arzulanan doğrultuda bir tarih üretmeyi hedefler. İlk kesimde amaçlar sistemi temelde bugünün yeniden üretimini hedefliyorken, diğerleri için özellikle başka bir bugünün üretimine yönelmiştir."[2]

Önceleyici tahayyülünün zayıflaması zamansal perspektifin kısılmasını ifade eder. Çünkü önceleme, tahminden farklı olarak geleceğin pasif değil, fakat yönelimsel karakterinin altını çizer. Geleceği, umudun, tasarının yahut ütopyanın geçici biçimleri altında bugünden yaşayarak onu inşa etmeye katkıda bulunur.

İkinci bir düzeyde, bu toplumsal zamansallığın krizi "uzun vadeli" bir diğer krizle, ilerleme fikriyle tarihsel hızlanmayı birbirine bağlayan, Fransız devriminden itibaren tasarlanmış tarihsel zamansallığın kriziyle iç içe geçiyor. Oysa krizde olan, gelecek fikrinden çok beklentinin muhteviyatı. Bu karanlık yüzyılın sonunda, bunun çeşitli nedenleri yeterince açıktır. Her şeyden önce ilerlemenin yarattığı hayal kırıklıkları ve bürokratik olarak yönetilen bir geleceğin iflası var. Ardından siyasetlerin içinde yer aldığı uzamların ve zamanların birbirine karışması geliyor: Metasal küreselleşmenin etkisi altında uzamsal ve zamansal uyumsuzluk. Son olarak da "gerçekte varolan" özgürleşim politikalarının yenilgisi geliyor. Bu sınavlardan bozguna uğramış olarak çıkıyoruz. Peguy'nin dediği gibi dövülmüş köpekler gibi ıslak değil, fakat stalinizm ve Mitterand veya Blair'in dönüşümlerine uğra-

2. Jean Mercure, *Les Temporalités sociales*, Paris, L'Harmattan, 1995.

mış sosyal-demokrasi tarafından iki ya da üç kere yenilgiye uğratılmış haldeyiz.

Böylece, yeni yüzyıla ve yeni binyıla belki de daha az yanılsamayla (ama daha az kanıyla değil) gireceğiz. "Önünde bilinmeyenler olmaksızın nasıl yaşanılır?" diye soruyor René Char. Artık beklenecek hiçbir şey yokmuş gibi geldiğinde her şeyi bekleyebiliriz. İşte o zaman, kurşunla doldurulmuş bir bugünün yönetimine karşı yenilenmiş bir ütopya ihtiyacı gün yüzüne çıkar –"Hayal ettirin bizi!"–. Gündelik hayatın yavan sefaletleri karşısında kimileri dünün lirik yön değişimlerini bile özlemeye başlıyor. "Ütopya açığı"ndan söz ederken bile, bunu (şimdilik) muzaffer liberalizmin muhasebe jargonunda yapmaktan kendilerini alamıyorlar. Bu aşılmaz ufka tabiyeti vurgulamak istercesine, büyük bir banka reklam olarak şu sloganı seçmişti: "Doğru yönde hayal gücü."

Donuk bir dönem. Kederli bir ılıklık.

Ütopya, René Schérer'e göre, ne tarihi, ne de tarihsel olabilmek için kullanılacak araçları umursar. Deleuzyen bir tonda yazdığı gibi, ütopya "tarihe karşı oluşum, zamana karşı süre"dir: "Ütopyanın söylemeye çalıştığı, tarihin geleceği değil, oluşumlardır"[3]. Oysa ki mümkünü pratik haliyle tasarılar ve programlar şeklinde yeniden güncelleştiren bir "ileriye doğru hayal" talebi yeniden ortaya çıkıyor.

Ütopik Aklın Krizi Mi?

Ütopyanın da kendi tarihi ve dönüşümleri vardır. Rönesans'ın uzamsal ve zamansal perspektifinden haberdar olmayan bir toplumsal çözülme döneminde ezilen tabakalar tarafından taşınan binyılcı [*millénariste*] ütopya dikey bir ütopya-

3. René Schérer, *L'Utopie nomade*, Paris, Séguier, 1996.

dır: Tanrı'nın krallığının dolaysız biçimde, şimdi ve burada yeryüzüne inmesini umuyor. Gelecek vaadinin hiç dahil olmadığı bir çeşit ebedi bugün içinde, ahiretle birlik içinde, devasa vecd ve orji enerjileri seferber ediliyor. Çizgisel bir zamansallık içinde devrimi, hızlanmayı ve ilerlemeyi birbirine bağlayan modern devrimci zamansallığın henüz çok uzağındayız. Kutsallık karşıtı yıkıcılık kendinde bir değer.

Klasik liberal insanlık fikriyle belirginleşen rasyonel ütopik düşüncenin ortaya çıkışı ütopyanın zamansallaşmasına tekabül eder. Katlara ayrılmış uzamsal temsilinden, uzak geleceğe yönelik tarihsel bir temsile dönüşür (Sébastien Mercier'nin *2440*'ı). Artık tarihin varsayılan bir sonuna dönük ilerleme hareketi içinde yer alır: "Kiliastik zihniyete göre zaman diye bir şey neredeyse hiç yoktu, ancak geleceğe doğru ilerleme kapasitesiyle bağdaştırıldığında liberalizm için somutluk kazandı" (Karl Mannheim, *İdeoloji ve Ütopya*).

Sosyalist ütopya ise liberal ütopyanın hem çifti hem de tersi gibi görünür. Onunla, henüz uzak bir gelecekte yer alan bir eşitlik ve özgürlük saltanatına yönelik bir ilerleme kavramını paylaşıyordu; aynı zamanda, vaat edilmiş yarınlara kuşkuyla yaklaşan ve tam tersine şimdi gerçekleşecek bir kurtuluş arzusuna vurgu yapan modern liberter binyılcılığın karşı çıktığı hümanist ve ilerici tarih anlayışını da egemen ideolojik versiyonunda paylaşıyordu. Ütopik sosyalizmde geçmiş ve gelecek çifte bir miras ve beklenti ufku şekli altında bugüne müdahale eder.

Marx ve Engels'le birlikte, üretimin ve bilginin toplumsal koşulları onu bir pratik programa dönüştürmeyi sağladığı vakit, "mümkünün pratik olmayan duygusu" (Henri Lefebvre) olarak ütopya mantıken sönümlenmelidir. Artık içinden yalnızca kara borsada satılacak reformların çıktığı bir sihirli kutu (bu ütopyanın Sorel'ci eleştirisi olacaktır), yahut totali-

ter kabusa dönüşen büyük bir mimari şeklini almaya yönelir. Kısa zamanda geriye yalnızca paçavralar içinde bir ütopya kalır.

Bununla birlikte "reel sosyalizmin" trajedileri ve hayal kırıklıkları çeşitli şekiller altında toplumsal ütopyaya yeni bir soluk verir: negatif ütopyalar (Orwell'in *1984*'ü, Gyorgi Dalosz'un *1985*'i); insancıl liberal ütopyanın yeniden güç kazanması; yahut "dünyanın reddedilenlerinin" tarihsel perspektiften yoksun gerici yeni-binyılcı ütopyalarının (dini veya cemaatçi köktencilik şekli altında) yeniden ortaya çıkışı. Bu dinsel biçimlere geri dönüş toplumsal aidiyet krizine ve siyasal tasarı eksikliğine olası bir cevap gibi görünür. Böylece, her türlü beklentinin tümüyle silinmesi fanatik inançları alevlendirmeye müsait bir kimliksel köken arayışını şiddetlendirir.

Fakat bunun yanı sıra, bürokratik totalitarizme cevap mahiyetinde sol ütopyanın da yenilenmesine tanık oluyoruz. Özellikle Ernst Bloch'un eserleri ve "*Umut İlkesi*" tarafından resmedilen bu ütopya türü, Gustav Landauer'in "Karşıt-Devlet"ince –La Boétie'nin "Karşıt-Bir"i tarzında– güzel biçimde temsil edilen bir liberter mesiyanik geleneği güncelleştirir. Bu eleştirel ütopya, kendini geleceğe dönük olarak, Bloch'un güzel sözleriyle, "amacın oluşturucu önsezisi", "bir amaç bilgisi" yahut "yaşanmışın karanlığında yeşeren ve hayal eden" şeklinde sunar. Stalin döneminin pozitivist ortodoks marksizminin açıkça karşısında yer alır. "Belirme-öncesi"nin "dilek imgeleri" henüz-var-olmayanı beklemeyi öğrenir.

Böylece umut ilkesine bir de direniş ilkesi eklenir.

Ütopya'nın Geleceği?

1936'dan itibaren Karl Mannheim, dünyanın büyüsünü yitirmesinin, metasal şeyleşme sürecinin bütünüyle tamamlan-

masının bir sonucu olarak ütopyanın yavan bir sönümlenişi ihtimalini son derece güncel terimlerle ifade ediyordu: "Bir hedefe yönelik ütopik mücadele ve buna sıkı sıkıya bağlı geniş bir perspektif kapasitesi, parlamento komisyonu ve sendikal hareket içinde siyasal bir tutum alabilmek için çok sayıda somut ayrıntıya hakim olmaya yönelik basit bir yönelimler ve talimatlar gövdesine dönüşerek çözülür. Benzer biçimde araştırma alanında, önceleri birleşik ve sistematize edilmiş bir dünya kavrayışı olan şey, özel sorunları ele almak söz konusu olduğunda basit bir yönelim perspektifine ve bulgusal bir ilkeye dönüşür". Beklenti ufkunun bu kararışını açıklamak için Mannheim iki varsayım önerir: İlk varsayıma göre, bu, ütopik aklın taşıyıcısı olan ve artık bürokrasi tarafından emilmiş olan tabakaların, özellikle de mevki sahibi entelektüel küçük burjuvazinin çöküşünden ileri gelir: "Güncel durum üzerinde egemenlik kurmayı başarmış tabakaların zihninde ideolojik ve ütopik unsurların gerileyişi". Dolayısıyla egemen entelektüellerde ütopik aklın bir sönümlenişi söz konusu. Peki ezilenler neden bunu devralmıyor? "Siyasetin ekonomiye tedrici bağlanışını –en algılanabilir eğilim–, geçmişin ve tarihsel zaman kavramının bilinçli reddini, her türden kültür idealinin bilinçli tasfiyesini, her türden ütopya biçiminin siyaset sahnesinden kayboluşu olarak yorumlamak gerekmez mi?" 1936'da Kıyamet [Apocalypse] ilerlemeye başlamıştı bile.

İkinci varsayıma göreyse, ufkun kapanışı Reinhard Koselleck'in "zamanlar semantiği" dediği şeyden daha derin bir altüst oluştan ileri gelir. Bu altüst oluş aynı zamanda şeyleşme olgusuna da bağlıdır: "Gelecekte, yeni hiçbir şeyin olmayacağı, her şeyin bitmiş olacağı, her anın geçmişin basit bir tekrarı olacağı bir dünyada düşüncenin tümüyle ideolojik ve

ütopik unsurlarını yitirdiği bir durum söz konusu olabilir. Fakat dünyamızın gerçekliği karşısındaki aşkın [*transcendants*] unsurların tümüyle ortadan kalkması, bizleri sonuç olarak insan iradesinin çöküşünü [bugün siyasetin sönümlenmesi dersek] ifade edecek bir gerçekçiliğe götürür. Bu iki aşkınlık türü arasındaki en temel fark burada yatar: İdeolojik aşkınlık yalnızca bazı toplumsal sınıflar için bir krizi temsil ederken, düşüncenin ve eylemin ütopik unsurlarının tümüyle ortadan kayboluşu insan doğasının ve gelişiminin tamamıyla yeni bir karaktere bürüneceği anlamına gelir. Ütopyanın kayboluşu, insanın dahi şeye dönüştüğü bir devinimsizlik üretir". Korkunç bir önsezi.

Kayıp Öncelemenin Arayışında

Dolayısıyla ütopya ya büyüsü bozulmuş bürokratik rasyonalite içinde söner, ya da somut siyasal özgürleşme içinde kendini aşar (gerçekleştirir), ki bu da başka bir ortadan kalkma şeklidir. Veyahut öncelemenin dönüşmüş biçimleri altında yeniden ortaya çıkar. Düşsel [*chimérique*] ütopya ile stratejik ütopyayı verimli biçimde birbirinden ayıran Henri Maler[4], ve başka bir düzeyde, aşkın ve içkin ütopyalar arasındaki karşıtlığı vurgulayan René Schérer işte bu yolu araştırır. Kayıp öncelemenin arayışı henüz ismi olmayan fakat siyasal eylem içinde kaygıyı umuda bağlamayı sağlayan, bağlantı ve köprü kurmayı sağlayan bir şeyi hedefliyor.

Boş düşlerinden kurtulmuş, bir mükemmel sitenin ulaşılmazlığına dönük uzamsal havaleden sıyrılmış ve kesinlikle içkin olan stratejik ütopya artık bugünün sefaletleriyle ilgilenir. Toprak seviyesinde, hiçe sayılan hakların en temel savunusunda yetişmeye başlar. Oldubittilerin yalancı apaçıklığı kar-

4. Henri Maler, *Convoiter l'impossible* Paris, Albir Michel, 1995.

şısında, muhtemel felakete karşı direnişi canlandırır. Eleştirel ve parçalı uğraşlar lehine bütünleştirici tutkulardan ve büyük mimari eserlerden vazgeçer. Artık gözü yoran uzak bakışlar için, sonul sonun aşkın ütopyaları için can atmayıp oluşumun içkin yaratımı için uğraşır. Bu durumda, bu dünyevi ütopya mütevazı bir "gerçeğin klinameni", serbest düşüşteki yazgının içinde özgürlüğün kırılgan geçişini çizen hafif bir eğri haline gelir.

Zapatistlerin vahyi bu türdedir. Jeremias gibi bir boyun eğmezlik çığlığı ile başlar: "*Yeter Artık!*" Çalsın umudun trampetleri, zamanın tiksinç ruhuna karşı, dünyanın hazin gerçekliğinin aksine, ekonomik akılsızlıklara ve siyasi fırsatların akıntısına karşı çalsın!

Henüz çerçevesini bilmediğimiz başka bir şey mümkün.

Ebediyet varolmadığına göre bir şey gelecektir. Hâlâ bir ütopyadan mı bahsetmek gerekir, yoksa mümkünün parıltılarını gerçekliğin donuk kaçınılmazlığına kurban etmemeyi, temel ilkeleri ânın pusulasız zorunluluğuna terk etmemeyi sağlayan beklentileri düzenleyecek bir ufuktan mı?

Eğer proletarya, yeryüzünün lânetlileri, Marx'ın düşündüğü gibi, kendisini kurtarırken insanlığı da kurtaracaksa, eleştirel ütopyası da özel bir toplumsal tabakanınki değil demektir. Ve artık bu tarihsel özgürleşimci işlevini yerine getiremiyorsa başka hangi halk tohumu ütopik umudu yeniden canlandırabilir? Esasında tükenen hayal gücü değil. Eksik olan fikirler ve öneriler değil. Fakat inandırıcılıkları inşa edilecek güç ilişkisine ve buna katkıda bulunabilecek somut toplumsal güçlere bağlı.

Tarihsel zamanların düzensizleşmesi içinde, yeni beklentiler daralmış bir bugün etrafında örgütlenmeye başlar. Yönetimsel siyaset unutmayla beslenir. Hafıza kısalır. Ama tevek-

kül yahut varolana uyumlanma moduna göre değil, fakat "oluşan imkanları ve eyleme geçme fırsatlarını kollayarak", yani "inisiyatif ve hazırlık" modunda yaşamak söz konusu[5]. Çünkü "gözüpeklerin özgürlüğü" bundan böyle, somut olarak mümkün fakat her zamankinden çok belirsiz bir gelecek "tehlikesiyle açıklanmalıdır".

Bir Direniş ve Hadise Siyaseti Mi?

Direniş fikrini büzülmüş bir zamansallığın semptomu olarak sorgulamaya başladık. Ama aynı zamanda bugünün cehennemî ebediyetine boyun eğmeye karşı kararlı bir karşı çıkışı da ifade eder. O halde söz konusu olan, durgun bekleyişin sıkıntısına ve çürüyüşüne karşı yeniden bir beklenti, bir "beklenti beklentisi", bir hareket halinde beklenti kapasitesi bulabilmek. Onun diyalektik dönüm noktası devrimdir: Kabul edilemez olanın reddinden, uzlaşmaz karşıtlığından kökenlenen atılımı mevcut düzenin yıkılışına yönelir. Devrim beklentiye toplumsal muhtevasını verir ve direnişe stratejik bir ufuk çizer.

Françoise Proust bu "müthiş direniş gücü" üzerine muhteşem sayfalar yazmıştır: "Ancak direnemeyeceğimizden korktuğumuza direnebiliriz". Çünkü "direnmek, direnilemeyecek olana direnmektir"[6]. Proust'a göre direniş, bir zorunluluk yahut bir hak değil, bir olgudur. Adalet adına direnilmez. Aksine, adalet direndiğimiz için uyanan bir fikirdir. İşsizler veya evraksızlar hareketi de bunu gösterir. Direniş, pratik içinde özgürlüğün deneylenmesidir.

5. Jan Patocka, *Essais hérétiques*, Lagrasse, Verdier, 1988.

6. Françoise Proust, *De la résistance*, Paris, Cerf, 1997. Ayrıca bkz Kant'ın *Théorie et Pratique* kitabına yazdığı önsöz, Paris, Garnier-Flammarion, 1994.

Hem mutlak hem göreli bir tutumdur.

Mutlak, çünkü direnirken "uzlaşmamak, kendini lekelememek", "koşulsuz ve esnemeyen bir hayır"ı telaffuz etmek söz konusudur. Bu "hayır", Melville'in Bartleby'sindeki inatçı reddin kararlı ve nazik şeklini alabilir: "Yapmamayı yeğlerim". Bununla birlikte "doğruca aşırılara giden" bu direniş, direndiği şeyin etkisi altında, içkin fakat tepkimeci bir "çiftelik mantığı"na hapsolmuyor mu peki?

Göreli de olan direniş, aynı zamanda hadiseyle gizli bir anlaşması olduğu ölçüde bir açılış ve bir başlangıçtır. Her direniş "istisnai olması ve hadise yaratması" anlamında zaman düzeninde bir geçit yaratır: "Varlıkta ve onun yeniden üretiminde bir gedik açar. Yalnızca kötülüğü veya kayıtsızlığı gördüğümüz yerde en kötü-olanı görünür kılar, ve de aynı zamanda, en kötü-olan tamamen egemenmiş ve durumu tümüyle kuşatmış gibi görünürken daha iyi-olanı, hatta en iyi-olanı kapı arasından görmemizi sağlar. Kaygılanmak, tehlikeleri saptamaktır. Umut etmek ihtimaller yaratmaktır. Kaygıyı umuda bağlamak imkansızlıkların teşhis edildiği yerde imkanları kestirmektir. Her durum bir tehlikeler ve ihtimaller kümesi, bir imkanlar ve imkansızlıklar alaşımıdır"[7].

Göreli direniş olmaksızın, kendi başına bırakılmış mutlak direniş bir yenilgi tavrına ve estetiğine, yahut siyasetin mistik yüceltimine düşme riskini taşır. Bu durumda yönetim-karşıtı hareketin, tarihsellikten koparılmış hadisenin (Badiou'da), "temsili aygıtla" bağdaşamaz kurucu gücün/iktidarın (Negri'de) siyasetine katılmaya yönelir. Devletsel olanın çağrısından sıyrılabilmeye dönük tüm bu çabalar siyasi eylemin içinde bulunduğu çelişkiyi –bundan kaçınmayı başaramadan– ortadan kaldırmayı hedefler. Françoise Proust ise tam tersine

7. Ibid., s.33.

iki direniş tavrını gerilim içinde tutar. Bu nedenle de siyasal bir mesiyanik-olan kavramıyla karşılaşır.

Mesiyanik Dönemeç

Direniş söylemi ütopik öncelemenin çöküşüne bir yanıt oluşturmaya başlar. Fakat bu direniş tüm anlamını, tarih ilan edilmiş bir sona yönelmekten çıktığı vakit, bir mukabeleye ve karşı-saldırıya dönüşmesinden alır. Françoise Proust'un Derrida'dan ödünç aldığı "mesiyanik-olan" kavramı, bu dönüşün siyasi kavramıdır. Şimdiki ânın taşıdığı somut imkanları belirleyerek, tarihsel akıldaki zorunluluğun karşısında stratejik akıldaki olasılığı koyar.

Bu dönemeç Walter Benjamin'de açıkça görülür. Ve muhtemelen Bloch'cu ütopyaya yönelik tereddütlerinin merkezinde olan da budur. Bundan böyle, siyasal zamansallığın bir kategorisi olarak bugün gelecekten önde gelir. Tıpkı "siyasetin artık tarihten önde geldiği" gibi –bunu Pasajlar kitabında yazar. Her şimdiki an, tarihin anlamını tekrar tespit edebilecek, zaman çizgisini kırabilecek, çatışma ve ittifak çizgilerinin yerini değiştirebilecek imkanlarla yüklüdür. Öyleyse geçmişe "eskisi gibi, tarihsel biçimde değil, fakat siyasal biçimde, siyasal kategorilerle" yaklaşılır. Tarihi siyasal bakımdan ele almak, onu stratejik müdahale anları ve noktaları açısından düşünmektir. "Şimdinin sanatı" olarak siyaset temel nitelik olarak "hazırcevaplılık" gerektirir.[8]

8. Walter Benjamin, *Paris capitale du XIX. Siècle*, Paris, Cerf, 1989, s.409. Benjamin, L'Histoire à contretemps'da Françoise Proust da siyaseti "bugünün ve beklenmedik olanın sanatı" olarak tanımlar. Fransızca *contretemps* –ki bu aynı zamanda Daniel Bensaid'in çıkardığı derginin adıdır– kelimesi hem vakitsizce, yersizce anlamına (*contre*: karşı, *temps*: zaman) gelir ve apansız meydana gelen beklenmedik bir olayı, tersliği ifade eder. (ç.n.)

En iyi-olanın her daim mevcut imkanı olarak bu mesiyanik-olan (Françoise Proust), hatta ne dini ne de Mesih'i olan bu "mesiyanizmsiz mesiyanik-olan" (Derrida) "gelmekte olan hadiseye mesiyanik bir giriş" sağlar. Bir vaadin, ağır bir sabırsızlığın, önbelirleyen ve salık veren bir beyanın taşıyıcısıdır. "Gecikiyor olmasına rağmen, bekleyelim!": beklentinin bu gerilmiş yayı, düşsel ütopyadan ziyade peygamberler geleneğiyle bağdaşır. Çünkü İbranilerin vahyi bir "belki"ye asılıdır. Eğer her şey aynı şekilde devam ederse meydana gelecek olan, fakat hala engellenebilecek bir felaket için koşula bağlı bir uyarıda bulunur. Eyleme davettir. Maïmonide'in de görüşleri bu yöndeydi: "Çünkü Mesih'in gelmesi için bir vakit yoktur. Yakında veya uzakta diyerek eylemleri üzerinde etkimiz olamaz. Şükranla andığımız üstatlar, zamanların sonunu kestirmekten caydırırlar bizi [...]. Esasında şükranla andığımız üstatlar şöyle der: Zamanların sonunu hesaplayanların nefesi kesilsin"[9]. Mesiyanik bekleyiş spekülatif değil direnişçi ve önleyicidir. Bir diğer ifadeyle, aktiftir.

Bu bekleyişin yoğunluğu mesiyanik bir aktivizmi besler.

Bugünün düzenlemeleriyle bağdaşmaz bir militan aktivizm.

Sona eren yüzyılın bizleri tabi tuttuğu korkunç sınavlar, tasarının koşula bağlı öncelemesini, ilan edilmiş bir sonun kesinliğinden koparmaya zorlar bizi. Stratejik vahiy, hadisenin taşıdığı olasılıkları ve sonucunun belirsizliğini hatırlatan oulaï'yın koşulluluk biçimini alır[10].

Daha peygamberler döneminde bile sürgün anısı değerlerin yüceltilmesinden ziyade bir tasarı üzerine kafa yorma, yi-

9. Maïmonide, *Epîtres*, Paris, Gallimard, coll. Tel, 1993.

10. *Oulaï*: Yahudi mistisizminde "belki" anlamına gelen ve vahiylerin koşulluluk karakterini ifade eden kavram (ç.n.).

tik bir konforun nostaljisinden ziyade işi başından aşkın bir umuttur. Unutmanın yarattığı dağınıklığa karşı bir araya gelmeye çağırır. Yeniden hatırlama gerekliliği kökenlere dönüşü hedeflemez; geçmişin marifetlerinin değil hala tamamlanması gereken görevlerin hatırlanmasını, bir gelecek hafızasının oluşturulmasını ifade eder.

Bu, durgun bir bekleyiş/beklenti olmanın yanı sıra, "beklenmeyene açık" bir beklentidir de aynı zamanda. İşte bu gerilimdir, devrimci direnişin gerilimidir bizim mesiyanik akıl olarak adlandırdığımız ve tarihsel yahut ütopik aklın karşısına koyduğumuz. Tıpkı Benjamin'deki gibi ilerlemenin lokomotifini değil felaketin durdurulmasını ifade eder.

Yan yana duran farklı imkanları ortaya çıkarır.

Siyasetin tarih üzerindeki önceliğini ifade eder.

Bir siyasal konjonktür sanatını esinler.

Aralık 1999

Yeni ve Eski: Radikallikler, Hareketler, Partiler...

1. "Bir yenilenme imkanı"? "Yeni radikallikler? "Yepyeni yenilikler"? Yenilik duygusunun yoğunluğu çoğu zaman hafıza kaybıyla doğru orantılıdır. Moda olaylarındaki gibi, bir yenilik simülakrı söz konusu olur, çünkü her daim (bolca) eskiyle biraz yenilik yapılır. Gilles Deleuze'ün bilgece tekrarladığı gibi "hiçbir zaman sıfırdan başlamayız, her zaman ortalardan başlarız".

2. Yeniliğe dair bu retorik fazlalığının ötesinde gerçekten yeni olan ne? Hiç kuşkusuz modern toplumlarda yürürlükte olan bireyselleşmenin ve artan orandaki kompleksliğin mantıksal sonucu olarak bir çoğulculuk kültürü ve bireysel ile kolektif-olan arasında bugüne dek görülmedik bir diyalektik bu yeniliklerin arasında sayılabilir. Derin bir demokrasi özleminin taşıyıcı olan bu ağır eğilimi toplumsal hareketlerin temalarında ve "çoğul varlık" sorunsalında bulabiliriz: Hepimiz, durumlara göre birbirini tamamlayan veya çatışan (sınıfsal, cinsel, ulusal, kültürel) bir belirlenimler düğümüyüz.

3. "Toplumsal hareketler" arasında en önemlisinin, daha öncesine oranla göreli zayıflığına rağmen sendikal hareket olmaya devam ettiğini, ve bunun pek de yeni sayılamayacağını

hatırlatmak gerekli mi? Feminist ve eşcinsel hareketler, son on yıllarda yadsınamaz biçimde yeni bir yoğunluk kazanıyor, fakat bunların da, toplumsal mücadelenin bütününün yükseliş ve düşüş dönemleriyle çoğunlukla paralellik arz eden iniş çıkışlarla dolu nispeten uzun bir tarihi vardır. En belirgin yenilik ise muhtemelen ekolojik krizin ve insan türünün geleceği için teşkil ettiği tehditlerin bilincine varılmasıdır.

4. Buna karşılık, son yılların karakteristiklerinden biri, sendikal hareket dahil olmak üzere toplumsal hareketlerin "uzamsallaşmasıdır" [territorialisation]. Bu, bir yanıyla siyasal bir konjonktüre bağlıdır: Sosyal devletin parçalanması, Keynezyen ücret anlaşmasının yok edilişi, sınai üretimin parçalara ayrılması, (iletişim teknolojileriyle desteklenen) ağsal ilişkilerin gelişimi toplumsal çatışmaları işletme içinde ve dışında yeniden yerleşmeye yöneltiyor. Burada da (bir yanıyla yeni teknolojilere bağlı) yenilik ve bir çeşit eskilik (önceleri Emek Borsaları -çeşitli sendikaların ortak lokalleri- ve halk kültür merkezlerinin oluşturduğu direniş biçimlerine bir geri dönüş) mevcuttur.

5. Bir diğer yanıyla da, toplumsal hareketlerdeki bu yenilik, mücadelenin uzamsal boyutunun ("arazisinin") ve uzamın toplumsal üretiminin hedeflerinin yeniden keşfine bağlıdır. Uzun süre boyunca siyasal ve stratejik düşünce zamansallık ve ritim meselesine yoğunlaşmıştı. Küreselleşme, Henri Lefebvre'in çalışmalarının yeniden keşfi, David Harvey tarafından geliştirilen tarihsel-coğrafi maddecilik stratejik düşüncenin yeniden uzama yerleştirilmesine teşvik ediyor.

6. Bununla birlikte, içerdiği çeşitliliklerle birlikte toplumsal hareketlerin faaliyeti moderniteye özgü büyük toplumsallaş-

ma biçimlerinin zayıflamasının veya krizinin semptomunu oluşturuyor. Evlilik kurumu, Ulus-devlet, sınıf dayanışmaları bu toplumsallaşma biçimlerini oluşturur. Bunların ilki üreme tekniklerindeki devrimin sonuçları tarafından zora sokulmakta, ikincisi uzamların küreselleşme çevçevesinde genel biçimde yeniden yapılanması tarafından aşılmakta, üçüncüsü ise liberal karşı-reformlar ve herkesin herkese karşı rekabetinin artmasıyla aşındırılmakta. Toplumsal bölünmeye ve parçalanmaya yönelik bu güçlü eğilimler karşısında toplumsal hareketler, direnişleriyle kolektifliği ve dayanışmayı yeniden üretmeye gayret ediyor.

7. Böylelikle, doksanlı yılların başından itibaren başlayan bu yeni tarihsel sekansın içindeki yenilik payı modernitenin kalıcı eğilimleriyle liberal karşı-reformun konjonktürel etkilerini bileştiriyor. Ayrıca buna geçmiş yüzyılın yenilgilerinin ve hayal kırıklıklarının bıraktığı travmalar da eklemlenir. Stalinizmin fecaatle dolu deneyimi kadar sosyal-demokrasinin yönetim deneyimlerine de dayanan devletçilik eleştiri her ne kadar meşru ve gerekliyse de, Devlet fetişizmine toplumsalın fetişizmiyle yanıt vermek, siyasetin karşısına toplumsalı, partilerin karşısına toplumsal hareketleri vs. çıkarmak yeni düşkırıklıklarına yol açabilir (şimdiden Arjantin örneğinin gösterdiği gibi). Ne Lassalle'ın devletçiliği, ne de Proudhon'un 'siyaset-karşıtlığı: toplumsal ve siyasal arasında istikrarlı bir ilişki, hareketler ve partiler arasında karşılıklı saygıya ve bağımsızlığa dayalı bir ilişkiyi yeniden inşa etmeye ihtiyacımız var.

8. Bu açıdan, toplumsal hareketlerin dünya ve kıta sosyal forumlarının kökeninde ve merkezinde olması her ne kadar meşruysa da, Floransa'daki Avrupa sosyal forumu bu hareket-

lerle siyasal temsil arasındaki ilişkinin, anlaşılır biçimde, hâlâ acı deneyimlerin izini taşıdığını gösterdi. Bu nedenle bu ilişkiyi görmezden gelmektense onunla cebelleşmek durumundayız. Porto Alegre forumu hiç kuşkusuz sosyaldir. Fakat Emekçiler Partisi'nin yönetiminde bulunduğu eyalet hükümetinin yahut belediyenin maddi desteği olmaksızın ayakta kalamaz. Bu forumdan önce bir "yerel yetkililer forumu" düzenlendiğinde, yeni seçilmiş başkanlar olarak Chavez veya Lula burada başrole sahip olduğunda, toplumsal hareketlerle siyasal hareketler arasındaki ilişkiler açık ve saydam bir biçimde mi çözülmüş oluyor?

9. Son yıllarda toplumsal seferberliğin (eşitsiz biçimde olmakla birlikte) yeniden yükseldiği yadsınamazsa da, toplumsal (ve sendikal) yeniden oluşumlar ile siyasal yeniden oluşumların sınırları arasındaki açı farkı genel bir zayıflık olmayı sürdürüyor. Mücadeleler yaşanıyor, ve bunlar çoğunukla da kitlesel boyutlarda (İtalya'da, Fransa'da, Arjantin'de, Bolivya'da), fakat bu, hareketin yenilgiler sarmalından çıkmasını engellemiyor. Bu açıdan, siyasal alternatiflerin (seçime dayalı olanlar dahil) yokluğu, bizzat toplumsal hareketler için de bir zayıflık unsuru olmayı sürdürüyor. Genellikle programatik içeriklerin krizi konusunda ciddi bir tartışma yürütme yeteneksizliğini maskeleyen "parti formunun krizi" hakkında çoğu zaman içi boş formüllerle oyalanmak yerine bu sorunla cebelleşmek tercih edilmelidir.

10. Çünkü, parti, cephe, hareket veya örgüt adını verelim, siyasal mücadele ister istemez "taraflar" [*partis*-fr] arası bir mücadele biçimine bürünür. Ve toplumsal hareketlerin ve siyasal örgütlerin, farklı biçimlerde olmakla birlikte, siyaset

ürettiği her ne kadar doğruysa da, partisiz bir siyasetin siyasetsiz bir siyasete indirgenme ihtimalleri yüksektir. Bunun sonucu da, hedefimiz olan siyasetin toplumsallaşmasının (ve meslek olmaktan çıkarılmasının) karşıt kutbunda bulunan mesleki siyasete yönelik toplumsalın bitmek bilmez bir lobi faaliyetidir.

11. Elbette, tüm bunlar (toplumsal yahut siyasal) oluşumların demokratik işleyişi üzerine düşünmekten bağışık tutmamalı bizleri. Bu konudaki sorun özellikle parti biçiminden değil, fakat toplumsal işbölümünün ve özellikle de entelektüel emek ile kol emeği arasındaki işbölümünün hakim olduğu bir toplum içindeki her örgütlenme biçiminden ileri gelir. Bu durum, modern toplumların bürokratikleşmeye yönelik genel bir eğilimi şeklinde tercüme olur. Ve kilit sorun da burada bulunmakta. Kitle örgütleri (sendikalar) yahut NGO'lar iktidarın profesyonelleşme tehlikelerine, bürokratikleşmeye hatta yozlaşmaya partilerden daha az açık değildir.

12. Parti biçimi konusundaki genellemeler çoğu kez farklı tarihsel deneyimleri ve pratikleri gizler. Elbette herkes kendi kapısının önünü süpürmelidir. Bu konuda da, zorlu deneyimler boyunca, kimi kez güç bela özümsenmiş yeni kazanımlar vardır: Kitle örgütlerinin partiler kaşısında bağımsızlığı ilkesi, örgüt içi çoğulculuk (bunlar partiler içindeki ortak tüzüğe bağlı kurallar ve haklar tarafından kurumsallaştırılmıştır), ademi merkezi biçimde kendi deneyimini gerçekleştirme hakkı, vs. Fakat kusurları her ne olursa olsun, kimi devrimci örgütler, mücadele ettikleri ve kurbanı oldukları stalinist bürokratik merkeziyetçiliğin bilançosunu yüklenmek durumunda değiller.
13. Buna karşılık şu da ortadadır ki, bürokratikleşmeye karşı

mutlak bir engel teşkil etmemekle birlikte, ademi merkezi modern haber ve iletişim araçları iktidarın yoğunlaşmasına karşı değerli direniş araçlarıdır, ki bu iktidar da büyük oranda (sendikalarda olduğu kadar partilerde de) bilginin toplanması ve yeniden dağıtımı üzerindeki tekele dayanır.

14. Toplumlarımız zorunlu çalışma zamanını köklü biçimde azaltmayı ve işbölümünün etkilerini anlamlı bir ölçüde düşürmeyi başaramadığı sürece vekalet ve temsil biçimlerini tümüyle ortadan kaldıramayız. Sorumlulukların rotasyonu, ayrıcalıklara karşı mücadele, vekaletlerin birikmemesi gibi yollarla bunun tehlikelerini azaltmaya gayret edebiliriz, fakat bu konuda açıkgözlülük, eğitim ve olabilecek en titiz biçimiyle demokrasiyi uygulamak dışında mutlak güvenceler vereceğini iddia eden her kimse esasında bir dolandırıcıdır. Buna karşılık, bu meseleye ilişkin, merkeziyetçilik ile demokrasinin çatışık iki terim olmadığını hatırlatmak lazım. Kolektif bir merkezileşme momenti olmadığı taktirde serbestçe söylenmiş sözler bir fikir forumu oluşturmaktan öteye gidemez, ki bu da denetime tabi tutulmayan bir takım sözcülerin medya tarafından seçilmesi uygulamasıyla tümüyle uyumludur. Kolektif karar ve eylem hedefi olmadığı taktirde kongrelerin ve meclislerin demokrasisi şeklî ve hedefsiz hâle gelir: böylece hiçbir yükümlülüğe yol açmadan sonsuza dek tartışabiliriz, ve herkes geldiği gibi, kendi tutumunu koruyarak geri döner. Bu tam da "medyatik demokrasinin" talk-show'ların görünümünü oluşturur.

15. Neyi atmalı? Neyi tutmalı? "Toplumsal gerçeklik öyle gerektirdiği için" nelerden vazgeçmeliyiz? Neyi dönüştürmeliyiz? Bu türden bahar bilançoları yapmak belki de doğru yön-

tem değildir. Ki bu bizi bir takım şeylere zorunlu tutacak "toplumsal gerçeklik" de hayli problematiktir. Gerçek olan nedir? Bunu tanımlayan kimdir? Gerçeklik payları nasıl dağıtılır? Engin konular bunlar. Neyi muhafaza etmeli? Hafızayı tabii ki, sofu değil, aktif hafızayı, öğrenip de unutmamızın tehkileli olacağı şeylerin hafızasını. Veyahut yalnızca mirasçılarının onu kullanma biçimiyle varolan mirası muhafaza etmeli. Neyi dönüştürmeli? Dünyayı tabii ki, ve de onu şekillendirdiğimiz gibi kendisi de bizi şekillendiren dünya içindeki bizleri dönüştürmeli.

16. Esasında, 2001-2003 yılları, geriye dönüp bakınca direnişler ve özgürleşme hareketleri çevrimi içinde bir dönemeç olarak görünecektir. Seksenli yılların liberal saldırısı karşısında, boyun eğmek istemeyenler bir direniş söylemine ve bir kurtarıcı hadise umuduna geri çekildiler. Stratejik tartışma sıfır dereceye düştü. Bugün liberal politikaların iflası (Enron, Arjantin, eşitsizlikler, durgunluk, işsizlik, vs.), 11 Eylül sonrasında ilan edilen sınırsız savaş hâli, emperyal savaş mantığıyla birleşen sosyal savaş mantığı, Lula hükümetininki gibi deneyimler bir stratejik tartışmanın gerekliliğini yeniden ortaya koyuyor. Negri'nin veya Holloway'in kitapları etrafında yürüyen polemikler, bunun bazı göstergeleridir. Avrupa'nın inşasının aşamaları da bu tartışmanın yürütülmesine katkıda bulunacaktır. Yeni bir fasıl henüz yeni açılmakta. Halk, ulus, toprak, ayaklanma, ikili iktidar, birleşik cephe, hegemonya, stratejik uzam gibi stratejik kavramların (Fransız devriminden beri merkezi stratejik kategorilerin) bu yeni fasılda hangi anlama bürünebileceğini bilmek karşımızdaki soruların en basidi olmayacaktır.

17. Bu tartışma daha yeni açılmakta. Liberal karşı-reformun

son iki yılda başlatılan ikinci dalgasının taşığıdı meydan okumalara karşı koymak için bu tartışmayı sonuca ulaştırmış olmayı bekleyemeyiz. Orta vadede toplumsal ve siyasal yakınsamaların gerçekleşebileceği büyük meseleler açıkça ortadadır:

– Sermayenin talep ettiği anti-sosyal yeniden yapılanmaya (beyaz karşı-devrime) madde madde karşı koymak: emeklilik, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, entelektüel mülkiyet, kamusal hizmetler...vs.

– Sosyal Devlet'in yıkımının mantıksal sonucu olan Ceza Devleti'ne doğru koşuya, kamusal alanın çökertilmesine, iki partililik ve başkanlık sisteminin sapkın mantığı aracılığıyla yurttaşlığın yok edilmesine karşı radikal bir demokratik reform programı.

– Hiçbir kurucu halk iktidarına dayanmayan sözde Anayasa tarafından sistematikleştirilmek istenen Maastricht ve Amsterdam'ın liberal Avrupası'na karşı demokratik ve sosyal bir alternatif.

– Metasal küreselleşmeye ve emperyal militarizme karşı enternasyonalist bir alternatif: askeri bütçelere karşı, NATO'ya karşı, Üçüncü Dünya borçlarına karşı, MAI veya GATS projelerine karşı...vs. Seçimlere dayalı değişimlerin ötesine geçmek için yeterince sağlam ve zaman alacak teorik tartışmaların olgunlaşmasını sağlacayacak kadar sınırlı, bu türden bir programın etrafında güçlerin acilen birleşmesi için uğraşmak şimdiki görevlimiz olmalıdır.

Haziran 2003.

Plebler, Sınıflar, Çokluklar

"Avrupa'nın sınıflı toplumunun çöküşüne,
Naziler halk cemaati yalanıyla cevap verdi"
Hannah Arendt, *Penser l'événement.*

"Sınıfların kitlelere dönüşümü ve bunun yanı sıra
her türden topluluk dayanışmasının ortadan kaldırılması
bütüncül tahakkümün koşuludur [...]
Totaliter örgütlenmeler atomize edilmiş ve yalıtılmış
bireyleri kapsayan kitle örgütlenmeleridir."
Hannah Arendt, *Les Origines du totalitarisme.*

Michaël Hardt ve Toni Negri'ye göre, moderniteden post-moderniteye geçiş "çağdaş tarihte temel bir geçişi" teşkil eder: Bir özgürleşmenin gelişi ile modernitenin ikili ve toprağa bağlı mantıklarının kökten karşıtı olan bir melezlik ve göçerlik politikası fırsatı[1]. Yazarlar, sınırsız bir İmparatorluk lehine ulusal ve devletsel egemenliklerinin çöküşünü tespit ediyorlar. Klasik emperyalizm ulus-devletin sınırlarının ötesine yayılmasını ifade ederken, imparatorluk çağında ne ulus-devlet ne de emperyalizm kalmıştır. Dolayısıyla "İmparatorluk adı verilen ulus-ötesi, dünyasal, total"[2] yeni aygıt Amerikan değil (ne de Avrupalı veya Japon) fakat "sadece kapitalisttir".[3]

1. Michaël Hardt ve Toni Negri, *Empire*, Paris, éditions Exils, 2000. Türkçesi için bkz. *İmparatorluk*, İngilizceden çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, 2001.

İmparatorluk, Emperyalizmin En Üst Aşaması mı?

Ulus-aşırı sermayenin yoğunlaşmasının, soğuk savaşın, Körfez'e polis baskınlarının sonucu olan bu İmparatorluk "yeni bir iktidar biçimi"ni, merkezinin her yerde, çevresinin ise hiçbir yerde olduğu bir çeşit Pascalcı yok-yeri temsil eder. "Emperyalizmin İmparatorluğa ve ulus-devletin küresel pazarın siyasal düzenlenişine" dönüşümü böylece dünya çapında üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin sermayeye şeklî itaatinden reel itaatine geçişine tekabül eder. Bir içerisi ile dışarısı arasındaki her türlü ayrımı ortadan kaldıran İmparatorluğun bundan böyle dışarısı yoktur.

Bu görülmedik durum "eski devrimci okulun" taktiğe ilişkin sıkıntılarını gereksiz kılmıştır. Yalnızca içkin bir özgürleşme arzusuyla yanıp tutuşan bir karşıt-küreselleşmeyi gündeme getirir. İktidarın fethine ve ekonominin yönetimine ilişkin stratejiler nasıl sınai kapitalizmin devletsel merkezileşmesiyle eşbiçimliyse, bu post-modern yıkıcılık söylemi, sözümona yeniliğine karşın, kesinlikle kapitalizmin "akışkan ve melez" "yeni ruhu"yla eşbiçimlidir. Bu söylemin ulus-devletlerin küreselleşmiş bir uzamda çözülüşüne veya halkların ve sınıfların post-modern çokluk içinde çözülüşüne dair egemen retorikle hiçbir temel uyumsuzluğu yoktur. "Yukarıdan" (kapitalist birikimin Avro-Amerikan "merkezinden") bir bakış olarak İmparatorluk, emperyalizmin çağdaş analizlerine, özellikle de tahakküm altındaki ülkelerde üretilen egemenlik mekanizmalarına dair eleştirilere fazla ilgi göstermez. Bu kitapta serma-

2. Toni Negri, "L'Empire, stade suprême du l'impérialisme", *Le Monde diplomatique*, Janvier 2001.

3. Bu kısım Kasım 2002'de Floransa'daki Avrupa Sosyal Forumu çerçevesinde yaptığımız bir sunuştan alınmıştır. İlk hali İtalyanca *Erre* (*Resistenze, Ricerche, Rivoluzzioni)* Dergisinde (sayı 0, Kasım-Aralık 2002) basılmıştır.

yenin yoğunlaşmasına, çokuluslu şirketler ve gerçekten varolan egemen devletler arasındaki ilişkilere, topraktan kopma [*détérritorialisation*] ve yeniden toprağa kavuşma [*retérritorialisation*] arasındaki diyalektiğe[4], "küresel yönetişim" kurumlarına (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması/MAI, Washington Konsensüsü) ve bunların emperyalizm çağındaki karakteristik kapitalist gelişme biçimi olan eşitsiz ve bileşik gelişmedeki rolüne ilişkin hiçbir somut analiz bulamayız.

Pratikte "üçüncü dünyacılıktan kopuş" Hardt ve Negri'ye acil bir görev olarak görünüyor. Kapitalizmin dünya ölçeğindeki sistemik birliğini görme yeteneğinden yoksun bir çeşit üçüncü dünyacılığın "kalkınmacı" yanılsamaları beslediği doğrudur (Latin Amerika'daki Cepal gibi). Fakat Negri daha da ileri gidiyor. "Ulus-devletler arasında artık coğrafi ayrımlar olmadığından Kuzey ve Güney arasında bir kırılma kalmadığını" açıkça ileri sürüyor[5]. Oysa tarım, demir-çelik, silahlanma ürünleri veya bröve denetimi konularında Amerikalı veya Avrupalı olsun "emperyal" korumacılığın sıhhati hayli yerinde. Amerika-Meksika sınırında her yıl ölen binlerce Meksikalı yahut Cebelitarık sularında boğulan birkaç yüz Faslı veya Malili için İmparatorluk ile *limes*'i arasındaki sınırlar hiç de hayali değil.

İmparatorluk çağın yeniliklerini Aydınlanma'nın post-modern eleştirisinden esinlenerek düşünme arayışında. Geçmiş devrimlerin mitine sığınmak yerine, yazarlar küresel bir pazarın belirmesinin uluslarüstü bir hukuki düzenlemenin ortaya çıkışıyla atbaşı gittiğinin altını çiziyor. Böylece meta ilişkileri-

4. Başkalarının yanı sıra Giovanni Arrighi tarafından *The Long Twientieth Century*'de incelenmiştir (Londra, Verso, 2000). Ayrıca bkz. *Contre-Temps* dergisinin ikincisi sayısı, "Mondialisation capitaliste et domination impériales", Paris, Textuel, Eylül 2001.

5. Toni Negri'yle mülakat, *Le Monde*, 27 Ocak 2002.

nin toplumsal yeniden üretimin tüm alanlarına yayılmasının sonuçlarını araştırmayı hedefliyorlar. Ne var ki varsayımlarını hiçbir şekilde sermayeler arası rekabetin, jeopolitik ve askeri stratejilerin gerçekliğiyle, veya ulus-ötesi şirketlerle devlet aygıtları arasındaki ilişkilerle sınamaya girişmiyorlar. Dolayısıyla moderniteyle post-modernitenin birbirini takip eden dönemleri temsil ettiğine dair kronolojik yanılsamaya yenik düşüyorlar. Oysa bizce bunlar sermaye birikiminin birbiriyle çelişen ve birbirini tamamlayan kültürel mantıklarıdır: Bir tarafta merkezileşme, diğerinde parçalanma; bir yanda iktidarın billurlaşması, öte yanda genelleşmiş bir çözülme; bir tarafta fetişlerin donuklaşması, diğerinde meta dolaşımının akışkanlığı. Bu ikiz eğilimlerin zamana göre ayrılması bir "sonrası" yanılsamasını güçlendirir: Yeni emperyal düzen "post-modern", "post-kolonyal" ve "post-nasyonal" olarak sunulur[6].

İmparatorluk ve Plebi

Yeni bir İmparatorluğa, yeni bir pleb. "Çokluk" merkezi kavramı Hardt ve Negri'nin eserinde temelleri post-modern bir pleb tarafından tehdit edilen İmparatorluğun hem tersi hem de doğal sonucu şeklinde sunulur. Bu kavram kapitalist küreselleşmeye direniş hareketlerinde açık bir yankı buluyor. Bu başarı her şeyden önce betimlemedeki keskinlikten kaynaklanıyor. Gerçekten de *İmparatorluk* direnişlerin çoğulluğu ve çeşitliliğini, (Robert Castel'in daha genel bir "*désafiliation*" [mensubiyetten çıkma] olgusu şeklinde tanımladığı) toplumsal aidiyet ve kimlik krizini kavrıyor gibi görünüyor[7]. Böylelik-

6. İmparatorluk, emperyalizm ve egemenlik konusundaki bir tartışma için bkz. Daniel Bensaid, *Le Nouvel Internationalisme*, Paris, Textuel, 2003.

7. Ayrıca bkz Daniel Bensaid, *Un Monde à changer*, Eylül 2003, Paris içinde "Divisions sociales et alliances stratégiques" bölümü.

le ücretliliğin entelektüel emeğe de yayılmasının, dışlanmaların artmasının, güvencesiz/eğreti [*précaire*] çalışma koşullarının yerleşmesine dönük ağır ve kalıcı eğilimin tek kelimeyle özetlenebileceği düşünülüyor.

Ücretlileri, piquetero'ları, Plaza de Mayo annelerini, üniversite krizinin mağduru olan öğrencileri, peso'nun çöküşüyle iflas eden orta tabakaları bir araya getiren Arjantin'deki halk ayaklanmasının alacalı kalabalığı, spontane bir biçimde kendini "halk" veya "çokluk" olarak düşünebilir veya öyle görebilir. Fakat bu, bu kavramın teorik açıdan bulanık, sosyolojik açıdan belirsiz, felsefi açıdan karanlık ve stratejik açıdan boş olmasını engellemez.

1. Teorik açıdan bulanık

"Çokluğun ontolojik bir tanımını" vermeye çalışırken Negri, bunun daha çok kavramsal kırılganlığını gösterir[8]. Kimi zaman "çokluğun bir sınıfsal kavram" olduğunu belirtir –fakat bu işçi sınıfı kavramından farklıdır. Yalnızca Marx'ın değil, Hegel'in de gerisine düşerek Machiavelli'nin veya Spinoza'nın çokluğuyla yani XVI. ve XVII. yüzyılın sanayi öncesi plebleriyle yeniden buluşan bu terminolojik yeniliğin aslında sadece geçmişin uvriyerist [işçici] yönelimini (özellikle de bizzat Negri'nin yetmişli yıllarda temsil ettiği "operaist" geleneğinkini) düzeltmeyi hedefleyip hedeflemediğini düşünebiliriz[9]. Bu akım proletaryayı yalnızca üretken emekle tanımlıyor ve sosyolojik olarak sanayi işçi sınıfına indirgiyordu. O halde çokluk yalnızca meta ilişkilerinin genelleşmesiyle genişlemiş bir

8. Bkz Toni Negri, "Pour une définition ontologique de la multitude", in *Multitudes*, no:9, Haziran 2002, Paris, éditions Exils.

9. Operaizm konusunda bkz. Maria Turchetto in Jacques Bidet et Eustache Kouvélakis, dir., *Dictionnaire Marx Contemporain*, Paris, PUF, 2002.

proletaryanın takma adı veya sahte burnundan başka bir şey olmaz. Roma'da La Sapienza üniversitesinde Ekim 2001'de verdiği bir konferansta Negri bu kavramsal belirsizliği dürüstçe kabul ediyordu: "Bilimsel bir açıdan, hiç kuşku yok ki bu, işleyip işlemediğini görmek için ortaya attığım henüz ilkel bir kavram. Yeni proletaryayı karakterize etmek için çokluktan söz ederken, bir özneler çoğulluğundan, özgüllüklerin birlikte faaliyet gösterdiği bir hareketten bahsetmek istiyoruz."[10] Bununla birlikte olabildiğince belirsiz bu kavramsal yeniliğe tarihsel bir boyut atfediliyor. Esasında çokluğun sahneye girişi, ona göre, "modernden post-moderne geçişi", işçi mücadeleleri sonucunda "modernitenin toplumsal disiplin biçimlerinin" çözülüşünün tamamlanmasını ifade eder.

Negri'nin Fransız takipçileri çokluk kavramının toplumsal veya siyasal içeriğinden ziyade eleştirel işlevi üzerinde duruyor. Çoklukların çoğulluğuna vurgu yapmak, bu kişilere göre, her türden tarihsel özneyi bir töz hane getirme eğilimini engellemeyi, dolayısıyla büyük öznelere –Tanrı, Halk, Proletarya, Sınıf– başvurmayı önlemeyi sağlar. Fakat "kelimeleri değiştirmek zor bir sanattır" der Moulier-Boutang[11]. Gerçekten de kelimelerin şeylere pek tesir etmediği durumlar olur.

Öyleyse çokluk kavramının ilk işlevi toplumsal öznelerin ayrışıklığının altını çizmek oluyor. Uzun bir zaman boyunca mitsel bir büyük Proletarya'ya dair monolitik temsiller tara-

10. Benzer değerlendirmeler *İmparatorluk* konusunda, 21 Şubat 2002'de Sherwood Communicazione sitesinde yayınlanan bir söyleşide mevcut, <Serwood Tribune-http:??www.sherwood.it/portal/: "Çokluk, bir yanıyla bir özgünlükler bütünü ve dolayısıyla bizlerin ağını ördüğü bir özgürlükler, bir gizilgüçler bütünüdür; ikinci olarak, bir sınıf kavramıdır ve dolayısıyla kapitalist sömürünün karşısına dikilen bir güçür; ve son olarak da bir maddi olmayan, entelektüel emek gücüdür."

11. Yann Moulier-Boutang, *Multitudes*, Sayı:9. op.cit.

fından bastırılmış veya gizlenmiş olsa da bu çeşitlilik o kadar da yeni sayılmaz aslında. Benzeşmez mesleki koşullardan, farklı statülerden, çeşitli kültürel konumlardan yola çıkarak sınıf çıkarlarını birleştirmek her daim işçi hareketi için bir sorun teşkil etmiştir. Aralıksız biçimde emek piyasasının rekabet mantığı tarafından kösteklenen sınıfın birliği kurucu deneyimlerden ve döneme göre farklılaşan odaklardan (madenciler, demiryolu işçileri, metal işçileri...vs.) yola çıkarak eşitsiz ve aralıklı biçimde billurlaşmıştır.

Buna karşın, doğrulanan olgu, Max Weber'den beri iyi bildiğimiz, modern toplumların giderek artan biçimde farklılaşması ve karmaşıklaşması yönündeki tarihsel eğilimdir. Bu eğilim, hiç şüphesiz emeğin toplumsallaşmasının ve işbölümünün gelişimiyle yakından alakalıdır. Daha yeni olan bir olgu ise bu karmaşıklığın bizzat bireyler tarafından içselleştirilmesidir. Ben erkek veya kadın, veya transseksüelim, patronum karşısında sendikalı bir çalışan, burjuvazi karşısında komünist, bir antisemit karşısında Yahudi, bir siyonist karşısında anti-siyonist, bir Aşkenaz karşısında Sefarad, *Occitanie*'de doğmuş bir Fransa vatandaşıyım... Kısacası, tek başıma bir çokluğum. Tüm bu belirleyenler iç içe geçiyor, bağdaşıyor ve çözülüyor. Yoğunlukları somut durumlara ve bu durumları karakterize eden başat çatışmaya göre değişiyor. Peki ama çoğul bireyin parçalanıp ufalanmaması için ne yapmak lazım?

Tüm toplumsal belirleyenler aynı ağırlığa ve aynı sürekliliğe sahip değildir. Yaşadığımız toplumlarda sınıf ve cinsiyet ilişkileri bireylerin şekillenmesinde baskın bir rol oynar, ve toplumsal hareketler içinde kadın hareketlerinin ve sendikaların özgül yeri bunun bir göstergesidir. Toplumsal öznelerin çoğulluğu ve çeşitliliğine dair basit bir tespitten ziyade, karşımızdaki sorun, bu özneleri sermayenin despotizmine alterna-

tif bir ortak tasarı etrafında birleştirmenin mümkün (ve tercih edilir) olup olmadığı. Yoksa her türden bütünlüklü alternatif tutkusundan vazgeçip anlık tematik hedefler etrafında anlık koalisyonlar ve gökkuşağı türünden ittifaklarla mı yetinmek gerekir?

Direnişlerin yakınsamasını ve birleşmesini mümkün kılan sermayenin kendisidir; meta ilişkilerinin genelleşmesi, değer yasasının hakimiyeti, sermayenin gayri şahsi tahakkümünün toplumsal yaşamın tüm gözeneklerine nüfuz etmesidir. Kendi özgül şikayetlerinden yola çıkarak bin bir türlü sendikal, feminist, ekolojist, kültürel hareketin Seattle'da, Porto Alegre'de, Floransa'da veya başka bir yerde bir araya gelip, birleştirici bir tema etrafında ("Dünya satılık değil! Dünya bir meta değil! Başka bir dünya mümkün!") buluşabilmesi tesadüf değil.

2. Sosyolojik açıdan belirsiz

"Plebin, hiç kuşkusuz, sosyolojik bir gerçekliğe sahip değildir" diye yazıyordu Michel Foucault. Çokluğun gerçekliği ise bundan daha fazla değildir. Çokluk kavramı entelektüel ve maddi olmayan emeğin artan gücünü de yansıtmayı iddiasında. Böylece çokluk "değerin ekonomi politikasından dışlananların intikamını" ifade eder, veyahut çalışan için artık yalnızca iş gücünü (bu iş gücünün belirli bir zaman için kullanımını) değil, fakat bizzat kendisini satmanın söz konusu olduğu anlamına gelir. Çalışma saatlerinin esnekliği çalışma zamanıyla "kendi için zaman" arasındaki ayrımı silme eğilimindedir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin çoğunda son yirmi yılın eğilimi sınai emeğin azalması ve entelektüel emeğin üretim alanına giderek artan biçimde nüfuz etmesi yönündedir. Bununla birlikte Negri ve Hardt'ta bu eğilimin niceliksel ölçümü fazlasıyla takribi kalıyor. Amerika Çalışma Bakanlığı'nın rakamla-

rına göre, 2010'da bilgi teknolojisi alanındaki istihdam, genel istihdamın ancak %2,4'ünü temsil edecektir (bu kestirim söz konusu dalı çökerten krizden öncesine aitti). Fransa'da sınai işçi sınıfının aktif nüfus içindeki payı %35'ten %26 veya %27'ye geriledi, fakat işçiler ve memurlar hâlâ ve açık arayla seçmenlerin en kalabalık kesimini oluşturuyor (işçiler 7,8 milyon, memurlar 7,1); çocukların % 40'ı iki ebeveynden birinin işçi olduğu ailelerde yetişiyor. Sarfedilen emeğin çekilmezliği çoğu kez artıyor.

Dolayısıyla sınai işçi sınıfının istatistiki gerilemesi hayli belirgindir. Fakat bu, bir yok oluş anlamına gelmekten de uzaktır. Stephane Beaud ve Michel Pialoux gibi sosyologların Montbelliard bölgesi üzerine yaptıkları büyük araştırmanın sonucunda çok güzel biçimde ifade ettikleri gibi: İşçi sınıfı yok olmamıştı, görünmez olmuştu. Daha doğrusu görünmez hale getirilmişti. Böyece Gerard Desportes ve Laurent Mauduit, "varoluş koşullarının tekrar bozulduğunu gören işçi sınıfının yeniden proleterleşmesi" ve " 'orta' denilen tabakalara yönelerek işçilere ilgisini yitiren solun proleterlikten kopuşu" şeklindeki ikili bir hareketten söz edebiliyor[12].

Neoliberal esenlik yılları boyunca, *golden boy*'lar ve "yeni ekonomi" moda iken işçilik durumu bir sosyal yenilgi işareti haline gelmişti. Akademik insan bilimleri emekçiden ve emekten çok marjinallik ve dışlanma ile ilgileniyordu. Sendika yöneticileri bile, *"qualunquisme"*[13]in çağdaş bir biçimine kapılarak, emekçiden, işçiden, memurdan değil "insanlar"dan –bir

12. Gérard Desportes ve Laurent Mauduit, *L'Adieu au socialisme*, Paris, Grasset, 2002.

13. "Qualunquisme" Gramsci'de sıradan insanı veya ortalama vatandaşı ifade eder (bugün "insanlar" deriz): faşizmin hammadesi olan o ezilip toz haline getirilmiş insanlık.

çeşit yüzer-gezer ve toplumsal açıdan belirsiz kesimden ve niteliksiz bireyler sürüsünden– söz ediyordu.

Bu durum, 1995 grevlerinin ardından sosyolojik araştırmalarda olduğu kadar toplumsal sinemada ve siyasal söylemde de hissedilebilir ölçüde değişmiştir. Fransa'da solun Nisan 2002 seçimlerindeki yenilgisinden sonra, büyük basın birden bire "emeğin unutulmuş dünyası"nı hatırladı ve birikmiş toplumsal yoksunlukları üzerine düşünmeye başladı. Sosyalist Partili eski Başbakan Pierre Mauroy partisinin yönetimine "emekçi" kelimesinin hiç de utanılacak bir yönü olmadığını hatırlatmak durumunda kaldı. Sahte bir halkçılığa ve toplumsal bir horgörüye dayanan kendi tarzında da Başbakan Jean-Pierre Raffarin bu iklim değişikliğinden ders çıkararak "aşağının Fransası"na merhametli bir ilgi gösterdi.

Toplumsal dünyanın dönüşümleri, çokluk kavramının çoğu kez altında yatan dışavurumcu klişelerden daha fazlasını ve daha iyisini hak ediyor. Entelektüel emeğin kitlesel biçimde üretici emeğe dahil oluşu değer yasasına içkin çelişkileri artırıyor. Emeğin artan toplumsallaşmasıyla özel temellük arasındaki, ve kişiselleşmiş somut emeğin gelişmesiyle bu emeğin piyasa tarafından birbiriyle değiştirilebilir soyut emeklere indirgenmesi arasındaki gerilim keskinleşiyor.

Esasında ikili bir eğilim işlemektedir: Bir yanda ücretli entelektüel emeğin gelişimi, diğerinde hizmet alanındaki emeğin kitlesel taylorizasyonu eğilimi. Eğreti koşullarda çalışan bir pizza teslimatçısının veya Mc Donalds'ta sipariş alan bir genç kızın kendini altmışlı yılların İtalyan sinemasındaki kahraman metal işçisiyle özdeşleştirmede fazlasıyla zorluk çekmesi son derece anlaşılabilir. Ne var ki, üretim araçlarının mülkiyetinden dışlanmalarıyla, toplumsal işbölümündeki konumlarıyla, ücretlilik biçimiyle ve elde ettikleri gelirle birer

proleter olmaktan geri kalmıyorlar, tıpkı modern büyük sanayinin gelişiminden çok önce Paris atölyelerindeki marangozların, kunduracıların ve terzilerin Marx'ın gözünde proleter oldukları gibi. Maddi olmayan entelektüel emeğin kesin yerine dair belirsiz değerlendirmelerine karşın Negri ve Hardt bu emek türüne özel bir özgürleştirici erdem atfediyor. Oysa, kapı kapı gezen bir telefon pazarlamacısının, aralıklı sürelerle çalışan bir reklamcının, evde çalışan bir tüccarın bireyselleşmiş "maddi olmayan emeğinin" bir çalışma mekanındaki kolektif örgütlenmeden daha özgürleştirici olduğunun ileri sürülmesini sağlayan hiçbir şey yok[14]. Şimdilik, ücretin bireye göre belirlenmesi ve esnek çalışma saatleri daha çok dayanışmanın çözülmesi ve işgücünün kolektif örgütlenmesinin zayıflaması yönünde çalışıyor. Zaten Fransa'daki Medef gibi işveren örgütlerince talep edilen liberal karşı reformlar ve "anti-sosyal yeniden kuruluş"la aranan da budur.

Ne var ki çokluğu oluşturan çeşitli toplumsal özneler arasında stratejik bir hiyerarşinin olamayacağı konusunda ısrar ettikten sonra Hardt ve Negri sonunda *"precariat"** ya ayrıcalıklı bir rol atfediyor. Post-modernitede, onlara göre, "boyunduruk altına alınmış olan," sömürüleni "soğurmuş" ve "yoksul insanlar çokluğu" "proleter çokluğu yutmuş ve sindirmiştir"[15]. "Merkezsiz ve başsız şekillenişinin" geleneksen ücretliliğin sıkı, sürekli ve tek yönlü kitlesi ile bir karşıtlık içinde olduğu bir "benzeşmez, dağınık ve karmaşık" çokluğun imgesinde, bu

14. André Gorz ise tam karşıt bir bakışı savunarak emeğin maddi özünü yitirmesinin daha da güçlü bir yabancılaşmaya yol açtığını ileri sürüyor.

* *Précariat*: Güvencesiz ve eğreti çalışma koşullarını tarif eden *précaire* sözcüğüyle proletaryanın bir araya getirilmesinden oluşan, bu koşullarda çalışan emekçilerin bütününü ifade eden kavram.Ç-N.

15. Michaël Hardt ve Toni Negri, *Empire*, op.cit., s.204.

precariat, bir biçimiyle post-modern yıkıcılığın beklenen rizomatik öznesi olur[16]: "Toplumsal açıdan Cenova'daki çokluk, toplumsal emeğin post-fordist devrim tarafından üretilen yeni güvencesiz/eğreti [koşullarda] çalışanlarının ilk tamamlanmış temsilini teşkil ediyordu."[17] Bu çokluk, "tam da, başka her yerdekinden daha çok özgürleşme işaretinin belirdiği bu entelektüel ve maddi olmayan emeğin içinde yeni bir sefaletin bilincindedir".

Haklı olarak fabrika işçileri ile dışlanmış emekçiler arasındaki bir ittifakın gerekliliği üzerinde durduktan sonra Negri, "toplumsal *precariat*'ya ve üretimin entelektüel güçlerine baskın bir rol tanınmasını" talep ediyor[18]. Kim tarafından tanınacak? Hangi kriterlere göre? Bu, tam da toplumsal özneler arasında az evvel reddedilen bir hiyerarşiyi keyfi biçimde yeniden kurmak değil midir? Daha önceki bir makalede, Negri, dışlanmışın, göçebenin, güvencesiz çalışanın, "sistemin tüm sürgünlerinin" özgürleştirici potansiyeliyle, sermayeye boyun eğişinin doğrudan sistemin yeniden üretimine yaradığı, sabit bir işe sahip emekçinin tabi kökleşmişliğini karşı karşıya koyuyordu. Yazar, böylece, "ulusal sendikalizmin ve sosyalizmin korporatist anlaşmalarının bitişine timsah gözyaşları dökenlere ve kaçıp gitmiş zamanların güzelliğine ağlayanlara yani çoğu kez ütopyanın ardında bulunan kıskançlığı ve sömürülenlerin hıncını içinde taşıyan bir toplumsal reformizmin nostaljisini çekenlere mesafeli yaklaşmayı" talep ediyordu[19].

16. Peter Pal Perbart, *Multitudes*, sayı: 9, op.cit.

17. Toni Negri, "Refonder la gauche italienne", *Le Monde Diplomatique*, août 2002.

18. *Ibid.*

19. Toni Negri, "L'Empire, stade suprême de l'impérialisme", *agm.*

Negri'nin bu lirik uçuşları, yetenekten ileri gelen başarılar ve değerli oluşun mükafatlandırılması karşısında halkın yoksunluklarını kışkırtan, çekememeye ve kendine düşen payı istemeye dayalı bayağı güdüler konusundaki gerici klişerle flört ediyor. Kolektif iş sözleşmelerini savunarak İtalyan emekçilerinin gösterdiği bir korporatist nostalji midir? 1995 kışında Fransız demiryolu işçilerinin mücadeleleri, istihdamı ve kamusal hizmetleri korumaya yönelik seferberlikler, ücretlerde oynak merdiven sistemi için mücadeleler hınç kökenli bir korporatizmden mi kaynaklanıyordu? Refah devleti ve sermaye-emek partönerliği konusundaki yanılsamalarla mücadele etmek, son dünya savaşından beri edinilmiş toplumsal kazanımlara aldırmamayı mi içerir? Bir Chevènement'ın ulusalcılığıyla mücadele etmek, Maastricht'in liberal Avrupası'na her türlü karşıtlığı ulusal egemenliğe yönelik gerici bir nostalji olarak değerlendirmeye götürmek durumunda mıdır? Ve şu andaki haliyle Avrupa'nın inşasını küreselleşmenin pozitif dinamiği içinde yer alan bir ilerleme olarak mı görmek gerekir?[20]

İşsizlik, sefalet, kısmi veya güvencesiz istihdamın yarattığı dışlanmanın iradi bir sürgüne ve özgürleştirici bir göçerliğe

20. 14 Eylül 2002 tarihli *Manifesto*'ya verdiği mülakatta Negri şu sözleri söylemekle yetiniyor: "Birleşik Avrupa küresel düzenin bozguna uğratılabileceği bir zemin sunabilir". Bu sözlerden, tıpkı İmparatorluğun eski emperyalizm karşısındaki durumu gibi, gerçekte varolan birleşik Avrupa'nın (başka hiçbir özellik belirtilmeden) Maastricht ve Amsterdam anlaşmalarına karşı mücadele etmekten vazgeçilmesini gerektirecek türden bir ilerleme teşkil ettiği anlamını mı çıkarmak gerekiyor. Avrupa'nın liberal inşası çelişkili etkilere sahiptir, bir yandan toplumsal kazanımlara karşı savaş aygıtına hizmet eder, öte yandan bir Avrupa toplumsal alanı perspektifini gündeme getirir. Hangisi kazanır? Bu mücadelelere ve güç ilişkilerine bağlıdır. Fakat Avrupalı emekçi sınıfların toplumsal potansiyelini açığa çıkarmak için Maastricht yapısının krizinden geçmek gerekir.

dönüştürülmesi Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin *Bin Yayla*'da sözünü ettiği "kaçış çizgilerinin" yankısını taşıyor. Peki ama, hangi ufka doğru bir kaçıştır bu?

3. Felsefi açıdan karanlık

Çokluk kavramının taşıdığı teorik bulanıklıklar ve sosyolojik değişkenlikler, kendisi de tartışmalı olan bir felsefi temele dayanır. Çokluk "yaşamın vücudu"[21] veya "varlığın özgürleşmeye doğru daimi bir atılımı"dır. Böylelikle Negri, çokluğun varlıkbilimini mücadelenin diyalektiğinin karşısına koyar. Yazar, işçi sınıfını tek yaratıcı güç, sermayeyi de (veya kurumları) bu sınıfın engellenen enerjisinin tepkin somutlaşması olarak kavrayarak proletaryanın sermaye karşısındaki tabiyetini tersine çevirme ididasında olduğu operaiste döneminin "Kopernikçi devrimini" sürdürür. Bu sefer de İmparatorluk, çokluğun zengin yaratıcılığının neredeyse hareketsiz, bir çeşit tortul sonucu haline gelir.

Çokluk kavramı tekil ve büyük harfle yazılan bir Proletarya'ya dair tözü yapıbozuma uğratma iddiasındayken, bu kez de çokluk büyük bir mitsel özne konumuna yükseltiliyor: Çokluğun içinde hiçbir çelişki yok mu peki? Yabancılaşmış çokluklar veya fanatik çokluklar söz konusu değil mi? Sınıflar mücadelesinin çoğulluğu bir uzlaşmaz karşıtlık ilişkisine vurgu yaparken, "çokluğun varlıkbilimi" tekil kaynaşmış halka dair popülist fetişizmle yeniden bağ kuruyor.

Plebin bir halka dönüşmesi ve yurttaşı ortaya çıkarması için zaman gerekmişti[22]. Bu halkı sınıflara bölmek ve romantik popülizmin onaşmalı yanılsamalarını kırmak için çok daha kısa bir zaman gerekmişti. 1848 Haziranı bu kırılmayı kız-

21. T. Negri, *Multitudes*, sayı 9, op.cit.

22. André Suarès, *Valeurs*, Paris, Laffont, coll. "Bouquins", 2002, s. 545.

gın demirle damgalar. O andan itibaren sosyalist stratejiler anomik kitlelerin ve kalabalıkların karşısına sınıf referansını koyar. Yenilgilerin ve hayal kırıklıklarının etkisiyle, bazıları yolu tersinden katetmeye girişir. Maocu popülizm ("halka hizmet etmek") ve Soljenitsin'in ileri sürdüğü plebin mistik birliği bu yolun kimi uğrakları. Bu yeni şehit/kurban efsanesinde, ızdıraplı mujik ikonu Prometheusçu işçi heykelinin (mermerden veya demirden insan) yerini alır[23]. "Yeni filozoflar" için bu ikamenin kârı, her tür siyasal varoluştan mahrum ve çıplak bir mağdur haline getirilen ebedi halkın sessiz ıstırabinin, yeryüzünün sefaletiyle Tanrı'nın diyarı arasındaki tek aracı olan rahip-entelektüelin kutsal görevini muhafaza etmesiydi.

Bir "son kavga"nın yokluğunda, çokluk böylece "son olumlayıcı güç" haline gelir, yorumunu yapar muzipçe Jacques Rancière. Kendini bu son güce bırakma buyruğu "kendini karşıt olarak tanımlayan" bir siyaset ve bir "reddiye fobisi"ni açığa çıkarır. Yenilik iddiasına rağmen, nakarat eskidir. Yirmi yıllık liberal gericilik dönemi boyunca yaşanılan siyasal ve toplumsal mağlubiyetleri incelemek yerine; bireyleşmenin, herkesin herkese karşı rekabetinin, toplumsal dayanışmaların çözülmesinin somut sonuçlarını değerlendirmek yerine; daha elverişli güç ilişkileri kurmaya çalışmak yerine, kayıp proleter kahramanın bıraktığı büyük boşluğu doldurması beklenen kahramansal bir çokluğun erdemleri konusunda bahse girmekle yetiniliyor. Bu yeni çokluk fetişizmi sınıf mücadeleleri kadar tüm büyük kolektif hareketlerin de içerdiği çelişkileri hiçbir biçim-

23. Kristin Ross'un da Mayıs 68 ve sonrası üzerine yaptığı çalışmada altını çizdiği gibi bu tersine çevrilmiş popülizme en açık ifadesini veren *La Cuisinière et le mangeur d'hommes* (1975) kitabında André Glücksmann'dır. Bkz Kristin Ross, *May 68 and its Afterlifes*, University of Chicago, press, 2002.

de çözmüyor. Karşı çıktığını iddia ettiği halk kavramı kadar çokluk kavramı da problematik özdeşleşmelerden kaçınamıyor ve "çokluk düşüncesi de genelde siyasal özneler düşüncesinin karşı karşıya kaldığı alternatiflerden kaçamıyor."[24]

4. Stratejik olarak boş

Halkın veya proletaryanın karşısına çokluğu, iktidarın gücü karşısına arzunun engellenemez patlamasını, sınırlara bölünmüşlüğün karşısına topraktan kopmuş akışları, ekonomik üretimin karşısına biyo-politik yeniden üretimi koyan bu formüller kesinlikle metasal şeyleşmenin ve yabancılaşmanın etkilerini önlemeyi başaramıyor. Oysa Hardt ve Negri'nin pek iyi bildiği gibi, "daha postmodernizmin adı konmadan postmodern olan" pazarlama uzmanlığı, "her farklılığı bir tüketim fırsatına" ve "çeşitliliğin yönetimini" kâr amaçlı bir faaliyete dönüştürmek için çoğulcuğa sahip çıkabilir. Yerel karşı-iktidarlar kurma ve "yakın çevreye" dönük eylemlerde bulunmaya yönelik lirik çağrıların iktidar karşısındaki bir güçsüzlüğün ifadesi olabileceğini de çok iyi biliyorlar. Ayrıca şunu da çok iyi biliyorlar ki "hibridleşmenin, hareketliliğin ve farklılığın bizzat kendisi değildir özgürleştirici olan", ve yüksek bir bedel ödemeden gerçeklik hedefinden vazgeçilemez.

Dolayısıyla türdeşliğe ve özdeşliğe meyyal, "egemenlik için hazırlanmış kurumsal bir sentez" olan mitik bir "halk" karşısına "birbirine indirgenemeyecek bireysellikler ve çeşitliliklerden oluşan bir çokluğu" koymak yeterli değildir. Yoksulu "her insani imkanın temeli" yapan çokluğa dair bu bahis gerileyen bir popülizme dayanmaktadır.

Çokluk nosyonu etrafında beslenen kavramsal belirsizlik esasında büyük bir stratejik boşluğu gizlemeye yaramaktadır.

24. Jacques Rancière, *Multitudes*, sayı 9, op.cit.

Çoklukla İmparatorluğun (emperyal tepkiyle "varlığın daimi atılımı"nın) savaştığı gölge oyununda, siyasal dolayımlar silinmektedir: Yalnızca ulus-devletler değil, partiler, sendikala siyasal mücadelenin tüm örgütlü biçimleri. Hardt ve Negri için, siyaset yalnızca çokluğun hareketi olarak tanımlanır. "Geleneksel direniş alanlarının çöküşüne" rağmen ve "kamusal alanların artan oranda özelleşmesine" karşın, Arendt'in kaygılarının aksine, siyaset yok olma tehditi altında değildir. Sadece hayali özerkliğini kaybedip toplumsal mücadeleye karışmaktadır: "siyasalı oluşturan toplumsal çatışmalar bundan böyle doğrudan, herhangi bir dolayım olmaksızın ele alınıyor". Eğer siyaset bir dolayımlar sanatıysa, bu dolayımları ortadan kaldırdığınızda geriye ne kalır? Böylece siyasalla toplumsalın ilan edilen bileşimi, çözülmemiş bir zorluğu sümen altı ediyor. Çokluğun hareketinin "yeni bir kurucu gücün/iktidarın demokratik biçimlerini yaratacağı" vaadinde bulunmak, çağın meydan okumalarına cevap vermek için fazlasıyla muğlak bir perspektif çizmektir.

Öyleyse tarihsel metamorfozlar bir çifte belirlenimciliği takip ediyor gibi görünüyor: Biri teknolojik (yeni teknolojilerin emeğin örgütlenmesi ve içeriği üzerindeki etkileri), diğer sosyolojik (çokluğun muhteşem kaderine doğru dayanılmaz atılımı). Dolayısıyla yeni durumun kavranışı açısından, seksenli yılların liberal karşı-reformları karşısında proletaryanın yaşadığı yenilgiler hiçbir rol oynamamaktadır. Hardt ve Negri bu mağlubiyetlerin kalıcı ve konjonktürel etkileri konusunda hiçbir soru sormuyor. Böylece de Negri kitle-işçi veya toplumsal emekçi konusundaki geçmiş teorilerinin bir bilançosunu yapmaktan yan çizerek, çeşitli yönlerden bir ikiz kardeş kadar bunlara benzeyen yeni bir özne olan çokluk üzerinden aynı şemayı tekrarlıyor.[25]

"Sınıf mı çokluk mu" konusunda skolastik bir tartışmadan kaçınmak ve bu tartışmanın pratik hedefini değerlendirebilmek amacıyla, kullanılan kategorilerin stratejik sonuçları üzerine düşünmek daha doğru olacaktır. Hardt ve Negri yeni emperyal düzenin "alaşağı edilmesinin reel imkanını açmakta ve yeni devrim gizilgüçlerini açığa çıkarmakta" olduğunu ifade ediyor[26]: Yayılma alanını tüketen sermayenin çelişkileri giderek üstesinden gelinmez hale gelmektedir. Bununla birlikte yazarlar sonul felaket konusunda herhangi bir kehanette bulunmaya girişmeden, çokluğun direnişlerinin ve eylemlerinin "siyasal hale gelme" biçimleri konusunda duşünüyorlar. "Nereden başlamalı?" diye soruyordu Lenin yeni bir çağın eşiğinde. "Her daim beklediğimiz tek hadise, güçlü bir devrimci örgütün inşasıdır" cevabını veriyor bu soruya Hardt ve Negri, fakat "bu hadise için önerecek bir modelimiz yok" diye ekliyorlar[27]. Bir model mi? Bu kadarını beklemiyoruz zaten. Ancak siyasal mücadeleyi zamana yedirmek için, gelmekte geciken bir "hadise beklentisi"nden daha fazlası gerekir. Kavram düzeyinde açık olmasına karşın, iki ortak "çokluğun görevinin biraz soyut" kaldığını kabul ediyor.

Bu siyasal tasarıyı hangi somut pratikler canlandıracak?

Cevap: "Şimdilik bir şey söyleyemeyiz."[28]

Tam bir gizem yani!

Peki bu arada, "hükümetçi solu açılmaya" zorlamak için çokluğun bir sosyal lobi faaliyetiyle mi yetinmek gerekecek[29]? Berlusconi hükümetine karşı seferberliklerin boyutu karşısın-

25. Bkz. Maria Turchetto, "L'Empire a encore frappé", *Le Nouvel Ordre Impérial*, Paris, PUF, coll. "Actuel Marx, no:33., 2003.

26. M.Hardt ve T. Negri, *Empire*, s.393.

27. *Ibid.*, s.493.

28. *Ibid.*, s.480.

29. Yann Moulier-Boutang, *Multitudes*, Sayı:9. op.cit. Benzer bir

da Negri "kendi adına layık bir solun yeniden inşasının gündemde olduğunu" tespit ediyor[30]. Gerçekten de öyle. Bununla birlikte bu yeniden inşanın manzarası herhangi bir gerçek aktörden yoksun halde, bir çölü andırıyor. "Bir solun yeniden inşası"ndan söz eden bu makalede ne Rifondazione Comunista'ya, ne Zeytin Dalı'na, ne de sendika konfederasyonu CGIL'a gönderme yapılıyor. Çokluğun sahneye çıkmasını beklerken sahne boş kalıyor. Bu muğlaklık "gerçekte varolan" sola seçimler dahil her alanda meydan okumak yerine bu sol üzerine geleneksel bir baskı ve vekalet politikasıyla toplumsal hareketlerin radikal kutsanışını üstüste koymayı sağlıyor. Negri'ye göre yeniden kuruluşun önündeki engel geleneksel solun sosyal-liberal stratejilerinden çok, "işçi sınıfının Gramscici anlamda hegemonik değerlerin hala taşıyıcısı olabileceğine dair eski bir fikre dayalı hayali bir yönetim tasarısı"ndan vazgeçemeyen, işçicilikle suçlanan bir sendikal hareketin "kültürel açığında" yatmakta. Tam aksine, söz konusu olan "solu yeni bir halk üzerine kurmak".

Solu değiştiremediğimizden, halkı mı değiştirelim?

"Komünist devrimin daha ileri bir evresi" için önerilen "yeni programa" gelince, bu "bir mutkal demokrasi programıdır"[31]. Daha fazlasını öğrenemeyeceğiz. Tek bildiğimiz bu mutlak demokrasinin seçimler ve kurumlar alanını terk etme-

biçimde, Miguel Benassayag, iktidar mekanlarının önemini yitirdiğini ifade ederken sol hükümetlerin başa gelmesinin "çokbiçimli radikallik içinde fazladan bir unsur daha" teşkil edeceğini söyleme noktasına varıyor (*Libération*, 6 Ağustos 2002). Fakat hangi siyaseti yürütecek hangi sol hükümetleri kast ettiğine dair en ufak bir bilgi vermiyor. Böylece şekli radikallik, esasında oldukça geleneksel bir rol paylaşımını sürdürerek yönetimci real-politik ile iyi anlaşabilir.

30. Toni Negri, *Le Monde diplomatique*, Ağustos 2002.

31. *Ibid.*

ye yönelik –mantıklı– bir çağrıyla başladığı, çünkü "diğer seçenek yurttaşların negatif çıkışıdır *[exode]*". Çıkıştan sonra, seçim sandıklarına ve vaadedilen topraklara geri dönüş. İttifak koşulları, önerileri, araçları, perspektifleri konusunda, "seçim mekanizmalarını oy vermeyerek protesto eden %20'yi" yeniden harekete geçirmeyi sağlayacak "katılım ve yurttaşlık dinamiklerine" dair tek bir söz söylenmiyor. "Siyaset kavramının bütünlüklü bir yenilenmesini" içeren katılımcılık temalarından söz etmekle yetinmek biraz hafif kalıyor. Egzotik mitolojisinden sıyrılmış Porto Alegre deneyimi, çelişkileri ve sınırlarıyla, öz-özgürleşme konusuna gönderme yaptığı ölçüde olumlu olan katılımcılık temalarının bir siyasal stratejiyi yeniden kurmaya yetmediğini gösteriyor.

Toplumsal direnişlerin çokluğunun ne şekilde siyasal çokluğa (Marx'ın proletaryadan söz ederken kullandığı "siyasal sınıf" kavramına gönderme yaparak) dönüşebileceği tasarlanmadığından, *İmparatorluk*'un son bölümünde program yerini tutan üç talep (küresel yurttaşlık, evrensel asgari ücret, yeni üretim araçlarına el konulması) "biçimsel boşlukla imkansız radikalleşme arasında gidip geliyor"[32]. Gerçekte varolan güç ilişkilerine bağlı olarak, bu talepler iki ağzlı kılıca benzer.

Küresel yurttaşlık evrensel hakların bir siyasal uzamda yer almasını gerektirir. "Yurttaş olmak" der Arendt yargı üzerine yedinci konferansında, "başka meselelerin yanı sıra, sorumluluklarımız, zorunluluklarımız ve haklarımız olduğu anlamına gelir: Bunlar ancak bir toprağa *[territoire]* bağlandığı taktirde anlam kazanan şeyler"[33]. Bu siyasal yurttaşlıktan koparıldığı taktirde insan hakları birer soyutlama haline gelir. Ulus-dev-

32. Bkz. Slavoj Zizek, "Have Michael Hardt and Toni Negri rewritten the Communist Manifesto fort the Twenty-first Century", in *Rethinking Marxism*, vol. 12, no:3-4, 2001.

33. Hannah Arendt, *Juger*, Paris, Le Seuil, 1991, s.73.

let bu hakların geliştirilmesi önünde bir engel teşkil ederse, yurttaşlık bir diğer uzamsal ölçeğe, kıtasal veya dünyasal ölçeğe yerleşmelidir. Fakat bu yurttaşlık, kurucu güçle kurulu siyasal-hukuki düzen arasındaki diyalektikten, ancak insan haklarının liberal versiyonunda ve "sınır tanımayan" insani amaçlı müdahale içinde çözülme pahasına kaçabilir.

Güvence altına alınmış yıllık gelirin kendi liberal kuramcıları ve taraftarları vardır. Onlar için bu gelir, ücret düzeylerini aşağıya çekmeyi ve yasal asgari ücretin hala temsil ettiği direniş çizgisini kırmayı sağlayan bir çeşit hayatta kalma gelirine, asgari toplumsal gelire indirgenmektedir. Güvence altına alınmış asagari gelire en azından eşit bir "evrensel dayanışma ödeneği" çalışma hayatındaki kesintilere ve duraklamalara karşı ücretin genelleşmiş bir toplumsallaşması anlamına gelir. Bu hakkı kazanmak için emekçilerin lehine olağanüstü bir güç ilişkisini gerektirir; oysa ülkelerin büyük bir kısmında dönem daha çok işverenin talep ettiği "toplumsal yeniden yapılanma"nın saldırılarına karşı toplumsal güvenliğin, asgari toplumsal yardımların [*minima sociaux*] ve asgari ücretin savunulması dönemidir. Bu somut bağlamda, karşıt biçimde yorumlanabileçek taleplerle oynamak, ateşle oynamaktır.

Toplumsal el koymaya gelince, büyük üretim, iletişim ve mübadele araçlarının özel mülkiyetini bağışlayarak yeni üretim araçlarıyla veya *copy-left* uygulamalarıyla yetinilemez. Somut açıdan bakınca, bu el koyma süreci Avrupa Komisyonu ve çeşitli hükümetlerce açıklanan özelleştirme saldırısına karşı kamusal hizmetleri savunmak ve dönüştürmek için uzlaşmaz bir mücadeleyle başlar.

Direniş ve Terk Arasında

İmparatorluk, sonul çöküşe dair yeni bir felaket teorisiyle,

sonsuz bir direnişten veya hiçbir yere doğru hayali bir "terk etme"den başka perspektif bırakmayan çıkışsız bir sistem kuramı arasında kalmaktadır. Negri'de şairane "terk etme" teması stratejik bir "kaçış çizgisi"nin yerini tutar. *Manifesto*'ya verdiği 14 Eylül 2002 tarihli bir söyleşide, "hareketlerin hareketinin" sahip olduğu kartların neler olduğu sorusuna şu cevabı verir: "İki kartı var: çıkış ve direniş. Çıkış, bir diğer deyişle oyundan çıkmak, oyunu reddetmek, şu an oynanmakta olan elin dışındaki bir elde yer alma durumu [...] Hareket kendini çıkış üzerine işna edebilir, fakat bunun yanı sıra direnmelidir de. Çünkü iktidar senin rahatça çıkışı tercih etmene izin vermez. Sürekli olarak saldırır sana. Dolayısıyla çıkış ya militan ve mücadeleci olur ya da kaybeder [...] Reel güç ilişkileri içinde çokluğun yaratıcı taşkınlığı nasıl kullanılmalı? Nasıl bir direniş topolojisi çizilmeli? Hangi pratikler hayata geçirilmeli? Tüm bunların üzerine düşünmek lazım"[34]. Negri'nin kurtulduğunu sandığı diyalektik burada "negatif diyalektik" şeklinde, reddiyenin ve direnişlerin diyalektiği şeklinde geri gelir.

La Sapienza Üniversitesi'nde Ekim 2001'de verdiği konferansta Negri ordu gibi bilgiyi de (eğitim mekanlarını) terk etmeye, "kelimenin tüm anlamlarıyla terk etmeye", "savaş sanatının karşısına terk etme sanatını koymaya" çağırıyordu. Terk edişi ve çıkışı çokluğun sloganları olarak sunuyordu. Emeğin bir "toplumsal doku" haline geldiği ve biyopolitik egemenlik bizzat hayatın üzerinde bir denetimi içerdiği bir dünyada klasik sabotaj veya üretim araçlarının luddist reddi artık mümkün değildi: "Bugün emekçi çalışma aracını kafasının içinde taşıyor, çalışma nasıl sabote veya reddedilebilir?" Dolayısıyla cevap çıkış, sürgün ve terk etmede.

34. *Manifesto*, 14 Eylül 2002.

Dolayısıyla hayat başka yerde. Ama nerde?

Bireysel seçim ve terfi yoluyla başarıya ulaşmış toplumsal kaçış örnekler mevcut. Fakat Ellen Meiskins Woods, kitlesel olarak proleterlik durumundan kaçış olamayacağını hatırlatır. Sistem kolektif olarak terk edilemez. Ona maruz kalmayı kabul etmek, veya onu kırmak ve değiştirmek için karşı karşıya gelmeye karar vermek lazım. İşsizler hareketinde, artık bir iş bulma umudunu yitirmiş, uzun süredir işsiz olanların bazıları üretimi kendi iradeleriyle terk ettiklerini idda ederek kendi dışlanmalarını kuramsallaştırıyor. Öznel açıdan, bunlar emeği terk edenler. "Nesnel" bakımdan, sistemin ve mantığının bakış açısından, bu kişiler sadece birer işsizdir, modernleşmiş yedek sanayi ordusunun birer piyadesidir.

Terk etme çağrısını çalan bin trompet İmparatorluğun görünmez duvarlarını sarsamaz bile. Hardt ve Negri'nin kitabı bir soruyla biter: "Bugün bu kadar çok kapitalist zaferin ardından, sosyalist umutlar hayal kırıklıklarıyla beraber söndükten sonra ve emek karşısındaki kapitalist şiddetin ultra-liberalizm adı altında pekişmesi ardından, militanlık örnekleri neden hala ortaya çıksın ki? Buna bir inançla cevap veriyorlar: "Çağdaş militanlık" "isyandan bir aşk projesi çıkarır". "Komünist militanlığın geleceğine ışık tutabilecek" sima, doğmakta olan kapitalizme direnen *Poverello*, Assisili Aziz Francis'tir: "Postmodern dönemde bir kez daha kendimizi Francis'in durumunda buluyor ve iktidarın sefaleti karşısına varlığın neşesini dikiyoruz. Bu, hiçbir iktidarın kontrol edemeyeceği bir devrimdir; çünkü biyo-iktidar ve komünizm, sevgi içinde, yalınlık ve hatta masumiyet içinde bir arada var olurlar. Bu, komünist olmanın dayanılmaz hafifliği ve sevincidir"[35]. Böylece Negri'ye göre Aziz Francis'in bu yayılmacı se-

35. M.Hardt ve T. Negri, *Empire*, s.496.

vinci, Badiou'ya göre Aziz Paul'ın o sade dileğine yanıt verir. Her ikisi de yanıltmaya uğramış eski bir öznelliğin dönüştürülmesiyle yeni bir öznelliği meydana getiren din değiştirme anlayışından esinlenir[36]. Her ikisi de bulunamayan bir devrimci siyaseti aşkınlıktan yoksun garip bir mistikle değiştokuş ediyor. Almanya'da, daha 1830 yıllarında, reform yolları kapalı görünüyor ve modern devriminki de henüz açılmamışken, hayal kırıklığına uğramış genç isyancılar "devrimin bir aşk komünizmine dönüşümünü" denemişlerdi. Bugünün kaderini kırabilecek güçleri bulamadıklarından, aşk gösterisi onlara yeni bir dünyevi dinselliğin harcını sağlıyordu. Böylece Moses Hess'te bu yeni dinsellik sonsuz ve ölçülemez aşkın yayılan sevinci aracılığıyla ve bu sevinç içinde şekillenir: "Aşk durmaksızın yaratır, ve yaratmayı bıraktığı vakit her şey dağılır"[37]. Muhtemelen plebin veya çokluğun bu toplumsal mistiği geçiş zamanlarının bir işaretidir.

Eylül 2003

36. Bkz. Frédérick Keck, "La subjectivité révolutionnaire", in *Le Nouvel Ordre impérial*, op.cit.

37. akt. Eustache Kouvélakis, *Philosophie et Révolution, de Kant et Marx*, Paris, PUF, coll. "Actuel Marx", 2003, ss.206-207.

Direniş Tezleri

"Taşımamız gereken iki sorumluluğumuz var: konformizmin tehdit ettiği geleneği aktarmak ve geleceğin nereye gideceği belirsiz yollarını keşfetmek".

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Almanya'nın birleşmesinden bu yana geçen on yıl içinde bir şey sona erdi. Ama ne? Sona eren şey, Eric Hobsbawm ve diğer tarihçilerin söylediği gibi Birinci Dünya Savaşı ile başlayıp Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla biten "Kısa Yirminci Yüzyıl" mıydı?

Veyahut İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve soğuk savaşın iki süper gücünün damgasını vurduğu, emperyalist merkezlerdeki sürekli sermaye birikiminin ve "Fordist" düzenlemenin şekillendirdiği o kısa dönem miydi?

Ya da 1880'lerdeki kapitalist gelişme ile başlayan, daha sonraki sömürgeci yayılmanın ve İkinci Enternasyonal'in kurulmasının simgelediği modern emek hareketinin ortaya çıkışıyla nitelenen kapitalizmin ve işçi hareketinin tarihindeki o büyük evre miydi?

İşçi hareketinin önemli stratejik çözümlemeleri büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı öncesindeki bu oluşum sürecine dayanmaktadır: örneğin emperyalizm (Hilferding, Bauer, Rosa Luxemburg, Lenin, Parvus, Troçki, Buharin), ulusal sorun (yine Rosa Luxemburg, Lenin, Bauer, Ber Borokov, Pannekoek, Strasser), parti ve sendika arasındaki ilişkiler ve parlamen-

tarizm (Rosa Luxemburg, Sorel, Jaurès, Nieuwenhuis, Lenin), strateji ve iktidar yolu (Bernstein, Kautsky, Rosa Luxemburg, Lenin, Troçki) konusundaki çözümlemeler. Bu tartışmalar, en az Dünya Savaşı ve Rus Devrimi'nin tetiklediği devrim ve karşı-devrim arasındaki birbirine karşıt nitelikteki dinamikler kadar tarihimizi oluşturmaktadır.

Yönelimler ve tercihler konusunda çoğu zaman büyük farklılıkları barındırsa da, o dönemdeki işçi hareketi göreli bir birlik sergiliyor, ortak bir kültürü paylaşıyordu. Peki bu mirastan günümüze kalan nedir?

Perry Anderson, yeniden yayınlanmaya başlayan *New Left Review*'ün ilk sayısındaki son derece muğlak başyazısında, dünyanın Reformasyon döneminden beri hakim düzene karşı alternatiflerden hiç bu kadar yoksun kalmadığını ileri sürdü. Charles-André Udry ise çok daha açık biçimde bugünkü durumun özelliklerinden birinin bağımsız, uluslararası işçi hareketinin "gözden kayboluşu" olduğunu öne sürüyor.

Eskinin tamamen ortadan kalkmadan sona ermeye yüz tuttuğu ve yeninin ortaya çıkmak için gayret ettiği belirsiz bir geçiş döneminin ortasındayız. Henüz aşılmamış geçmiş ile bizleri gözümüzün önünde açılan yeni dünyaya yönelmemizi sağlayacak bağımsız bir araştırma projesine duyulan artan gereksinim arasında sıkışmış durumdayız. Eski işçi hareketinin geleneklerinin zayıflaması sonucunda ortaya çıkan bir tehlike ise, sosyal demokrasinin ve sağımızdaki diğer hasımlarımızın teorik vasatlıkları karşısında, kendimizi bugün yalnızca sınırlı bir değere sahip olan eski teorik kazanımlarımızı savunmaya hapsetmemizdir. Teorinin tartışma ve karşıtlıklıklar sayesinde yaşadığı kesindir: hasımlarımızla yaptığımız tartışmalara her zaman bir dereceye kadar bağımlıyız. Ama bu bağımlılık görelidir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki,

Fransa'da "çoğul sol", Sosyalist Parti, Komünist Parti, Yeşiller olarak bilinen büyük siyasal güçlerin temel sorunlara ilişkin yaklaşımları tartışmayı kışkırtıcı nitelikte değil. Ama aynı zamanda, naifliğine ve kimi zaman sergilediği gençliğe özgü aşırılıklarına rağmen, 1970'lerdeki radikal solun yaptığı tartışmaların bugünkünden çok daha üretken ve zenginleştirici olduğunu hatırlamamız gerekiyor.

Öyleyse bir çağdan diğerine doğru tehlikeli bir geçiş içindeyiz ve nehrin tam orta yerindeyiz. Teorik geleneğimiz konformizm tarafından tehdit edilse bile, bu geleneği hem bizden sonrakilere aktarıp savunmalıyız ve bunu yaparken de yeni dönemi cesurca çözümleyebilmeliyiz. Şaşırtıcı gözükme pahasına, bu sınavda "açık dogmatizm" diye tanımlayabileceğim bir tutum almak niyetindeyim. "Dogmatizm", çünkü bu kelime kulağa hoş gelmese de (medyanın ortak kanısına göre, her zaman açık olmak kapalı olmaktan, hafiflik ağırlıktan, esneklik katılıktan daha iyidir), tüm teorik konularda rağbet gören fikirlere direnmenin erdemleri vardır. Çok yönlü izlenimlerin meydan okuması ve modanın etkileri, bir paradigma değişmeden ciddi karşı savların ortaya konmasını gerektirir... "Açık", çünkü doktriner bir söylemi dinsel bir tutuculukla korumak yerine, bir dünya görüşünü yeni gerçekler karşısında sınayarak zenginleştirmek ve dönüştürmek zorundayız.

Bu yazıda beş direniş tezi öneregeğim; tezlerin biçimi reddetme gayretinin gerekliliğini bilinçli olarak vurgulamaktadır:

1. Emperyalizm meta küreselleşmesiyle ortadan kalkmadı.
2. Komünizm Stalinizmin çöküşüyle yok olmadı.
3. Sınıf mücadelesi topluluk kimliklerinin siyasetine indirgenemez.
4. Çatışan farklılıklar belirsiz çeşitlilikte yok olmaz.
5. Siyaset ne etiğe ne estetiğe indirgenebilir.

Bu tezlerin kanıtlanabilir önermeler olduğunu düşünüyorum. Açıklayıcı notlar tezlerin bazı sonuçlarını açıklamaktadır.

1. Tez: Emperyalizm Meta Küreselleşmesiyle Yok Olmadı

Emperyalizm kapitalist birikimin eşitsiz ve bileşik gelişimine tekabül eden siyasi hakimiyet biçimidir. Bu modern kapitalizm kendi görünümünü değiştiriyor, fakat ortadan da kalkmıyor. Son yüzyıllar zarfında üç büyük aşama geçirdi: a) Sömürgeci fetih ve ülke işgalleri (Britanya ve Fransa'nın sömürge imparatorlukları); b) mali sermayenin hakimiyeti veya Hilferding ve Lenin tarafından çözümlenen "kapitalizmin en yüksek aşaması" (sanayi ve banka sermayesinin birleşmesi, sermaye ihracı, hammadde ithali); c) İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya egemenliğinin birkaç emperyalist güç arasında bölünmesi, eski sömürgelerin biçimsel bağımsızlığı ve bağımlı kalkınma (bkz. Callinicos, 1994).

Rus Devrimi'nin başlattığı olaylar dizisi sona erdi. İçine girmiş olduğumuz dönem, mali hakimiyetin 1914 öncesinde ortaya çıkan haline benzeyen emperyal küreselleşmenin yeni bir evresidir. Emperyal hegemonya bugün farklı yollarla hayata geçiriliyor: (kredi mekanizmalarının denetimini sağlayan) mali ve parasal hakimiyetle, bilimsel ve teknik hakimiyetle (patentler üzerindeki bir nevi tekel), doğal kaynakların denetimiyle (enerji arzı, ticaret yollarının kontrolü, canlı organizmaların patentlenmesi), (kitle iletişim araçlarının muazzam gücüyle desteklenen) kültürel hegemonyanın uygulanmasıyla ve, son olarak (Balkan ve iki Körfez Savaşı'nda açıkça görülen) askeri üstünlük yoluyla (bkz. Achcar, 1999).

Küreselleşmiş emperyalizmin bu yeni biçiminde topraklar üzerindeki doğrudan denetim piyasaların denetiminin karşısında ikincil önemdedir. Bu durum son derece eşitsiz ve bileşik bir

gelişme, yeni egemenlik ilişkileri (borç, enerji, besin ve sağlık alanlarındaki bağımlılıklar gibi disiplin mekanizmaları ve askeri paktlar), ve yeni bir uluslararası işbölümü ortaya çıkarıyor.

Yirmi ya da otuz yıl önce ekonomik kalkınma yolunda görülen ülkeler yeniden azgelişmişlik sarmalının içine çekilmiş durumdalar.

Örneğin, Arjantin yeniden bir hammade ihracatçısı haline geldi (soya ana ihraç ürünü oldu). Mısır, Nasır'ın Arap milliyetçiliği tarafından yönetildiği 1950'lerde (Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesiyle simgelenen) yeniden elde ettiği egemenliği ile, okur yazarlık alanındaki başarıları ile (Ortadoğu ülkeleri için mühendis ve doktorlar sağlıyordu) ve (Boumedienne yönetimindeki Cezayir'e benzer biçimde) attığı sanayileşme adımları ile övünürken bugün turist ajanları için bir cennet haline geliyor. 1982 ve 1994'te geçirdiği iki borç krizinden ve NAFTA'yla bütünleşmesinden sonra, Meksika her zamankinden daha fazla "Kuzeyli dev"in arka bahçesi izlenimini veriyor.

Bağımlılık ve egemenlik ilişkilerinin başkalaşımı, özellikle de savaşın jeo-stratejik ve teknolojik dönüşümü aracılığıyla yansıtılıyor.

İkinci Dünya Savaşı süresince tek cepheli ve tek hatlı cephelere dayanan savaştan söz etmek artık mümkün değildi, diğerleri ile iç içe geçen farklı savaşlar söz konusuydu (bkz. Mandel, 1986). Soğuk Savaş'tan bu yana gerçekleşen çatışmaların yapısı, tarafları basitçe iyi veya kötü olarak niteleyen herhangi bir yaklaşımı geçersiz kılıyor. Eşsiz bileşimleri ve muhtelif çelişkileriyle birlikte son dönemdeki tüm çatışmalar basit cevapların olanaksızlığını ortaya koyuyor.

Falkland Savaşı sırasında Thatcher'in emperyal seferi hiçbir biçimde Arjantinli devrimcileri askeri diktatörleri desteklemeye mecbur kılmadı. İran ile Irak arasındaki çatışmada,

devrimci bozgunculuk iki farklı despotizmin varlığı karşısında haklıydı. Körfez Savaşı sırasında ise, "Çöl Fırtınası" operasyonuna karşı uluslararası muhalefet Saddam Hüseyin'in despotik rejimine hiç destek vermedi.

Küreselleşmenin çatışmaların yapısına ilişkin olarak yarattığı sonuçları da var. Bağımsızlık savaşları veya ezenlerle ezilenler arasındaki göreli olarak daha basit karşıtlıkların yaşandığı bir dönemde değiliz. Çıkarların iç içe geçmesi ve konumların hızla tersyüz olabilmesinin sebebi budur. Bu durum ayrıntılı bir muhasebe yapmamız ve son yıllardaki çatışmalara ilişkin kararsızlıklardan, (bazen) hatalardan ve güçlüklerden dersler çıkarmamız için açık bir neden oluşturuyor.

Çatışmaları basitçe "iyi" ve "kötü" arasındaki karşıtlığa indirgemek daha çok NATO'nun eski Yugoslavya'ya müdahalesini meşrulaştıran "insan hakları emperyalizmi" söyleminin altında yatıyordu.

Yan Sonuç 1.1:
Uluslararası Hukuk ve Ulusların Demokratik Egemenliği İnsancıl Etik İçinde Ortadan Kaldırılamaz

Hiç kuşku yok ki ulus devletin işlevi kurulmuş olduğu 19. yüzyıldaki halinden bugüne dönüşmüş ve zayıflamıştır; bununla birlikte, devletler arasındaki ilişkiler de ulus-üstü hukuk çağına girilmiş değildir. Avrupa, paradoksal bir şekilde, son on yılda ondan fazla yeni, resmi olarak bağımsız devletin ve 15.000 kilometreyi aşan yeni sınırların ortaya çıkışına şahit oldu. Bosnalıların, Kosovalıların veya Çeçenlerin kaderlerini belirleme hakkını tanımak açık bir biçimde egemenliği tanımaktır. İşte, hastalıklı milliyetçilikler ve şovenizmler ile, herkesin herkesle katıksız rekabetine karşı direnç sağlayan siyasi egemenliğe duyulan meşru, demokratik özlemin birbirine karıştırıl-

ması sonucunda ortaya çıkan pejoratif "egemenlikçilik" mefhumu, bu çelişkiyi bulanıklaştırır.

Uluslararası hukuk, hâlâ iki meşruiyeti eklemleyerek birleştirir: gelişmekte olan, (Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi belirli kurumlarda kısmen cisimleşen) insanların ve yurttaşların evrensel hakları; ve Birleşmiş Milletler gibi kurumların desteklediği (ilkeleri Kantçı "ebedi barış" söylemine kadar uzanan) devletlerarası ilişkiler. BM'ye aslında sahip olmadığı erdemleri atfetmediğimizi (ve Bosna, Somali ve Ruanda'da ortaya çıkan felaketlerde sergilediği performansın bilançosunu da unutmadığımızı) belirtmek kaydıyla şu değerlendirmeyi yapmamız gerekir: "Müttefik Güçler" operasyonuna dahil olan güçlerin bir hedefi de, yeni emperyal düzenin mimarisini (Washington'daki 50. kuruluş yılı zirvesinde misyonu yeniden tanımlanıp genişletilen) NATO ve Dünya Ticaret Örgütü gibi yeni destek kurumlarının lehine değiştirmekti.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında şekillenen güç ilişkilerinin mirasçısı olan BM, Genel Meclis'in lehine ve Güvenlik Konseyi adlı kapalı kulüpe karşı reforme edilmeli ve demokratikleştirilmelidir (anti-parlamenterizm, nispilik ve kadınların katılımının artırılması gibi konularda demokratik reformları desteklememizi engellemez): BM'ye uluslararası yasama meşruiyeti vermek için değil, "uluslararası topluluğun" mükemmel olmayan bir temsiliyetinin, çıkarların ve bakış açılarının çeşitliliğini yansıtmasını teminat altına almak için. Aynı şekilde, Avrupa'daki siyasi kurumlara ve Lahey Mahkemesi, acil ceza mahkemeleri ve gelecekteki Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası yargı kurumlarına ilişkin olarak acilen düşünce geliştirmeye ihtiyacımız var.

Açıklayıcı not 1: Emperyalizm teorisini günümüz gerçekleriy-

le uyumlu hâle getirmek için yalnızca iktisadi egemenlik ilişkileri değil, küresel egemenlik düzeni de (teknolojik, ekolojik, askeri, jeo-stratejik, kurumsal) büyük önem taşıyor; tam da akıllı görünen kişilerin Doğu'daki bürokratik düşmanın çöküşü sonrasında bu kategorinin eskimiş olduğunu ve dünyanın sıfatsız (bir başka deyişle, Batılı) demokrasiler ile barbarlık arasındaki karşıtlık etrafında düzenlenmiş olduğunu düşündükleri bu zamanda.

1980'lerin başında E. P. Thompson ile birlikte "yok ediciliğe" ve Avrupa'ya Pershing ve Cruise füzelerinin yerleştirilmesine karşı örgütlenen nükleer silahsızlanma kampanyasının liderlerinden biri olan Mary Kaldor bugün "Westphalia döneminin iç hukuku ve uluslararası anarşiyi düzenlemiş olan iç barış ve dışarıdaki savaş arasında yaptığı niteliksel ayrımın Soğuk Savaş'la birlikte sona erdiğini" söylüyor. Kaldor, "küresel ölçekteki yasal bir rejime doğru düzenli bir ilerleme" dönemine girdiğimizi ileri sürüyor. Bazılarının çelişkiye düşmekten korkmadan "etik emperyalizm" diye adlandırdıkları şey Mary Kaldor'un "iyi huylu emperyalizm" dediği şeydir.

2. Tez: Komünizm Stalinizmin Çöküşüyle Yok Olmadı

Neo-liberal karşı-devrimin ideolojisi bir yandan emperyalizmi meta küreselleşmesinin dürüst rekabetinin içinde, diğer yandan da komünizmi Stalinizmin içinde eritmektedir. Buna göre bürokratik despotizm devrimci maceranın mantıki sonucudur ve Stalin de Lenin'in veya Marx'ın meşru çocuğudur. Kavramın bu şeceresine göre fikirler dünyayı yönlendirmektedir. Stalinizmin tarihsel gelişimi ve karanlık felaketi potansiyel olarak "proletarya diktatörlüğü" veya "öncü parti" kavramlarında hazır bulunmaktadır.

Toplum teorisi bir çağın eleştirel yorumundan başka bir şey değildir aslında. Eğer kanıtın ve tarihin karşısında teoriye güç kaybettiren boşlukları ve zayıflıkları araştırmak zorundaysak, bu teori başka bir çağın ölçütleriyle değerlendirilemez. Bu durumda, Fransız Devrimi'nden miras kalan demokrasinin çelişkileri, halkın, partinin ve devletin birbirine karıştırılması, toplumsal ve siyasi olanın birleştirilmesi, (esas tehlike olan kapitalist restorasyon tehlikesi karşısında ihmal edilen) bürokratik tehlike karşısındaki körlük 1930'ların bürokratik karşı-devrimi için uygun bir zemin sağlamıştır.

Rus Thermidor'u sürecinde süreklilik ve kopuş unsurları bulunmaktadır. Bürokratik gericiliğin zaferinin kesin tarihini saptamanın güçlüğü devrimle karşı-devrim arasındaki asimetri ile ilişkilidir. Gerçekten de karşı-devrim devrimin tersine dönmüş hali veya tersinden görünümü, yani bir çeşit tersinden devrim değildir. Joseph de Maistre'nin Fransız Devrimi'ndeki Thermidor'a ilişkin olarak gayet iyi biçimde saptadığı gibi, karşı-devrim zıt anlamlı bir devrim değil, devrimin tersidir. Kırılmaların biriktiği ve birbirini tamamladığı kendi zaman ölçeğine bağlıdır. Troçki, Thermidorcu gericiliği Lenin'in ölümüyle başlattıysa da, karşı-devrimin 1930'ların başına, Nazizmin Almanya'daki zaferine, Moskova Duruşmaları'na, büyük temizliklere ve korkunç 1937 yılına değin tamamlanmamış olduğunu söylemişti. Hannah Arendt *Totalitarizmin Kaynakları** adlı yapıtında bürokratik totalitaryanizmin zuhurunu 1933 veya 1934'e götüren belirgin bir kronoloji sunar. Moshe Lewin Sovyetler Birliği'nde devletin bürokratik aygıtının niceliksel olarak şişmesini 1920'lerin sonuna dayandırır. 1930'larda kitle hareketine karşı baskıların ölçeği değişmiştir. Bu durum yalnızca ve basitçe Çeka'nın (siyasi polis)

* Türkçe'de iki cilt halinde yayınlandı; bkz. Arendt (1996; 1998) (ç. n.).

eylemlerinin veya siyasi cezaevlerinin uzun süre var olmasıyla ilgili değildir; bürokrasiyi denetleyebileceğine inanan partinin bürokrasi tarafından yok edilmesi ve yutulmasını içeren niteliksel bir sıçramadır.

Bu bürokratik karşı-devrimin sergilediği kopuş üç bakımdan önemlidir. Geçmişle ilişkili olarak: Tarihin bir delinin sayıklamaları olmaktan ziyade, sonu belirsiz çıkar çatışmalarının ve yol ayrımına getiren olayların oluşturduğu toplumsal olgunun sonucu olarak anlaşılabilirliği. Bugüne ilişkin olarak: Stalinist karşı-devrimin sonuçları tüm bir çağı zehirledi ve uluslararası işçi hareketini uzun bir süre için yolundan saptırdı. Balkanlar'daki yinelenen krizlerden başlayan, bugünkü bir dizi paradoks ve çıkmaz, Stalinizm tarihsel olarak kavranmadan anlaşılamaz.

En nihayetinde, geleceğe ilişkin olarak: Bürokratik tehlikenin beklenmedik boyutta ortaya çıktığı bu karşı-devrimin sonuçları daha uzunca bir süre genç kuşakların üzerinde etkisini sürdürecektir.

Yan Sonuç 2.1: Sosyalist Demokrasi Demokratik Devletçiliğe İndirgenemez

Stalinist karşı-devrimi "Leninizm"in özgün kötülüklerinin bir sonucu olarak betimlemek (devlet aklının yeni ortodoksisini meşrulaştırmak amacıyla Zinovyev tarafından Komünist Enternasyonal'in 5. Kongresi'nde ortaya atılan fikir), yalnızca tarihsel olarak hatalı değil, gelecek için de tehlikelidir. Böylelikle "iktidarın profesyonel tehlikeleri"ni anlamak ve bunu önlemek için hataları düzeltmek açık bir toplumu teminat altına almak için yeterli olabilir.

Eğer bolluk serabını görmekten vazgeçilecekse, toplumu tercih ve keyfiyetten muaf tutacak yıkıcı deneyimden çıkarla-

cak gerekli ders budur (zorunluluk tarihsel ise, bolluk kavramı hayli görelidir); halkın (ya da özgürleşmiş proletaryanın) türdeşliği ve Devlet'in hızla ilga edilmesi üzerine bina edilmiş mutlak bir demokratik şeffaflık hipotezini bırakırsak ve nihayetinde, "zaman ölçeklerinin" tüm sonuçlarını ortadan kaldırırsak (iktisadın, ekolojinin, yasal kararların, göreneklerin, zihniyetlerin ve sanatın farklı zamansallıkları vardır; toplumsal cinsiyet ve kuşak olgularının yarattığı çelişkiler, sınıf çelişkileriyle aynı şekilde ve aynı hızla ortadan kalkmaz) sonuç toplumun durağanlaşması ve iktidarın toplumsallaşması olmadığı sürece, ayrı alanlar olarak tasavvur edilen devletin ve hukukun zayıflaması hakkındaki hipotezin, istenildiği gibi devletin ve hukukun ilga edileceği anlamına gelmeyeceği yargısına varmamız gerekir.

Bürokrasi, yanlış bir fikrin baş ağrıtıcı bir sonucu değil, toplumsal bir olgudur. Bürokrasi Rusya'da ve Çin'de ilkel birikimin içinde özel bir biçime sahipti, kökenleri ise kıtlıkta ve işbölümünde yatar. Kendini çeşitli biçimlerde ve evrensel bir tarzın farklı seviyelerinde ortaya koyar.

Bunca yıkıma neden olan bu tarihi ders, Dördüncü Enternasyonal'in "Sosyalist Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü" başlıklı belgenin* yayınlandığı 1979'dan bu yana siyasi çoğulculuk ilkesi, sosyal hareketlerin devlet ve partiler karşısındaki bağımsızlığı ve özerkliği, hukuk kültürü ve kuvvetler ayrılığı vb. ortaya koymuş olduğu programatik sonuçların derinleştirilmesini sağlamalıdır. "Proletarya diktatörlüğü" fikri, 19. yüzyılın siyasi gramerinde yasal bir kurumu akla getiriyordu: o zamanlarda keyfi iktidar anlamına gelen tiranlığa karşı Ro-

* IV. Enternasyonal'in 1979'da tartışmaya başlayıp 1985'te kabul ettiği bu karar metninin türkçesi: *Sosyalist Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Yazın yay.1993.

ma Senatosu'na verilen olağanüstü geçici yetkiler (Garonne, t.y.). Gelgelelim, bu kavram belirsizlikleri içinde fazlasıyla barındırıyor ve pek çok acı tarihi deneyimle özdeşleştiriliyor. Her şeye karşın, dikkat çektiğimiz bu nokta, çoğunluk demokrasisi sorunu, toplumsal olanla siyasi olan arasındaki ilişki, proletarya diktatörlüğünün "en son keşfedilmiş" haliyle Paris Komünü'nde gerekli koşulları yaratır gibi olduğu tahakkümün zayıflaması gibi konuları yeniden ele alma olanağını veriyor bize.

Açıklayıcı Not 2.1: Stalinizmin Ekim Devrimi'nden kaynaklanan rejimin az veya çok geri dönüşsüz bir evrimini değil, bir bürokratik karşı-devrimi temsil ettiği fikri bir mutabakat oluşturmaktan oldukça uzaktır. Şu an geçerli olansa tam tersidir: Liberal reformcular ve tövbekâr Stalinistler, Stalinist gericiliğin Bolşevik Devrimi'nin meşru uzantısı olduğunda hemfikirdirler. Bu görüş, ortodoks komünist geleneğin içinden gelen "yenilikçilerin" Stalinizmin korkunç bir toplumsal gericilik değil, esas olarak bir "teorik sapma" olduğunda ısrar ettiklerinde vardıkları sonuçtur.

Louis Althusser *John Lewis'e Cevap* [Althusser, 2004 -ç.n.] adlı kitabında Stalinizmi "ekonomist bir sapma" olarak tanımlar. Pek çok farklı teorisyen de yine teorik hata ve sapmalara vurgu yapar. Buna göre bürokratizm tehlikesinden kurtulmak için teorik hatayı düzeltmek yeterlidir (Sève, 1999). "Teorik sapma" yaklaşımı bürokratik karşı-devrimin siyasi çözümlemesini parantez içinde tutmayı sürdürerek kendini ilk teorik günahı bulmaya vakfeder. Bu çaba ise yalnızca "Leninizm"in tasfiye edilmesine değil, büyük ölçüde devrimci marksizmin veya Aydınlanmanın mirasının tasfiyesine yol açar: Lenin'i suçlamaktan hızla Marx'ı veya Rousseau'yu suçlamaya geçebi-

liriz! Eğer Martelli'nin yazdığı gibi (Martelli, 1998) Stalinizm her şeyden önce cehaletin meyvası olsaydı, müthiş bir teorik berraklık iktidarın profesyonel tehlikelerini önlemek için yeterli olabilirdi. Bu ise fazlasıyla basit bir açıklamadır.

Açıklayıcı Not 2.2: Eric Hobsbawm'un *Aşırılıklar Çağı* adlı kitabı Fransızca olarak basıldığında, Furet'nin yazdığı türden bir tarihe ve Stéphane Courtois'in tarzındaki tarihsel yargılamaya cevap vererek düşünsel sağlamlık gösteren bir eser olarak beğeniyle karşılandı. Öte yandan, bu gerçekten erdemli karşılama yapıtın son derece sorunlu yanını açıklığa kavuşturmadan bırakma riskini taşıyor.

Hobsbawm Thermidorcu mezar kazıcılarının sorumluluğunu kesinlikle reddetmiyor: Ama onu tarihin nesnel yasalarının gerçekleşmesinin kaçınılmaz kıldığı bir şeye indirgiyor.

Ve böylelikle Hobsbawm bu tuhaf yüzyılın paradoksu olarak gördüğü şeye ulaşıyor: "Ekim Devrimi'nin en kalıcı sonucu hasmını barışta olduğu kadar savaşta da korumak, kendini reforme etmeye kışkırtmaktır." (Hobsbawm, 1994) Sanki Stalinist karşı-devrim, kendisi de en küçük parçası olmadığı çetin toplumsal ve siyasal mücadelelerin sonucu değil de, devrimin doğal gelişiminin sonucuymuş gibi! Tarihin bu şekilde "nesnelleştirilmesi" Hobsbawm için mantıksal sonucuna ulaşıyor, buna göre 1920'de "Bolşevikler geriye bakıldığında çok önemli gözüken bir hata yaptılar: Uluslararası işçi hareketinin Komünizm ve sosyal demokrasi arasında bölünmesine sebep oldular (Hobsbawm, 1994: 103)

Komünist Enternasyonal'e Katılmanın 21 Koşulu'nun* kabul edildiği ve uygulandığı koşullar eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tutulduğunda, uluslararası işçi hareketinin parçalanmasının ideolojik bir niyet veya doktrinerce bir hatadan

değil, devrimin orijinal şokundan ve devrimi savunmayı üstlenenlerle (Rosa Luxemburg gibi devrime eleştirel bakanlar da bunlara dahildir), devrime karşı olanlar ve kutsal emperyalist ittifakla birleşenler arasındaki ayrımdan kaynaklandığı daha iyi anlaşılacaktır.

İki savaş arası dönem Hobsbawm açısından "uluslararası ölçekte ideolojik savaş" dönemi olduğu için, belli başlı sınıflar, sermaye ve toplumsal devrim gibi konular hakkında konuşmak yerine, ilerleme ve gericilikten, anti-faşizm ve faşizmden bahsediyor. Sonuç olarak, "olağanüstü bir yelpazede bulunan güçlerin" yeniden kümelenmesinden söz ediyor. Bu perspektifin içinde Alman Devrimi'nin, 1926-27 Çin Devrimi'nin, İspanya İç Savaşı ve halk cephelerinin eleştirel bir muhasebesine çok az yer var.

Stalinizmin herhangi bir toplumsal çözümlemesini yapmaktan kaçınan Hobsbawm, 1920'lerden başlayarak, "savaşların toz dumanı dindiğinde, Çarların yaşlı Ortodoks imparatorluğu bu kez Bolşeviklerin yönetimi altında özü itibariyle tam olarak dirildi" derken hoşnut görünüyor. Tam tersine, Hobsbawm'a göre ancak 1956'da, Macar Devrimi'nin bastırılması sonucu "toplumsal devrim geleneği kendisini tüketmişti" ve "dünya devriminin yayılmasına inanan uluslararası hareketin bölünmesine" tanık olunmuştu. Özcesi, "her şeyin ötesinde, Lenin'in Bolşevizmi dünyayı değiştirmişti." Bu cenaze töreni konuşmasından sonra Hobsbawm, bürokrasiye yönelik

* Komünist Enternasyonal'in 19 Temmuz-7 Ağustos 1920 tarihleri arasında yapılan İkinci Kongresi'nde kabul edilen bu karar metni yeni enternasyonale katılmak isteyen partilerin yerine getirmesi gereken siyasi ve örgütsel ilkeleri ortaya koyuyordu. Bu kararın tam metni için bkz. *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal Belgeler* Cilt 1 (1997), çev: Orhan Dilber, İstanbul: Tohum Yayıncılık, s: 130-136. Lenin'in bu koşullar hakkında yaptığı konuşma için bkz. a.g.e, s: 137-143 (ç.n.).

ciddi bir eleştiriden kaçınıyor. Bu olgu, basitçe bir geçiş dönemi, toplumsal mülkiyete dayanan planlı ekonominin yarattığı güçlük olarak kabul ediliyor, sanki bu mülkiyet gerçekten toplumsalmış ve bürokrasi karşı-devrimci bir tehlike değil de küçük ve önemsiz bir yükmüş gibi! Hobsbawm'un çalışması olayların büyük dönüm noktalarındaki olası seçenekleri keşfetmeye eğilimli eleştirel ya da stratejik bir tarih anlayışından çok "tarihçinin tarihi" perspektifine sahiptir.

Pierre Naville *Trotsky Vivant* [Yaşayan Troçki] başlıklı eserinde bu metodolojik çarpıtmanın vardığı yeri vurgular: "Başarılmış olan gerçeğin savunucuları, her kim olurlarsa olsunlar, siyasi aktörlerden çok daha yetersiz bir vizyona sahiptirler. Etkin ve militan Marksizm bu türden bir tarih anlayışına genelde karşı duran bir bakışa eğilimlidir."

Troçki'nin "teşhis" dediği şey, diye devam eder Naville, kestirim veya tahminden ziyade, peygambervari bir önsezi ile karşılaştırılabilir. Devrimci hareketin yelkenleri rüzgar aldığında bu olayı doğal bulan aynı tarihçiler, işler karmaşıklaştığında veya akıntıya karşı yüzmek zorunlu hâle geldiğinde bunun içinde kusur ararlar. Onlar için (Walter Benjamin'in formülüyle) "tarihin havını tersine taramak" gibi bir siyasi zorunluluğu tasavvur etmek çok güçtür. Naville'ye göre bunu yapmak tarihe retrospektif aklı ve olayları, dahil edilmeyen gerçekleri ve hataları sıralama ve kataloglama fırsatını verir. Ama, ne acı ki bu tarihçiler sıradan insanların devrimci bir zafere önderlik edebilmesini sağlayacak doğru yöntemi veya Thermidor döneminde makul ve muzaffer bir devrimci siyaseti işaret etmekten imtina ederler.

Açıklayıcı Not 2.3: Hareketimizin şimdiye kadar ihmal ettiği bir şeyi yapmak yararlı olabilir: Genel olarak totalitarizm (ve

modern emperyalizm çağıyla olan ilişkileri), özel olarak da bürokratik totalitarizm hakkında derinlikli bir tartışma yapmak. Troçki, *Stalin* başlıklı kitabında bu kavramı kendisine kesin bir teorik konum vermeksizin sıklıkla kullanır. Bu kavram aynı anda hem Hannah Arendt'in bürokratik totalitarizm hakkındaki üçlemesinde çözümlediği belirli çağdaş eğilimler üzerinde (sınıfları kitlelerin içinde ezme, siyasetin etnikleştirilmesi ve eğilimsel olarak kötü kılınması), hem de bürokratik totalitarizm örneğinde aldığı özel biçim üzerinde düşünmek için kullanılabilir. Bunu yapmak, aynı zamanda bu kavramın kaba ve fazlasıyla esnek kullanımının demokrasiyle (herhangi bir niteleme ve sıfatı olmayan, sonuç olarak bugün yaşadığımız burjuva demokrasisi) totalitarizm arasındaki karşıtlığın günümüzün en anlamlı davası olduğu fikrini meşrulaştırmaya yaradığını görmemizi sağlar.

Açıklayıcı Not 2.4: Bürokratik karşı-devrim görüşü üzerinde ısrar etmek, geçen yüzyılın devrimlerinin bilançosu hakkında daha ayrıntılı bir tartışmayı yürütmeyi hiçbir biçimde engellemez. Tam tersine, daha iyi bir eleştirel temellendirme sayesinde yenilenmiş bir perspektifle bunu yapmamız gerekiyor.*

Mattick'ten Tony Cliff'e uzanan devlet kapitalizmi teorisi, Rizzi'den Burnham ve Castoriadis'e kadar gelen yeni sömürücü sınıf tezi ve Troçki'den Mandel'e uzanan yozlaşmış işçi devleti tespiti gibi farklı teorik açıklama çabalarının pratik yönelimler üzerinde önemli sonuçları olmuş olsa bile, bu yorumların tümü Stalinist karşı-devrim teşhisi noktasında birbirleriyle uyuşur.

Catherine Samary iktidardaki *nomenklatura*ya karşı verilen mücadelenin yalnızca siyasi devrimi değil, bir toplumsal

* Catherine Samary, Michel Lequenne ve Antoine Antous'nun katkıları için şu kaynağa bakınız: *Critique Communiste*, 157, kış 2000.

devrimi gerektirmiş olduğunu savunuyor. Troçki'nin ortaya attığı ve Mandel tarafından zenginleştirilen tezi, geçiş toplumunun temel çelişkisinin planlı ekonominin toplumsallaştırılmış biçimiyle bürokratik asalaklık ve ayrıcalıkların kökenindeki burjuva dağıtım normları arasında olduğu tespiti üzerinde şekillenmişti. Dolayısıyla "siyasi devrim" siyasi üstyapının toplumsal altyapıyla uyumlu hâle getirilmesini içeriyordu.

Antoine Artous'a göre bu yaklaşım "post-kapitalist toplumlarda (bu toplumların zamansal açıdan kapitalizmden sonra gelmişler gibi 'post' olarak tanımlanmamaları daha doğrudur; zira bu toplumlar gerçekte dünya ölçeğindeki kapitalist birikimin çelişkileri tarafından belirleniyorlardı) devlet üretim ilişkilerinin yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynadığından bürokrasinin, devletin toplumsal grubunun, ortak ücret biçiminin ötesinde, doğrudan üreticilerle girilen sömürü ilişkisinin içine yerleştirilebileceğini" unutuyor. Bu tartışmanın devamı, siyasal olguları bu alanın özgüllüğüne ve siyasi kategorilere zarar verecek şekilde doğrudan sosyolojik terimlerle nitelendirilmesi ile ilgili olan teorik karışıklığa dikkat çekebilir. "İşçi devleti" kategorisine atfedilen pek çok anlam karışıklığı buradan kaynaklanıyor. Siyasi gücün işlevini karşıtlıklar ve ittifaklar oyunu ile, yani derin bir toplumsal "doğa" ile özdeştiren "işçi partisi" kavramı örneğinde de olan şey muhtemelen budur.

3. Tez: Sınıf Mücadelesi, Topluluk Kimliklerinin Siyasetine İndirgenemez

Sözde "ortodoks" Marksizm uzun zaman boyunca proletaryaya bir misyon atfetti. Buna göre, proletarya nihayetinde özüne kavuşacak ve neticede bütün insanlığın kurtarıcısı olacaktı. Pek çok kişi için sonrasında yaşanan hayal kırıklıkları, önceki dönemin yanılsamalarıyla ilgilidir: Kendini "her şeye"

dönüştüremeyen proletarya sonunda hiçbir şeye indirgendi.

Marx'ın sınıf mücadelesi kavramının üniversite sosyolojisiyle pek bir ilgisi olmadığını hatırlayarak işe başlayalım. Eğer Marx'ın pratik açıdan soruna ilişkin istatistiksel bir yaklaşımı yoksa, bunun esas sebebi istatistik disiplininin Marx'ın yaşadığı dönemde daha yeni yeni gelişmesiydi (ilk Uluslararası İstatistiksel Veri Kongresi 1854 yılında toplanmıştı); ama daha temel önemi olan başka bir teorik neden de söz konusuydu: Sınıf mücadelesi, sermaye birikimini yönlendiren, sermaye ve emek arasındaki sömürü ilişkisine içkindir ve üreticilerin üretim araçlarından koparılmaları sonucu ortaya çıkar. Dolayısıyla Marx'ın hiçbir şekilde indirgemeci, normatif ya da sınıflandırıcı bir sınıf tanımına sahip olmadığını; aksine, sınıfların sermayenin üretim, dolaşım ve yeniden üretim düzeylerindeki yapısal çatışkısını devingen bir şekilde kavradığını görüyoruz: Sınıflar hiçbir zaman yalnızca üretim sürecinde (işyerinde işçilerle işverenlerin karşı karşıya gelmesinde) tanımlanmazlar. Bilakis, ücret mücadelesi, işbölümü, devlet aygıtlarıyla olan ilişkiler ve dünya pazarı işin içine girdiğinde, bütünün yeniden üretimi tarafından belirlenirler. (Buradan bakıldığında, dolaşım sürecine ilişkin olarak, *Kapital*'in özellikle 2. cildinde beliren emeğin üretken niteliğinin proletaryayı tanımlamadığı açıktır. Bu sorular temel veçheleri bakımından 1970'lerde epeyce ele alınmış ve hem Komünist Parti'nin Devlet Tekelci Kapitalizmi üzerine olan çalışmasında savunduğu tezlere hem de tersinden Poulantzas, Baudelot ve Establet'nin öne sürdüğü tezlere açık bir karşıtlık içinde yaygın bir biçimde tartışılmıştır (Poulantzas, 1975; Baudelot ve Establet, 1970)*.

* Ayrıca şu dergilerin arşivlerine bakılabilir: *Critique de l'économie politique, Critique Communiste, Cahiers de la Taupe.*

Marx genel olarak proleterlerden bahseder. 19. yüzyıldaki insanlar genellikle, çoğul haliyle çalışan sınıflardan bahsederlerdi. Almanca'daki "*Arbeiterklasse*" ve İngilizce'deki "*working class*" terimleri yeteri kadar genel kalıyordu; fakat Fransızca'nın siyasi lügatında mevcut olan "*classe ouvrière*" teriminin anlam belirsizliğine temayül eden daha sınırlı bir sosyolojik yan anlamı vardır: Bu terim, hizmet sektörü ve ticarette çalışanlar haricindeki modern sanayi proletaryası ile ilgilidir. Gerçi hem hizmet sektöründe çalışanlar hem de ticarette çalışanlar, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile olan ilişkileri, işbölümündeki konumları ve dahası ücretli emekçi olarak bulundukları statü ve emekleri karşılığı aldıkları miktar açısından modern sanayi proletaryasına benzer sömürü koşullarına tâbi olurlar.

Belki de proletarya terimi teorik açıdan "işçi sınıfı" terimine yeğlenebilir. Proletarya gerçekten de, gelişmiş ülkelerdeki etkin nüfusun üçte ikisi ila beşte dördü arasındaki bölümü temsil eder. Burada ilginç olan şey proletaryanın tahmin edildiği gibi ortadan kalkması değil, geçirdiği toplumsal dönüşümler ve siyasi temsilleridir. Buna bağlı olarak, proletarya tamamiyle sanayi proletaryası olarak düşünüldüğünde bile, her ne kadar son 20 yıl içinde fiili bir azalma içinde olsa da (etkin nüfusun %35'inden %26'sına azalan bir oran), sözü edilen kesimin soyunun hâlâ tükenmekten epey uzakta olduğu görülür (Beaud ve Pialoux, 1999).

Proletaryanın gerçek durumu uluslararası bir perspektiften bakıldığında ortaya çıkar. Öyleyse, Michel Cohen'in "dünyanın proleterleşmesi" dediği şey aşikâr hâle gelir. 1900 yılında dünyadaki 1 milyarlık nüfusun içinde 50 milyon kadar ücretli emekçi bulunurken, bügün 6 milyar insanın 2 milyar kadarı emek gücünü satarak yaşamaktadır.

Bu durumda, tartışılan sorunun katı bir şekilde sosyolojik olmaktan ziyade teorik, kültürel ve özgül olarak da siyasi bir yanı vardır. Sınıf kavramı kendi içinde bir oluşum sürecinin, (Edward Palmer Thompson'ın *İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*'na yazdığı önsöze bakınız. [Thompson, 2004: 39-45, (ç.n.)]) mücadele ve örgütlenme sürecinin ürünüdür ve süreç içinde teorik bir kavramın ve mücadeleden doğan kendi kendini belirleme bilinci kurulur: Bir sınıfa ait olma hissiyatı siyasi bir oluşum sürecinin olduğu kadar sosyolojik bir belirlenimin de sonucudur. Peki bu bilincin zayıflaması, sınıfların ve onların mücadelelerinin de ortadan kalktığı anlamına mı gelir? Bu bilinç zayıflaması, (mücadelenin yükselmesi ve azalmasına bağlı olarak) konjonktürel mi, yoksa post-modernite söyleminin ideolojik tezahürü olduğu, (Michel Surya'nın "mutlak kapitalizm" diye adlandırdığı, sadece toplumsal değil, hem kültürel hem ideolojik yeni tahakküm işleyişlerinin sonucu olarak) yapısal bir nitelik mi arz eder? Bir başka deyişle, eğer sınıf mücadelesinin gerçekliği günlük hayatın her alanında doğrulanıyorsa, post-modern parçalanma ve bireycilik ortak birlikteliklerin yeniden canlandırılması olanağını sunuyor mu bize? Meta fetişizminin ve tüketimciliğin, geçici olana ve hemen yakında olana duyulan çılgınlığın her yere yayıldığı veri alındığında, geleceği olmayan yoğun kaynaşma anlarının ötesinde, kalıcı siyasi ve toplumsal projeler yeniden ortaya çıkabilirler mi?

Öyleyse, oldukça öncelik taşıyan teorik görevlerden biri de, sadece ücretli emekçinin yaşadığı sosyolojik dönüşümlerle ilgili değil, işin örgütlenmesi açısından olduğu kadar yasal siyasi düzenlemeler ve Frederic Jameson'ın "geç kapitalizmin kültürel mantığı" diye nitelediği perspektiften, birikim rejimi bağlamında ücret ilişkisinde yaşanmakta olan dönüşümlerle ilişkili olmak durumundadır.

Thatcher-Reagan yıllarının karşı reformuna tepki olarak beliren ultra-liberalizm eleştirisi, dizginlenmemiş deregülasyon sonrasında ortaya çıkan meta cangılı imgesine takılı kalarak, yeni örgütlenmelerin ve yeniden düzenleme çabalarının farkına varamazsa, amacına ulaşamama riskini de beraberinde taşıyor. Boltanski ve Chiapello'nun belirttiği üzere, sermayenin tahakkümü, meşruiyeti ya da gerekçesi olmayan çıplak bir sömürü ve baskı biçimi içinde süremez (Gramsci, 'hegemonya kurulmadan sürekli bir dayatma olmaz', demişti).

Açıklayıcı Not 3.1: Demek ki şu an gündemde olan şey, mevcut üretici güçlere (yeni teknolojilere), sermaye birikimi ve toplumsal yeniden üretimin genel koşullarına dayalı olarak, küresel bir yapının, toprağa dayalı bir örgütlenmenin, hukuki ilişkilerin yeniden tarif edilmesidir. Biz geleneksel siyasi güçlerin, Hristiyan demokrasisinin, Britanyalı Muhafazakârların, Fransız sağının dönüşüm krizlerini ve bu güçlerin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ulusal devlet dahilinde yerine getirmiş oldukları işlevlerin sorgulanmasını bu çerçeve içinde algılıyoruz. Aynı şekilde, Sosyal Demokrat partilerin dönüşümleri de bu çerçeve içinde gerçekleşmektedir. Bu partilerin seçkinleri, kamu sektörünün özelleştirilmesi ve burjuva seçkinlerin devlet seçkinleri ile birleşmesi yoluyla, gitgide burjuvazinin yönetici tabakasıyla organik olarak bütünleşmektedir.

Yeniden dönüşüm geçirmekte olan geleneksel burjuva oluşumların zayıf olduğu koşullarda, sosyal demokrat partilerden, bir projesi olmayan post-Stalinist partileri ve artan kurumsallaşmaya karşı direnmek için gerekli öğretilerden mahrum olan birçok Yeşil partileri peşine takarak, sermayenin modernleştirilmesi için geçici olarak sorumluluk üstlenmesi isteniyor.

O halde, gerek Blair ve Schröder'in üçüncü yol manifestolarında ya da Lizbon'daki Avrupa Zirvesi'nde tartışılan, asgari bir "sosyal Avrupa" projelerinde gerekse de Fransız işverenler derneğinin "sosyal yeniden yapılanma" konusundaki manevralarında ana hatları çizilmekte olan şey, kuralları olmayan bir liberalizmden ziyade, daha önce hiç görülmemiş bir tür liberal-korporatizm ve liberal-popülizm çerçevesindeki yeni bir ücret ilişkisidir. Gelecekte mümkün olabilecek tek popülizm biçiminin, Fransa'daki Pasqua ve Villers gibi insanların yüzü geçmişe dönük egemenlikçiliği olacağını düşünmek tehlikeli bir basiretsizlik olacaktır.

Ücretli hissedarlar kampanyası, (dayanışma hilafına) özel emeklilik fonları ve hukuk ile kişisel olmayan bir şekilde kurulan ilişki üzerinden bireysel sözleşme yapılmasının yasal öncelik edinmesi aracılığıyla (ki bu son derece eşitsiz toplumlarda çoğu zaman kişisel tabiyetle eş anlamlıdır), toplumsal bağın (Alain Supiot'nun kınadığı gibi) "yeniden feodalleşmesi"; işte bütün bunlar, küçük bir galipler zümresinin küreselleşmenin kurbanı olan yığınların zararına olacak şekilde var olduğu, yeni bir korporatif sermaye-emek ortaklığının taslağını oluşturmaktadır. Söz konusu eğilim, belli durumlarda Rusya'daki Putin'in ya da Avusturya'nın sağcı popülist lideri Jörg Haider'in tarzındaki sarsıntılı ulusal-liberalizm biçimleriyle kusursuz olarak bağdaşır.

Öte yandan, Haider vakasını günümüzdeki ve belki de şu ana dek eşi görülmemiş sağcı tehlikeyle ilişkilendirmek yerine, bu vaka ile 1930'ların faşist hareketleri arasında benzerlik kurmak etkili olmayabilir, hatta yanıltıcı da olabilir. Eğer (Haider'i kötüleyip de hali vakti yerinde olan Berlusconi, Fini, Millon, Blanc ve diğerlerinin memnuniyetlikerini de gözden kaçırmadan) Haider'e karşı seferberliklere katılmak doğruysa,

Haider'in öncelikle muhafazakârlarla Sosyal Demokratların on üç yıl süren koalisyonunun, AB'deki demokrasi eksikliğinin ve onun bulunduğu yere gelmesini sağlayan kemer sıkma politikalarının bir ürünü olduğunu akıldan çıkarmamalıyız.

Bugünün dünyasında gerici tehlikelerin bürünebileceği tekil biçimleri, Avrupa'nın yeniden düzenlenişinde bölgeselciliklerin oynadığı rolü ve milliyetçilik ile neoliberalizm arasındaki evlilikleri göz önünde bulundurmak önemlidir. Haider'in kendine özgü bir şekilde, "Blair ve ben muhafazakar güçlere karşıyız" deyişi (*Daily Telegraph*, 22 Şubat 2000) kara mizahtan eksik kalmıyor. İkisinin partisi de "toplumsal adaletsizliğe sebep olmadan hayırsever Devlet'in katılıklarından kurtulmak istiyor". İkisi de "hukuk ve düzen" istiyor. İkisi de, "esnekleştirildiği takdirde piyasa ekonomisinin ücretli çalışanlar ve şirketler için yeni fırsatlar yaratabileceğini" düşünüyor. Demek ki hem İşçi Partisi'nin hem de FPO'nun, "sol ve sağ gibi eski kategorilerin geçerliliklerini yitirdiği", "yaşamakta olduğumuz küresel dönüşüm çağına" yönelik olarak dogmatik olmayan bir yaklaşımları var. Haider şöyle soruyor: "Blair ve İşçi Partisi Schengen anlaşmalarını ve göç konusundaki katı kanunları kabul etmekte haklı mı?" Ardından cevabını kendi veriyor: "Eğer Blair uç bir tavır almıyorsa, Haider de almıyor demektir."

Şunu da eklemeliyiz ki, bölgesel popülist Haider en az Blair kadar NATO'yu savunuyor ve hatta Avro meselesinde Blair'den çok daha tarafgir davranıyor!

Açıklayıcı Not 3.2: Lukács'ın 1926'da *Tarih ve Sınıf Bilinci*'ni savunmak için yazılmış, ama yayınlanmamış bir metninin yakın zamanlarda ortaya çıkışı, Parti'nin Mutlak Tin'in en son keşfedilmiş biçimi olduğunu savlayan ultra-Hegelci Lukács

yorumlarını bir ölçüye kadar geçersiz kılıyor.* Komünist Enternasyonal'in 5. Kongresi'nde, Zinovyevci Bolşevikleşmenin başladığı vakit, Rudas ve Deborin tarafından "öznelcilikle"le itham edilen Lukács, Rudas'ın proletaryanın "varlığına" göre davranmaya mecbur bırakıldığı ve partinin görevinin de "bu gelişmeyi sezip önceden eyleme geçmeye" indirgendiği şeklindeki savını reddediyor. Lukács'a göre partinin özgül (siyasi) görevi, sınıf bilinci oluşumunun fetişizm ve şeyleşme olgularıyla çatışması gerçeğinden doğar. Slavoj Zizek'in yazdığı sonsözde belirttiği gibi, Lukács'a göre parti, tarih (evrensel olan) ve proletarya (tikel olan) arasındaki tasımda ara terimin işlevini yerine getirmekte iken, sosyal demokrasi için proletarya, tarih ve (eğitici partide vücut bulan) bilim arasındaki ara terimdir. Stalinizmde ise parti, proletarya üzerindeki tahakkümünü meşrulaştırmak için tarihi kullanır.

4. Tez: Çatışan Farklılıklar Belirsiz Çeşitlilikte Yok Olmaz

Postmodernizm ve benzer teorilere göre içinde bulunduğumuz zaman, toplumsal çatışmanın indirgemeci bir şekilde sınıf çatışması şeklinde temsil edilmesine tepki olarak, mekânların ve çelişkilerin çoğulluğunun zamanıdır. Her birey, kendi özgül ve indirgenemeyecek tekilliği içinde birçok özelliğin özgün bir bileşimini teşkil eder. Pek çok post-modernite söylemi, tıpkı analitik Marksizmdeki bazı eğilimler gibi, bu anti-dogmatik eleştiriyi sınıf ilişkilerinin metodolojik bireyciliğin karanlık sularında çözülmesine götürecek kadar ileri götürüyorlar. Bu durumda, hem sınıf karşıtlıkları hem de daha genel olarak çatışma içindeki farklılıklar, Hegel'in çok daha öncele-

* Yakın zamanlarda Macaristan'da bulunan bu Lukács metninin İngilizce çevirisi, Slavoj Zizek'in bir sonsözüyle birlikte *Tailism and the Dialectic* adıyla yayımlandı. Bkz. Lukács (2000).

ri "farkları olmayan bir çeşitlilik" diye adlandırdığı şeyin içinde sulandırılmış oluyor: Birbirine kayıtsız bir dizi tekillik.

Farklılığın savunulması adına girişilen çabalar çoğu zaman meta türdeşleşmesinin tüketimci bir tezahürü olan müsamahâkar bir liberal hoşgörü anlamına geliyor elbette. Kimliği savunma girişimleri ise, bireyselliği olmayan farklılık ve bireycilik manevralarına karşıt olarak, ırk ve toplumsal cinsiyet farklılıklarını dondurma ve doğallaştırma eğiliminde oluyor. Bu hususta sorunlu olan şey farklılık fikrinin kendisi değil, bu fikrin biyolojik olarak doğallaştırılması ya da kimliği mutlaklaştırmasıdır. Dolayısıyla, farklılık evrensel olanın inşa edilmesinde dolayımı oluştururken, aşırı bir şekilde yayılma ise bu inşadan elini eteğini çeker. Eğer evrensel olandan vazgeçilirse, diyor Alain Badiou, hüküm sürecek olan evrensel korkudur.

Bu farklılık ve evrensellik diyalektiği, eşitlik hakkındaki tartışmalarda, bu konunun ya da eşcinsel hareketin rolünün anlaşılmasındaki zaaflarda görüldüğü gibi, sık sık karşılaştığımız zorlukların tam ortasında duruyor. Jacques Bunker, "*Adieu aux normes*" [Normlara Elveda] adlı metninde, toplumsal cinsiyetteki farklılıkların dışlayıcı olmayan cinsel pratikler yararına, mantıksal açıdan indirgemeci olan bütün kalıcı birlikteliklerin onaylanmasını reddetmeye gidecek kadar ilga edilmesini açıkça savunan *queer* hareketin aksine, baskıyla yüz yüze olan bir güç ilişkisinin somut bir evrensellik ufku içinde zayıflaması amacıyla olumlu bir farklılık diyalektiğinin ana hatlarını çıkarıyor.

Queer söylem ise, farklılığın hemen ortadan kaldırılmasını istiyor. Toplumsal zorunluluk mantığının içinde kaybolduğu arzu söylemleri ise, zorlayıcı bir dürtüyle cinsel ilişki kurma arzusunu öne sürüyor. Tarihten mahrum bir şekilde bir o kimliğin bir bu kimliğin içinde olan queer özne artık o eşcin-

sel militan değil de, belirli bir cinsiyet ya da ırk tarafından belirlenmemiş değişen bir birey, kendi hisleri ve arzularının kırılmış aynasıdır. Bu söylemin ABD'deki kültür sanayi tarafından sıcak bir şekilde karşılanmasına hiç de şaşırmamalı; zira queer öznenin haklı çıkarmaya çalıştığı akışkanlık, aralıksız olarak sürüp giden değişim ve moda akışıyla eksiksiz bir şekilde uyuşuyor. Aynı zamanda, normlara bir meydan okuma olarak ortaya çıkan ve yeni demokratik hakların fethini ilan eden bu çaba, tüketimci öznelliğin kurucu ve şen bir momenti olarak bayağılaştırılıyor.

Buna koşut olarak, bazı akımlar da toplumsal cinsiyet kategorisine, "daha somut, özgül ve bedensel" olan cinsiyet kategorisiyle karşı çıkıyorlar. "Cinsel çoğulculuk" lehine "toplumsal cinsiyet feminizmini" aştıklarını iddia ediyorlar. Böylesi bir hareketin hem Marksizmi hem de eleştirel feminizmi reddetmesine şaşmamak gerek. Marksist kategoriler sınıf ilişkileri ve işbölümüne ilişkin toplumsal cinsiyet sorunlarını ele almada etkili bir araç olabilir; fakat "cinsel gücü" anlamak ve zorunluluk ekonomisinden farklı bir tür arzu ekonomisini kurmak için, ("Foucault'cu" biyo-politikadan esinlenen) bağımsız bir teori geliştirmek gerekir.

Aynı zamanda, sermayenin "gey" piyasasına olan yeni meta hoşgörüsü, üretken olmayan cinsel yönelimlere dair organik düşmanlık fikrinin zayıflamasına sebep oluyor. Sermayenin ahlâki düzeni ile eşcinsellik arasındaki indirgenemez çatışkı fikri, yalnızca farklılığın olumlanması yoluyla toplumsal düzenin kendiliğinden yıkılabileceğine inandırabiliyordu: Eşcinsellerin kendilerini o şekilde sunmaları karşı olmaları için yeterliydi. Öyleyse homofobik tahakküm eleştirisi, kendini olumlayarak karşı çıkmayla ve kimliğin kısır bir şekilde doğallaştırılmasıyla son bulabilir. Öte yandan, eğer heteroseksü-

ellik ve homoseksüellik tarihsel ve toplumsal kategorilerse, bu kategorilerin normla olan çatışmalı ilişkisi, Jacques Bunker'ın dediği gibi, farklılıkların diyalektiğini ve bu diyalektiğin aşılmasını gerektirir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, dil ya da kültürel iletişime ilişkin olarak besbelli ki verimli tartışmalar yaratan bu sorunsal, sınıf çatışmalarının temsiliyle ilişkilendiğinde de birtakım sonuçlara ulaşır. Ulrich Beck günümüz kapitalizminde, "sınıfsız bir kapitalizm" paradoksunu görür. Lucien Sève ise "eğer insanın bir kutbunda bir sınıf varsa gerçekten, şaşırtıcı olan şey diğer kutupta başka bir sınıfın olmamasıdır" diyor. Görünen o ki, proletarya herkesin sıraya girdiği bu kuyrukta görünmez durumda: "Sınıf savaşını şimdi bir sınıf adına değil bütün insanlık adına yapmak" durumundayız.

Marksist gelenekten olanlara proletaryanın kapitalizm koşullarındaki kurtuluş mücadelesinin insanlığın evrensel kurtuluş mücadelesindeki somut dolayımı olduğunu hatırlatmak gereksizdir. Veyahut ağır stratejik sonuçları olan teorik bir yenilikle karşı karşıyayız demektir. Zira Lucien Sève'in kitabının geri kalan kısmında şu tür hususları saptayabiliriz: onun gözünde toplumsal temellük sorunu artık temel bir yer işgal etmez (netice olarak, sömürü evrensel yabancılaşmaya kıyasla mantıken ikincil duruma gelir); toplumsal dönüşüm "artık ani olmayan, ancak sürekli ve tedrici dönüşümlere" ["yabancılaşmadan kurtulma" dönüşümüne] indirgenir; devlet sorunu güçlerin fethi içinde (Gilles Martinet'nin eski bir kitabının başlığı) ortadan kalkar; "çoğunluğun rızasına dayalı koşullarda, yol ayrımına getirecek karşılaşmalarla hiç baş başa kalmayan ilerici hegemonyanın (İspanya'dan Şili'ye ya da Endonezya'ya Almanya'dan Portekiz'e kadar) er ya da geç iktidara erişmesi. Ki bu "çoğunluğun rızasının" gerçekleştiğine hiç tanık

olunmamıştır da! Benzer bir tınıyı Roger Martelli'de de buluyoruz. Martelli için "artık esas olan şey iktidarı bir gruptan diğerine aktarmaktan çok, her bireye kendi yaşamlarındaki bireysel ve toplumsal koşulların denetimini kendi ellerine alabilmelerini sağlamaya başlamaktır." Son derece meşru antitotaliter bir karakter arz eden bireysel özgürlük konusu, nihayetinde toplumsal özgürleşmenin üstünün örtüldüğü münzevi bir haz olup çıkıyor.

Eğer gerçekten de baskı ve tahakküm biçimleri arasında belli bir biçimin (sınıf tahakkümü) diğerleri üzerindeki dolaysız bir mekanik etkisinden ziyade bir etkileşim varsa, geriye bu etkileşimleri belli bir zamanda ve belirli bir toplumsal ilişkiler dahilinde daha dikkatli bir şekilde tespit etmek kalıyor. Ele aldığımız şey sadece, mekânların ve çelişkilerin yan yana gelerek, çıkarların konjonktürel ve değişken bir şekilde ittifak içine girmesine sebebiyet verebilmesi olgusu mudur? Ki o durumda yalnızca katıksız bir ahlâki iradecilik bir araya gelmeyi düşünülebilir hâle getirebilir. Ya da, sermayenin evrensel mantığı ve meta fetişizmi, mücadelelerin göreli olarak birleşeceği koşulları yaratacak kadar toplumsal hayatın bütün alanlarına nüfuz mu eder (tabii, toplumsal zamanlarla uyuşmaz bir şekilde, çelişkileri baskın bir çelişkiye de indirgemeden)?

Post-modern hareketliliğe fetişleştirilmiş, soyut bir bütünsellikle karşı çıkmıyoruz. Fakat bütünselliği bozmanın (ya da yapısökümün), *a priori* bir bütünsellik değil ama bir bütünsellik oluşumundaki somut bütünselleştirmeden ayrı tutulamayacağını öne sürüyoruz. Bu süreç içindeki bütünselleştirme, deneyimin eklemlenmesi aracılığıyla gerçekleşir; fakat mücadelelerin öznel bir şekilde birleşmesi, burada o sapkın meta küreselleşmesi biçiminde anlaşıldığı şekliyle, sermayenin gayri şahsi faili olduğu eğilimsel bir birleşmeye dayalı olmazsa,

keyfi bir iradeden (bir başka deyişle, etik bir iradecilikten) yükselecektir.

5. Tez: Siyaset Ne Etiğe Ne Estetiğe İndirgenebilir

Hannah Arendt, hem çoğulluğun totaliter bir şekilde ortadan kaldırılması hem de işin karanlık yüzü olan metalaşma sonucu siyasetin en sonunda yok olacağından endişe ediyordu. Kamusal alanın ekonomik dehşete eşlik eden vahşi güçler ve soyut bir ahlâkçılık tarafından sıkıştırıldığı bir depolitizasyon çağına girmemiz bu endişeyi tasdik ediyor. Siyasetin ve onun belli doğal özelliklerinin (proje, irade, kolektif eylem) zayıflaması post-modern jargonu doğuruyor. Bahsettiğimiz bu eğilim, konjonktürün yarattığı sonuçlarıyla birlikte, zaman-uzam sıkışmasının etkisi altında siyasi eylem koşullarının bir krizine dönüşüyor. Modern ilerleme kültü, bir aksesuara indirgenen ve arızi bir rol biçilen uzamın aleyhine, bir zaman kültürü anlamına geliyor. Uzam, Foucault'nun işaret ettiği üzere, yaşanan zamanın zenginliğine ve diyalektik doğurganlığına karşıt olarak, ölümle, sabitlikle ve hareketsizlikle eş anlamlı hâle geliyor. Sermayenin şeytani devirleri ve bütün gezegen boyunca kendini yeniden üreterek genişlemesi, uzamın değerlenme koşullarını tersine çeviriyor. Sürenin ana indirgenmesi ve yerin mekân içinde gözden kaybolması izlenimini son yirmi yıldır yoğun olarak uyandıran olgu budur. Eğer siyasetin estetikleştirilmesi demokrasi krizlerine içkin olarak tekrar tekrar vuku bulan bir eğilimse, yerel olana duyulan hayranlık, kökenleri arama, süsleme düşkünlüğü ve hakiki olma manevraları, şüphesiz ki, belirsiz hâle gelen koşullarla karşı karşıya geldiğinde siyasetin kudretsizliğini doğrulayan azap verici bir baş ağrısına sebep oluyor.

Siyasetin ilk hesapta bir çobanın ya da dokumacının sana-

tı olarak tasavvur edilmesi, (kamusal alanı olan ve belli bir düzen içinde vekilliklerin seçildiği) kent biçimine bürünmüş bir uzam ve zaman ölçeği ima eder. Kentten çok yurttaşlıktan bahsediliyor; ama yurttaş ölçek ve düzenlerin genel karışıklığı içinde görülmez hâle geliyor. Bununla birlikte, hâlâ "kentlerin olduğu ve siyasetin ortada olduğu bir dönemde yaşıyoruz çünkü dünyanın kendi talihine salıverildiği bu kozmik döneme aidiz." Siyaset, Tanrıların olmadığı bir dünyada, süre ve uzamın, mümkün olanın sınırlarını çizip değiştirmenin kâfirane sanatı olarak duruyor.

Yan Sonuç 5.1: Tarih, Ufalanmış ve Yarını Olmayan Bir Zamanda Ortadan Kalkmaz

Post-modernizmin büyük anlatıları reddetmesi yalnızca, araçsal aklın despotizmiyle ilişkili ilerleme yanılsamalarının meşru bir eleştirisi olmakla kalmıyor. Aynı zamanda tarihselliğin yapıbozumuna tabi tutulması ve orta vadeli projelere artık yer verilmediği bir zamanda, hemen elde edilebilir olanın, geçici olanın, alınıp atılabilir olanın kült olması anlamına gelir. Günümüzün birbirine karışmış toplumsal zamanlarında, siyasi zamansallık tam da kaygan ân ile erişilemeyecek olan sonsuzluk arasındaki ara terimdir. Bu tür zamansallık şimdi çok daha esnek bir süre ve karar ölçeği gerektiriyor.

Yan Sonuç 5.2: Yer ve Alan, Sonsuz Uzamın Ürkütücü Sessizliğinde Yok Olmaz

Emeğin göreli ya da belirli şartlara bağlı olan hareketlilik koşulları ile sermayenin (para ve metaın) coğrafi hareketliliği arasındaki ters orantı, eşitsiz gelişimin günümüzdeki mutlak emperyalizm çağında artı değerin aktarılmasına olanak sağlayan biçimi olarak görünüyor: Zamansallıkların eşitsiz gelişi-

mi uzamların eşitsiz gelişimini tamamlıyor ve onu ikincil bir konuma indiriyor. Sonuç olarak, hareketli bir uzam ölçeği, akışların denetiminin kazandığı önem ve meta egemenliğine madun kılınmış, zayıf yardımcı devletler mozaiğinin ağırlığını çektiği bir dünya düzeni taslağı çıkıyor.

Her ne var ki, kolektif eylem uzamda örgütlenir: Toplantılar, özel buluşmalar, yüz yüze gelişler, gösteriler. Kolektif eylemin gücü belli yerlerde kendini gösterir ve hadisenin adı tarihlerle (Ekim, 14 Temmuz, 26 Haziran) ve yerlerle (Komün, Petrograd, Turin, Barselona, Hamburg...) ilişkilidir. Henri Lefebvre'nin vurguladığı gibi, tek bir ekonomik mantığa indirgenemeyecek uzamsal farklılıklar yaratma yeterliliğine sahip tek olgu sınıf mücadelesidir.

Yan Sonuç 5.3: Stratejik Fırsat, Ekonomik Zorunluluk İçinde Yok Olmaz

Ânın siyasi duyumu olan fırsat, o umuda açılan kapı, stratejik bir anlam oluşturur; her şeyin mümkün olabileceği keyfi, soyut, iradeci bir imkândan ziyade, zorunluluğa indirgenemeyecek olan, bir projeye ayarlanmış, bir hedefe ulaşmak için uygun bir karar ânının belirdiği zaman bir yetke tarafından belirlenmiş bir imkân. Günün sonuna gelindiğinde konjonktüre bakılıp somut duruma uygun olarak yanıt verilir.

Yan Sonuç 5.4: Hedef Hareketin İçinde, Hadise De Sürecin İçinde Yok Olmaz

Post-modern jargon, geçmişi ya da geleceği olmayan tarihsiz bir hadiseye, krizden muaf akışkanlıklara, kopuşları olmayan bir sürekliliğe ve bir hedefi olmayan harekete duyulan isteğin gönlünü yapmaya dünden razı. Stalinist dönem sonrasındaki boyun eğici hava içinde, geleceğin çöküşü, her türlü strateji-

den mantıksal olarak mahrum olup çıkıyor: Keyif almadan ve hiçbir yere bağlanmadan ânı yaşamak! Hayal kırıklığı yaratan yarın düşüncesinin ideologları, neticede, "çarpışma ve kopuş ânları içeren, hiçbir zaman sona ermeyen, aşamalı, sürekli bir hareket" olarak tasavvur edilen "artık olmayan bir Komünizm" hakkında vaaz vermekten hoşnutlar (Zarka, 1999). "Yeni bir devrim fikri", "devrimsiz bir devrimci süreç, devrimci bir evrim", hatta zamanın ötesindeki bir yakınlığa doğru "hiç ara vermeksizin ilerlemeye devam etmek" savunuluyor (Sève, 1999). "Artık evrimlerin kristalize olduğu tek bir ân olmadığı için devrimlerin eskisi gibi olmadığı" onaylandığı zaman, geriye artık ne büyük bir sıçrayış, büyük bir düşüş ne de sonuca götürücü nitelikteki eşikler kalıyor (Martelli, 1998).

Elbette ki tek bir devrimci ân, tarihin mucizevi bir tecellisi yok artık; ama karar ânları ve hayati eşikler var. Fakat kopuşun süreklilik içinde ortadan yok oluşu, bireysel olarak yabancılaşmadan kurtulma sonucunda elde edilebilecek iktidar temsilinin mantıksal karşılığıdır: "Çoğunluğun rızasının olduğu koşullar dahilinde er ya da geç iktidara yürüyen ilerici bir hegemonyanın oluşması" diyor Lucien Sève. Siyaseti zamanın dışında tanımlayan o "er ya da geç" tabiri, geçen yüzyılın ve o zamandaki sınavların (İspanya, Şili, Endonezya, Portekiz) ışığında en hafif tabirle akılsızca görünüyor. Her şeyden öte, fetişizmin ve metalaşmanın kısır döngüsünü ve tahakkümün yeniden üretildiği koşulları görmezden geliyor.

Yan Sonuç 5.5: Siyasi Mücadele, Toplumsal Hareketin Mantığı İçinde Yok Olmaz

Toplumsal ve siyasi mücadeleler arasında ne Çin duvarları ne de su geçirmez bölmeler vardır. Siyaset toplumun içinde, baskıya karşı direnişte, kurbanları etkin öznelere dönüştüren ye-

ni hakların bildirilmesi sonucu ortaya çıkar ve oluşturulur. Bununla birlikte, hem ayrı bir kurum olan hem de genel çıkarın yanlış bir cisimleşmiş hali olup özel isteklere indirgenemeyecek kamusal alanın da kefili olan devletin varlığı, toplumsal çatışkıların yerinden edilmeler, yoğunlaşmalar, karşıtlıklar ve ittifaklar oyunu içinde telaffuz edildiği, özgül bir siyasi alanı, belli bir güçler ilişkisini ve bir çatışma dilini yapılandırır. Sonuç olarak, sınıf mücadelesi orada partiler arasındaki siyasi mücadele biçiminde dolayım kazanacak bir tarzda tezahür eder.

Her şey siyasi midir? Şüphesiz. Ancak bir ölçüye ve belli bir yere kadar. İsterseniz buna "son kertede" ve çeşitli şekillerde diyelim.

Partiler ve toplumsal hareketler arasında, basit bir işbölümünden çok, belli bir diyalektik, karşılıklılık ve tamamlayıcılık işler. Toplumsal hareketlerin partilere tabi kılınması, toplumsal olanı durağanlaştırır.

Tersinden bakıldığında, toplumsal olanın hizmetindeki siyaset de, hemen bir lobileşmeye, korporatifleşmeye, genel bir iradeden yoksun tikel çıkarlar toplamına doğru yol alır. Zira özgürleşmenin diyalektiği artık uzun ve sakin bir ırmağın akışını andırmaz: Halkın istekleri ve beklentileri çeşitli ve birbiriyle çelişkilidir, zorunluluğa duyulan acil ihtiyaç ile güvenlik talebi arasında çoğu zaman bölünmüştür. Gerçekten de siyasetin özgül işlevi bu istek ve beklentileri eklemlemek ve birleştirmekten ibarettir.

Açıklayıcı Not 5.5: Zygmunt Bauman, Anglo-Sakson ülkelerinde gözle görülür hakiki siyasi tercihlerin ortadan kalkışı ve bu durumun sınıfsal alternatiflerde yarattığı karışıklık hakkında, öte yandan, herkesi ve her şeyi kapsamaya çalışan slo-

ganlar eşliğindeki tutarsız kolajlar olarak tasavvur edilen ve önceliklerini kamuoyu anketlerinden alan, gökkuşağı platformlarının itinayla kurulma eğilimi hakkında yorumda bulunurken, toplumsal hareketlerin siyasetin krizine bir katkı koyma yeterliliğini inceliyor.

Bauman, toplumsal hareketlerin nasıl da post-modernitenin etkilerinden geçtiğinin altını çiziyor: Sınırlı bir yaşam süresi, zayıf bir süreklilik, tek bir güçlüğün arızîliğinin bir araya getirdiği bireylerin geçici birlikteliği ve sorun çözülür çözülmez dağılması. Bauman'a göre bu durum programların ve liderlerin hatası değil: Doğrusu bu tutarsızlık ve süreksizlik, içinde bulunduğumuz şu ahenksiz zamanlarda yaşanan acının ve kıtlığın gitgide büyümeyen ve bütünleştirici olmayan niteliğini yansıtıyor. O halde toplumsal hareketler büyük dönüşümler talep etmek ve büyük sorular ortaya koymak için yetersizdir. Seleflerinin, yani kitle partilerinin yerine geçmede zayıf kalıyorlar. Bu güçsüz parçalanma, metanın 'laissez faire'i ortasında bir karakola indirgenen devletin yaşadığı egemenlik kaybının dolaysız bir yansımasıdır (Bauman, 1999).

Zizek ise yeni toplumsal hareketlerde, geçen yüzyılda yaşanan yenilgilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan geri çekiliş bağlamında yeni öznelliklerin çoğalmasını görüyor. Devletlere, malikânelere ve bedenlere olan bu dönüş, bütünselleşmenin bozulmasının ve sınıf bilincinin gözlerden saklanmasının mantıki bir sonucudur. Siyasetin reddi, geçen on yılın "siyasi felsefelerinin" toplumsal olana koyduğu tahditlere karşılık gelir. Ne var ki, siyaset ve siyaset-dışı olanın arasındaki sınırları çizmeye ve (iktisattan başlayarak) belli alanları siyasetten ayırmaya çalışan aynı hareket, en mükemmel haliyle bir siyasi harekettir.*

Laclau'ya göre iktidar sürekli olarak özgürleşme pratiğini

kirletecektir, öyle ki iktidarın bütünüyle gerçekleşmesi özgürlüğün tamamiyle ortadan kalkmasına sebep olacaktır. Solun krizi, bürokratik Komünizmin ve Keynesçi reformizmin iflasında kendini gösteren, geleceğin temsillerinin ikili çöküşünün bir sonucu olacaktı. Eğer yeniden bir canlanmanın mümkün hâle gelmesi "yeni bir toplumsal tahayyülü" gerektiriyorsa, bu formül epey belirsiz kalıyor; zira Laclau'nun yüzü herhangi bir radikal alternatife dönük değil.

Zizek, kendisini ve Laclau'yu karşı karşıya getiren tartışmada**, merkez solun yeni evcilliğiyle baş başa kalındığı şu koşullarda "küresel bir alternatif için ütopik bir mekâna yer açılmasında" ısrar ediyor. "Her ne kadar bu mekân içeriğini beklerken boş tutulsa bile." Sonuç olarak, sol ya kendini geri çekecek ya da herhangi bir köklü değişikliğin yeni bir totaliter felakete yol açacağını savlayan liberal şantajı elinin tersiyle geri çevirecektir.

Laclau birleşme perspektifinden yine de vazgeçmiyor. Aksine, hareketlerin köklü bir şekilde birbirinden ayrı durmasında, onların eklemlenmesini düşünülemez hâle getiren şeyi, bir bakıma post-modernitenin aynı hatasını tespit ediyor.

Lidersiz, ağ şeklinde örgütlenen, yenilginin zorlamasıyla köşeye sıkışıp hakim söylemi madun bir şekilde içselleştiren ademi merkezi hareketler? Ama aynı zamanda toplumsal yeniden üretimin çeşitli alanlarında toplumsal hareketlerin yeniden yayılması, direniş mekânlarının çeşitlenmesi, göreli özerkliklerinin ve kendi zamansallıklarının olumlanması.

Bütün bu olanlar basit bir şekilde parçalanmanın ötesine geçip eklemlenmeyi göz önünde bulundurduğu takdirde hiç

---

* Lukacs, *a.g.e.*, s.95.

** Yazar, Zizek, Laclau ve Judith Butler'ın beraber kaleme aldıkları şu kitabı kastediyor olmalı: Butler, Laclau ve Zizek (2000) (ç.n.).

de olumsuz değildir. Ama eklemlenme sağlanmazsa, oraya buraya dağılmış lobicilikten (tam da tahakkümün tahakküm edilen üzerindeki madun imgesi, ya da efendinin veya siyasi evrenselleşmeyi bilimsel evrenselleşmeye indirgeyecek ("bilimsel sosyalizmin" yeni tecellisidir bu) bilimsel bir öncünün inayetiyle zorla birleştirilmesinden ya da bu birleşmeyi kategorik buyruğun evrenselliğine indirgeyecek etik bir öncüden başka bir sonuç çıkmayacaktır ortaya.

Bütün bu durumlarda, mücadele alanının ve siyasi birleşmenin genişlemesi yoluyla somut evrenselleşme sürecine yaklaşılmaz. O halde, evrenselleştirici bir izlek olan sermayeye ve meta fetişizminin yarattığı tahakkümün çoklu etkilerine geri dönülmedikçe bu çerçeveden çıkma imkânı yok demektir.

Aralık 2004

Kaynakça

Achcar, G. (1999), *La Nouvelle Guerre Froide*, Paris: Actuel Marx.

Baudelot, C. ve R. Establet (1970), *La petite bourgeoisie en France*, Maspéro.

Bauman, Z. (1999) "Letter from Zygmunt Bauman to Dennis Smith", D. Smith, Zygmunt Bauman, *Prophet of Post-Modernity* içinde, Cambridge: Polity Press.

Beaud, S ve M. Pialoux (1999), *"Retour sur la condition ouvrière"*, Fayard.

Callinicos, A. (1994), "Imperialism Today" *Marxism and the New Imperialism* içinde, Londra: Bookmarks.

Critique Communiste, 157, Kış 2000.

Daily Telegraph, 22 Şubat 2000.

Garonne (tarih belirtilmemiş), *Les révolutionnaires du XIX-XXe siècle*, Paris: Champ Libre.

Hobsbawm, E. (1994), *The Age of Extremes*, Londra: Penguin, 1994. [Türkçesi: Hobsbawm, E. (1996) Kısa Yirminci Yüzyıl- 1914-1991 Aşırılıklar Çağı, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Everest.]

Lukács, G. (2000) *Tailism and the Dialectic: A Defence of History and Class Consciousness*, Londra: Verso.

Mandel, E. (1986), *The Meaning of the Second World War*, Londra: Verso, 1986. [Türkçesi: İkinci Dünya Savaşı'nın Anlamı, çev. Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1995.]

Martelli, R. (1998), *Le communisme autrement*, Paris: Syllepse.

Poulantzas, N. (1975), *Classes in Contemporary Capitalism*, Londra: NLB.

Sève, L. (1999), *Commencer par les fins*, Paris: La Dispute.

Zarka, P. (1999). *Un communisme à usage immédiate*, Paris: Plon.

Ütopik uğrak ve stratejik yeniden yapılanma

1. Baba Bush'un Berlin Duvarı'nın çökmesinin hemen ertesinde ortaya attığı büyük liberal vaadin (barışa ve refaha ulaşmış bir dünya) başarısızlığını tespit etmek için on beş yıldan az bir zaman geçmesi gerekti. Metasal ebediyette tarihin sonu başarısızlığa uğradı. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) yıllık raporları, "Kuzey" ve "Güney" denen ülkeler, hatta emperyalist güçler içinde bile kadınlar ve erkekler, zenginler ile yoksullar arasıdaki farkın derinleştiğini kaydediyor. İlan edilen barıştan oldukça uzak bir şekilde, bu eşitsiz dünya aksine yapısal bir aşırı-şiddet ve birinci Körfez Savaşı'ından Irak'ın emperyalist işgaline, Balkanlar'daki, Afrika'nın Büyük Göller yöresindeki, Afganistan'daki, Ortadoğu'daki savaşlardan geçerek, sürekli bir savaş haliyle karakterize oluyor. Çeyrek asır önce Margaret Thatcher ve Ronald Reagan hükümetleri tarafından girişilen liberal karşı reformun sonuçları böyle. Pentagon ve Beyaz Saray'ın velut beyinleri, anti-terörist mücadele bahanesiyle, sadece "önleyici savaşı" meşrulaştırmadılar, aynı zamanda bir tür "önleyici karşı-devrime" de giriştiler. Konunun uzmanı Joseph de Maistre'in karşı devrim tanımına inanacak olursak: karşıt yönde bir devrim değil, bir devrimin karşıtı.

2. "Mutlu küreselleşmenin" ideologları tarafından ilan edilen "Cesur yeni dünya" üçlü bir krizden geçiyor; toplumsal, ekolojik ve ahlaki. Bu küreselleşme kapitalist birikimin çelişkilerini gezegen ölçeğinde giderek daha güçlü bir biçimde emeğin sermayeye reel itaatine ve genel olarak metalaştırmaya dönüştürüyor. Zorunlu çalışma zamanını azaltmaktan ve (kültürel ve yurttaşlığa ilişkin) etkin yaşam için zaman yaratmaktan uzak olan verimlilik artışları daha ziyade işsizlik, işten çıkarma ve güvencesiz/geçici çalışma olarak geri dönüyor. Çevre vergisi tipinde vergiye dayalı geçici çözümlere karşın, piyasaların günübirlik mantığı uzun vadede insan soyunun doğal yeniden üretim şartlarını tehlikeye atıyor. Genetik bilgisindeki gelişme canlı özelliklerinin seçilmesi ve değiştirilmesi konusunda yeni olanakları belirginleştirirken, tekniğin ve kârın barbar düğünleri gerçek bir genetik kabusa dönüşebilir. Bu kuralsızlaştırmalar, emeğin kendisi giderek karmaşık ve toplumsallaşmış bir hal alırken, zihinsel emek giderek fiziksel emekle ayrılmaz bir biçimde iç içe geçerken, somut ve homojen emeğin her şeyin –zenginliğin, işgücünün, insan ilişkilerinin- ölçütü olduğu bir zamandaki dünyanın saçmalığının örneğidir. Marx tarafından 1857-1858 Elyazmaları'nda ortaya konan bu "sefil ölçüt" kısmi rasyonalizasyonlar (hesabın, değerlendirmenin, ekspertizin güç kazanması) ile büyüyen sistemik irrasyonalite arasındaki başdöndürücü uçurumu derinleştirmektedir.

3. Sermayenin gayri-şahsî despotizmi, ezilenlere açılan toplumsal savaşın ve dünyanın yeniden sömürgeleştirilmesini amaçlayan emperyal savaşın ortaya çıkardığı ve bu despotizmi aşındıran çelişkilerden, bir ileriye doğru kaçışla kurtulma eğilimindedir. Sadece kamusal hizmetlerin ve işletmelerin değil, mekanın, enformasyonun, bilginin, canlıların, şiddetin genelleştirilmiş özelleştirilmesi, (kirletme haklarının alınıp satıl-

dığı bir pazarı da oluşturarak topraktan, sudan, havadan sonra) insanlığın ortak mallarının müsaderesi ve (demokrasinin kan kaybetmesinin belirgin sebeplerinden biri olan) kamusal alanın daraltılması pahasına yeni bir ilkel birikimin koşullarını yaratmayı hedefler. Toplumsal hak ve kazanımlar tırpanlanırken, ceberrut devlet yükseliyor ve ABD'deki Yurtseverlik Yasası'nın, Fransa'da olağanüstü hale tekrar başvurulmasının, ceza yasalarındaki ve terörle mücadele düzenlemelerindeki değişikliklerin, yabancılara ve göçmenlere karşı ayrımcı yasaların, iltica haklarının kısıtlanmasının, biyo-politik kontrol tekniklerinin vs. gösterdiği gibi, istisnai durumlar olağanlaştırılıyor. Bu olağanlaştırılmış istisna kendini "yargısız" infaz ve hapsetme gibi kavramların neredeyse gündelik bir biçimde kullanımıyla, ABD hükümet çevrelerinin işkenceyi meşrulaştırmakla ilgili gayet ciddi ve resmi tartışmalarıyla, hukuksuz bölgelerin kurumsallaştırılmasıyla kendini gösteriyor. Böylece yasanın kendisi, güçlünün yasası ve doğal durum lehine, yasa dışına çıkmaya başlıyor.

4. Manhattan'daki 11 Eylül saldırılarından bir hafta sonra ABD başkanı zamanla ve mekanla sınırlı olmayan bir savaşı tüm dünyaya ilan etti. Bu savaşın istisnai karakterinin, legal ya da değil, tüm araçlara önceden başvurmayı haklı gösterdiği kabul edildi. Önleyici savaş doktrininin resmileştirilmesi uluslararası hukuk yaptırımlarından tek taraflı olarak kurtulmayı onaylamaktan ve resmileştirmekten başka bir şey değildi. Yani küresel savaş kendisini kutsal bir savaş, mutlak iyinin mutlak kötüye karşı yürüttüğü bir haçlı seferi olarak göstermek için "haklı savaş" anlayışını ortaya koydu. Aynı şekilde kötülüğün vücut bulmuş hali olarak damgalanan düşmanın pazarlık yapılacak bir muhatap değil insanca koşullardan uzak şekilde, hayvan gibi davranılması gereken bir canavar-

dan başka bir şey olmadığı anlayışı devreye girdi: Böylelikle Guantanamo ve Ebu Garib (NATO'nun Balkanlar'a müdahalesi fırsatıyla Tony Blair tarafından tanımlandığı gibi) gerisindeki iyi amaçların her aracı meşrulaştırdığı "ahlaki savaşın", kaçınılmaz cilveleri olarak göründü. Savaşın bir polis operasyonuna ve düşmanın önleyici bir şekilde (şer ekseni ya da "haydut devlet" nitelemesi altında) suçlu hale getirilmesinin muadili, şu ya da bu oranda, sosyal hareketlerin suçlu hale getirilmesi ve Fransız İçişleri Bakanı'nın göçmen ailelerin çocuklarına yönelik tutumunda olduğu gibi, "ayaktakımı" olarak nitelendirmesidir.

5. Kamusal alanın küçültülmesi ve olağanüstü hâlin olağanlaştırılması demokratik tartışma konularının içini boşaltıyor. Sonuçta siyasal yaşam kan kaybediyor, seçimlere katılmama oranı yükseliyor, temsili kurumların meşruiyeti kayboluyor, hatta Berlusconi ve Menem örneklerinde acı bir biçimde görüldüğü gibi, sıradan yolsuzluk uygulamalarının ötesinde devlet işlevlerinden bazıları mafyoza bir biçimde özelleştiriliyor. Toplumsal kriz ve demokratik kriz birbirinde ayrılmaz hale geliyor. Dünyanın sefaletinin ve devlet şiddetinin böyle yayılması karşısında, 11 Eylül'den bu yana "konsensus arayışına yönelmiş kavramsallaştırmasının toplamının gülünçlüğe boğulmakta olup olmadığını" kendine sormayı elden bırakmadığını itiraf eden Jürgen Habermas'ın hayal kırıklığı, anlaşılabilir bir durum.

6. Uygarlık içindeki bu yeni tedirginlik karşısında başka bir dünya mümkün mü? Seattle'dan Porto Alegre, Cenova, Bamako, Mumbai, Karaçi ve Caracas'a alternatif küreselleşme yanlısı göstericiler herkesin herkese karşı rekabet (ve savaş) halinde olduğu liberal anlayışı reddettiklerini gösterdiler: "Dünya satılık değildir ! Dünya bir meta değildir ! Başka bir dünya

mümkündür!". Bu, karşı çıkış, çığlık anıdır. Kuşkusuz başka bir dünyanın, başka bir anlayışın gerekli olduğunu söylemek ve bunu mümkün kılmaya koyulmak daha doğru olurdu. "Hangi dünya?" ve "nasıl?" soruları hala olabildiğince acil bir biçimde yanıtlamamız gereken sorular.

7. Bu sorunlara "aşırılıklar çağının" acılı deneyimleri ışığında yaklaşmak durumundayız. Uzun zaman boyunca toplumsal özgürleşmenin öncüleri tarafından arzulanan demokratik komünizmin korkunç taklitlerine ve karikatürlerine indirgenmiş sözde modellerin hiçbir zaman savunucusu olmadık. Bürokratik diktatörlüklerin yıkılması bize aksine yeniden başlama şansı verdi. Sıfırdan değil (çünkü, Gilles Deleuze'ün de yazdığı gibi "hep ortalardan yeniden başlarız"), fakat kimi zaman iyi, kimi zaman kötü geçmiş sınavlardan dersler çıkararak. Yani söz konusu olan ütopik bir sosyalizmin ilk zamanlarına geri dönmek değil, varolan düzeni ortadan kaldırmaya yönelmiş "gerçek hareket" üzerine kurulu "ileriye dönük düşü" tekrar ele almaktır. Bir yanda egoist hesapçılığın buz tutmuş sularında yol alan sınırsız kâr güdüsüne, bireysiz tüketim bireyciliğine dayanan piyasanın rekabetçi mantığı vardır. Diğer yanda ise özel mülkiyetin kutsal hakları yerine varolma hakkını, yani besine, barınağa, sağlığa, eğitime ulaşma hakkını esas alan zaruret hali, toplumsal ihtiyaçlar, kamu hizmeti, insanlığın ortak malları anlayışı bulunur. Söz konusu hareket bu iki anlayış arasındaki karşıtlıktan meydana gelir. Marx'ın dediği gibi, güç bu iki karşıt hak anlayış arasında bölünmüştür.

8. Genelleşmiş özelleştirmenin alternatifi, üretim, değişim, kredi ve iletişim araçlarına el konulması (ve bunların toplumsallaştırılması) programından başkası değildir. Toplumsal müsadere, çoğunlukla bürokratik devletçi "ulusallaştırmalara" indirgenen devletleştirme ile karıştırılmamalıdır. Bu,

onun özelleştirme politikalarına karşı çoğunlukla kötü veya az savunulma sebeplerinden biridir. Tersine, Toplumsal müsadere, kooperatiften kontrol altındaki kamu işletmesine, karma işletmelerden özyönetimin yürürlükte olduğu işletmelere, farklı mülkiyet biçimlerini içerebilir. Önemli olan, stratejik üretim ve değişim araçlarının toplumsallaştırılmasının, pazar mantığı ile sosyal adalete ve yeniden üretimin ekolojik şartlarına saygılı bir demokratik planlamayı karşı karşıya getirmeye olanak vermesidir. Bu planlama, yalnızca mülkiyet ilişkilerinin niteliksel bir değişimini değil, aynı zamanda para politikasının demokratik bir biçimde iyileştirilmesini ve kaynakların yeniden dağıtımını etkin bir biçimde sağlayan bir vergilendirmeyi de gerektirir. (Arazilerin) ve uzamın toplumsal müsaderesi, gerçek bir konut ve şehirleşme politikası oluşturmak için, şehir ve kırsal ilişkisinin yeniden tanımlanmasının koşuludur. Suya ulaşımı, insanlığın zaman aşımına uğramaz bir hakkı ve dolayısıyla suyu, kâr edilemez bir kaynak olarak tanımlayan Küresel Su Şartı, insanlığın tüm ortak malları için bir örnek teşkil etmektedir. Son olarak, biyo-teknolojik ilerlemede olduğu gibi yeni iletişim teknikleri, patent sisteminin genelleştirilmesi ve fikri mülkiyetin özelleştirilmesine karşı, kamunun ve üniversitenin geniş bir işbirliğinden doğan bilgilerin müsadere edilmesi hakkını gündeme getirmektedir. Böyle zorunluluklar, telif hakkı ve yazar hakları rejiminde olduğu gibi, buluş-keşif arasındaki ilişkinin radikal biçimde gözden geçirilmesini gerektirir.

9. Kapitalist sömürünün ortadan kaldırılması, varlığı buna bağlı olan ücretli çalışmanın ortadan kalkmasını getirecektir. Bilginin yayılımının hızlanması ve tekniklerin yenilenmesi nihai bir kalifikasyonu ve yaşam boyu istihdamı giderek daha da imkansız kılmakta. Bunun sonucunda sosyal zamanların, eği-

tim ve çalışma arasında sürekli bir gidiş geliş ve seçilmiş zaman olanaklarının yayılması yönünde, eğitim dönemi, çalışma yaşamı ve emeklilik yaşamı arasındaki katı üçparçalılığı tekrar tartışmaya açan bir şekilde yeniden düzenlenmesi zaruri hale geldi. Çalışma yaşamındaki sürekliliğin git gide azalmasına karşın beslenme, barınma ve sağlık hizmetleri gereksinimi sürekliliğini koruyor. Çalışma ve işsizlik dönemlerinden bağımsız bir evrensel gelirin güvence altına alınması gerekliliği de buradan kaynaklanıyor. Bu tür bir gelir, liberal reformlar işçiler arasında bir tür karşılıklı dayanışma sistemi oluşturan mevcut sosyal güvenlik kurumlarını spekülatif emeklilik fonları ve özel sigortalar lehine dağıtmaya çalışırken; işsizlik, hastalık ya da yaşlılık gibi durumlarda kullanılmak üzere sosyal güvenlik kurumlarına ödenen katkı paylarının sağladığı dolaylı gelirin kapsamının hissedilir oranda genişlemesine neden olacaktır. Bu nedenle, en az asgari ücret tutarında (düşkünlere yardım mücadelesine dönüşmeyecek) bir "genel gelir" uygulaması başlatabilmek için çeyrek yüzyıldır süren liberal saldırılar sonucu bozulmuş güçler dengesinin radikal bir şekilde tersine çevrilmesi gereklidir. Ayrıca, gelirin toplumsallaştırılması, nakdi ödeme şeklinde değil, temel hizmetler (eğitim, sağlık ve ulaşım) için geçerli olan "bedelsizlik prensibinin" temel tüketim malzemelerini de içine alacak şekilde genişletilmesiyle de gerçekleşebilir. Gıda ürünlerinin, tıbbi malzemelerin ve giysilerin ticari mal olmaktan çıkması, zorunlu çalışmanın törpülenmesinin ötesinde bir zihniyet devriminin de ilk adımını ifade edecektir. İnsanlığı zorunlu çalışmadan kurtarabilmek için emeği sermayeden kurtarmak gerekir. Çalışma hakkının güvence altına alınması, iş gücünü diğer ticari mallar arasında sayılmaktan kurtaracaktır. Bu bakış açısı, zorunlu çalışma saatlerinin azaltılarak yerine gönüllü olarak yapılan toplumsal etkinlikle-

rin konulmasından ve ev işlerinin paylaşılmasından geçer.

10. Şu an için, toplumsal hareketin içine itildiği bu defansif konumda önemli olan iş, ücret ve sosyal korunma konularındaki kazanımları canla başla savunmaktır. Aynı şekilde, tam zamanlı çalışma hakkının da süresiz bir sözleşme ile güvence altına alınması ve keyfiyetten ya da esneklikten korunması gerekiyor. Ayrıca, çalışma hayatıyla emeklilik hayatı arasındaki ani kopukluk dışlanma ve işe yaramazlık gibi patolojik bir hisse yol açsa da; sermayenin, çalışma süresini uzatma isteğine karşı çıkmak hâlâ gerekliliğini koruyor. Bu durum, prim ödeyerek emekliliği savunmanın neden önemli ve güncel bir mücadele olmaya devam ettiğini de açıklıyor.

11. Bürokrasi fenomeninin gelişmesi Marx'ın veya Lenin'in bir icadı değil ya da "parti formunun" kaçınılmaz bir sonucu değil, idari veya kültürel kurumları olduğu kadar siyasal ve sendikal aygıtları da etkileyen modernitenin genel bir karakteristiğidir. Daima bir tehdit oluşturan bu bürokratikleşmeye karşı zorunlu çalışmanın sönümlenmesi ve işbölümünün dönüşümü dışında kesin bir çözüm yoktur. Bu arada, mutlak bir silah olmamakla birlikte sendikaların ve sosyal hareketlerin devlet ve siyasal partiler karşısındaki bağımsızlığı, vekaletin rotasyonu, göreve bağlı maddi işlevsel ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, partiler arasında ve partilerin içinde çoğulculuk, basın özgürlüğü, adaletin özerkliği, bireysel hakları teminat altına alan bir özel hukuk gibi ilkeler vardır. Diğer bir deyişle, sosyalist demokrasi kurumsal bir rejim değil, sürekli bir biçimde eşit hakların yaygınlaştırılması ve "tarafsızların" dahil edilmesi sürecidir. Marx siyasal özgürleşmeyi (kamusal özgürlüklerin ve yurttaşlık haklarının fethi) oluşturan gelişmeyi selamlamış, fakat bu özgürleşmenin henüz insani (toplumsal) özgürleşme olmadığını da eklemiştir. Bu özgürleşme, aslında,

geniş bir toplumsal özyönetim hareketi olmadan, siyasal hakların uygulanmasına indirgenemez.

12. Gezegen ölçeğinde, ekolojik kırılma giderek daha açık bir şekilde toplumsal kırılmayla üstüste biniyor. Bürokratik doğa katliamlarını (Aral Gölü, Çernobil, Çin'deki kirlenme) unutmasak da, meta mübadelesinin genelleştirilmesine dayalı kapitalizmin, kendi üretim ve tüketim biçimlerinin ortaya çıkardığı ekolojik sonuçların önüne geçme yeteneğine sahip olmadığı gerçeği değişmez. Belirgin bir para değeri olmayan ekolojik çeşitlilik, kapitalizmin hızlanan birikimi ve genişleyen yeniden üretim mantığı tarafından sürekli olarak saldırıya uğrayacaktır. Bu saldırıdan en çok zarara uğrayacak olanlar da, bu mantığın sonuçlarını ve doğal fenomenleri birbirinden ayrılmaz bir biçimde iç içe sokan felaketlerin ilk kurbanlarıdır. Felaketlerin ve iklimsel tehditlerin (Katrina, New Orleans, tsunami, okyanusların yükselmesi, ormansızlaşma) kapitalist bir biçimde yönetilmesi, eşi görülmemiş bir barbarlığın Malthusçu ve savaştan yana politikalarının emperyalist güçler tarafından devreye sokulmasını zorlamaktadır. Tehlikeye karşı koymak için oldukça yetersiz olan Kyoto gibi bir protokolün hedefleri bile ABD'nin onaylamayı reddetmesi nedeniyle hâlâ zayıftır. Oysa iklim istikrarı, aksine, yenilenebilir enerjiye geçişi, gelişmiş ülkelerde birincil enerji talebinin kitlesel bir biçimde azaltılmasını, gelişmekte olan ülkelere yoğun bir enerji transferini, uluslararası işbölümünde büyük bir değişikliği bir araya getiren kapsamlı bir enerji devrimini gerektirmektedir. Bu kapsamda bir değişim, dünya ölçeğinde zenginliğin paylaşılması ve uzun vadeli ekolojik seçenek ile kısa vadeli üretim ve istihdam politikaları arasında seçim yapmaya olanak veren bir demokrasinin kurulmasına bağlıdır.

13. Küreselleşme ve piyasaların açılması kitlelerin yer değiş-

tirmesinde ve göç hareketlerinde ciddi artışları beraberinde getirmiştir. 2006 baharında ABD'deki büyük göçmen eylemleri, eşitsiz bir biçimde tüm kıtaları ilgilendiren bir sorunun hatırlatıcısı olmuştur. Parolaları olan "hiçbir insan yasadışı değildir" saygınlığa ve hak eşitliğine duydukları özlemi ifade etmektedir. Kitlesel göç hareketleri ve çokulusluluğun yükselişi, aslında, ulusal ve yabancı olan arasındaki ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini, toprak hakkının "kim buradaysa, o buralıdır" ilkesi uyarınca radikalleştirilerek yurttaşlık ve milliyetin birbirinden ayrılması gerekliliğini gündeme getiriyor. Fakat dayanışmacı bir göçmen siyaseti, bir tarafta gidilen ülkede hak eşitliği güvence altına alınmadan ve diğer yandan göç veren ülkelerle göçmen akınını azaltma yönünde (borçların silinmesi, eğitim ve yatırım konusundaki yardımları da içeren) bir ortak kalkınma anlaşmasına varılmadan insani problemleri çözmeye yetmeyecektir. Bu perspektifler şimdilik evraksızların haklarının yasal olarak düzenlenmesine ilişkin kampanyaları ve doğal kaynaklarından sonra zihinsel kaynaklarının yağmalanmasıyla (beyin göçü ç.n.) sonuçlanan "seçilmiş göçmenliğin" ya da ayrımcı göçmenlik siyasetlerinin tavizsiz bir biçimde reddedilmesini içeriyor.

14. Geçen yüzyılın son on senesinde, tarihsel bir kesit inkar edilemez şekilde zamanını doldurdu, ama hangisi? Kısa XX. yüzyıl mı? Yoksa XIX. yüzyıldan beri egemenlik, vatandaşlık, sınırlar, topraklar, sermaye, ulusal savaşlar, devletlerarası hukuk gibi kavramların bir bileşimi üzerine yapılandırılmış olan siyasal modernizm paradigması mı? Tüm bu kategoriler küreselleşmenin açığa çıkardığı değişimlerle sorgulanır hale geliyor. Devrimden beri baskın olan tarihsel çağların ve ilerleme ideolojilerinin dayanışmacı anlamsallığı, hatta devrim fikrinin kendisi bile bu süreçten yara almamış bir şekilde çıkamaya-

caktır. XXI. yüzyılın eşiğinde hala devrimci olmak neyi ifade ediyor? Bu soru sıklıkla sorulmakta. Devrim fikri öncelikle düzenleyici bir ufuk yahut harekete geçirici bir mit olarak anlamını koruyor: Başka bir dünyanın (yahut dünyaların) mümkün olduğuna dair inanç olmasaydı, geriye sadece mevcut işleyişe yönelik bir kayıtsızlık, reformsuz bir reformizm ve çoğu zaman en kötüye ulaşmanın kestirmesi olduğunu kanıtlamış bulunan ehven-i şer siyaseti kalırdı. XIX. ve XX. yüzyıllarda bu fikrin büyük kavgalar ve devrimler sonucu kazandığı sosyal içerik bugün her zamankinden daha günceldir: Güç ve mülkiyet ilişkilerinin radikal biçimde değişmesi. Belirsiz hale gelen husus ise stratejik içeriğidir: Bugünkü maddi koşullarda, daha önceki bürokratik çıkmazları tekrarlamadan nasıl dünyayı değiştirebiliriz? Şili'deki darbe, Çin kültürel devrimini izleyen acı olaylar, Hindiçin'deki bağımsızlık hareketleri ve Orta Amerika'daki devrimlerden beri, soldaki stratejik tartışmanın ivmesi sıfıra indi ve stratejik mantık kalıcı bir duraklama yaşadı. Son on yılların yeni liberal düzen batağına saplanmamak adına zorunlu bir kategorik karşı çıkış ve bağlılık (devam etmek!) ile nihai bir mucize teolojisi arasında gidip gelen radikal söylemler, bu durumun felsefi açıklamalarıdır.

15. Bu durum tabii ki geçmiş devrim ve karşı-devrimlerden öğrenilen dersleri tamamen silmek için yeterli bir sebep değildir. Sözü edilenlerin gösterdiği şey, sürekliliğin ciddi bir kopuşu yaşanmadan eski hukuktan yeni bir hukukun doğmayacağıdır. Toplumsal ilişkilerin radikal şekilde değişmesi ancak kurucu bir gücün uygulamalarıyla, yani mevcut hukuki normların ortadan kaldırılması ve istisnai bir geçiş süreciyle mümkün olabilir. Marx için geçici olan proletarya diktatörlüğü kavramı da bunu ifade etmekteydi; bu kavram hem eski düzenin keyfi tiranlığına hem de aydınlanmış ve yetenekli bir eli-

tin despotizmine aynı ölçüde karşıttı. O zamandan beri, yirminci yüzyılın askeri ve bürokratik diktatörlükleri "denetleyici (komiser) diktatörlük" denen bu kavramın istisnai, geçici ve kontrollü bir safhanın hayata geçirilmesi demek olan birincil anlamını unutturdular. İşte bu yüzden sosyalist demokrasi kavramını, Marx'ın "proletarya diktatörlüğünün nihayet kavuştuğu biçim" olarak gördüğü deneyim ışığında derinleştirmek daha açıklayıcı olacaktır: Komün ve daha sonraki öz-yönetim deneyimleri (sovyetler, konseyler vs.).

16. Devrimci strateji kavramının kendisi, bir zamanlar ve uzamlar çokluğunu, tarih ve hadiseyi, eylem ve süreci, iktidarı almaya karar verme anı ile "süreklilik içinde devrim"in gelişimini birbirine eklemler. "Süreklilik içinde devrim" kavramının kendisi de toplumsal ve kültürel değişimin uzamı içinde genişlemesini ve sürece yayılmasını içermektedir. XX. yüzyılın devrimleri strateji açısından büyük yönelimler (veya varsayımlar) ortaya çıkardılar. Paris Komünü'nden ve Ekim ayaklanmasından esinlenen, bir başkentin ve devletin iktidar merkezlerinin ele geçirilmesiyle hızla çözüme yönelen ayaklanmacı genel grev... Çin ve Vietnam devrimlerinden ilham alan, hem sınırlar üzerinde hakimiyet hem de özerk yönetilen kurtarılmış alanlar öneren uzatmalı halk savaşı... Alman devriminden Nikaragua devrimine; İspanyol İç Savaşı'nı, ulusal bağımsızlık savaşlarını ve Küba devrimini de sayarak gidersek, XX. yüzyılın deneyimleri bu ana karakteristiklerin çeşitli kombinasyonlarını sergiliyor. Fakat tüm bu yıkıcı stratejiler modernist politikanın çeşitli kategorilerini aşabilmek için bu kategorileri evrilterek kullanmayı denedi: Egemenlik, fakat demokratik ve ulusal egemenlik; vatandaşlık, fakat toplumsal ve sadece siyasi olmayan vatandaşlık; toprak işgali ve enternasyonalizm. Bu yüzden, modernist siyasi paradigmanın krizinin yıkıcı stratejilerin krizine yan-

sıması ve bu yansımanın zamansal ve uzamsal koşullarındaki değişiklikten başlayarak meydana gelmesi şaşırtıcı değildir.

17. Bugün değişimin ritmi ve gerçekleşeceği uzam nedir? Toplumsal zamanların çoğulluğu ve uyumsuzluğu konusunda pekçok çalışma yapıldı. Siyasal kararlar orta vadeli alınır ve bu, ekonomik ritimlerden, tıpkı ahlak, zihniyet, estetik ve hukukun uzun vadesinde olduğu gibi, farklıdır. Fakat demokratik tartışmalar için gerekli olan bu (orta vadeli) zaman, sıhhi ve insani aciliyetlerin, yahut askeri kararların anlık zamansallığı ile ekoloji veya enerji ile ilgili tercihlerin uzun vadesi arasında, gitgide daha çok çekiştirilmektedir. Uzamların çoğulluğu ve uyumsuzluğu bunların toplumsal üretimlerine dair yapılan çalışmalara (özellikle de Henri Lefebvre ve David Harvey tarafından yapılanlara) kadar az incelenmişti. Hiç şüphesiz bunun sebebi ulusal uzamın diğer uzamsal boyutlara baskın çıkarak yaşanan uzamı, uzamın temsili ve temsilin uzamı konularında bir homojenlik yaratır gibi görünmesiydi. Küreselleşme şoku bu göreceli birliği bozma eğiliminde: Siyasal, hukuki, ekonomik, ekolojik, parasal uzamlar artık üstüste konulabilir değildir. Avrupa Birliği bile, tek başına bu değişik alanların karmaşık bir bileşimine işaret ediyor. Bu koşullarda vatandaşlar, sosyal koşullarına bağlı olarak, gitgide daha da farklılaşan uzamlarda yaşıyorlar: Gettolarda yaşayan bir genç için ulusal uzam, genelde kendi yaşadığı uzama ve gelmiş olduğu ülkenin yahut ait olduğu dini topluluğun hayali uzamlarına oranla bir soyutlama olarak kalıyor. Tersinden baktığımızda da, Avrupa yahut dünya uzamlarının uluslararası havaalanları ve finansal piyasalar olarak temsil edilmesi, seyahat eden elitlerde ya da "birleşmenin öncülerinde" (Boltansky ve Chiapello'nun ifadesiyle) bu yönde bir algının baskın hale gelmesine neden oluyor. Bu şartlar altında, stratejik uzamın ele geçiril-

mesi sadece tek bir baskın uzam çerçevesinde değerlendirilemez. Zamanlar, uzamlar ve ittifaklar arasında bir oynak merdivene ihtiyaç vardır: Eğer liberal reaksiyona direniş toplumsal güç ilişkilerinin yapılandığı ulusal alanlardan doğuyorsa, bir karşısaldırı ancak kıtasal (AB yahut Bolivarcı Latin Amerika) yahut küresel çapta genişletilmiş çabalarla yeni kamusal alanların doğmasına katkı sağlamakla mümkün olur. Yani, kamu hizmetlerinin ve sosyal sigorta sisteminin ulusal uzamda savunulması, Avrupa sosyal hizmetler sistemi, Avrupa vergi yasalarının uyumlaştırılması gibi Avrupa'nın sosyal kıstaslarının gözetilmesiyle birarada yürümelidir.

18. Sosyal uzamların çoğalması sonuçta sermaye birikimine içkin olan eşitsiz coğrafi gelişme mantığını da doğurur. Ulusal egemenliklerin içinde eriyip gideceği homojen ve metasal bir küresel uzam yaratmak yerine, liberal küreselleşme yeni bir bağımlılık ve hakimiyet ilişkileri ağı yaratarak kapitalist egemenliğin yeni safhasını temsil etmektedir. Böylece, metaların ve sermayenin sınırlarötesi dolaşımı sağlansa da, uluslararası emek pazarı hâlâ bölünmüş durumdadır. Sınırlar kaldırılmamış ama yer değiştirmiş, hatta yeni riyakarlık duvarlarıyla, sadece Filistin'de değil, ABD ve Meksika yahut Ceuta ve Mellilla arasında, daha da belirginleşmiştir. Dünyanın bu yeni paylaşımı sadece şansölyelerin yeşil çuhaları üstünde gerçekleşmiyor, aynı zamanda neo-kolonyal savaşların şiddetinde ve kukla manda devletlerinin kurulmasında da kendini gösteriyor. Yeni emperyalist düzenin karşısında, üzerinde hakimiyet kurulan ülkelerin enerji, beslenme ve kültür alanlarındaki egemenlikleri için verdikleri mücadele, doğal kaynaklarının paylaşımına ve meşru olmayan bir borcun sıkı disiplinine karşı verilen mücadelenin anlamlı bir parçasıdır. Küreselleşmeye sağdan milliyetçi ve yabancı düşmanı bir muhalefet gelse bile (tıpkı Avrupa

yapılanmasına karşı şovenist bir "sağcı hayır" bulunduğu gibi), alternatif küreselleşme hareketi kapalılığı ve gericiliği temsil eden milliyetçiliğin karşısında yer alır. Aksine, ortak düşmanla mücadeleyi amaçlayan bir enternasyonalizm fikri üzerine kurulmuştur: Ortak düşman küreselleşmiş sermayedir. Yani sosyal forumlarda ortaya atılan bağlantısızlık (Samir Amin) ve "*deglobalisation*" (Walden Bello) tezleri küreselleşmiş piyasaların diktatörlüğüne maruz kalan insanlara yönelik bir korumacılığı meşru kılar, fakat uluslararası toplumsal dayanışmaların ve siyasal ittifakların oluşmasına kesinlikle karşı çıkmaz.

19. Avrupa yapılanmasının krizi siyasi uzamlarda yaşanan kargaşanın iyi bir örneğini teşkil eder. Bu kriz, 1986'da Ortak Pazar ile başlayıp Maastricht ve İstikrar paktından geçerek anayasal anlaşma projesine kadar gelen süreçteki liberal mantığın çelişkilerini bir kez daha ortaya koyan Hollanda ve Fransa referandumlarının bir sonucu değildir. AB'nin mimarları tarafından sağlıklı bir eklemlenme olarak tasarlanan, ortak paradan geçerek ortak pazar ve kurumsal birliğe varan senaryo, ne Avrupa sermayesinin birleşmesine zarar veren uluslararası sermayelerin füzyonu sonucunu doğuran finansal küreselleşmeyi, ne Doğu Avrupa ülkelerinin bürokratik rejimlerinin ani çöküşüyle doğan genişleme sorununu, ne de askeri bir Amerikan hegemonyasının ve silahlanma yarışının yeniden başlayabileceğini; yani Avrupa ekonomilerine yansıyacak genel bir duraklama sürecini hesaba katmamıştı. Vergi uyumlaştırmasının olmadığı durumda, geçici Avrupa bütçesi daha önce Portekiz, İrlanda yahut İspanya örneklerinde olduğunun aksine yeni üye ülkelerin yapısal kaynaklarını beslemeye yeterli olmuyor. Toplumsal uyumlaştırma kıstaslarının yokluğunda, Avrupa Birliği bir sosyal ve vergisel damping alanına indirgenmiş ve Bolkenstein yönergesinin ikili bağlantısını simgeler hale gelmiştir:

Kaynak ülkenin yasası şirketlere olabilecek en ucuz fiyatlara işgücü kullanımını serbest kılarak sosyal hakları aşağı çekmeye çalışacaktır. Fakat devletin gerileyişi tüm serbest girişimcileri daha da ucuz işgücü bulmak için fabrikalarını başka yerlere taşımaya iter. İşçileri diğer işçilerle karşı karşıya getiren ve yabancı düşmanlığıyla milliyetçiliği tetikleyen bu rekabetçi mantığı safdışı bırakmanın tek yolu ücretlerin, sosyal hakların ve çalışma yasalarının yukarı doğru eşitlenmesi ve sosyal açıdan homojen bir Avrupa alanının yaratılmasıdır. Bu aynı zamanda genişlemenin de ana kıstası olmalıdır, çünkü Türkiye'nin üyeliği konusundaki polemiğin de gösterdiği üzere Avrupa'nın ne "doğal sınırları", ne tarihi coğrafi kanıtları ne de dilsel kültürel bir homojenliği vardır.

20. Marx, insan iradesinin demokratik ve yurttaşlığa yönelik haklara indirgenmesine inanan "siyasal yanılsamayı" reddediyordu. 80'lerin başında ortaya çıkan liberal karşı saldırıya karşı yaşanan stratejik açmaz, 90'ların ortasında toplumsal meselenin geri dönüşüyle birlikte, sosyal hareketlerin yahut "hareketlerin hareketinin" kendi kendine yeteceği ve siyasal meselenin gözardı edilebileceğine dair simetrik bir "toplumsal yanılsamayı" besledi. "İktidarı almadan dünyayı değiştirme" formülü de bu yanılsamanın en üst düzeyde ifade bulmasıydı. Her ne kadar iktidarı ele geçirmek toplumsal değişimin ancak bir halkasını oluştursa da ve her ne kadar önceki deneyimler dünyayı değiştirmeyi sağlamamış olsa da; iktidarı reddetmek de onu değiştirememiştir ve siyasal iktidar sorununu görmezden gelmeyi yeğleyenler de bu tuzağa düşmüşlerdir. Onlar iktidarı değil, iktidar onları ele geçirmiştir. Fakat aksine, geçmişteki ve bugünkü deneyimler (Venezüella ve Bolivya'da olduğu gibi) göstermiştir ki toplumsal bir seferberliği arkasına alan meşru bir devlet otoritesi hâlâ piyasaların ve emperyalizmin gücüyle savaşabilmek

için vazgeçilmez bir dayanak noktasıdır. Mal der Plata'daki Amerikalar zirvesinde Küba ve Venezüella delegasyonlarının ortak çabasının, emperyalist bir proje olan ALCA'nın (Latin Amerika Serbest Ticaret İttifakı) başarıya ulaşmasını önlemesi de böyle mümkün olabilmiştir. Aslında kapitalizm sadece ekonomik bir yönetim modeli değildir. Sermaye-emek ilişkisinin yeniden tanımlanması çeşitli egemenlik tiplerini organize eden kurumları gerekli kılmaktadır. Yani meta ilişkilerine eklemlenmiş ve bürokratik devlet aygıtınca garantiye alınmış güç ilişkilerini ve hükümet modellerini radikal şekilde değiştirmeden, sadece kısa dönemli (Holloway) ve karşı-iktidar deneyimlerinin birikimiyle toplumu değiştirmek mümkün değildir. Buradan çıkacak sonuç, sadece siyasal gücün ele geçirilmesiyle eşitlikçi ve şeffaf bir toplum yaratmanın kendiliğinden olanaklı kılınabileceği değildir. Devlet ve yönetim işlevlerinin sosyalleşmesi, toplumun bürokratik devletleşmesinin tam zıddıdır.

21. Toplumsal dönüşümün stratejik aktörleri sorunu, bunların zamansal ve uzamsal şartları sorunundan daha küçük bir sorun değildir. Bu durum sınıf, pleb ya da çokluk kavramları üzerine canlı tartışmalarla ifade edilmektedir. Çokluk kavramı, şüphesiz, Bolivya'da, Nepal'de, savaş karşıtı protestolarda ya da ABD'deki "yasadışı" yürüyüşlerde bir araya gelen kitleler arasındaki çeşitliliği yansıttığı ölçüde betimleyici bir uygunluğa sahiptir. Bu kavram sermayenin toplumsal ilişkiler toplamı üzerindeki nüfuzunu gerçekliğe tercüme etmektedir. Uluslararası, kıtalararası sosyal forumlarda hayat bulan, sosyal, kültürel, feminist, çevreci direniş odaklarını birleşik bir cephe haline gelmeye iten bu nüfuzdur. Bununla birlikte çokluk, ne teorik bir kesinliğe ne de stratejik bir fonksiyona sahiptir. Aslında çokluk kavramı sınıfsal ayrımları (çokluğun sınırları nelerdir?), çokluk içindeki çelişkileri (kültürel ya da dini "gelenek

ve görenekler" ile kadınların özgürleşmesi ya da istihdam politikaları ile çevresel zorunluluklar arasında) ve bu arada oluşturulacak taktik ve stratejik ittifak politikaları konusundaki siyasal sorunu el çabukluğuyla bir çırpıda aşma niyetinin ifadesidir. Böylelikle hesaplaşma, gölge oyunu perdesindeki iki soyut karakterin (*İmparatorluk ve çokluk*) çatışmasına indirgenmektedir. Çokluğun ya da plebin sınıf mücadelesinin yerine konması muğlak bir neo-popülizmin (imaretler+*panem et circences*'*in güncel versiyonu olan televizyon oyunları) ve daha önceden Hannah Arendt ve Gramsci tarafından ifade edildiği gibi, sınıfın kitle içinde çözülmesi riskinin belirtisidir. Sürgün, göç, "kaçış çizgisi", göçebelik konuları pleblerin ve çoklukların kutsal anlatıdaki mantıki sonucudur. Fakat bireysel terfi örnekleri ya da egemen seçkinler tarafından seçilme durumlarını bilsek de, işçilik koşullarından kitlesel bir biçimde kurtulmayı başarmanın örneği pek yoktur.

22. Sermaye ile emek arasındaki karşıtlığın kapitalist toplumlardaki tek işleyiş olmadığı, cinsiyet ilişkilerinin temel çelişkiyi yaratan sınıf ilişkileri karşısında ikincil bir çelişki oluşturmadığı, ayrıca her bireyin birbirlerine bağlı olmayan çok katmanlı belirlenimlerden ve aidiyetlerden oluşan çok katmanlı bir varlık olduğu devrimci solun geniş kesimleri açısından kabul edilmiş olsa da tüm bu belirlenimler aynı ağırlıkta değildir. Marx'ta sınıf kavramı sınıflandırıcı bir sosyolojik kavram değil stratejik bir kavramdır: Sınıflar karşılıklı olarak mücadelelerini ortaya koyarlar. Proletaryanın özgürleştirici rolü, mutlak bir adaletsizliğe maruz kalıyor olmasından kaynak-

*Ekmek ve sirk anlamındaki latince deyim. Roma İmparatorluğu'nda halka ekmek dağıtılan, gladyatörlerin, tiyatro topluluklarının gösteriler yaptığı egzotik hayvanların sergilendiği törene *panem et circences* denirdi. Bu törenler aynı zamanda imparatorun halkın refahını temine ttiğini gösteren bir tür siyasal gövde gösterisidir. ç.n.

lanmaz. Onun evrensel ya da evrenselleşebilir ölçüde özel bir çıkarı vardır. Sınırın (çanın ya da kilisenin) diğer tarafında her zaman başka bir benlik vardır. Sınır tanımayan enternasyonalist dayanışma, başkalarına hayat hakkı tanımayan aidiyetlerle, etnik ya dinsel kapalılıklarla çatışır. Proletaryanın güncel gerçekliğini çokça sorgulasak da, kârın, borsa kazancının gerçekliği ve dört başı mamur bir burjuvazinin fazlasıyla açık varlığı konusunda pek soru sormuyoruz. Oysa biri diğerinden ayrı gitmez. Metropollerdeki aktif nüfus içinde sanayi sektöründe çalışan işçi sınıfının azalmasına rağmen "işçilik koşulları" yok olmaktan uzaktır. Çalışanların büyük çoğunluğu proleterdir ve proleterleşme dünya ölçeğinde hiç olmadığı kadar kitleseldir. Varolan gerçek problem sosyolojik analizden çok sınıf bilinci, mücadele pratiği ve örgütlenme biçimleriyle ilgilidir. Boltansky ve Chiapello tarafından altı çizilen üretim yapıları ve sosyal hareketlerin örgütlenme şekilleri arasındaki eşbiçimlilik doğrulanırsa, emeğin esnekliği ve güvencesizliğinin, militan angajmanda bir akışkanlığa ve esnekliğe yol açmasından, emek sürecindeki kesintililiğin, militan eylemlilik düzeyinde karşılığını yaratmasından endişe duyabiliriz. Üstelik üretim birimleri dağınıklaştığı, üretim ve yönetim yerleri ayrıştırıldığı, kültürel faaliyetler ve boş zamanlar özelleştiği, çalışma saatleri ve ücretler bireyselleştirildiği oranda kolektif bir örgütlenmenin zaten zorlaştığı koşullarda yaşamaktayız.

23. Marx'ın ekonomi-politik eleştirisini Bourdieu'nün alan (*champ*) ve sermayeler teorileriyle geliştirirsek karşılıklı olarak koşullanan ve birbirinin içine giren (ekonomik, sanatsal, hukuksal, gazetecilikle ilgili, siyasal... vs.) alanlar aynı role sahip değildirler. Bourdieu, siyasal alanın açılışına ve kapanışının imkansızlığına dikkat çeker. Üretim ilişkileri ve cinsi-

yetler arası toplumsal ilişkiler iç içe geçer ve alanların toplamını oluşturur. Bu farklı alanlar arasındaki ilişkileri tanımlamak için Bourdieu türdeşlik (*homologie*) terimini kullanır. Fakat kurulan bu türdeşlik sermaye birikimi mantığı tarafından taşınan dinamik bir toplamdır. Yani kapitalist toplumlarda toplumsal özgürleşme mücadelesi ve kadınların özgürleşme mücadelesi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bununla birlikte, bu özgün üretim şartlarında cinsel ezilmenin aldığı biçimlerin bu baskının tüm tarihsel biçimlerini tükettiğini veya özetlediğini, işgücü sömürüsüne karşı verilen mücadelenin otomatikman kapitalizmden daha uzun zamandır varolan cinsiyet egemenliklerinin ortadan kalkmasına olanak vereceğini düşünmek yanıltıcı olacaktır. Bu nedenle eşit haklar elde etmek için mücadele eden kadın özgürleşmesi hareketinin özerkliği ücretli çalışmanın ve sömürünün ortadan kaldırılmasının ötesinde de gereklidir.

24. Toplumsal cephenin yeniden örgütlenme zorlukları siyasi perspektifler krizine eklenmekte ve onu beslemektedir. Stalinizm, devrimi, sosyal demokrasiyi gözden düşürmüş, reformun değerini azaltmıştır. Liberal sağ, hareket bayrağını ele geçirebilmiş, muhafazakarlar işçi hareketinin eskimişliği karşısında reformun yeni şampiyonları olarak ortaya çıkmışlardır. Bu liberal saldırı, savaş sonrası büyümeye dayalı sosyal paktların (gelişmiş kapitalist ülkelerdeki keynesyen pakt, gerçekte varolmayan sosyalizmin bürokratik verimlilik paktı, sömürgecilikten kurtulmuş pek çok ülkedeki popülist kalkınma paktı) çöküşüne sebep olmuş, 1930'lar krizini yaşayan mal sahiplerinin büyük korkusuna cevap vermiştir. Yıkıntılardan mafyoza lümpen-burjuvaziler ve küreselleşen sermayenin yeni nomenklaturası türemiştir. Şirketlerin ve kamu kredilerinin özelleşmesi, böylelikle, eski "devlet soylularıyla" (genellik-

le sosyal demokratlar) yönetim kurullarının yeni finans aristokrasisinin organik biçimde birleşmesine neden olmuştur. Aynı kişiler ekonomiden sorumlu bakanlıktan çokuluslu şirketlerin yönetim kurullarına geçmiştir (örneğin Fransa'da Martine Aubry, Strauss-Kahn ve sanayi kulübü, Schröder'in Gazprom'a geçişi). Şili'deki liberal tepkiden 30 yıl sonra, olgu hâlâ apaçık ortadadır. Atlantikçi sosyal demokrasinin yeni merkeze ya da Blairci üçüncü yola yönelmesi gibi, Avrupa'da eski komünist partilerin dağılması ya da sosyal-liberalizme dönüşü, artık kendisi olmayan reformist sola, solda bir toplumsal alan ve seçimlere ilişkin bir zemin açmaktadır. Fransa'da Radikal solun, İngiltere'de Respect Koalisyonu'nun, İskoçya'da İskoçya Sosyalist Partisi'nin, Portekiz'de Sol Blok'un, Almanya'da Sol Parti'nin, Quebec'te Dayanışmacı Quebec'in aldığı seçim sonuçları bunun göstergesidir. Yine de söz konusu olan, Rifondazione'nin 2002 Floransa Sosyal Forumu'ndaki radikal söyleminden Romano Prodi'nin sosyal-liberal programı üzerindeki mutabakata dahil olmasına uzanan süreçte sergilediği hızlı evrimin de gösterdiği gibi, boş veya yeni anti-kapitalist sol tarafından doğallığı içinde doldurulmaya hazır tarafsız ve boş bir alan değil, istikrarsız bir güç mücadeleleri alanıdır.

25. Alternatif küreselleşme hareketlerinde bir araya gelen politik yelpaze, siyasi programların yeniden tanımlanması ve yeniden örgütlenmeler için etkileyici bir örnektir. Liberalizmin yol açtığı zararların ortak bir biçimde reddi paydasında yan yana gidilmektedir.

– Uluslararası bazı kurumlarda (DTÖ, Dünya Bankası...) yapılacak reformla daha ılımlı ve kurallı hale getirilmiş bir kapitalist küreselleşmeden yana olan reformcu akımlar

– 30 muzaffer yılın sosyal devletine özlem duyan ve bunu

Avrupa Birliği ölçeğinde yeniden kurmayı düşleyen neo-keynesyen sosyalistler. Bunun için sadece zenginliklerin yeniden dağılımı değil; radikal bir vergi reformu, kamu hizmetlerinin Avrupa çapında yeniden devreye sokulması, mali araçların (Merkez Bankası'nın) tekrar siyaset alanına devri, ortak yönelim için toplumsal kriterler, yani çeyrek asırdır, Maastricht ve Amsterdam anlaşmalarının, istikrar paktının zanaatkarları olarak iktidarda bulunduklarından beri tüm bu siyasetçilerin yaptıklarının tam tersi gerekmektedir. 180°'lik böylesi bir dönüşü yaşamak için; büyük sermayenin, piyasaların isteklerine dönüşmüş, çıkarlarıyla hesaplaşmaya hazır olmak gerekir. "Mutlu küreselleşmenin" galipleri ise, seçim dönemlerindeki demagoji kampanyalarının ötesinde, buna razı olmaya hazır değildir.

– İktidarı almadan dünyayı değiştirmeye niyetlenen, küçük karşı-iktidar deneyimleriyle, (halka dönük mikro-krediler ya da toplumsal barınma fonları gibi) yeniden ısıtılmış Proudhon'cu reçetelerle, sürgünde ve göçebelikte düzenden imgesel bir kaçışı öğütlemekle yetinen yeni liberterler. Şu anki Bolivya Başkan Yardımcısı Garcia Linera, radikal liberter ütopyanın nasıl minimalist realizme uzanan kısa bir yol olabileceğine örnek teşkil ediyor. Kendisi "kaçışçılığa", "plebyen toplumun toplumsal hareketlerinin öz-temsil tasarımı" lehine "mücadelenin iç stratejik ilişkilerinden bir kopuş" anlamı atfediyor (*Pagina 2*, 10/04/06). "Toplumsal hareketlerin hükümeti" olması gereken şeyi tanımlamak için, Karayipler ve Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'nun "*desarrollist*" [kalkınmacı, ulusalcı ç.n.] yanılsamalarını olduğu gibi bağımsız küçük üreticilerden oluşan bir ülke için bir sosyalist devrim hipotezini de, küreselleşmiş pazarlarla kuşatılmış "küçük bir And kapitalizmi" lehine, reddediyor.

– Altmış sekiz sonrası büyük umutlar geleneğinde yer alan, uyumlu bir iletişim sitesi ya da oyunu yeniden ele alma düşü– "herşeyi durdursak...": "yıl 01", Holloway versiyonu– kuran ütopyacılar. Ya da hâlâ, "hegemonya mantığını" "doğrudan ilişkinin" ve "desantralize alternatifler ağının" "karşı-hegemonik" ve "post-anarşist" mantığı adına reddedenler (Richard Day, *Gramsci is dead*, Toronto Pluto Press). Oyun teorisine uygun olarak, üzerinde tahakküm kurulanlar, oynamak ya da oyundan çekilmek konusunda özgürlermiş gibi. Oysa sınıf mücadelesi bir değildir ve mücadele etmek de oynamak değildir. –Programatik bir yeniden inşa ve stratejik bir düşünme çabasını esas alan anti-kapitalist akımlar.

"Ütopik uğrak" olarak karakterize edilebilecek (Henri Lefebvre'in bir formülüne göre "mümkün olanın uygulanabilir olmaması durumu" olarak karakterize edilmiştir) bu kararsızlık ve yeniden tanımlama anı, XIX. yüzyılda doğmakta olan işçi sınıfı hareketinin ilk zamanlarını çağrıştırıyor.

26. Eğer siyasal alan üretim ilişkilerinin basit bir yansıması değil, özgün bir mücadele alanıysa; hangi ismi verirsek verelim (hareket, örgütlenme, cephe) burada açıklanan çatışmaya biçimini veren partilerin mücadelesidir. Partisiz bir siyaset, siyasetsiz bir siyaset olacaktır. Geride bıraktığımız yüzyılın tiksinilesi deneyimlerinin, parti formunun tüm bürokratik deformasyonların yatağı ve sendikaları, toplumsal hareketleri volan kayışı haline getiren bir ilişkinin ilk nedeni olduğuna inandırması anlaşılabilir. Bir parti, tüm diğer örgüt biçimleri gibi iktidarın profesyonel tehditlerinden kaçınamayabilir. Fakat buna karşı bir panzehir de olabilir. Hiç değilse geçmiş uygulamalardan bazı ilkeler çıkarabiliriz. Söz konusu olan, toplumsal hareketlerin partilerden ve devletlerden kesin bağımsızlığı, çok partililik, bürokratik ayrıcalıklara karşı uyanık ol-

mak, temsiliyetin ve görevlerin rotasyona tabi olması, iç demokrasi ve parti içindeki azınlıkların haklarıdır. "Demokratik merkeziyetçiliği" karikatürü olan "bürokratik merkeziyetçilikle" karıştırarak, bazı merkeziyetçiliklerin bir demokrasi koşulu olduğunu unutmaya meylediyoruz. Bir demokratik kurtuluşun son kararı tartışmaya katılan herkesi müdahil etmiyorsa, bu herkesin girmiş olduğu gibi çıkacağı, ortak eylemin yapılan seçimlerle sınanmasına ve güç ilişkilerine ağırlık koymaya olanak vermeyecek, gayesiz bir fikri gevezelikten başka bir şey değildir. Toplumsal hareketler karşısında bir otorite ve manipülasyon ilişkisine dönüştürülmenin ötesinde, pozisyonlarıyla özgürce yüzleşen partilerin varlığı, daha ziyade bu hareketlerin bağımsızlığına saygının ve onlarla şeffaf ilişkinin bir koşuludur. Su şartla ki, aynı zamanda sendikaların ve derneklerin üyesi olan ve buralara öneriler taşıyan parti militanları bu örgütlerin demokrasisine boyun eğmelidir.

27. Bir parti örgütsel reçetelerden ziyade programı ile tanımlanır ve sınırlanır. Böylesi bir programın ne ifade ettiği konusunda henüz ortaklaşılamamıştır. Bir program insanlığın ortaya koyabileceği tüm sorunlara cevap veren bir ortodoksluk kurmayı ve gelenekler ya da estetik konusunda bir yönelimi dikte etmek anlamına gelmez. "Sanatta tam özgürlük" ilan eden Troçki-Breton manifestosu, bir şart durumu olmaktan uzak şekilde, sanatsal yaratımın siyasi eylemden başka bir zamansallıktan doğan olasılıkları ortaya çıkardığı olgusunu kaydeder. Ancak bir program, stratejik uyumu dikkate almayan ani önlemlerin seçim kataloğuna da indirgenemez. O halde, bu stratejik yeniden yapılanma anında, henüz başlayan tarihi döngünün yenilikçi deneyimleri de dikkatle izleyerek, geçmiş deneyimlerden miras kalan, gelecekteki yeniden yapılanmalar için bir çekül görevi yapmaya elverişli stratejik bazı kavram-

ları terk etmemek önemlidir. Hadiseyi olasılığın tarihsel koşullarına eklemlemeye olanak veren devrimci kriz kavramı, süreklilikteki kopuşun ve çatışmanın karşı konulamazlığını ifade eden ikili iktidar kavramı, reformlar ve devrim arasındaki somut diyalektiği tercüme eden geçiş talepleri kavramı, hegemonya (Gramsci) kavramı ve Komünist Enternasyonal'in ilk kongresi esnasında hazırlanmış ve Troçki'nin Almanya üstüne yazılarında üzerinde durulan birleşik cephe kavramı bu türden kavramlardır.

28. Önümüzdeki dönemin siyasal harmanlanmalarında uzlaşmalar içeren ortaklıklar, gruplaşmalar, birleşmeler kuşkuya yer bırakmaksızın gerekli olacaktır. Örgütlenme biçimleri ne olursa olsun devrimci bir projenin burada açıkça dile getirilmesi önem taşıyacaktır. Bu ihtiyaç, güncel toplumsal ya da siyasal amaçlar konusunda en geniş eylem birliği yolunda sistematik mücadele ile tam bir uyum içindedir. Hükümet ya da parlamento koalisyonları sorunu başka niteliktedir. Söz konusu olan iktidarın uygulanmasına katılmaktır. Genellikle kendilerini kusurlu görenlerin tersine, devrimcilerin bu konuda ilkesel bir reddi yoktur. Somut sorun, hangi programa göre, hangi politika için, hangi sınıfın çıkarları doğrultusunda hükümet edileceğini bilmektir. Geçmişteki ve yakın zamandaki (Brezilya'daki Lula hükümeti!) deneyimler, bu tür bir sorumluluk altına girmek için belirli koşulların olduğunu öğretiyor. Bu farklı koşulların bir araya gelmesinin fazlasıyla istisnai durum gerektirdiği açıktır.

Mayıs 2006

Siyasal/Stratejik Meselenin Geri Dönüşü

Seksenli yılların başından itibaren bir "stratejik tartışma tutulması"na uğradığımızı hepimiz fark etmişizdir. Bunu, özellikle yetmişli yıllarda Şili ve Portekiz (hatta bambaşka karakteristiklere sahip olan Nikaragua ve Latin Amerika) deneyimlerinin beslediği tartışmalarla bir karşılaştırma yaptığımızda daha da iyi görürüz. Liberal karşı-saldırı karşısında, bu seksenli yıllar (en iyi haliyle) toplumsal direnişlerin yer aldığı ve –her ne kadar bazı diktatörlükler, özellikle de Latin Amerika'da, demokratik halk hareketlerinin basıncıyla pes etmek durumunda kaldıysa da– sınıf mücadelesinin savunma konumuna geçmesiyle karakterize edilebilecek bir dönemdi. Siyasal meselenin bu geri çekilişi, basitleştirilerek "sosyal yanılsama" olarak adlandırabileceğimiz bir olguyla tercüme edilebilir. "Siyasal özgürleşimi" –yurttaşlık haklarını– "insanın özgürleşmesinin" son aşaması olarak görenleri eleştirirken genç Marx'ın kullandığı "siyasal yanılsama"yla bir simetri içindedir bu "sosyal yanılsama". Seattle'dan (1999) ve ilk Porto Alegre'den (2001) itibaren ilk sosyal forum deneyimleri toplumsal hareketlerin özyeterliliği ve siyasal meselenin geriye atılması konularında, doksanlı yılların sonunda toplumsal mücadelelerin bir ilk yükseliş evresinin sonucu olarak bu yanılsamayı bir ölçüde yansıtır.

Bu benim, basitleştirmeye giderek, toplumsal hareketlerin

"ütopik uğrağı" [*moment*] dediğim ve çeşitli değişkenlerce resmedilen olgudur: Liberal ütopyalar (düzgünce regüle edilen bir liberalizme dair), keynezyen ütopyalar (bir Avrupa keynesçiliğine dair), ve de özellikle iktidarı almaksızın dünyayı değiştirebilmeye yönelik veya dengeli bir karşıt-iktidarlar sistemiyle yetinen yeni-liberter ütopyadır (J. Holloway, T. Negri, R. Day). Toplumsal mücadelelerin yeniden yükselişi kendini siyasal başarılar yahut seçim zaferleri şeklinde gösterdi (Latin Amerika'da: Venezüella ve Bolivya). Avrupa'da, Fransa dışında (özellikle de CPE karşıtı hareket), bu mücadeleler çoğunlukla yenilgiyle sonuçlandı ve özelleştirmelerin, sosyal güvenlik reformlarının, toplumsal hakların sökülmesinin sürmesini engelleyemedi. Bu çelişki, toplumsal zaferler meydana gelmediği sürece, beklentilerin İtalyan seçimlerinin gösterdiği gibi tekrar siyasal (özellikle de seçimsel) çözümlere yönelmesine yol açıyor.[1]

"Siyasal meselenin bu geri dönüşü" stratejik tartışmaları, henüz mırıltı şeklinde de olsa, yeniden başlatmıştır: Holloway'in, Negri'nin, Michael Albert'in kitapları konusunda, Venezüella'daki süreç ile Brezilya'da Lula'nın başkanlığının karşılaştırmalı bilançosu hakkında veya Meksika'da Zapatistlerin yönelimindeki Altıncı Selva Lacandona Deklarasyonu ve "öteki kampanyanın" göstergelerini oluşturduğu değişim çerçevesinde yürütülen polemiklerden bunu anlayabiliriz. Ayrıca Fransa'da LCR'in manifesto tasarısı eksenindeki tartışmalar veya Alex Callinicos'un *Anti-kapitalist Manifesto*[2] kitabı da yine bu bağlamda yer alır. Büyük reddiye ve Stoacı direnişler

1 Bunu, Fransa'da Avrupa Anayasasına Hayır'ın zaferinin ardından Stathis Kouvélakis "Siyasal Meselenin Geri Dönüşü" makalesinde vurgular ("le retour de la question politique". *Contretemps* n°14, Eylül 2005).

2. Alex Callinicos, *Antikapitalist Manifesto*, Literatür yayınları. Çev. Derya Kömürcü. Ocak 2004.

evresi –Holloway'in "çığlığı", "dünya bir meta değildir", "dünya satılık değildir" sloganları– tükeniyor. Mümkün olan bu dünyanın hangisi olduğunu ve özellikle de ona ulaşmak için hangi yolların araştırılması gerektiğini netleştirmek lazım.

Strateji Var, Strateji Var

Strateji ve taktik kavramları (daha sonraları da mevzi savaşı ve hareket savaşı), işçi hareketine askeri dilden, ve özellikle de Clausewitz'in veya Delbrück'ün metinlerinden ihraç edilmiştir. Oysa anlamları fazlasıyla çeşitlenmiştir. Stratejinin bir muharebeyi kazanma sanatını ifade ettiği, taktiğin ise muharebe meydanında askeri birliklerin hareketlerine indirgendiği bir dönem oldu. O zamandan bu yana, hanedanlık savaşlarından ulusal savaşlara, total savaştan (bugünkü) küresel savaşa, stratejik alan zamanda ve uzamda genişlemesini sürdürdü. Bugün artık (dünya ölçeğindeki) küresel bir stratejiyi bir "kısıtlı stratejiden" (belirli bir toprak üzerinde iktidarın fethi için mücadele) ayırmak mümkün. Bir ölçüde, sürekli devrim kuramı bir küresel strateji taslağı oluşturuyordu: Devrim ulusal arenada (bir ülkede) başlayıp kıta ve dünya ölçeğine genişleyebilir; siyasal iktidarın fethiyle belirleyici bir aşama kateder, fakat bir "kültürel devrimle" devam edip derinleşir. Dolayısıyla eylemle süreci, hadiseyle tarihi bileştirir.

Dünya ölçeğinde ekonomik ve askeri stratejileri olan güçlü devletler karşısında, küresel stratejinin bu boyutu 20. yüzyılın ilk yarısında olduğundan daha da fazla önem fazanıyor. Kıta veya dünya ölçeğinde yeni stratejik uzamların ortaya çıkması bunu gösterir. Tek ülkede sosyalizm teorisine karşı sürekli devrim diyalektiği, bir başka değişle ulusal, kıtasal ve dünyasal ölçeklerin iç içe geçişi, her zamankinden yoğun durumda. Bir ülkede siyasal iktidar kaldıraçını ele geçirebilirsiniz (Ve-

nezüella veya Bolivya'da olduğu gibi), fakat kıtasal strateji meselesi doğrudan bir iç siyaset meselesi olarak gündeme gelir (Alca'ya karşı Alba, Mercosur'la ve And anlaşmasıyla ilişki). Daha basit biçimde, Avrupa'da liberal karşı-reformlara karşı direnişler ulusal düzeyde, yasama noktasındaki güç dengelerinden, kazanımlardan ve dayanaklardan destek alabilirler. Fakat kamu hizmetleri, vergilendirme, sosyal güvenlik, ekoloji konularında ("Avrupa'nın sosyal ve demokratik yeniden kuruluşu" için) geçişsel bir yanıt baştan itibaren Avrupa çapında bir projeksiyon gerektiriyor.[3]

Stratejik Varsayımlar

Dolayısıyla burada ele alacağım konu, yukarıda "kısıtlı strateji" şeklinde adlandırdığım alanla, bir başka deyişle ulusal ölçekte siyasal iktidarın fethi için mücadeleyle sınırlı kalacaktır. Burada hepimiz ulus-devletlerin küreselleşme çerçevesinde zayıflamış olabileceğini ve belirli düzeyde egemenlik transferlerinin yaşandığı konusunda hemfikiriz[4]. Fakat ulusal ölçek (ki sınıflar arası ilişkileri yapılandıran ve bir toprağı bir devlete eklemleyen budur) stratejik uzamların değişken ölçeklerinde belirleyici olmaya devam ediyor. Zaten *Critique Communiste*'in 179 sayısındaki (Mart 2006) dosya da esasen bu meseleye eğiliyor.

Her şeyden önce bize "aşamalı" bir devrimci süreç kavrayışı atfeden eleştirileri bir kenara bırakalım. John Holloway'den Cedric Durand'a uzanan bu eleştirilerde bizim için iktidarın fethinin her türden toplumsal dönüşüm için bir

3. Bu konu üzerinde daha fazla durmayacağız. Sadece kısa bir hatırlatma yapıyoruz (bkz. *Das Argument*'in düzenlediği tartışmaya sunulan ve elinizdeki kitapta da yayınlanan tezler: "Ütopik Uğrak ve Stratejik Yeniden Yapılanma").

4. *Projet K*'nin çalışma toplantısında.

"mutlak önkoşul" olduğu ileri sürülüyor[5]. Bu argüman daha çok bir karikatürü andırıyor yahut basitçe cehaletten kaynaklanıyor. Biz hiçbir zaman, öncesinde koşup hızlanmadan yapılacak bir uzun atlama taraftarı olmadık. Devrimci kopuşun, bürokrasinin faydalanabileceği tehlikeli bir atlama olduğunu vurgulamak için sık sık "hiçbir şeyken nasıl her şey haline gelinir?" sorusunu sorduğum doğrudur, ve Guillaume Liégeard da proletaryanın iktidarı ele geçirmeden önce hiçbir şey olmadığı önermesinin yanlışlığı ve her şey olma isteğine de biraz şüpheyle yaklaşma gerekliliği üzerinde durmakta haklı. Enternasyonal'den ödünç aldığım bu "her şey ve hiç"e dayalı formül yalnızca burjuva (siyasal) devrimi ile toplumsal devrim arasındaki yapısal asimetriyi vurgulamayı hedefliyor.

Komünist Enternasyonal'in 6. kongresine kadar sürdürülen programatik tartışmada Troçki'nin yanı sıra Thalheimer, Radek, Clara Zetkin tarafından savunulan kategoriler –birleşik cephe, geçiş talepleri, işçi hükümeti– tam da hadiseyi hazırlanma koşullarıyla, reformları devrimle, hareketi amaçla eklemlemeyi hedefliyordu. Paralel biçimde Gramsci'nin hegemonya ve "mevzi savaşı" kavramları da bu doğrultudadır[6]. İktidarı ele geçirmenin daha kolay fakat elinde tutmanın daha zor olduğu Doğu ve Batı arasındaki karşıtlık da aynı tasadan kaynaklanır (bu konuda Komünist Enternasyonal'in 5. kongresindeki Alman devriminin bilançosu hakkındaki tartışmala-

5. *Critique Communiste* sayı 179'daki yazısında bize "toplumsal gelişmeye dair aşamacı bir anlayış" ve "belirleyici an olarak yalnızca devrimin hazırlanışını merkez alan bir siyasal eylem zamansallığı" atfediyor (ve bunun karşısına "alter-küreselleşmeci ve zapatist bir tarihsel zaman koyuyor??!!). John Holloway'e gelince, düşüncesinin ayrıntılı bir eleştiri için bakınız: *Un monde à changer* ve *Planète Altermondialiste* kitaplarında yazılarım ve *Contretemps* dergisindeki makalelerim.

6. Bkz Perry Anderson, *Gramsci Üzerine*, Alan yayıncılık.

ra bakılabilir). Son kez söyleyelim, hiçbir zaman çöküş kuramının (*Zusammenbruch Theorie*) savunucuları olmadık[7].

Devrimci sürece dair kendiliğindenci yaklaşımlara ve 60'lı yılların yapısalcı durağancılığına karşı "öznel etkenin" rolüne ve "model"den ziyade "stratejik varsayım" şeklinde adlandırdığımız olguya vurgu yaptık. Burada söz konusu olan basit bir dil şıklığı değil elbette. Bir model, taklit edilmesi gereken bir şey, bir kullanım kılavuzudur. Varsayımsa geçmişin deneyimlerinden yola çıkan fakat yeni deneyimler veya koşullar oranında açık ve değiştirilebilir olan bir eylem kılavuzudur. Böylece söz konusu olan spekülasyon değil fakat geçmişin deneyimlerinden geriye kalandır (ki elimizdeki tek malzeme budur), fakat bugünün ve geleceğin çok daha zengin olacağını da akıldan çıkarmadan. Dolayısıyla devrimciler de her daim bir savaş geride olduğu söylenen askerlerle aynı tehlikeyle karşı karşıyadırlar.

20. yüzyılın büyük devrimci deneyimlerinden (Rus devrimi ve Çin devriminin yanı sıra Alman devrimi, halk cepheleri, İspanya iç savaşı, Vietnam kurtuluş savaşı, Mayıs 68, Portekiz, Şili...) yola çıkarak iki büyük varsayımı birbirinden ayırdık: Ayaklanmacı Genel Grev (AGG) ve Uzatmalı Halk Savaşı (UHS). Bunlar, iki kriz tipini, iki ikili iktidar şeklini, krizin iki çözülme biçimini özetler.

AAG durumunda ikili iktidar esasen Komün tarzı bir kentsel biçime bürünür (yalnızca Paris Komünü değil, aynı zamanda Petrograd Sovyeti, Hambourg, Kanton, Barselona ayaklanmaları...). İki iktidar yoğunlaşmış bir alanda uzun süre bir arada var olamaz. Dolayısıyla meseleyi hızla çözmeye yönelik bir çatışmadır söz konusu olan (ki bi uzatmalı bir çatışmaya da

7. Bu konuda bkz Giacomo Marramao, *Il politico e il transformazioni* ve broşürüm *Stratégies et partis* (La Brèche).

dönüşebilir: Rusya'da iç savaş, Vietnam'da 1945 ayaklanmasının ardından kurtuluş savaşı...). Bu varsayımda, ordunun demoralize edilmesi ve askerlerin örgütlenmesi faaliyeti önemli bir rol oynar (Fransa'da asker komiteleri, Portekiz'de troçkist Enternasyonalist Komünist Liga'nın düzenlediği asker komiteleri –SUV– ve daha komplocu bir perspektifte Mir'in Şili ordusu içindeki faaliyeti bu konudaki son anlamlı deneyimleri teşkil eder). UHS durumunda, daha uzun süre birlikte var olabilecek bir bölgesel ikili iktidar söz konusudur (kurtarılmış ve özyönetim halindeki bölgeler). Bu koşullar Mao tarafından daha 1927'deki "Kızıl iktidar neden Çin'de var olabilir" broşüründe kavranmış Yenan Cumhuriyeti deneyimiyle ortaya konmuştur. İlk varsayımda alternatif iktidarın organları kent koşulları tarafından toplumsal açıdan belirlenir (Paris Komünü, Petrograd Soyveti, işçi konseyleri, Katalonya milis komitesi, Sanayi Kordonları, komün komandoları...), ikincisindeyse (köylülerin hakim olduğu) "halk ordusu"nda merkezileşirler.

Saflaştırılmış bu iki büyük varsayım arasında, bunların farklı ölçülerdeki bileşimleri bulunabilir. Böylece, basitleştirilmiş fokocu efsaneye (Regis Debray'in *Devrim İçinde Devrim* kitabında olduğu gibi) karşın Küba devrimi isyancı ordunun çekirdeği olan gerilla fokosuyla Havana ve Santiago'daki kentsel genel grev ve örgütlenme girişimlerini birbirine eklemlemiştir. Frank Païs'in, Daniel Ramos Latour'un, hatta bizzat Che'nin "*la selva*" [orman] ve "*el llano*" [düzlük] arasındaki gerilimler konusundaki mektuplaşmalarından da görebileceğimiz gibi bu ikisi arasındaki ilişkiler problematik olmuştur[8]. Geriye dönüp baktığımızda, Granma'nın ve oradan canlı çıkanların kahramansı destanını ön plana çıkaran resmi anlatı, bu sürecin tüm karmaşıklığıyla birlikte anlaşılmasını zorlaştı-

8 Aynı zamanda Carlos Franqui'nin *Küba devrimi günlüğü*ne bakınız.

racak biçimde 26 Temmuz oluşumunun ve yönetici kastrist grubun meşruiyetini güçlendirmeye kaktıda bulunmuştur. Tarihin bu basitleştirilmiş versiyonu, kır gerillasını bir model haline getirerek altmışlı yılların deneyimlerini esinlemiştir (Peru, Venezüella, Nikaragua, Kolombiya, Bolivya). De la Puente ve Lobaton muharebesindeki ölümler, Meksika'da Camillo Torres, Yon Sosa, Lucion Cabanas'ın, Brezilya'da Carlos Marighela ve Lamarca'nın ölümleri, Che'nin trajik Bolivya seferi, 1963 ve 1967'de Pancasan'da Sandinistlerin neredeyse tümüyle ortadan kaldırılışı, Bolivya'da Teoponte felaketi, bu devrin sonuna damgasını vurur.

Arjantin PRT'sinin ve Şili'deki Mir'in stratejik varsayımı, 70'li yılların başında daha çok uzatmalı halk savaşının Vietnam örneğine gönderme yapar (ve PRT aynı zamanda Cezayir kurtuluş savaşının mitsel bir versiyonuna referansta bulunur). Sandinist Cephe'nin 1979'daki Somoza diktatörlüğü karşısında elde ettiği zafere kadarki tarihi çeşitli yönelimlerin bir bileşimini sergiler. Tomas Borge'nin ve UHS eğiliminin yönelimi dağ gerillasının gelişimine ve uzun bir tedrici güç birikimi ihtiyacına vurgu yapar. Proletaryen eğiliminki ise (Jaime Wheelock) Nikaragua'da kapitalist gelişmenin toplumsal etkileri ve işçi sınıfının güç kazanması üzerinde durur, ama bu arada bir "ayaklanma anı" perspektifiyle bir uzatmalı güç birikimi yönelimini de muhafaza eder.

"*Tercériste*" Eğilim (Ortega kardeşler) de diğer ikisinin sentezini yapar ve güney cephesiyle Managua ayaklanmasını eklemlemeyi sağlar. Daha sonraları Humberto Ortega bu ayrımları şöyle özetler: "Pasif güç birikimi siyaseti dediğim konjonktürlere müdahale etmemeye, soğukkanlılıkla güç biriktirmeye dayanan siyasettir. Bu pasiflik kendini ittifaklar düzeyinde gösteriyordu. Aynı zamanda düşmanla çatışmak-

sızın ve kitlelerin katılmasını sağlamadan silah biriktirebileceğimizi, örgütlenebileceğimizi, insan kaynaklarını bir araya getirebileceğimizi düşünmemizde de pasiflik mevcuttu"[9]. Fakat Ortega koşulların çeşitli planları sarstığını da kabul eder: "Ayaklanma çağrısında bulunduk. Olaylar hızla gelişti, nesnel koşullar daha fazla hazırlık yapmamıza izin vermiyordu. Esasında ayaklanmaya hayır diyecek durumda değildik. Kitle hareketi öyle bir boyut kazandı ki öncünün onu yönetmesi mümkün değildi. Bu akıntıya karşı çıkamazdık; tüm yapabildiğimiz, ona az ya da çok yön verebilmek için başına geçmekti". Ve şöyle bitirir: "Ayaklanma stratejimiz her daim kitlelerin etrafında döndü, bir askeri plan çerçevesinde değil. Bu açık olmalıdır." Gerçekten de stratejik seçenek, siyasal önceliklerin, müdahale alanlarının, sloganların düzene sokulmasını gerektirir ve ittifak politikasını belirler.

Los dias de la selva'dan *El trueno en la ciudad*'a, Mario Payeras'ın Guatemala sürecine dair anlatısı ormandan şehre dönüşü ve askeri-olan ile siyasal-olan, şehir ile kır arasındaki ilişkilerin değişimini gösterir. Régis Debray'in 1974 tarihli *Si-*

9. "Zafer stratejisi", Martha Harnecker'e verilmiş mülakat. Ayaklanma çağrısı tarihi konusundaki bir soruya Ortega şöyle cevap veriyor: "Çünkü hep daha elverişli bir dizi nesnel koşul mevcuttu: ekonomik kriz, devalüasyon, siyasal kriz. Ve ayrıca Eylül olaylarının ardından şunu da anladık ki ulusal ölçekte kitlelerin ayaklanmasını, cephenin askeri güçlerinin saldırısını ve sermayenin fiilen angaje olduğu veya desteklediği ulusal grevi aynı anda ve aynı stratejik uzamda birleştirmek gerekiyor. Bu üç stratejik etkeni aynı anda ve aynı stratejik uzamda biraraya getiremeseydik, zafer mümkün olamazdı. Çeşitli kereler ulusal grev çağrısı yapmıştık fakat bunu kitlelerin saldırıya geçişiyle bir araya getirmemiştik. Kitleler daha önce ayaklanmıştı fakat bu grevle birleştirilmemiş ve öncünün askeri kapasitesi fazlasıyla zayıftı. Ve öncü düşmana daha önceleri darbe vurmuştu fakat diğer iki etken mevcut değildi."

lahların Eleştirisi kitabı da altmışlı yılların ve söz konusu evrimin bir bilançosunu kaydeder. Avrupa'da ve ABD'de, RAF'ın Almanya'da, Weathermen'lerin ABD'de felaketle sonuçlanan serüvenleri (Fransa'daki Proleter Sol'un kısa süreli traji-komedisinden ve July/Geismar'ın unutulmaz *İç Savaşa Doğru* kitabındaki tezlerinden söz etmiyoruz bile) ve kır gerillası deneyimini "kent gerillasına" tercüme etmeye yönelik diğer girişimler yetmişlerle birlikte sona erer. Ayakta kalmayı başaran tek silahlı hareket örnekleri, toplumsal tabanlarını ulusal baskıya karşı mücadelelerde bulan örgütlerdir (İrlanda, Özkadi)

Dolayısıyla bu stratejik varsayımlar ve deneyimler militarist bir yönelime indirgenemez. Bir siyasal görevler bütünü tarif eder. Böylece PRT'nin Arjantin devrimini bir ulusal kurtuluş savaşı olarak kavrayışı, bu örgütü işyerlerinde ve mahallelerdeki özörgütlenme yerine ordunun (ERP) inşasına öncelik vermeye itiyordu. Aynı şekilde, Mir'in yöneliminin, uzatmalı silahlı mücadele perspektifiyle Unitad Popular altında güç (kırsal taban) birikimine vurgu yapması darbeyle hesaplaşmayı görelileştirmeye ve özellikle de kalıcı sonuçlarını azımsamaya itiyordu. Oysa Miguel Enriquez "tankazo" mağlubiyetinin ardından bu hesaplaşmayı hazırlayacak bir mücadele hükümeti kurmaya elverişli kısa anı görebilmişti.

Sandinistlerin 1979'deki zaferi yeni bir dönemece imza atar. Bu en azından, Guatemala'da (ve El Salvador'da) devrimci hareketlerin artık çürümüş kukla diktatörlüklerle değil İsrailli, Tayvanlı, ABD'li "düşük yoğunluklu savaş" ve "karşı-ayaklanma" danışmanlarıyla karşı karşıya olduğunun altını çizen Mario Payeras'ın görüşü. Bu artan asimetri o günden bu yana, Pentagon'un yeni strateji doktrinleriyle ve terörizme karşı açılan "sınır-ötesi" savaşla dünya ölçeğine yayılmıştır. Bu, henüz dün Granma ve Che'nin destanları yahut Fanon'un,

Giap'ın, Cabral'ın metinleri aracılığıyla masum ve özgürleştirici olarak görülen devrimci şiddet meselesinin dikenli hatta tabu bir konu haline gelmesinin nedenlerinden biridir (bunun yanı sıra Kamboçya deneyiminin, SSCB'deki bürokratik karşı-devrimin, Çin'de kültür devriminin trajik aşırı-şiddetini de saymak gerekir elbette).

Böylece Lenin'le Gandhi'nin sentezini yaparak[11] yahut şiddet karşıtlığına yönelerek[12] güçsüzün güçlüye karşı bir asimetrik stratejisinin el yordamıyla aranışına tanık oluyoruz. Oysa dünya, Berlin Duvarı'nın yıkılışından beri, daha az şiddetli hale gelmemiştir. Bugün de, aşırılıklar çağında hiçbir şeyin doğrulamadığı varsayımsal bir "pasifist yolun" mümkünatı üzerine bahse girmek iyimser bir ihtiyatsızlık olur. Fakat bu, söylemimizin sınırlarını aşan bir mesele.

Ayaklanmacı Genel Grev Varsayımı

Dolaysıyla yetmişli yıllar boyunca bize yol gösteren stratejik varsayım, Batı iklimine uyarlanmış maoculuk çeşitleri ve Kültür Devrimi'nin hayali yorumları karşısına koyduğumuz AGG'ydi. Antoine Artous'a göre, bundan böyle "yetimi" olduğumuz stratejik varsayım budur. Dün belirli bir "işlevselliğe" sahipken, bugün bu özelliğini yitirmiştir. Fakat Artous "kopuş" kelimesi ve sözel vaat yarışlarıyla tatmin olmak yerine ciddi bir varsayımın inşasının gerekliliğini vurgulayarak devrimci kriz ve ikili iktidar kavramlarının hâlâ güncel ve geçerli olduğunu savunuyor. Artous'un kaygıları iki noktada billurlaşıyor.

10. Bkz *Dissidences*, Révolution, Lutte armée et Terrorisme, Cilt 1, (L'Harmattan 2006).

11. Etienne Balibar'ın son metinlerindeki tema da budur.

12. Rifondazione Comunista'nın teorik dergisindeki (*Alternative*) şiddet karşıtlığı konusundaki tartışma, muhtemelen bu partinin son dönemdeki seyri ile alakasız değildir.

Bir yandan, ikili iktidarın mevcut kurumların tümüyle dışında olamayacağı ve bir sovyet yahut konsey piramidi şeklinde boşluktan doğamayacağı konusu üzerinde duruyor. Zamanında formasyon okullarında ayrıntıyla incelediğimiz devrimci süreçlere dair böylesi bir aşırı basitleştirilmiş bakışa teslim olmuş olabiliriz (Almanya, İspanya, Portekiz, Şili ve bizzat Rus Devrimi). Fakat bundan pek emin değilim, bu deneyimlerin her biri bizleri çeşitli özörgütlenme biçimleriyle mevcut parlamenter veya belediye kurumları arasındaki diyalektikle karşı karşıya bırakıyordu. Her ne olursa olsun, böyle bir bakışa sahip olmuşsak da, bu belirli metinlerle hızla düzeltilmiştir[13].

Hatta öyle bir düzeyde ki, vaktiyle Ernest Mandel'in Rusya'da sovyetlerle kurucu meclis arasındaki ilişkileri yeniden incelemesi üzerine "karma demokrasi"ye yanaşması karşısında sarsılabildik hatta şoke olabildik. Ne var ki, özellikle genel oy ilkesinin sağlam biçimde yerleştiği, yüzyıldan fazla süredir parlamenter bir geleneğe sahip olan ülkelerde, devrimci bir sürecin ancak önceliği "aşağıdan sosyalizme" veren fakat temsil biçimleriyle de kesişen bir meşruiyet aktarımı olarak tahayyül edilebileceği açıkça ortadadır. Pratik düzeyde, örneğin Nikaragua devrimi vesilesiyle bu noktada ilerleme kaydettik. Bir iç savaş ve kuşatma durumu bağlamında 1989'da "serbest" seçimler düzenleme meselesini sorgulayabiliyorduk, fakat bir ilke olarak buna karşı çıkmıyorduk. Biz daha çok Sandinistlerin seçilmiş parlamento karşısında alternatif bir meşruiyet odağı ve bir çeşit ikinci "toplumsal meclis" oluşturabilecek "Devlet Konseyi"ni feshetmelerini eleştiriyorduk. Benzer biçimde, daha mütevazı bir ölçekte, Porto Alegre'de genel oyla seçilmiş

13. Özellikle de Ernest Mandel'in Avrokomünist tezlere karşı polemikleri aracılığıyla. Bkz. *Critique de L'Eurocommunisme*, Petite Collection Maspero.

olan belediye kurumuyla katılımcı bütçe komiteleri arasındaki diyalektik üzerine tekrar düşünmek faydalı olabilir.

Esasında, ortaya çıkan sorun bölgesel demokrasiyle işyeri demokrasisi arasındaki ilişkiler (Komün, Sovyetler, Setubal halk meclisi bölgesel yapılardı), hatta doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi arasındaki ilişkiler de değildir (her demokrasi kısmen temsilidir ve Lenin bir emredici vekaletten yana değildir). Sorun genel bir iradenin şekillenişi meselesidir. Sovyet tipi demokrasiye genelde (Avrokomünistler veya Norberto Bobbio tarafından) yapılan itiraz onun korporatif eğilimini hedef alır: Zorunlu vekaletle birbirine bağlı özel (bir bölgeye, işyerine veya büroya dayalı) çıkarlar toplamı (veya piramidi) bir genel iradeyi açığa çıkarmayı sağlamaz.

Demokratik karar mekanizmalarını daha alt/yerel organlara devretmenin de sınırları vardır: Eğer bir vadinin sakinleri bir yolun inşasına, yahut bir şehrinkiler bir çöplüğün yapılmasına karşı çıkıp da bunun bir diğer vadide ya da şehirde yer almasını istiyorsa, hakem görevi görecek bir çeşit merkezileşmeye ihtiyaç vardır[14]. Avrokomünistlerle yaptığımız tartışmalarda, sentezleştirilmiş öneriler ortaya çıkarmak ve özel bakış açılarından yola çıkarak bir genel iradenin şekillenmesine katkıda bulunabilmek için partilerin (ve çoğulculuklarının) aracılığının gerekliliği üzerinde duruyorduk. Spekülatif kurumsal mekanisyenliğe soyunmadan, giderek daha da sık biçimde programatik metinlerimize, işleyiş özelliklerinin deneyimlerle belirleneceği bir çift meclise dair genel bir varsayımı da dahil ettik.

Artous'un ikinci kaygısı, özellikle de Alex Callinicos'un

14. Rio Grande do Sul eyaleti ölçeğindeki katılımcı bütçe deneyimi bu konuda çeşitli somut örnekler sunar: kredi dağıtımı, ayrıcalıkların hiyerarşisi, kolektif malzemelerin bölgesel dağılımı...vs.

metninin eleştirisinde, bu sonuncusunun geçiş sürecine dair düşüncesinin iktidar meselesinin eşiğinde durmasına ve bu sorunun belirsiz bir *deus ex machina*'ya terk edilmesine yahut kitlelerin kendiliğinden kalkışmasıyla ve genelleşmiş bir sovyet demokrasisinin ortaya çıkışıyla çözüleceği varsayımına odaklanıyor. Kamusal özgürlüklerin savunusu Callinicos'un programında mevcutsa da, Artous bu programda kurumsal tipte hiçbir talebin (nispi oy, tek ya da kurucu meclis, radikal demokratikleşme) yer almadığını ileri sürüyor. Cedric Durand'ın ise kurumları özerklik ve protesto stratejileri için basit araçlar olarak gördüğünü, bunun da pratikte "aşağısıyla" "yukarısı" arasındaki bir uzlaşmaya, bir diğer ifadeyle birincisinin, dokunulmadan bırakılan ikincisine yönelik kaba bir lobicilik faaliyetine tercüme edilebileceğini düşünüyor.

Esasında *Critique Communiste*'deki tartışmanın tarafları arasında *Yaklaşan Felaket* veya *Geçiş Programı*'ndan esinlenen programatik corpus konusunda bir fikir birliği sözkonusu: Geçiş talepleri, ittifak politikaları (birleşik cephe)[15], hegemonya mantığı, ve reform ve devrim arasındaki diyalektik (antinomi değil). Böylece, ("anti-liberal") bir asgari program ile (anti-kapitalist) bir azami programı birbirinden ayırma ve bunları değişmeyecek şekilde tasarlama fikrine karşı çıkıyor, tutarlı bir anti-liberalizmin anti-kapitalizme vardığı ve bu ikisinin mücadelelerin dinamiğiyle iç içe geçtiğine inanıyoruz.

Mevcut güç ilişkileri ve bilinç düzeylerine bakarak geçiş taleplerinin kesin formülasyonu üzerine tartışabiliriz. Fakat üretim, iletişim ve mübadele araçlarının özel mülkiyetine

15. Her ne kadar birleşik cephe kavramı ve özellikle de Latin Amerika'daki kimi devrimciler tarafından gününümüze uyarlanmış anti-emperyalist birleşik cephe kavramı toplumsal formasyonların gelişimi, siyasal partilerin bileşimi ve rolü gibi meselelerin ışığında yeniden tartışılmayı gerektirse de.

ilişkin meselelerde -ki bu kamu hizmeti pedagojisi, insanlığın ortak malları konusu, yahut giderek önem kazanan (ve entelektüel özel mülkiyetin karşısına koyduğumuz) bilginin toplumsallaşması mevzuu olsun-, çabucak hemfikir oluruz. Aynı şekilde, ücretliliğin ortadan kalkması yönünde ilerlemek için ücretlerin sosyal koruma sistemleri aracılığıyla toplumsallaşma biçimlerinin keşfine çıkma konusunda da rahatça fikir birliğine varırız. Nihayet, genelleşmiş metalaşmanın karşısına ücretsizlik (yani "metasızlaşma") alanlarının hizmetlerin yanı sıra kimi zorunlu tüketim maddelerine de yayılmasının açtığı imkanları koyarız.

Geçiş düşüncesinin tartışmalı konusu "işçi hükümet" yahut "emekçi hükümeti"dir. Bu zorluk yeni değil. Komünist Enternasyonal'in 5. kongresi sırasında Alman devriminin bilançosu ve Saksonya hükümeti konusundaki tartışma Enternasyonal'in ilk kongrelerinden çıkan formüllerin çözülmemiş belirsizliğini ve bunların yol açabildiği pratik uygulamalar yelpazesini gösterir. Treint, raporunda "proletarya diktatörlüğünün gökten zembille inmediğini; bir başlangıcının olması gerektiğini ve işçi hükümetinin proletarya diktatörlüğünün başlangıcıyla eşanlamlı olduğu" vurgular. Buna karşın birleşik cephenin "saksonlaşmasını" teşhir eder: "Komünistlerin devrime karşı bir müdahaleyi önlemek için pasifist burjuvalarla bir koalisyon hükümetine girmeleri teoride yanlış değildi, fakat İşçi Partisi'nin yahut Sol Kartel'inki gibi hükümetler, burjuva demokrasisinin kendi partilerimizde yankı bulması sonucunu doğruyor".

Enternasyonal'in faaliyeti konusundaki tartışmada Smeral şu beyanda bulunur: "1923 Şubat kongremizin [Çek komünistlerinin kongresi] işçi hükümeti üzerine tezlerini kaleme alırken hepimiz bunların dördüncü kongre kararlarına uygun olduğundan emindik. Oybirliğiyle kabul edildiler". Fakat "kitleler

işçi hükümetinden bahsederken akıllarına ne geliyor?": "İngiltere'de İşçi Partisi geliyor akıllarına, Almanya'da ve kapitalizmin çözülmekte olduğu ülkelerde birleşik cephe, grev patladığında komünistlerin ve sosyal-demokratların birbiriyle çatışacağına kolkola yürümesi anlamına gelir. İşçi hükümeti de kitleler nezdinde aynı anlama sahiptir, ve biz bu formülü kullandığımızda tüm işçi partilerinin birleşik hükümetini düşünüyorlar". Ve Smeral şöyle devam ediyor: "Saksonya deneyiminden çıkartacağımız derin ders nedir? Her şeyden önce şu: Öncesinde hızımızı almadan ayaklarımız bitişik biçimde atlayamayız."

Ruth Fisher ise bir işçi partileri koalisyonu olarak işçi hükümetinin "kendi partimizin tasfiyesi" anlamına geleceği yanıtı verir. Clara Zetkin ise Alman Ekimi'nin yenilgisi üzerine raporunda şu görüşü savunur: "İşçi ve köylü hükümeti konusunda, Zinoviev'in bunun proletarya dikatörlüğünün basit bir takma adı, bir eşanlamlısı veya adaşı olduğuna dair açıklamasını kabul edemem. Bu belki Rusya için doğru olabilir fakat kapitalizmin oldukça gelişmiş olduğu ülkeler için durum başkadır. Orada işçi ve köylü hükümeti burjuvazinin artık iktidarda kalamadığı fakat proletaryanın da kendi diktatörlüğünü dayatacak koşullara sahip olmadığı bir durumun siyasal ifadesidir". Gerçekten de Zinoviev "işçi hükümetinin temel hedefi" olarak proletaryanın silahlanmasını, üretim üzerinde işçi denetimini, vergi devrimini önerir.

Çeşitli konuşmaları alıntılamaya devam edebiliriz. Bundan, mesele her ne kadar devrimci yahut devrim-öncesi bir durumla ilişkili olsa da, reel bir çelişkinin ve çözülmemiş bir sorunun ifadesi olan büyük bir karışıklık intibası edinirdik. Bu sorunu tüm durumlar için geçerli bir kullanma kılavuzuyla çözmek istemek sorumsuzluk olurdu; ama en azından bir geçiş perspektifi içinde koalisyon hükümetlerine katılma ko-

nusunda farklı biçimlerde bileşmiş üç kriter öne sürmek mümkün: a) Böylesi bir katılım meselesinin durup dururken değil, bir kriz ya da en azından anlamlı bir toplumsal seferberlik durumunda gündeme gelmesi; b) söz konusu hükümetin mevcut düzenden kopuş dinamiğini başlatmaya angaje olması (örneğin –Zinoviev'in talep ettiği silahlanmadan daha mütevazı biçimde– radikal bir toprak reformu, özel mülkiyet alanına "zorbaca istilalar", vergi ayrıcalıklarının ortadan kaldırılışı, kurumlardan kopuş –Fransa'da Beşinci Cumhuriyet'ten, Avrupa anlaşmalarından, askeri anlaşmalardan...vs); c) son olarak, güç ilişkilerinin, verilen sözlerin uygulanmasını güvence altına almak olmasa bile, en azından bu uygulamalardaki muhtemel aksamaların bedelinin sertçe ödetilmesini devrimcilere sağlayacak durumda olması.

Böylesi bir yaklaşımın ışığında Lula hükümetine katılım yanlış görünüyor: a) On yıldan beri, topraksız köylüler hareketi dışında kitle hareketi gerileme içindeydi; b) Lula'nın seçim kampanyası ve Brezilyalılara Mektup'u açıkça sosyal-liberal bir politikanın izleneceğini göstermiş ve toprak reformuyla "sıfır açlık" programının finansmanını daha baştan hipotek altına almıştı; c) son olarak da, parti ve hükümet bünyesindeki toplumsal güç ilişkileri öyle bir durumdaydı ki bir yarı-tarım bakanlığıyla "ipin asılmışı tuttuğu gibi" hükümeti tutmak söz konusu değildi. Bununla birlikte, ülkenin tarihini, toplumsal yapısını ve PT'nin oluşumunu göz önünde bulundurarak, bu katılıma dair çekincelerimizi sözlü olarak ifade ederek ve taşıdığı tehlikeler konusunda yoldaşlarımızı uyararak bunu bir ilke sorunu haline getirmedik ve "uzaktan" ders vermekten ziyade, yoldaşlarımızla birlikte bir bilanço çıkarabilmek için bu deneyime eşlik etmeyi tercih ettik[16].

Proletarya Diktatörlüğü Hakkında

İşçi hükümeti meselesi bizi kaçınılmaz olarak proletarya diktatörlüğü sorununa getirir. LCR'in (Ligue Communiste Révolutionnaire-Devrimci Komünist Birlik) son kongrelerinden birinde, üçte ikilik bir çoğunluk proletarya diktatörlüğüne yapılan referansları tüzükten kaldırma kararı aldı. Bu mantıklı bir karardı. Bugün diktatörlük kavramı, Roma'da sınırlı bir zaman için ve istisnai durumlarda Senato tarafından usulüne uygun biçimde görevlendirilen saygın iktidar kurumundan ziyade 20. yüzyılın askeri veya bürokratik diktatörlüklerini hatırlatıyor. Marx Paris Komünü'nde bu proletarya diktatörlüğünün "niyahet bulunmuş olan şeklini" gördüğüne göre, anlaşılabilmek için tarih tarafından bir karışıklık kaynağı haline getirilen fetiş bir sözcüğe bağlanmaktansa komünden, sovyetlerden, konseylerden veya özyönetimden söz etmek daha doğru olur.

Bununla birlikte Marx'ın formülünün ve buna Kugelmann'a ünlü mektubunda verdiği önemin ortaya koyduğu sorunla hesaplaşmış da değiliz. Genelde "proletarya diktatörlüğüne" otoriter bir rejim imgesi yüklemeye ve bunu bürokratik diktatörlüklerin bir eşanlamlısı olarak görme eğilimindeyiz. Aksine, Marx için bu eski bir sorunun demokratik çözümüydü. Bu sorun ise, bugüne dek erdemli bir elit zümreye (Kamu Selameti Komitesi –ki esasında bu komite Konvansiyon'un, kendisi tarafından geri çağırılabilir bir uzantısı olarak kalmıştır) yahut bir örnek insanlar "triumvira"sına ayrılmış olan istisnai durum iktidarının ilk kez çoğunluk tarafından kullanılmasıydı.[17]

Şunu da ekleyelim, o dönemde diktatörlük terimi bir key-

16. Burada söz konusu olan, Brezilya'daki yönelim kadar IV. Enternasyonal'e ve ulusal seksiyonlarıyla ilişkisine dair bir anlayıştı. Fakat bu mevzu elinizdeki metnin çerçevesini aşmakta.

17. Bkz. Alessandro Galante Garrone, *Philippe Buonarotti et les révolutionnaires du XIXe siècle*, Paris, Champ Libre

fiyet ifadesi olan zorbalığın zıddı olarak kullanılıyordu. Fakat proletarya diktatörlüğü kavramının aynı zamanda, yetmişli yıllarda çoğu (Avro) komünist partinin ondan vazgeçmesiyle doğan tartışmalarda sıkça hatırlatıldığı gibi stratejik bir anlamı da vardı. Hakikaten de, Marx'a göre yeni bir toplumsal ilişkiyi ifade eden yeni hukukun eski hukukun devamlılığı içinde doğamayacağı açıktı: İki toplumsal meşuiyet arasında, "birbirine eşit iki hukuk arasında belirleyici olan güçtür". Dolayısıyla devrim zorunlu bir olağanüstü halden geçişi gerektirir. Lenin ile Kautsky arasındaki tartışmanın dikkatli bir okuru olan Carl Schmitt, bunu çok iyi kavrayarak kriz durumundaki işlevi mevcut düzeni korumak olan "komiser diktatörlüğünü", bir kurucu iktidarın uygulanmasıyla yeni bir düzen inşa eden "egemen diktatörlük"ten ayırıyordu[18]. Ona hangi ismi verirsek verelim, bu stratejiyi muhafaza ediyorsak, buradan zorunlu olarak iktidarın örgütlenmesi, hukuk, partilerin işlevi...vs konusunda bir dizi sonuç çıkar.

Bir Stratejik Yönelimin Güncelliği ve Güncellikten Uzaklığı

Güncellik kavramının iki anlamı vardır: Biri geniş ("savaşlar ve devrimler çağı"), diğeri anlık veya konjonktürel. Avrupa'da toplumsal hareketin yirmi yılı aşkın süredir gözden kaybolduğu, savunmaya geçildiği bir durumda, kimse devrimin, bu anlık anlamda güncel olduğunu iddia etmeyecektir. Buna karşın, devrimi dönemin ufkundan silmek tehlikeli olur, ve kötü sonuçlar doğurabilir. Francis Sitel'in söz konusu dosyaya yazdığı yazıda "güncel bir perspektife sahip", "günümüz güç ilişkilerine dair ham hayallerden" kaçınmak için "bugünkü mücadeleleri bunların gerekli sonuçlarına bağlayan, eylem halin-

18. Bkz. Carl Schmitt, *La Dictature*, PUF

de bir perspektifi" tercih ederken göstermeye çalıştığı eğer bu ayrımsa, burada herhangi bir anlaşmazlık yok.

Fakat iktidarın fethi hedefini "bunun güncelleşmesinin ufuk çizgimizin ötesinde olduğunu kabul etmek kaydıyla bir radikallik koşulu" olarak muhafaza etme fikri daha tartışmalı bana göre. Sitel, hükümete katılım meselesinin –ufuk çizgimizin altından mı bakıcaz buna?– iktidar meselesine değil, liberal saldırıdan "korunmaya" dayalı "daha mütevazı bir ihtiyaca" bağlı olduğunu vurguluyor. Böylece hükümete katılım koşulları üzerindeki akıl yürütmelerimiz, "stratejik düşüncenin görkemli kapısından" değil, "geniş partilerin dar kapısından" yapılacaktır. Bu durumda, partinin inşasını yönlendirenin program (veya strateji) değil de, mümkün dünyaların ve programların en iyisini belirleyenin ve sınırlayanın cebirsel olarak geniş bir partinin büyüklüğü haline gelmesinden kaygılanabiliriz. O halde hükümet meselesini stratejik bir konu olmaktan çıkarıp basit bir "yönelim sorunu" şeklinde tasavvur etmek söz konusu olur (bu, bir ölçüde Brezilya konusunda yaptığımızdır). Fakat asgari programla azami program arasındaki klasik ayrıma düşmediğimiz taktirde, "yönelim sorunu" da stratejik perspektiften kopuk değildir. Ve eğer "geniş", dar ve kapalıdan daha açık ve verimliyse de, partiler açısından geniş vardır, bir de geniş vardır: Brezilya PT'sinin, Linkspartei'nin, ÖDP'nin, Portekiz Sol Blok'unun, İtalya'daki Rifondazione Comunista'nın genişlikleri bir değildir.

"Devrimci strateji bakımından en bilgince gelişmeler bile, şu anda ve burada nasıl hareket etmeliyiz sorusu karşısında fazlasıyla zayıf görünüyor" diye bitiriyor metnini Sitel. Şüphesiz haklı, fakat bu makbul pragmatik özdeyiş 1905'te, Şubat 1917'de, Mayıs 1936'da, Şubat 1968'de de söylenebilirdi ve böylece mümkünün doğrultusu reel-olanın bayağı doğrultu-

suna indirgenirdi.

Perspektifimiz iktidarın ele geçirilmesiyle sınırlanmayıp da daha uzun bir "iktidarların yıkımı" süreci içinde yer aldığı taktirde, "iktidarın fethine yoğunlaşan geleneksel partinin bizzat bu devlete uyum göstermeye ve dolayısıyla özgürleşme dinamiğini yıpratacak egemenlik mekanizmalarını kendi bünyesine taşımaya yöneleceğini" kabul etmek gerekir. O halde siyasal ile toplumsal arasında yeni bir diyalektiğin yaratılması gerekir. Bu elbette doğrudur, ve zaten "siyasal yanılsama" kadar "toplumsal yanılsamayı" da reddederek veya geçmiş olumsuz deneyimlerden (toplumsal örgütlenmelerin devlet ve partiler karşısındaki bağımsızlığı, siyasal çoğulculuk, parti içi demokrasi gibi konularda) ilkesel sonuçlar çıkararak pratikte ve teoride yapmaya çalıştığımız budur.

Fakat sorun "devlete uyum göstermiş" bir partinin egemenlik mekanizmalarını bünyesine taşımasından çok, modern toplumlara içkin (ve iş bölümüne kökünden bağlı) çok daha derin ve yaygın bürokratikleşme olgusunda yatar: Bu sendikal veya dernek tipindeki örgütlenmelerin tümüne sirayet eder. Aslında parti demokrasisi (bunu medyatik ve kamuoyu yoklamasına dayalı "görüş" demokrasisinin zıddı olarak kullanıyoruz) iktidarın profesyonelleşmesine ve "piyasa demokrasisine" karşı mutlak bir ilaç olmasa bile, en azından panzehirlerden biri olabilir. Demokratik merkeziyetçiliği bürokratik merkeziyetçiliğin takma burnu olarak görerek bunu çok sık unutuyoruz, halbuki belirli bir merkezileşme demokrasinin inkarı değil, tam tersine koşuludur.

Sitel tarafından altı çizilen partinin devlete uyumu meselesi, Boltansky ve Chiapello tarafından *Kapitalizmin Yeni Ruhu*'nda vurgulanan Sermaye'nin yapısıyla işçi hareketinin alt/tabi *[subalterne]* yapıları arasındaki eşbiçimliliği hatırlatı-

yor. Bu eşbiçimlilik meselesi son derece önemlidir ve bundan ne kolayca kaçınılabilir ne de bu sorun basitçe çözülebilir: Ücret ve çalışma hakkı (buna kimi zaman "iş hakkı" da deniyor) için mücadele elbette ki sermaye-emek ilişkisiyle eşbiçimli bir mücadeledir. Bunun ardında yabancılaşma, fetişizm, şeyleşme sorunu yatar[19]. Fakat "akışkan" biçimlerin, ağ tipi örgütlenmenin, yakınlıklar mantığının (karşıtlıklar mantığının zıddı olarak) bu eşbiçimlilikten ve egemenlik ilişkilerinin yeniden üretiminden kaçınmayı sağlayacağını düşünmek koskoca bir yanılsama'dan ibarettir. Bu biçimler de bilişimsel sermayenin modern örgütlenmesiyle, emeğin esnekliğiyle, "sıvı toplumla"..vs. tümüyle eşbiçimlidir. Bununla, eski tabiyet biçimlerinin yeni ortaya çıkanlardan daha iyi veya onlara tecih edilebilir olduğunu değil, fakat ağ tipi örgütlenmenin o eşsiz yolunun sömürü ve tahakkümün kısır döngüsünden çıkmayı sağlamadığını anlatmak istiyorum.

"Geniş Parti" Hakkında

Sitel, "stratejik akıl tutulması" veya "stratejik aklın geri dönüşü" kavramlarının, yalnızca bir parantezi kapatma ve eski hale dönme veya meselenin Üçüncü Enternasyonal'in çizdiği çerçevede yeniden tartışılması anlamına gelmesinden endişe duyuyor. İşçi hareketinin "temel yeniden tanımlamalara", yeni yaratımlara, bir "yeni inşaya" ihtiyaç duyduğunu vurguluyor. Elbette. Fakat sil baştan olmaz: "Her zaman ortalardan başlarız"!

Yenilik retoriği en eski ve en cılkı çıkmış eskiye düşmemeye karşı bir güvence sağlamıyor. Bir hayli özgün yenilikler (ekoloji, feminizm, savaş, haklar gibi konularda) olmakla bir-

19. Fetişizm konusunda bkz. Antoine Artous, *Le Fétichisme chez Marx*, Syllepse.

likte, dönemin beslendiği birçok "yenilik" yalnızca moda ürünleridir (ve her moda gibi eskiyi alıntılayarak gelişir) ve 19. yüzyılın ve yeni doğmakta olan işçi hareketinin eski ütopyacı temalarının yeniden devreye sokulmasından ibarettir. Bununla birlikte, söylediğimiz gibi yeni meseleler de çoktur, fakat imkanlarımız ölçüsünde, –örneğin LCR'in manifestosu aracılığıyla– bunların bazılarına yanıt unsurları getirmeye gayret ediyoruz, ve dostlarımızın da bunları kullanmasını isteriz.

Reformların ve devrimin bizim geleneğimizde, birbirini karşılıklı olarak dışlayan iki olgu değil de (her ne kadar reformlar koşullara göre devrimci bir sürece dönüşebildiği gibi bunun karşısına da dikilebilse) diyalektik bir çift oluşturduğunu –haklı olarak– hatırlattıktan sonra Sitel "geniş bir partinin, kendini bir reform partisi olarak tanımlayacağı" öngörüsünde bulunuyor. Belki. Muhtemelen. Fakat bu hayli spekülatif ve normatif bir öngörü. Ve özellikle de bu bizim sorunumuz değil. İşe tersinden başlayıp varsayımsal bir "geniş parti" için bir asgari (reform) programı yazmak durumunda değiliz. Yapmamız gereken kendi tasarımızı ve programımızı belirlemek. Ancak buradan yola çıkarak, somut koşullar ve somut muhattaplar karşısında, toplumsal yüzey, deneyim ve dinamik bakımından (çok) kazançlı çıkacaksak netliğimizden (bir miktar) kaybetme pahasına muhtemel uzlaşmaları değerlendirebiliriz. Bu yeni bir şey değil: PT'nin kuruluşuna (antrist bir taktik yönelimle değil partiyi inşa etmek için) katılırken kendi pozisyonlarımızı savunmaya devam ettik; yoldaşlarımız Rifondazione'de bir akım olarak yer alıyorlar; Portekiz'de Sol Blok içindeler...vs. Ancak tüm bu yapılar özgündür ve "geniş parti" gibi bir kategoriye dahil edilemez.

Durumun yapısal verileri, hiç kuşkusuz işçi hareketinin geleneksel büyük oluşumlarının (sosyal-demokrat, stalinist, po-

pülist partiler) solunda bir alan yaratıyor. Bunun çok sayıda sebebi var. Liberal karşı-reformlar, kamusal alanın özelleştirilmesi, "sosyal devlet"in dağıtılması, piyasa toplumu, sosyaldemokrasinin (bizzat kendi etkin katılımıyla) üzerinde asılı durduğu dalı kesti (aynı şey kimi Latin Amerika ülkelerindeki popülist yönetimler için de geçerli). Komünist partiler ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasının etkisini yaşamanın yanı sıra otuzlu yıllarda veya Nazi işgalinden kurtulma aşamasında kazandıkları işçi tabanlarının, –tam olarak yeni alanlara da kök salamadan– aşınması durumuyla karşı karşıya kaldı.

Dolayısıyla kendini yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışıyla veya seçim başarılarıyla (Almanya'da Linkspartei, İtalya'da Rifondazione, Britanya'da Respect, İskoçya'da SSP, Portekiz'de Sol Blok, Danimarka'da Kızıl Yeşil İttifak, Fransa'da ve Yunanistan'da radikal sol...) ifade eden bir radikallik "alanı" gerçekten de mevcut.

Fakat bu "alan" sadece doldurulması gereken homojen ve boş (Newtoncu) bir alan değil. Cenova ve Floransa döneminde lirik hareketçilikten Romano Prodi'nin koalisyon hükümetine geçen Rifondazione'nin üç yıldan kısa zamandaki ihtişamlı dönüşümünün gösterdiği gibi bu son derece istikrarsız bir güçler alanıdır[20]. Bu istikrarsızlık toplumsal mücadelelerin yaşadığı yenilgilerin zaferlerden fazla olması ve siyasal temsil manzarasındaki değişimle bağlarının gevşek olmasından kaynaklanıyor. Anlamlı toplumsal zaferlerin yokluğunda, "ehveni şer"e dair umut ("Berlusconi dışında kim olursa olsun", veya Sarkozy yahut Le Pen dışında) kurumsal mantıkların ağırlığı-

20. Bkz Fausto Bertinotti'nin 2001 tarihli (!) kitabı: *Ces idées qui ne meurent jamais* (Paris, Le temps des cerises) ve Floransa ASF'si sırasında yayınlanan tezlerinin eleştirel sunumu: Daniel Bensaid, *Un monde à changer* (Paris, Textuel 2003).

nın belirleyici olduğu seçim alanına aktarılır.

Bu nedenle oportünizm tehlikesi ile muhafazakarlık tehlikesini tam ortadan ayırma simetrisi bir yanılsamadır: Aynı ağırlığa sahip değiller. Risk taşıyan kararlar almaya cüret etmek gerekiyorsa da (ki bunun en aşırı örneği Ekim'de ayaklanma kararının alınmasıydı), bu riski, sade ve saf bir maceraya dönüşmemesi için hesaplamak ve başarıya ulaşma şanslarını değerlendirmek lazım. Büyük bir diyalektikçinin [Pascal] söylediği gibi "bu işin içine sürüklendiğimize göre, artık bahiste bulunmak lazım". Fakat at yarışı meraklılarının bildiği gibi, 2'ye 1'lik bir bahis ekmek parası kazanmaya yönelikken, 1000'e 1'lik bir bahis, büyük paralar getirebilecek olsa da umutsuz bir koşudur. Marj ise bu ikisinin arasındadır. Cüretkarlığın da nedenleri olmalıdır.

Rifondazione ve Linkspartei'de olduğu gibi siyasal akımların sağdan sola dönüşü kırılgan, hatta tersine çevrilebilecek gelişmelerdir ve bu bizzat toplumsal mücadelelerin siyasal temsil alanı üzerindeki sınırlı etkilerinden kaynaklanır. Bu gelişmeler kısmen bünyelerinde devrimci örgütlerin veya eğilimlerin mevcudiyeti ve ağırlığına bağlıdır. Çok genel kimi ortak verilerin ötesinde, bu durumlar işçi hareketinin özgül tarihi (başka etkenlerin yanı sıra sosyal-demokrasinin burada tümüyle egemen olması veya önemli komünist partilerin varlığını sürdümesi göz önünde bulundurulmalı) ve sol içindeki güç ilişkileriyle bağlantılı biçimde birbirinden ayrılır.

"Yeni bir güç" perspektifi güncelliğini koruyan bir cebirsel formüldür (bizim için 1989-91 öncesinde de günceldi, sonrasında ise bu güncellik kat be kat artmıştır). Bunun pratiğe tercümesi Geniş Parti veya bir araya geliş gibi genel ve muğlak formüllerle mekanik olarak gerçekleşmez. Bizler yalnızca bir yeniden oluşum sürecinin başlarındayız. Buna

programatik bir pusula ve stratejik bir hedefle yaklaşmak durumundayız. Sabırsız bir serüvene atılmadan ve karşımıza çıkan ilk geçiçi bileşim içinde çözülmeden gerekli örgütsel dolayımları bulmamızı ve hesaplanmış riskler almamızı sağlayacak olan da budur.

Gerçekten de örgütsel formüller çok çeşitlidir: Yeni bir kitle partisi (seksenli yıllarda Brezilya'daki PT, fakat böyle bir örnek Avrupa açısından pek inandırıcı değil), hegemonik bir sosyal-demokrasiden azınlıkların kopuşu, geçmişte muhtemelen merkezci olarak niteleyeceğimiz partiler (2000'li yılların başındaki Rifondazione) veya devrimci akımlardan oluşan bir cephe (Portekiz'deki gibi). Bu son örnek Fransa gibi sol örgütlerin (KP, radikal sol) eski bir geleneğe sahip olduğu, ve güçlü bir toplumsal hareket olmadığı taktirde (ki bu bile yetmeyebilir) de kısa veya orta vadede ciddi bir harmanlanmayı hayal etmenin zor olduğu ülkeler için en muhtemel olanıdır.

Fakat her halükarda ortak bir programatik dağarcığa referansta bulunmak, gelecek oluşumlar karşısında kimliksel bir engel teşkil etmek şöyle dursun, tam tersine bu oluşumların bizzat koşuludur. Stratejik meselelerle taktik meseleleri sıraya dizmeyi (şu veya bu seçim döneminde kendini yırtmak yerine), bir örgütün biraraya geldiği siyasal zemini açık teorik meselelerden ayırmayı, ilerlemeyi sağlayacak uzlaşmalarla geri götürecek olanları hesaplamayı, örgütsel varoluş biçimlerini (bir ortak partide eğilim olma, bir cephenin bileşeni olma...vs.), işbirliği içinde bulunduklarımıza ve onların değişken dinamiklerine (sağdan sola, soldan sağa) göre uyarlamayı sağlar.

Ağustos 2006

Postyapısalcı modanın hüküm sürdüğü doksanlı yıllarda, Fransız düşünce dünyasından yükselen radikal bir ses olarak Daniel Bensaïd'in militan felsefesi, Türkiyeli okurla randevusunu kaçırmıştı. Bugüne dek, ancak militan neşriyat içinde dikkatli ve titiz bir takibe soyunanlar yazarın tek tük kimi metinlerine ulaşma imkanına sahipti. Alternatif küreselleşme hareketinin tarihin sahnesine çıkışıyla, ve bu harekete bir perspektif sunmaya yönelik kitapların (başta Tony Negri ve John Holloway'in eserleri olmak üzere) Türkçe'ye çevrilmesiyle oluşan yeni ve bambaşka bir bağlamda, bu buluşma elinizdeki derlemeyle nihayet sağlanmış oldu.

Bu derlemeyle küresel direniş hareketinin içinden geçtiği güncel tartışmalara müdahalede bulunmak kadar yazarın zihin dünyasını da çeşitli boyutlarıyla aktarmayı hedeflediğimizden, Bensaïd'in farklı üsluplarla ve elbette farklı işlevlere yönelik kaleme alınmış metinlerini bu bir araya getirdik.

Daniel Bensaïd 1946'da Toulouse'da doğdu. Nanterre'deki öğrenciliği sırasında 1968 ayaklanmasına katıldı. Şu anda Paris Üniversite-VIII'de felsefe profesörü ve Ligue communiste révolutionnaire'in kuramcılarından. Walter Benjamin ve Karl Marx üzerine incelemeleri ile tanınır.

ISBN 975-7178-49-7

9 789757 178491